41R
P

Magyar Országos

szati és Kohászati

Egyesület

első vándorgyülése

alkalmára.

Nagybánya és környéke

Többek közreműködésével

szerkesztette:

Palmer Kálmán.

Ára 2 korona.

Nagybánya,

Molnár Mihály nyomása.

E mű tiszta jövedelme a Magyar Turista Egyesület nagybánya-vidéki fiókjának megalapitására fog fordittatni.

NAGYBÁNYA
ÉS
KÖRNYÉKE.

A MAGYAR ORSZÁGOS BÁNYÁSZATI ÉS KOHÁSZATI EGYESÜLET ELSŐ VÁNDORGYÜLÉSE ALKALMÁRA

TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE:

PALMER KÁLMÁN.

Számos műmellékkelttel és szövegképpel.

ACSÁKSLERÉDAI RÓM. KAT.
A szerkesztő bizottság tulajdona.
FŐGIMNÁZIUM
TANÁRI KÖNYVTÁRA

NAGYBÁNYÁN,
NYOMATOTT MOLNÁR MIHÁLYNÁL.
1894.

Dr. Wekerle Sándor

m. kir. miniszterelnök és pénzügyminiszter urnak,

Nagybánya és Felsőbánya szab. kir. bányavárosok díszpolgárának,

a nagybányai választókerület országgyülési képviselőjének

mély tisztelettel ajánlja

a szerkesztő bizottság.

Tisztelt Barátom! –
Azt kívánja, hogy pár sor-
ban írjak Nhányairól és
nem lehet! Ha mind
azt leírnám milly szép?
milly kedves nekem e va-
ros?! – és még azt is le
kellene ennem mi mind.
Den szép emlék Sót
Kozza?! — Nem elég
egy ív papiros, — egy
vagon kötet volna az!

Tóth Béla

Nagybánya város pecsétje 1483-ból.

A még a Köbül ezután lesz, mennyi
versenyben kell addig elfolyni?

Nagy Bánya

Jókai Mór

Nagybánya

"Ősi arany város, a multt tanúin, köveidben
Nagy Lajos és Zsigmond, a nemzet aranykora él!
Összemúlt ősi tornyod vetekedve tör égbe kegyeiddel,
S velejét virágra arany bíbe napjai mosolyg.
Dongják a kegyed nagy multt műveid, harcrát,
S zengje a völgy a szabad, nemzeti béllő jelent!
Így élj nagy s dús. földedből aranyad ki ne fogyjon,
S földedről magyar érez jellem, arany becsület!

Szinnyárolja jul. 10. 1894. Bartók Lajos.

TARTALOMJEGYZÉK.

Lap.

Előszó. . . I.

Bevezetés. Oro- és hydrographiai vázlat. . . . 3

I. *Fejezet. Nagybánya közvetlen környéke.* Fekvése, hegyei, völgyei és vizei. 10

II. *Fejezet. Történelmi vázlat.* Nagybánya a multban *(Dr. Schönherr Gyula).* — Apróbb történeti feljegyzések a város levéltárából. — Nagybányai műemlékek. *(Décsényi Gyula után.)* 26

III. *Fejezet. Nagybánya és környéke ujabbkori történelmünkben.* — A szabadságharcz alatt és után. — Hazai kiválóságok vonatkozásai Nagybányára. *(Törökfalvi Pap Zsigmond).* 62

IV. *Fejezet. Nagybánya és környéke bányászata. (Szellemy Géza.)* 79
Bányászati statisztika. *(Palmer Andor.)* 106

V. *Fejezet. Társadalmi és kulturális élet Nagybányán.* Lakosság. A nagybányai nyelvjárás *(dr. Zolnai Gyula.)* — Közélet és társadalom. — A Casino. *(Törökfalvi Pap Zsigmond).* — A műkedvelő társaság. *(Törökfalvi Pap Zsigmond).* — Egyházak és iskolák. — A r. k. egyház. *(Rátz Pál).* — Az ev. ref. egyház. *(Gergely Károly.)* — A főgymnasium. — Ipar és kereskedelem. *(Diószeghy Sándor.)* . . . 108

VI. *Fejezet. Éghajlati és egészségügyi viszonyok. (Mikó Béla* és *dr. Kádár Antal.)* 152

VII. *Fejezet. A város főbb épületei, szálló és mulató helyei.* Séták a városban és határában. 159

Kirándulások Nagybánya környékén.

Lap

VIII. *Fejezet. Felsőbánya.* — Fekvése. Éghajlata. Vizei. *(Gábor József.)* — Történeti vázlat. (*Boitner Károly*) — Egyházak: A r. kath. *(Pemp Antal)*, az ev. ref. *(Nagy Lajos)*, a g. kath. (*Pap János*). — Közgazdasága. — Kirándulási helyei. (*Gábor József*). 181

IX. *Fejezet.* Koltó. 204

X. *Fejezet. A fernezelyi völgy.* Az alsófernezelyi kohó. (*Oblatek Béla*). F.-Fernezely. — Blidár. — A sztúri völgy. — A feketepataki völgy. — Az Izvora. — A Rozsály. 221

XI. *Fejezet. Nagybánya-Kővár-Nagysomkut.* — Remete. — Kővár. — Berkesz. (*Pap István*) — N.-Somkút. (*Dunay János*) — Hosszúfalú. — Pribékfalva. 247

XII. *Fejezet. Nagybánya-Kapnik-Oláhláposbánya.* — Kapnikbánya. — A Guttin. — Horgaspataka. — Oláhláposbánya. — Rójahida. 272

XIII. *Fejezet. Nagybánya-Szinjéváralja.* — Borpatak. — Misztótfalu. — Láposbánya. — Sikárló. — Szinyérváralja. (*Lengyel József*) — Aranyos-Medgyes. 306

XIV. *Fejezet. Fürdőhelyek Nagybánya környékén.* — Bikszád. (*Dr Harácsek Imre*). — Kővár-Füred. (*Nyiró Sándor*). — Bajfalu. — Sztojka. . . 321

Függelék. Vasúti összeköttetés Nagybányával. — Bérkocsik dijszabályzata. 345

Végszó. 347

Előszó.

A hazaszeretet első sorban a hazai föld szeretete. Minden egyebet, a mi a haza fogalmában mint eszme benne van: a történelem emlékeit, a jelen küzdelmét, a jövő reményét magával viheti a számüzött távol idegenbe is; találhat hozzájuk ismerős arczokat, hallgathatja az édes honi nyelv csengését, de mindez nem fogja neki azt a földet pótolni, a melyet itthon hagyott, a melynek határain túl csak világ van, de haza nincs többé.

S mégis, milyen kevésbe vesszük ezt a földet, a mig lábaink alatt érezzük! Milyen közömbösek vagyunk szépségei iránt s milyen kevés kegyelettel csüggünk szent emlékein! Szórakozást, üdülést, gyógyulást szivesebben keresünk idegen földön, hogy visszatérve ennek gazdagságához mérjük a magunk szegénységét s még jobban lenézzük azt, a mi körülöttünk van. És milyen könnyü lélekkel emelünk kezet egy-egy tisztes romra, melyet az idő vasfoga még megkimélt nekünk, ha arról van szó, hogy csak egy talpalatnyival is több területet tudjunk a jövő számára beépiteni.

Közömbösségünkből azok az idegenek ráznak fel olykor, kiket kulturális és gazdasági életünk rohamos

fejlődése évről évre nagyobb számban vonz közénk: tudósok, kiket egy keletből nyugattá átalakuló ország lázas mozgalma érdekel: turisták, kik a nagy világ kultivált szépségein már blazirttá nézték magukat és vállalkozók, kik tőkéik számára szűz földet keresnek. A mint ezek az idegenek a saját czéljaikra felfedezgetnek minket, kezdjük az ő hátuk mögött lassan-lassan mi is fölfedezni önmagunkat. Bámuló tekintetöket követve, megakad szemünk egy-egy természeti szépségen, a melyet addig észre nem vettünk, egy-egy kincsen, a melyet nem jutott eszünkbe felkutatni és kiaknázni s kezdjük lassankint belátni, hogy hálásabbak lehetnénk a föld iránt, melyhez ezer évnek annyi szent hagyománya fűz s mely minket ezer éven át annyi áldásával halmozott el.

Vajjon ez ezerév méltó megünnepléséhez nem tartoznék-e az is, hogy egyszer végre részenkint számba vegyük mindazt, a mit ebben a szép országban ezer év óta birunk: a magyar haza földjét a maga szépségeivel, gazdagságával, érdekességeivel, a mint azt őseink megszerezték s a mint mi azt viszontagságos századok folyamán dicsőségünk emlékeivel, a munka és müveltség alkotásaival beépitettük? Nem volna-e szép emléke a milleniumnak egy kis könyvtár, a melynek egyes kötetei vidékenként mutatnák be irásban és képekben ezt a szép magyar földet, a melyet még magunk is oly kevéssé ismerünk, nemhogy a nagy világ érdeme szerint tudna méltányolni?

Erre a kérdésre akar igénytelen felelet lenni ez a kis könyv, közös munkája többek közös szeretetéből

nek és ragaszkodásának az iránt a szükebb haza iránt, melynél az egész haza szeretete kezdődik.

Nincs egyéb czélja, mint a nagy közönség figyelmét, a turisták és idegenek érdeklődését felhivni egy szép vidékre, mely alig egy évtized óta birván vasuti összeköttetéssel, mindeddig jóformán elszigetelve állott minden forgalomtól, szépségeivel, természeti kincseivel, kulturájával teljesen magára hagyatva.

A mit leirásban és képekben ime bemutatunk: egy kis darab Magyarországból, de egyszersmind egy kis darab Magyarország is.

Éjszaki részén égbe nyuló büszke bérczek, melyek aljához délről szelid rónaság simul.

Amazokban dús arany ércz, ezeken rengő arany kalász. Amott regényes hegyszakadékok, sziklaóriások, omló zuhatagok fenséges képletei, emitt a füzesek közt felcsillámló folyó bájos panorámája; a bérczi tetőkön kora hó s a völgy kertjeiben késői virágok; mindez együtt, egymás mellett, kis körben, melyet a szem ugyszólván egy tekintettel befuthat, a sziv egy öleléssel magába zárhat.

S a haza földjének e miniatur másában a haza népének, kulturájának, életének egy miniatur mása. Az uralkodó magyar faj mellett vele egyetértésben élő nemzetiségek, melyek egyéni jellegüknek egyetlen kis vonását sem vesztik el a folytonos érintkezésben s lelketlen izgatók bujtogatása nélkül állandóan békés munkában tudnának egyesülni testvéreikkel, a magyar állameszme oltára körül.

Lelkes, hazafias és müvelt társadalom, melynek

fogékonysága, áldozatkészsége minden nemes eszmét felkarol, minden ujitás iránt eleven érzékkel bir s a közügyeket folyvást éber figyelemmel kisérve, ösztönszerü ragaszkodással követi a haladó korszakok vezérszellemeit.

Európai nivón álló, nagy számu intelligencia mellett a faji jellemvonásokhoz szivósan ragaszkodó, tőzsgyökeres magyar polgári elem.

És mindez századok viszontagságai során megszentelve történelmi emlékekkel és hagyományokkal, melyeknek tarkaságában a magyar haza történelmének minden fénye és gyásza visszatükröződik. Az Anjouk és Hunyadiak dicsőségétől kezdve a Mohács utáni idők siralmain, a Rákóczy-korszak tragikus küzdelmein át, legutolsó szabadságharczunk legendáiig s a Világost követő éjszaka után az újabb alkotmányos élet felvirradásáig: a haza jó vagy balsorsából mindig bőven kivette részét ez a vidék, sőt geografiai helyzete és természeti előnyei révén még külön viszontagságokkal is kellett megküzdenie. Pusztitotta török, tatár és német, külön és együttesen s fejlődésében nem egyszer évtizedekkel visszavetve, ma mégis ott van, hogy müveltségben, iparban, közgazdaságban egyike az ország legelőrehaladottabb vidékeinek s a nemzetfentartó munka uj korszakában nem jogtalan önérzettel vallja saját képviselőjének e korszak kiváló vezérférfiát.

Valóban, a ki egy nap alatt beakarja járni Magyarországot, jöjjön ide, ebbe a kis városba, mely a maga sajátos képével, környékének bájos panorámájával a

legnagyobb magyar költőt, az alföld szülöttét és dalnokát erre a lelkesült kifakadásra tudta birni: »Oh mennyire szeretem e várost! Már negyedszer vagyok itt s egyre jobban tetszik. Ezek a vén házak olyan barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg urak Ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek közt kell meghalnom, ugy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el, Nagybánya regényes völgyében.«

Ám ne higyje a szives olvasó, hogy a puszták költője csak arra találta szépnek ezt a vidéket, hogy itt kivánjon meghalni és eltemettetni. Legszebb dalai tanuskodnak róla, hogy élni is itt szeretett legjobban, mert ezen a vidéken töltötte élete legboldogabb napjait.

És ha ő, a természetnek e mélységes megfigyelője, a ki egy tájék szépségeit annyira lelkébe tudta olvasztani, olyan szépnek találta e vidéket: légy megnyugodva szives olvasóm, te se fogod megbánni azt a nehány napot, melyet nyári utazgatásaid közben ennek a kis Magyarországnak szentelsz. Városaiban jó társaságot, kellemes szórakozást, hegyeiben balzsamos, üditő levegőt találsz; kirándulásaidat az ős természet vadregényes képei s az ipar, tudomány és emberi munka tanulságos müvei felváltva fogják élvezetessé tenni s lelked épen olyan hamar meg fogja szeretni e vidéket, mint a hogy a Petőfi nagy lelke megszerette.

E könyvben csak egyes, halványan másolt képeket találsz belőle, szórványos részeit annak a megkapó, bájosan harmonikus egésznek, melyet a valóság fog eléd tárni. A tájék összképe és lelke hiányzik be-

lőlük, s még a részek közt is mennyivel szebbeket, megragadóbbakat fogsz látni azokban az apró zugokban, melyektől a nehezebb hozzáférhetés, vagy kedvezőtlen világitás az időhöz kötött fényképészt elriasztotta.

Könyvünk eleget tett feladatának, ha azzal a kevéssel, a mit hamarosan be tud mutatni, kedvet ébreszt benned a többire, a mit épen nem fáradságos útakon, kényelmesen és könnyü szerrel felkutathatsz magad is, ha szives kalauzolását elfogadod.

NAGYBÁNYA ÉS KÖRNYÉKE.

I. Nagybánya látképe éjszakról

BEVEZETÉS.

HA Budapestről folyvást kelet felé tartva átszeljük a nagy magyar alföldet, útunk Szatmármegye közepén túl ér először hegyes vidéket, mely onnan kezdve az ország keleti határáig egy perczre se hagy el többé s regényességében, felföldi jellegében óráról órára növekedve, a legváltozatosabb panorámákat tárja szemeink elé. Ez a vidék, melyet vázlatos képekben és leirásban bemutatni kivánunk, Szatmármegye térképén élesen kiválik nemcsak hegyi jellegével, hanem éjszak és dél felé kiszélesedő formájával is, a mi mindjárt elárulja, hogy eredetileg aligha tartozott egészében a megyéhez s ma is mintegy kinálja magát a külön politikai területté való kikerekitésre.

De a politikai beosztással ezúttal nem törődve, bennünket első sorban e vidék orografiája érdekel s azért ezzel kell vázlatunkat kezdenünk.

A *vihorlat—guttini* hegyláncz, mely a keleti Kárpátoknak mintegy déli elővédjét képezi, Husztnál a Tisza által áttörve, kettészakad s innen kezdve délkeleti irányban, éjszaki lejtőjén mindig a Tisza folyásával párhuzamosan haladva, ékelődik a nagy magyar alföld legvégső keleti kiágazásai közé.

A hegylánczolatnak ezen, a Tisza bal oldalára eső része Huszttól Kapnikbányáig terjed. Éjszaknyugati keskenyebb és alacsonyabb részét az *Avas* hegység, szélesebb, délkeleti felét a jóval magasabb *Guttin* csúcsai képezik, mig éjszaki részének fensikforma sziklás gerincze, mely a Tisza és Mára folyók felé igen meredekül ereszkedik alá, a *Kőhát* nevet viseli.

Az avas-guttini hegyláncz, valamint a hozzá délfelől szakadozottan csatlakozó *Lápos*-hegység, a vele szemben ívalakban húzódó *Bükk*-hegység délkeleti kanyarulata, s végül az alföldnek ezen hegységek által határolt keskeny nyúlványai zárják körül azt a vidéket, melynek orografiai és turistikai szempontból természetes és domináló központja a *Guttin* hegye, politikai, társadalmi és kulturalis tekintetben pedig góczpontja Nagybánya városa.

Hogy e hegylánczolatot részeiben könnyebben áttekinthessük, kezdjük az *Avason*, a melynek kivált északi részén a legkisebb magaslatai vannak, jobbára 800 méteren alúl. Éjszakról délkeleti irányban haladva a következő magasabb csúcsokat találjuk: a *Viski kő* (917 m.) és *Nagy-Forgó* (1043 m.) Szatmár és Marmaros megyék határán, (előbbi alatt az ismert nevü visk-várhegyi fürdő) · a *Verfu Tiganescilor* *) (816 m.) és *Verfu Leului* (836 m.). E magasabb pontok előhegyei a Túr patakától dél felé Szinyérváraljáig terjednek s itt a

*) Magunk sajnáljuk legjobban hogy a legtöbb hegyet csak oláh nevén vagyunk képesek megjelölni. A létesitendő nagybánya-vidéki turista egyesület hazafias feladata lesz ezen, túlnyomóan oláh lakosságu hegyvidéknek legalább a földjét megmagyarositani.

Guttin előhegyeivel olvadnak össze. Az Avas fő vizei a *Nagy-* és *Kis Tálna* és a *Túr*, de ezeken kivül számtalan kisebb-nagyobb ér hálózza keresztül az éjszaknyugati oldalánál elterülő, mintegy 15 kilometer hosszu, erdős völgymedenczét, melyet az egész hegyláncz főanyagát képező trachyt-tuffában könnyü szerrel vájtak ki maguknak a vizek, s a melynek mélyéből számos ásványos forrás fakad.

A *Nagy-Forgó* tetőtől előbb keleti, utóbb délkeleti irányban a *Fenyő* (v. Fenyér 1093 m.) hegygyel kezdődőleg huzódik végig a *Kőhát* nevü hosszu hegysor, melynek csapása a Tisza és Iza folyásával mindvégig párhuzamos, kétségtelen bizonyságaként annak, hogy e hegység alakja szabta meg e két folyó irányát. A kőháttól nyugatra eső hegysor, mely a *Fenyérhegy*től a *Tribsorul* (978 m.), *Verfu Rotundilor* (1241 m.) és *Pleska-Mare* (1291 m.) magaslatokon át a *Rozsály*-ig (1397 m.) terjed, vizválasztó a Tisza és a Szamos, vidékünk e két fő határfolyója között.

A főhegylánczolat harmadik s ránk nézve legfontosabb része a *Guttin*-csoport, mely a vidék éjszakkeleti részét foglalja el s ugy magasságával, mint jellemző és imposans alakjával messziről leköti az utazó figyelmét. Két csúcs tartozik hozzá: a nyugati, a Szekatura (1430 m.) és a keleti, a tulajdonképeni Guttin (1447 m.) E csoporttal lazán függ össze éjszaknyugat és dél felé két, ránk nézve különösen jelentékeny magaslat: a *Rozsály* (1379 m.) és a *Feketehegy* (1243 m.); mindkettő messziről föltünő alakjával és széles fensikjával.

A fennebb említett Verfu Rotundilortól dél felé egy mellék-lánczolat ágazik el, mely a *Verfu dintre Talni* (1050 m.), Dombu *Frasiniasa* (1018 m.), *Verfu Ulmasa* (867 m.) és a *Plestyor* (867 m.) főbb csúcsokkal egészen Nagybányáig terjed s keleti lejtőjével a regényes fernezelyi völgybe ereszkedik alá. A két első csúcstól majdnem egyenlő távolságban nyugatra emelkedik a *Petroasa* (1201 m.)

Hogy e sürün egymásmellett levő magaslatok közt a regényes völgyek egész sorozatát találjuk, nem kell mondanunk. Szélesebb ezek közül az Avas éjszaknyugati részében Komorzan és Bujánháza közt a *lekenczei* völgy, mig a többiek majdnem mind keskeny szorosok, melyekben egy-egy kis hegyi csermely tört utat magának, többnyire éjszak-déli irányban. Nehányat ezek közül a völgyek közül lesz alkalmunk később kirándulásaink során közelebbről szemügyre venni. Most még csak azzal kell kiegészitenünk orografiai vázlatunkat, hogy a vidékünk legkeletibb részét képező hegylánczolatra vessünk egy futó pillantást. — Ezen hegylancz a tulajdonképeni Magyarország és Erdély közti határhegység, illetőleg ennek a Szamosfelé eső déli nyulványai. Gerincze Kapikbányától és a Guttintól délre a *Hizsá*-val (1180 m.) kezdődik s egy darabig keleti, utóbb déli irányban kanyarodva a *Verfu Rotii* (1220 m.), *Verfu Neteda* (1321 m.) *Plesca* (1332 m.) *Prislop* (1336 m.), *Szelha* (1150 m.), *Varatik* (1353 m.), *Szekul* (1313 m.), *Runcasul* (1177 m.), *Hizsa Brandici* (1123 m.), *Verfu Carligaturii* (1249 m.) és a *Verfu Gropii* (1325 m.) csúcsokkal válik ki.

Ezek a hegyek együtt véve alkotják a ***Lápos-hegység*** zömét, melynek kisebb nyulványai, köztük a formájával szintén feltünő ***Sátor-hegy*** (1044 m.), messze nyugat felé tolulnak elő.

Gropii-tól kezdve a marmaros-erdélyi határhegylánczolatnak utolsó és legtekintélyesebb magaslatai a ***Czibles***-hez tartoznak, mely vidékünknek délkeletfelé legszélsőbb pontja ugyan (Nagybányától két napi járó), de messze felötlő hármas csúcsával mégis imposans részt követel magának a tájék fenséges panoramájából. Három csúcsát a tulajdonképeni ***Czibles*** (1842 m.), az ***Arceru*** (1831 m.) és a ***Verfu Branu*** (1840 m.) alkotják.

A mi az itt leirt hegyvidék geologiai alakulatát illeti: a vihorlat-guttini hegylánczolatnak egész délkeleti része tömött trachyt, nyugati szélén az alföldi sikság, délen a Szamos és keleten a Mára-völgy felé széles tufla-fensisokkal; túlnyomó — főként a déli lejtőkön — a zöldkő trachyt és dázit, melyek a környéken virágzó bányászat érczeit rejtik. A vidék keleti része eocén homokkő képletet mutat, dél felé pedig, a Lápos bal partján tömeges csillámpalát találunk.

A környéknek két fő folyója van. Egyik a ***Szamos***, mely távol, Erdély közepén eredve, s Szolnok-Doboka megyén keresztül nyugati kanyarodással a Szilágyságba érve, hirtelen egyenes irányban fordul éjszaknak s Szatmár megye keleti részén mintegy természetes határt szabva az általunk felölelt vidéknek, ismét nyugati kanyarodással folytatja útját végczélja, a Tisza felé. Épen ezen kanyarodásánál veszi magába

Erdőszáda mellett a *Lápost,* mely már eredetét tekintve is, e vidék specialis folyójának nevezhető. Ott ered a Marmaros és Szolnok-Doboka megyék határát képező hegyekben, s egy darabig délnek, majd meg egyenesen nyugatnak tartva, mindenütt a mi területünk határán vonul el s szeszélyes kanyarulatokkal

1. Szikla-képlet a Rozsályról.

tör magának egyre szélesebb útat. Az ő két mellékfolyója a Zazár és Kapnik; az előbbi a Guttin délnyugati, az utóbbi pedig délkeleti előhegységeiből ered.

Ime, részekre szedve az a regényes, szép vidék, melyet a keleti Kárpátok legdélibb nyulványai az alföld keleti végső kiágazásaival mintegy ölelkezve alkotnak s a melynek együttes képét legteljesebben a

Guttin, Rozsály, vagy Feketehegy tetejéről tekinthetjük át. A különböző magasságu és formáju hegyek a legfestőibb változatban sorakoznak alattunk, sötét, leginkább bükk és tölgyerdőktől boritva, közben-közben a rónaság fel-feltünedező foszlányai, áttörve a kanyargó folyók ezüstös csillámaival; kertek, szőlőhegyek és gesztenyések lombos fái közt egy-egy csinos város, falu, vagy telep tornya és házai, — mindez a kellemmel szeliditett fenségnek olyan vonzó képe, a milyet ritka vidéken talál az utazó.

De a kinek nincs ideje, vagy alkalma e panoráma kedvéért körülményesebb hegyi utat tenni meg, lesz módjában a mi kalauzolásunk mellett kényelmes kocsiszerrel keresni fel oly pontokat a sik földön is, melyekről a tájék összképe a maga egészében áttekinthető. Maga e vidék központja, Nagybánya legközvetlenebb környezetében is számos ilyen pontot nyújt, a mint azt a következőkben látni fogjuk.

I. FEJEZET.

Nagybánya közvetlen környéke.

MÉG nincs tiz esztendeje annak, hogy a szatmár-nagybányai vasút megnyilt s a várost és vidékét a világhoz közelebb hozta. Turisták azelőtt egyáltalában nem látogatták, egész idegen-forgalmát hivatalos és családi összeköttetéseknek köszönhette, de ezen a réven meg is volt a maga jó hire s a ki tudott róla, nem sajnálta azt a 8—10 órai kocsiútat, a melynek alá kellett magát vetnie akár Szatmár, akár Deés, akár Marmaros-Sziget felől érkezett legyen. Regényességben csak a két utóbbi út nem szűkölködött, mig az első, a Szatmár felőli legnagyobb részében unalmas, s legtöbbször viszontagságokkal teljes is volt. Az avas-guttini hegyvidék első csoportjait csak Szinyérváraljánál éri elaz országút; addig meglehetősen egyhangu alföldies vidéket szel át, a melynek csak egy-két napi eső kell, hogy feneketlen sártengerré változzék. Legalább igy volt akkoriban, a mikor bérkocsin, vagy »postával« jártunk Szatmárról Sárkör-Ujlakon át Nagybányára s a mikor a szatmári fuvaros télviz idején 16—20 frton alúl nem igen vál-

lalkozott a 8—10 mértföldnyi útra. Egy kedélyes utazó már az Életképek 1846. évfolyamában siralmas litániába foglalta ezt az útat, a mikor igy kiáltott fel: »A korteskedéstől, Debreczen flegmájától és Sáros- azaz Szatmármegye országútjától ments meg uram minket!«

De a mi szives olvasónk nem fog ettől a mahol-nap félszázados litániától megijjedni, jól tudván, hogy akárhol ül vasutra, Nagybányáig kényelmesen eljuthat vele. Ez a vasúti összeköttetés egyelőre csak nyugati irányban, Szatmár felől van meg; onnan azonban ugy a budapest-debreczeni, mint a m.-sziget-királyházai irányban közvetlen csatlakozásokkal.

Szatmártól Nagybányáig a vasút 61 kmeternyi útat tesz meg, 3 és $^1/_2$ óra alatt, tehát nem olyan túlzott sebességgel, hogy az ember — ott, a hol már érdemessé válik — ne tudná a kocsi erkélyéről nyugodtan élvezni az alföldből hegyvidékbe való átmenet szépségeit. E czélból természetesen legkivánatosabb ugy rendezni be az útat, hogy Szatmárról a reggeli vonattal indulva délelőtt érkezzünk Nagybányára, mert a délután induló vonattal épen ott sötétedik reánk az este, a hol a tájék szépségében gyönyörködni kezdhetnénk. E szerint pl. a Budapestről utazónak legczélszerübb a (Szolnok-Debreczen felé) este induló személy-, vagy gyorsvonatra ülni, melyen a hosszu alföldi út egyhangúságát nyugodtan (már a mennyire ez a fogalom a zónával összefér) végig aludhatja s reggel 8 órakor már ott van a keleti Kárpátok előbástyái között.

A szatmár-nagybányai vasútvonalnak, a mint már emlitettük turisztikai szempontból csak a második

fele érdekes. A Szatmár után következő állomások: *Batiz-Vasvári, Udvari* egészen jelentéktelenek; *Aranyos-Medgyesnek* is egyedüli nevezetessége a vasútról is jól látható vár-kastély, a melyről még szólni fogunk. *Apá*-nál már közeledünk a hegyekhez s *Szinyér-Váraljánál* egészen összetalálkozunk velük, hogy onnan kezdve aztán mindvégig legfejjebb 1 kmeternyi távolságban maradjunk déli lejtőiktől. Jobbra tőlünk nagy darabon lapály, a melyen túl délre a Bükk, délkeletre a Láposhegység szelid halmai mosódnak el a távolban; balra pedig egyre magasabban tornyosuló hegyek, melyeknek alacsonyabb elő-nyulványai a phylloxerától elpusztitott szőlők, itt-ott helyükbe ültetett gyümölcsösök hosszu lánczolatát mutatják, mig a háttérben emelkedő magaslatokon a bükk és tölgyerdők sürüségéből kandikál ki egy-egy darab tisztás, a rajta legelésző nyáj mozgó foltjaival tarkázva. Még a *sikárlói* és *buság-misztótfalusi* kis állomásokat hagyjuk el, miközben egymásután tünnek elénk a hegyek közé párhuzamosan benyúló szűk völgyek, melyek mindenikét a kincskeresés vágya népesitette be kisebb-nagyobb »handalok«-kal: az illobai, sikárlói, misztbányai, láposbányai és borpataki völgyek. Mindenik olyan regényes fekvésü, hogy szinte kedvünk volna új meg új kitérővel sorra járni őket; de a buság-misztótfalui állomáson túl a kincstár tulajdonát képező bozintai erdőn áthaladva, csakhamar csábitóbb kép vonja el róluk figyelmünket: Nagybánya közvetlen környékének lassan-lassan kibontakozó képe. A hegyláncz, mely eddig útunkkal párhuzamosan csak nyugat-keleti irányt kö-

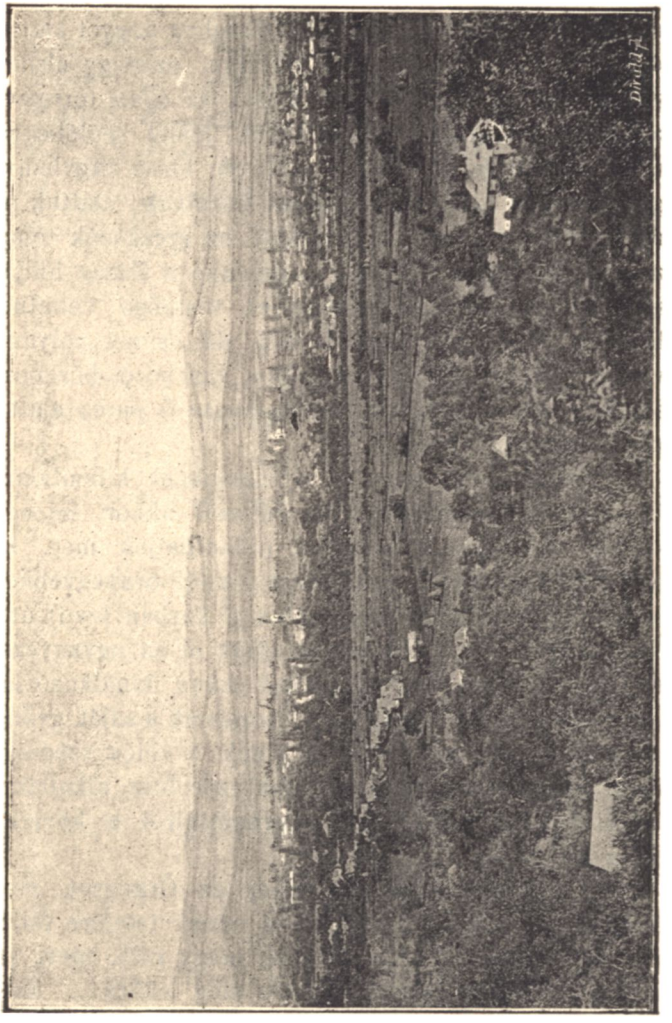

2. Nagybánya látképe madártávlatból.

vetett, nehány kilometernyi távolságban nagyot kanyarodik délnek s ezáltal jó darabon mintegy elzárva előttünk a lapályt, koszorút képez az ódon tornyával messziről feltünő kis város körül. Ismét szőlőhegyek alatt haladunk el, melyek fölé a hires nagybányai gesztenyések terebélyes lombjai borulnak; alattuk pedig hosszu, alacsony épületekből az érczzúzók tompa zakatolása hangzik felénk s átmenve a Zazar hidján, ettől kezdve $10^0/_{00}$ emelkedéssel, tüsszögő vonatunk berobog a szerény berendezésü, de csinos pályaudvarba, melyből a nagy számban várakozó bérkocsik egyike, vagy a Nagy-szálló omnibusza 5 percz alatt a város közepébe röpit.

Természetes, hogy ez a lassanként kibontakozó kép még megragadóbban érvényesül akkor, ha egyszerre, valamely magaslatról pillanthatjuk meg. Ezt pedig Szinyér-Váraljáról kocsin jöve (2 óra) egyebként is hálás (és itt már kifogástalan jó karban levő) úton Nagybánya előtt $^1/_2$ órával érhetjük el az ugynevezett *Őrhegy* tetejéről. Az érkezőnek innen kinálkozó látvány ecsetelésében már nem szorulunk a saját gyönge szineinkre: ott van Petőfi, a kinek e vidék szépségei fölött érzett elragadtatására többször lesz alkalmunk utalni s a ki első ebbeli benyomásairól a következőleg ad számot:

»Végre eléri az ember az Örhegyet, mely tulajdonkepen csak halom s ha ennek tetejére feljut, akkor fönvan és soha le nem megy róla, mert páratlan szépségü látvány nyilik meg előtte... Kelet felé a völgy vége, melyet félhold alakban kerítenek

körül a roppant magasságú hegyek. Ezeknek tövében fekszik Nagybánya őszerü épületeivel s góth tornyával, mint egy darab középkor, mit itt felejtett az idő. A város és az egész völgy felett sajátos tiszta kék köd, mintha az ég egészen leereszkedett volna a földre. Az ember nem hiszi, hogy nem álmodik, vagy azt gondolja, hogy csak emlékezik, hogy nem most van itt, hanem régen, igen régen volt és boldog órákat élt itt... kivel és miként? már nem jut eszébe, csak azt tudja, hogy nagyon boldog órák voltak.« (Kerényihez irott levelei.)

*

Nagybánya az éjszaki szélesség *47°40'*-e és a Ferrótól számitott keleti hosszuság *41°15'*-e alatt fekszik, 228 m. magasságban a tenger szine fölött. Éjszaknyugattól kiindulva délkeletig erdővel dúsan benőtt hegyek veszik körül, melyek lépcsőzetesen emelkednek 3—400 métertől 1300—1500 méter magasságig, lankás szőlőhegyekből meredeken égbe nyúló havasokig. Ez a hegylánczolat nyugat-keleti és éjszak-déli irányban körülbelül egyenlően, mintegy 12—15 kmnyire huzódik végig a láposbányai völgytől a fernezelyi völgyig s éjszakra Felsőfalu és Avasujfalu határáig s szebbnél szebb formáju tagolatokból áll. A rajta elterülő erdőség kevés kivétellel a város tulajdonát képezi, mintegy 15.000 kat. hold terjedelemmel. Ezen erdőség eredetileg a kincstári bányászat részére reserválva volt erdőnek egyik része, mely hosszas surlódások után csak 1892-ben jutott a város feltétlen birtokába.

Az egész terület az eruptiv Guttin hegycsoporthoz

3. Nagybánya főpiaczának nyugati oldala a nagy vendéglővel.

tartozik s altalaját legnagyobb részben a már emlitett szürke, szemcsés trachyt-kőzet képezi. Völgyei nagyobbára igen mélyek s meredek; a mellékvölgyek inkább teknősek. A hegygerinczek nem folytonos emelkedésüek, hanem nyergesek s ezért az erdei útak leginkább a hegyoldalakon vezetnek. Meredekségük 30°-ig változik, de sok helyt a 45°-ot is eléri. Legmélyebb pont *Borpatak* (300 m.), legkiemelkedőbb csúcsok a *Pistruj* (1048 m.), a *Peatra Bulzului* (1009 m.) és a *Frasiniasa* (1018 m.).

Nagybánya legközvetlenebb szomszédságában nyugat felé elsőnek válik ki a *Morgó* (633 m.), felfordított teknő alakú hátával; mögötte a *Dongás* (711 m.), jobbra pedig a tojásdad formáju *Kőalja* (479 m.), oldalán a meredek, megközelithetetlen *Szüzkő*-vel, melynek kopár sziklafalán a nép fantáziája a boldogságos szüz és a kis Jézus alakjainak körvonalait véli fölfedezni. Tovább kelet felé a *Virághegy* (367 m.), mely szép nevét kivált tavaszszal a szó szoros értelmében megérdemli s ennek közvetlen szomszédságában Nagybányának legszebb, legfestőibb s egyszersmind legdrágább hegye, a nemes érczeiből még mindig ki nem fosztott *Kereszthegy*, mely jellegzetes Vezuv-alakjával messziről kihivja a figyelmet. Nevét az 501 m. magas csúcsán álló nagy kereszttől kapta, mely mögött egy veremből időnként füst tódul ki, még teljesebbé téve a távolról szemlélő illusióját, mintha itt csakugyan egy szelidebb fajtáju tűzhányó müködnék. Mi azonban köteles őszinteséggel bevalljuk olvasóinknak, hogy ez a füst csak a kincstár tulajdonát képező

Lobkowitz-altárna szintjén, 260 m. mélységben, egy sziklaüregben elhelyezett gépházból tör elő, s a 4 gőzkazánt fütő kemenczék szolgáltatják. Tehát mégis csak egy vulkán, avval a különbséggel, hogy belsejét nem az őstermészet forrongása, hanem épen az őstermészet ellenállásán diadalmaskodó emberi elme munkája tartja folytonos müködésben. Gondolatnak elvégre egyformán magasztos mindakettő. A Kereszthegyre nyugat felől gyalogúton, éjszakról pedig az Amadé-völgyön szekérúton kényelmesen juthatni fel. A szakértőt az út szépségénél még jobban meglepi azon látvány, hogy a méhében aranyt és ezüstöt rejtő hegy déli lejtőjét — a mi tudtunkkal még csak Görögországban fordul egy helyen elő — szelid gesztenyeerdők, nemes gyümölcsösök, sőt szőlőültetvények is boritják.

A Kereszthegytől tovább kelet felé ereszkednek alá a *Magura* (454 m.) és a *Fernezelyi hegyek,* s ezek hátterét gyönyörüen zárja be a hosszukás, sátoralakú *Rozsály,* a melynek kopár tetején, néha már október közepe táján, először csillan fel e környékre a tél hava, hogy április végéig állandóan ott ragyogjon, tiszta időben majd ezüstös, majd szelid biborfénybe vonva a felkelő és leáldozó nap sugaraitól.

A most leirt hegyvonalat megszakitó völgyek közül e helyen kettőt kell különösen kiemelnünk, mint a melyek a város szorosan vett határán belül kellemes kirándulási, vagy helyesebben sétahelyekül kinálkoznak. Mindakettőnek kiinduló pontja a város egyik büszkeségét képező Széchenyi-liget, melytől az egyik éjszaknyugati, a másik pedig egyenesen éjszaki irány-

ban halad. Amaz a *veresvizi* völgy, melyet a *Morgó* és *Kőalja* lejtői zárnak be s mely a város közvetlen közelében a kereszthegyi mellett második főága a kincstári bányászatnak. Ez a völgy mintegy 2 kmnyi távolságban az ugynevezett *Szarkarét* mellett két felé ágazva fogja körül a Dongás-hegyet s ennek háta megett a 806 m. magas *Plestyorra* vezet. A másik ettől keletre a *Fokhagymás*-völgy, mely regényességéhez sehogy sem illő nevét a benne felbuzgó s nagy gyógyhatásu kénes forrástól vette. Ez a város legközelebb fekvő, legárnyasabb, legenyhébb és legcsendesebb völgye. Nyáron 3—4 fokkal hűvösebb mindig, mint a város forró utczái. Szőlőhegyek aljában, melyek közül nem egy barátságos nyaraló mosolyog felénk, vigan csergedező patak mellett, alig észrevehető emelkedéssel haladhatunk e kies völgy mentén folyvást éjszaki irányban, mintegy 5 kmnyire. A völgy mindegyre szűkül, nagyobb és nagyobb sziklatuskókról zuhog le a patak s a várostól alig egy órányi úttal megszerezhetjük magunknak azt az élvezetet, hogy egy pompás vizesésben gyönyörködhessünk, mely keskeny sziklamederből törve elő, az alatta levő sziklatömbön öt ágra szakad. A patak kövei alatt és padmalyaiban apró rákok találhatók. — A fokhagymásvölgyön át leghamarabb érjük el a fennebb is emlitett *Plestyort*, melynek azonban ezen két völgynél nem kevésbbé regényes útja az is, mely a Széchenyi-liget torkolatánál, a ref. temetőn keresztül, a Virághegy gerinczén visz fel. E kettőnél kevésbbé kényelmesen járható szakadékos, de festői részletekben szintén

4. Részlet a fokhagymás-völgyből.

gazdag a Fokhagymás mellett és vele párhuzamosan haladó *Szent János-patak völgye,* mely a Keresztheg̈y nyugati oldalán, a *Strimba* (836 m.) felé vezet.

A veresvizi és fokhagymás-völgyeket egy kis körútba foglalva, kényelmesen bejárhatjuk 2—3 óra alatt s azért ezt a kirándulást első sorban ajánlhatjuk azoknak, a kiknek idejük annyira ki van mérve, hogy nagyobb parthiekra nem gondolhatnak. A többi, a várostól távolabb eső völgyek bejárása már egy egész napot, vagy napokat igényel s azért ezekbe később kalauzoljuk a szives olvasót.

Most még, hogy Nagybánya közvetlen tajékáról adott képünket teljessé tegyük, a környék vizeit kell elősorolnunk.

Első és legtekintélyesebb ezek közt a *Zazár*, mely a Guttin nyugati lejtőjének és völgyeinek összes vizeit hozza le Felsőbányán, Giród-Tótfalun át Nagybányára. Tótfalu alatt egy Czigányárok nevü ágat ereszt Nagybánya keleti szögletén, melynek ismét egyik ága a város csatornáin át bujkálva a vasútnál egyesül újra az anyafolyóval, másik ága pedig a Pénzverő villamfejtőjét, malmot és zúzókat hajtva. szintén a Zazárba szakad újra, mely aztán Nagybányától mintegy 10 kmnyi távolyságban, a hasonnevü falu mellett egyesül a Lápossal. hogy nemsokára vele együtt Erdőszádánál a Szamosba veszszen.

A *Ravaszpatak* (Plisza, vagy árok) a Fernezelytől nyugatra fakadó erek gyüjtője. Mindenütt a hegyek lábánál rohanva, a Szt. János, Fokhagymás, Veresviz és Borpatak vizeivel növeli még hátralevő rövid útjára a Zazárt.

Ez a kis Ravaszpatak Nagybánya leghasznosabb ere, mondhatni életvize; ez hajtja a legtöbb zúzót és

malmot; ez bocsájtja vizét a Kereszthegy keleti oldalánál balra vonuló vascsőbe, melyből a város piaczán üti ki magát, mint kezdetleges, szükes vizvezeték. Évtizedekkel ezelőtt, mikor a város lakossága 4—5 ezer körül volt, még elegendő vizet adott, de ma már, a megkétszereződött népességet nem képes kiszolgálni. Ezen a hiányon egyelőre még a várostól mintegy 10 percznyire, a Zazár jobb partján az ugynevezett *Libamezőn* fakadó forrás segit, mely tulajdonképen a Ravaszpataknak egy kis erecskéje, tehát kavicson szürt folyóviz. Hőmérséke 1—2 fokkal kisebb, mint a pataké, de pinczében lehűtve, a város legnagyobb részének egészséges, jó ivóvizet szolgáltat.

Források különben nagyobb számban is vannak a várost környező hegyek aljában. A Morgó déli lejtőjén a *Szt.-János*-csorgó s tőle nem messze a *vascsatorna* nyújt pompás, tiszta és üditő italt; utóbbinak vize nyáron 11°C és télen se száll alább 8—7°-nál.

A várostól már kissé távolabb, Fernezely bejáratánál balra a domb oldalán, alig 30 m. magasságban tör elő egy erős, tiszta, hüvös vizü forrás, vidékünk legjobb ivóvize, mely a fernezelyi szegény népnek egyik keresetforrása is. 1—2 literes korsókban, 5—10 krajczárért szállitják be naponta Nagybánya egyes úri családjai számára.

Ásványviz-, vagy a mint itt nevezik *borkút*-forrás van a város nyugati határán, a Morgó-hegy lábánál; ettől nyugatra pedig, az országúttól 1 kmnyi távolságban, a cserjék közé rejtve, 1 m. mélységü gödörben sósforrást találunk. Ize konyhasós-jódos; tudo-

5. Felsőbányai tájrészlet a bányahegygyel.

mányosan még nem volt elemezve. A nép gödröket ás körüle, abba önti át és mint ülő fürdőt használja, sok esetben igen nagy sikerrel.

A fokhagymásvölgyi kénesforrásról már szóltunk s még lesz alkalmunk rá visszatérni. Ez úttal a város déli bejáratánál, a kereszt mellett lévő ***Bodonkútat*** emlitjük még meg, mely régebben magas jegenyefák alatt padokkal hivogató kedvelt pihenő helye volt azoknak, a kik a nagybánya-deési országút mentén sétálgatva, nyugodtabban akartak gyönyörködni a város éjszaki oldalát övező, valamint a kelet felől Felsőbánya mögött emelkedő hegykoszorúban. Kár, hogy a mai nemzedék már kevesebb figyelemben részesiti ezt a festői szép pontot, melyről valóban a legelragadóbb kilátások egyike nyílik.

Kilátási pontokban külömben az egész, most lerajzolt környék bővelkedik. A Kereszthegyről, vagy a Morgó, Kőalja és Virághegy oldalában elterülő szőlők akármelyikéből felséges panoráma tárul a néző elé. »Mint órási háztetők sora, — igy rajzolja e képet Jókai — vagy mint titánok sirkertje, emelkedik egyik gömbölyü hegyorom a másik mellett, déli oldalaik szőlőkkel tarkázva, tetejeik, északi részeik, völgyeik nemes gesztenye-erdőkkel koszorúzva.« Ez óriási háztetők fölött mintegy őrtornyokként magaslanak ki a Rozsály, Feketehegy és Guttin szikla-csúcsai, figyelmeztetve a szemlélőt, hogy ez a tájék nem csupán a szőlők és gesztenyék szelid hazája, hanem a keleti Kárpátok zordon fenségü régioinak kezdete is. Alant a széles völgyben nyugatnak a Lápos és Szamos kanyargó ezüst szalagjai, hol csinos falvaktól, hol meg lombos erdőktől szegélyezve; középütt a város rendezett, barátságos házsorai és ódon tornya, melyek közül elhaló zsongás-

ként hangzik föl az alant nyüzsgő és munkáló élet lármája; távolabb az erdélyi hegyek elmosódó körvonalai; mindenütt hegy, völgy, erdők és mezők, abban az intenziv zöld szinben pompázva, a melyet Stiria és a Salzkammergut üde tájai mutatnak egész nyáron át, s a mely fölé, — hogy a tájéknak egészen sajátos külön jellege jobban kiváljék — majdnem állandóan, könnyü ködfátyol gyanánt borul a fernezelyi kohó halavány-kék füstje.

II. FEJEZET.

Történelmi vázlat.

A bányavidék, melynek főhelyei Nagybánya és Felsőbánya szab. kir. bányavárosok, mint az eddigiekből is láttuk, összekötő kapcsot képez egyrészt az anyaország és az erdélyi részek, másrészt a felvidék és a nagy magyar alföld között. E sajátságos helyzet adja meg az egész vidék s a testvér-városok történetének alapjellegét.

A két város területe eretileg a szatmári várhoz tartozott s igy királyi birtok volt, a minthogy Szatmárhoz tartoztak a XIII. század derekáig az összes nagy erdőségek, melyek Szatmár vármegye keleti részét és Kővárvidékét boritották. A hegyek ércztartalma vonzotta e félreeső vidékre az első megtelepülőket, kik a területet benépesitették s az alkalmas pontokon virágzó bányatelepeket hoztak létre. A telepités, úgy látszik, Erdély felől, a kapniki völgyön át történt, s a Máramaros határán, a Nagy bánya-hegy alatt elterülő bányász község, melyet Középhegynek, latinul Medius Mons-nak neveztek, korra nézve jóval megelőzte a Kereszthegy tövében keletkezett Asszony-

patakát (Rivulus dominarum) és a vele tőszomszéd Zazárbányát. Ez utóbbi telepek azonban gyorsabb fejlődésnek indultak, és egy várossá egyesülve, az egész vidék központjává lettek. A Zazárbánya név csakhamar feledésbe ment s az új bányaváros Asszonypataka néven virágzott századokon át, mig végre ősi nevét a mai Nagybánya névvel cserélte fel. Középhegyből pedig nemsokára Felsőbánya lett, s mint kicsiny de virágzó bányaközség, e néven jelentős helyet vivott ki magának a vidék bányászatának történelmében.

Ha a két város közelebb fekszik egymáshoz, valószinü, hogy egyesültek volna, mint a hogy Zazárbánya egyesült Asszonypatakával. A nagyobb távolság biztositotta ugyan Felsőbánya önállóságát, a szorosabb kapcsot azonban igy is elárulja az a körülmény, hogy a városoknak kezdetben közös birájuk volt, s midőn közigazgatási tekintetben elváltak egymástól, a bányászati ügyekben továbbra is megmaradt a közösség, s Felsőbánya jóban és roszban osztotta Nagybánya sorsát.

A bányavárosok keletkezésének idejét a hagyomány II. Géza idejére tette, kiről a történelem följegyzé, hogy útat nyitott hazánkba a városalkotó szászoknak. A valóság azonban nem felel meg e hagyománynak. A XIII. század elején még nyoma sincs e vidéken városi életnek, s annak keletkezését IV. Béla korára kell tennünk, ki alatt a mongol pusztitás után nagyobb tömegekben bevándorló német telepitvényesek az ország legtávolabbi vidékeire is elvitték a városi intézmény csiráit.

Nagybányát 1327-ben emliti először, Zazárbánya néven, I. Károly királynak egy csonkán megmaradt oklevele. Két évvel később Asszonypataka és Középhegy mint közös biró alatt élő városi hatóságok sze-

6. Nagybánya régi nagy pecsétje.

repelnek, s az 1333—35. évekből származó pápai tizedlajstromok mindkét helyről, mint külön plebániával biró városokról tesznek említést.

Asszonypataka első ismert kiváltságlevele 1347-ből származik. Régebbi kiváltságairól szóló oklevelei Nagy

Lajos uralkodása elején tűzvész áldozatául estek. Az 1347 október 12-éről kelt oklevélben Nagy-Lajos a város polgárait megerősitette mindazon kiváltságok és szabadalmak birtokában, melyek az u. n. nagyobb szabadságú királyi városokat megillették. A polgári jogok e biztositása a városi élet gyors fejlődését vonta maga után; a város lakosai számban és jólétben gyarapodtak; a bányászat is rohamos virágzásnak indult az egész vidéken. E virágzás bizonyitéka az 1376. márczius 1-én kelt második nagy kiváltságlevél, melyben a király nemcsak Asszonypatakának, hanem a szomszéd Középhegynek bányászati rendtartását is egységes alapra rendezi, egy közös kamaraispánt állit a két város élére s lerakja a vidék bányajogának alapját.

Nagy-Lajos uralkodása végén Asszonypataka polgárai már nagyjában befejezték Szent-Istvánról nevezett plébánia-templomuk épitését. A csúcsives izlésben épült templom alapját még a XIII. és XIV. századok határán rakták le, s Nagy-Lajos az 1347-iki kiváltságlevélben jelentékeny jövedelemforrások megnyitásával segitette elő annak felépitését. A város 1387-ben egy előkelő magyar nemesi család sarját, a Kaplyon nemzetségből származó Tibai Pétert választva plebánosává, szerződést kötött vele, melynek értelmében a plebános egy hitszónok és 11 káplán tartására kötelezte magát. A templom mellett iskola is állott fent, ennek mesterét a város fizette. Mindez a város népességéről és polgárai vagyonosságáról tanuskodik, ép úgy, mint Omechin János városi biró 1408-iki

végrendelkezése, melylyel a Kusalyi Jakcsoktól nemrég 1600 arany frtért megvett Giród-Tótfalut a Szent-Miklósról nevezett ispotálynak hagyta, a végből, hogy annak jövedelme a városi szegények tartására fordittassék.

A XV. század elején jelentékeny változat állott be a két város viszonyaiban. Zsigmond király 1411-ben

7. Feliratos kő a Nyirő-ház udvarán.

a török által fenyegetett déli részek védelme czéljából szövetségre lépett Lázárevics István szerb despotával s jelentékeny birtokokat adományozott neki. Ezek között voltak Szatmár-Németi, Asszonypataka és Felsőbánya városok, miknek birtokába a leleszi konvent kiküldöttei a despotát 1411 szeptember 14. s következő

napjain igtatták be. A városok ezzel elvesztették királyi városi jellegüket, s a szerb despota földesuri hatalma alá kerültek, mit ez saját tárnokmestere utján gyakorolt. Lázárevics halála után 1427-ben utóda, Brankovics György lett a város ura. Brankovics közel 20 éven át birta Asszonypatakát s a többi városokat; uralma azonban semmiképen sem volt előnyös e helyekre, melyek polgárai jogaik tetemes megszoritását voltak kénytelenek eltürni. Brankovics bukása után azonban Asszonypataka és Felsőbánya 1445 körül foglalás, majd a despotával kötött szerződés utján Hunyadi János kezébe kerültek, kit azok birtokában az országos tanács is megerősitett. Hunyadi János földesurasága a két városra az Anjou-korszakbeli virágzás napjait idézte vissza. Különösen Asszonypataka dicsekedhetett a kormányzó jóindulatával. Hunyadi 1446 elején személyesen is felkereste a várost; kastélyt épittetett itt, melyet jelentékenyen megerősitett, kiváló figyelmet forditott bányászatának fejlesztésére, uj kiváltságokkal ruházta fel bányamüvelő polgárait, és Zsigmond alatt keletkezett pénzverő kamarájához Olaszországból hozatott szakembereket. A hagyomány szerint ő fejezte be a Szent-István-templom tornyát, mely ma is fent áll, mint ez érdekes müemlék egyedüli maradványa

Mikor Hunyadi János meghalt, Asszonypataka az ország legelőkelőbb bányavárosai közé tartozott, melynek sorsát országos jelentőségü emberek intézték. A város plebánosa Geréb László volt, Hunyadi Jánosné unokaöcscse, kiből később erdélyi püspök és kalocsai érsek lett, mig az előző plebános, Vincze-mester, a

váczi püspöki széken ült. A bányászat élén Szapolyai Imre állott, mint kamaraispán, s egyuttal ő viselte a várnagyi tisztet. A későbbi hatalmas kincstartónak és nádornak emelkedése a város középkori történetének legmozgalmasabb napjaihoz van fűzve. Hunyadi László kivégeztetése után, 1457-ik évben, a polgárok között V. László pártja vergődött túlsulyra. A Hunyadi-ház ellenségei ostrom alá vették az asszonypataki várkastélyt, s Szapolyainak fegyverrel kellett azt Szilágyi Erzsébet részére megtartani. Hunyadi Mátyás, királylyá választatva, Tokaj várával jutalmazta meg hűségét s kincstartójává tette, mely állás mellett eleinte az asszonypataki kamarásságot is megtartotta. A zendülő polgároknak menekülniök kellett s csak később kaptak kegyelmet a királytól.

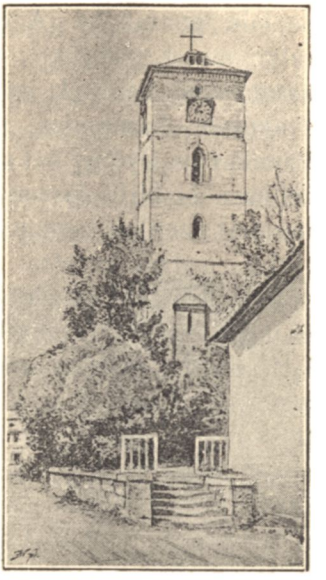

8. A Szent István torony délről

9. Roland-kép a torony déli oldalán.

Mátyás megválasztatása következtében mind a két bányaváros visszakerült a korona köz-

vetlen földesurasága alá. Annak daczára azonban, hogy Mátyás már 1458-ban megerősitette Asszonypatakát régi kiváltságaiban, a polgároknak nagy fáradságukba került, mig a királyi városokat megillető jogokat teljesen visszaszerezték. Mátyás király csak 1469-ben kelt rendeletében engedte meg az oláhok betörései által sok kárt szenvedett lakosságnak, hogy a várost fallal és bástyákkal erősithessék meg, s a városi biró itélkezési jogát és a polgárok szabad kereskedési kiváltságát 1484-ben külön királyi oklevéllel kellett megujittatnia.

Mátyás halála után Asszonypataka nagy megpróbáltatásokon ment keresztül. Annak daczára, hogy kamaraispánját, Zöld Istvánt Mátyás esküvel kötötte le Corvin János hűségére, a város a királyválasztási küzdelemben a lengyel János Albert pártjára állott, s midőn ez fegyveres erővel jött az országba trónigényei érvényesitésére, kaput nyitott a lengyel hadak előtt. A polgárok azonban sokat szenvedtek ezek rakonczátlanságai miatt s 1491-ben siettek megtérni a törvényes király, II. Ulászló hűségére. Ulászló, hogy a szenvedett károkat helyrehozza, 1492 márczius 24-én megujitotta a polgárok kocsmáltatási jogát, mit ezek még Nagy Lajostól nyertek, s megtiltotta a kamaraispánoknak az idegen borok behozatalát. Ugyanő 1496 deczember 29-én a várost megerősitette az 1347-iki kiváltságok birtokában, s az 1514. évi 3. t. cz. 6. §-ában Asszonypatakát a többi szabad királyi városokkal együtt a korona elidegenithetetlen tulajdonává nyilvánitotta. Ez intézkedései azonban nem voltak képesek fentartani a város hanyatlását, melyet a bá-

nyászatban beállott kedvezőtlen viszonyok idéztek elé. A magánbányászat már Mátyás alatt sokat szenvedett a kamaraispánoktól, kik minden hatalmukat a kincstár jövedelmének gyarapitására használták fel. Igy történt, hogy a bányakamara jövedelme 20000 aranyra is felment, s a város 1468-ban 13000 arany frtnyi bért fizetett az asszonypataki, offenbányai és szebeni pénzverésért: a magánbányák ellenben hanyatlásnak indultak s a lakosság nehány tehetősebb vállalkozó kivételével elszegényedett. Mátyás már 1482-ben külön rendelettel szoritotta a lakosokat a bányák müvelésére, s Ulászló 1501-ben biztosokat küldött ki az állapotok megvizsgálására. A hanyatlás egyik főoka a szomszéd Drágfiak, Kővár urai magatartása volt, kik a lakosokat megakadályozták a kővári erdőségek használatában. A város e miatt már 1384 óta pert folytatott a családdal, mely 1503-ban a város javára dőlt el. A helyzeten azonban ez keveset változtatott; a magánbányák nagy része ekkor már gazdag vállalkozók, Szatmári György pécsi püspök, a Thurzók s mások kezére kerültek s ezek valósággal kiszipolyozták a bányamunkásokat. Felsőbányán kedvezőbb viszonyok uralkodtak; itt II. Lajos 1523-ban az összes lakosokat felmentette a bányaadó (urbura) fizetése alól, miáltal jelentékenyen biztositotta bányamüvelő polgárainak jólétét.

A mohácsi vész után Nagybánya (igy nevezhetjük immár, mert e név mindinkább háttérbe szoritja az ősi Asszonypataka elnevezést) János királyhoz csatlakozott s 1527 február 15-én kiváltságlevelet nyert tőle, mely a polgárok vámmentességének

megujitását foglalta magában. A két részre szakadt ország szomoru helyzete azonban a város sorsában is visszatükröződött. A közbiztonság hiánya, a bányászat, ipar és kereskedelem hanyatlása a polgárok elszegényedését vonta maga után; az egykor virágzó czéhek, melyek legtöbbje Mátyástól nyerte kiváltságlevelét, feloszlottak s a lakosság nagy része kivándorolt, egész utczák lakatlanokká váltak. Csak akkor állott be némi javulás a helyzetben, midőn János király Fráter Györgynek, a lángeszü váradi püspöknek adta zálogba a várost és bányáit. A kiváló államférfiu felismerte a jelentőséget, melylyel e bányaváros Erdély határszélén pénzügyi és politikai tekintetben birt, s mindent elkövetett, hogy azt régi virágzó állapotába visszahelyezze. Midőn I. Ferdinánd 1551-ben a János Zsigmond alatt levő országrészt birtokba vette, Nagybánya egyike volt ez országrész legjelentékenyebb bányavárosainak. 1560-ban I. Ferdinánd Nagy- és Felsőbányát a pártjára tért Balassa Menyhértnek adományozta; de a nagybányaiak nem látták szivesen új földesurukat s 1564-ben kaput nyitottak Báthory István szatmári várkapitány, János Zsigmond hadvezére előtt. A következő évben Schwendi Lázár visszafoglalta a várost; János Zsigmond azonban 1567-ben ostrom alá vette, elfoglalta s régi erősségét lerombolta. János Zsigmond halála után a város ismét a korona fenhatósága alá jutott, de csak rövid ideig maradt meg alatta; Rudolf császár és magyar király 1583 szeptember 17-én Felsőbányával együtt Báthory István lengyel királynak és örököseinek adományozta kárpót-

lásul Szatmár helyett, melyet ez családi jogczimen követelt magának.

A város polgárai ekkor már mind a reformált hitet vallották, melyet a utolsó Drágfi terjesztett el a vidéken, s 1588-ban a Szent-István-templomot s az iskolákat elfoglalva, a várost az új hit hatalmas védőbástyájává tették.

A Báthoryak birtokában a két varos közjogi helyzete sajátszerü alakuláson ment át. Az erdélyi fejedelmek földesúri hatalma alá jutva, nem tartoztak többé a korona-javakhoz, mint a többi királyi városok, de bár az 1593-iki gyulafehérvári országgyülés mindkettőt az erdélyi bányavárosok közé sorozta, jogilag mégis Magyarországhoz tartozóknak tekintettek. A nagybányaiak Basta uralma alatt, 1601-ben tényleg Rudolf királytól kérték némely szabadalmaik megújitását, s Bocskay István 1605-ben, mint a magyarországi részek ura, erősitette meg őket kiváltságaik birtokában; Báthory Gábor halála után pedig a város ismét visszatért II. Mátyás uralma alá, ki 1618 márczius 8-án a pallosjog megerősitése által elismerte régi szabad királyi városi jogait.

10. Nagybánya pecsétje a XVII. századból.

Az erdélyi fejedelmek azonban kiváló súlyt fektettek arra, hogy az Erdély északnyugati kulcsát képező bányavidék az ő kezükben legyen. Bethlen Gábor

az 1624-iki bécsi békében királyi adománylevelet eszközölt ki Nagybánya és Felsőbánya birtokára. Az 1645-iki linczi békekötésben pedig III. Ferdinánd mindkét várost I. Rákóczy Györgynek és maradékainak engedte át.

Bethlen Gábor igen sokat tett a bányászat felvirágzására, s iparkodott helyre hozni a Báthoryak bányabérlői, a báró Herbersteinok és Lisibona Gellért által okozott károkat. Az ipart is jelentékenyen gyámolitotta a czéhek kiváltságainak megújitása által. A Rákóczyak pedig főleg a kulturális érdekek ápolásában tüntek ki; a nagybányai városi iskola alattuk messze földön nagy tekintélyre tett szert, s a város szülöttei részint a fejedelmek, részint a polgárság által alapitott ösztöndijak segitségével nagy számban keresték fel a külföldi akadémiákat.

II. Rákóczy György bukása után a városok visszakerültek a magyar király birtokába s Nagybánya a vasvári békekötés után 1664-ben német őrséget kapott falai közé. A Wesselényi és társai összeesküvésének felfedezését követő szomoru napokban azonban a bujdosók pártjára állott; ezek a várost már 1672-ben rövid időre hatalmukba keritették, 1677-ben pedig Wesselényi Pál vezérlete alatt ujból elfoglalva, a reformátusokat visszahelyezték a Szent István-templom birtokába, melyet a kincstár csak az imént, 1674-ben vett el tőlük. Csak Thököly Imre elfogatása után, 1685-ben került vissza a város ismét I. Lipót hatalmába. A Kollonics érsek által képviselt politikai és egyházi irányzat ekkor akadálytalanul érvé-

nyesült a város régi szabadságainak elnyomására. A reformátusok 1687-ben elvesztették a nagy templomot és iskoláikat; a kormány jezsuitákat és minoritákat telepitett le a városban; amazok 1691-ben megkapták a plebánia-templomot, ezek 1687-ben az Omechin-féle alapitványt. A tisztikar katholikusokból alakult meg, kik jobbára a kincstár érdekeit szolgálták. Nagybánya elvesztette a XVI. század vége óta birt magyar református városi jellegét, s egy kincstári befolyás alatt álló bányaváros jelentőségére szállott alá. II. Rákóczy Ferencz szabadságharcza utolsó alkalmat adott a reformátusoknak, hogy visszanyerjék előbbi túlsulyukat. A város 1703-ban meghódolt Rákóczy előtt, s a szécsényi gyülés 1705-ben visszahelyezte a református egyházat a nagy templom és az Omechin-alapitvány birtokába. De a szatmári béke visszaállitotta az I. Lipót alatti állapotokat. III. Károly 1712 junius 24-én megerősitette a város régi kiváltságait; szabadságlevelei hosszú sorozatát Mária Teréziának 1768 február 19-én és II. Józsefnek 1782 szeptember 6-án a plebánia ügyében kiadott oklevelei zárták be. Az első a város régi kegyúri jogait újitotta meg, az utóbbi az 1773-ban eltörölt jezsuita rend templomát, a Szent-Háromság egyházat, melyet ezek 1717-ben kezdtek épiteni, plebániatemplomul a város birtokába engedte át.

Felsőbánya szabadalmait Mária Terézia 1741-ben s I. Ferencz 1792-ben erősitették meg. A két város a szabad királyi bányavárosokat megillető törvényhatósági jogait a legujabb átalakulásokig megőrizte, s Nagybánya város országgyülési követe, Csausz István

városi főbiró által, élénk részt vett a negyvenes évek törvényhozási munkálataiban, a melyek a szabad kir. városok helyzetének rendezését czélozták. A szabadságharcz eseményei, melyekről külön fejezetben szólunk, e kérdést leszoritották a napirendről, s midőn 1876-ban a végleges megoldásra sor került, mindkét város elveszté törvényhatósági jogát s a vármegye közigazgatási hatósága alá rendeltetett.

11. Nagybánya czimere a város régi pécsétje után.

E vázlatnak főként kulturtörténeti szempontból való kiszinezésére nem tartjuk érdektelennek a város történetéből (levéltári okmányok alapján) nehány apróbb adatot az okmányok keltének kronologiai rendjében ideállitani:

1492. augusztus 1. II. Ulászló, hogy Nagybányát a közel multban szenvedett szerencsétlenségekből némileg kiemelje, veszteségeiért kártalanitsa, hűségét jutalmazza: régi szabadalmait, s különösön, hogy idegen bort és sört a városba behozni ne lehessen — megerősiti. Ezen privilegialis okmányban a város részint mint *civitas*, részint mint *castrum* emlittetik.

1572 nov. 28. A város leégése emlittetik. Ez valószinüleg a város délnyugoti részén volt várnak 1565-ben II. János király ostromló serege által történt bevétele s ugyanakkor lőpor robbanás miatt okozott veszedelem alkalmával eshetett, mert ezen éven innen

hasonló romlás felől a városi jegyzőkönyvek nem emlékeznek.

1606 április 12. Az erdélyi fejedelem hajdui Nagybánya vidékén táborozván, a város lakossága ellen többször káros kihágást követtek el, ugy hogy a városi polgárok, ha a hajduk közül egyiket-másikat kézrekeríthették »ebségökért meg is ütögették«. Hogy pedig az eféle »ütögetés« miatt a város ne szenvedjen, a vezető hadnagyokat majd egy pár sárga csizmával, papucscsal, majd borral s egyébbel ajándékozta meg, — e napon pedig elrendelte, hogy a városi csordát 11 darabont őrizze, minthogy a hajduk főleg a marhákra ólálkodtak.

1612 nov. 25. Bethlen Gábor fejedelem Szatmár vármegyének megparancsolja, hogy: nagybányai polgárt, bárminemü ügyében is, a megyei törvényszék elébe, amazoknak szabadalmaik ellenére, ne idézzen, s ha bármely dolgában nagybányai embernek ítélelet hozott is, azt azonnal függessze fel, s az ügyet a nagybányai törvényszékhez tegye át.

1620 május 9. Kolozsi Albertné gyermekgyilkos asszony ellen a tanács a következő ítéletet hozta: »kivitetik a kákás mezőre s ott az akasztófa alatt elevenen elvermeltetik a tövis között«. A papok kérték ugyan a tanácsot ezen ítéletnek fővételre, vagy vizbefojtásra való változtatására, de a tanács nem engedett.

1626 aug. 20. A tanács a szabó-czéhnek adott szabadalom-levélben kimondja: hogy a szabómesterek csak Felső-tótfaluban (Giród-tótfalu) türhetnek meg »kolontár« mestert (kontár, czéhen kivüli), a városban azonban, sőt a külvárosokban már nem. Továbbá meghagyja nekiek a tanács: hogy minden czéhesmester egy év lefolyása alatt okvetlenül tartozik megházasodni, melyet ha elmulaszt: »keze a mesterségtől megfogatik.«

1635 nov. 21. A nagybányai hires országos vásárokat, miként azt a harminczad kezelése feletti ezen

évi számadások tanusitják, bécsi, lipcsei, tirnovai, sophiai, brussai, kisniczi, csernoviczi, sinoviczkai, szóval német, bajor, török, bolgár. bukovinai oláh- és lengyelországi kereskedők is gyakran látogatták. E vásárok egész a XVII. század végefeléig rendesen 15 napig tartottak. Hogy nagybányaiak is messze elhordták iparczikkeiket, az valószinü. Hunyadi István nevü aranymüvesről fel van jegyezve, hogy járt Londonban is.

1641 márczius 1. A város, hogy tiszta »élővizet« nyerhessen, nagy gonddal s költséggel vizvezetéket létesitett. A vizet a maig e néven ismeretes határrészből, az Éhvölgyből vezetteté: a vezetésre használt csövek többnyire égerfából, de helylyel kőzzel vasból, rézből, cserépből, sőt üvegből is voltak, s ezeknek, valamint az egész vizvezetéknek rendben tartására állandó »csatornás mestere« volt a városnak.

1641 márczius 14. A város, ha magára nézve valami rosszat sejtett, vagy jogai védelmében kellemetlenséget vont magára: rendesen ajándékozások által segitett magán s ezeknek mindig meg volt illető helyen a kellő hatása. E czélra mindig előre beszerezte az ajándéktárgyakat, nevezetesen e napon is »ajándékba való poharakért« 75 forintot, s ugyan-e czélra vett 19 darab »nyest bőrért« 53 frt 50 dénárt adott ki.

1641 május 15. Aczél Ferencz és Borbély János fiatal, nőtlen kádár-mestereket a tanács azért, mert a hatósági szabályrendelet kivánata szerint egy év leforgása alatt megnősülni elmulasztották, egy-egy forintig büntette, meghagyván nékiek, hogy ha rövid időn meg nem házasodnak »a munkától fel fognak tiltatni.«

1641 augusztus 9. »Szigeti Ferencz uram az becsieöletes Tanács előtt maga szemele szerint, feleségével Nyreö Erzsébettel egienlő akaratiokbol, az Z. Ver kepenel (a maig is »Szent-Vérképnek« nevezett dűlőben) levő szöllejeket — melliet Borbely szeöleőnek

hiijnak, mely vagyon a Zegedi Istvánne asszony és Kopasz Gergely Deákné szeoleik szomszédságokban — ajánlák és vallák minden határával és egész uij saitoievall egyieött, az nagybányai tanácsi és város kezében, hoid gondgiat viseltetvén, esztendőnkint az Culturára erogált expensákon kivűl megmaradt és accumulált proventussa, nem más szeökségre, hanem idegen országhi Academiákban promoveálando érdemes tanuló Deákok szeökségekre conferáltassék«.

1642 szeptember 24. A város tanácsa I. Rákóczi Györgynek »kedveskedésképen« mint máskor is, gesztenyét küldött ajándékba. A fejedelem ez ajándékot e napról kelt levelében köszöni meg s abban a városi közönséget és tanácsot »szomszéd uraiméknak« nevezi.

1645. márczius 9. Molnár Ferencznét, Paládi Katát, a tanács »gonosz élete miatt« halálra, és pedig vizbefojtás általi halálra itélte, — mely itéletnek végrehajtására vétetett öt sing vásznat s azt zsáknak megvarratta.

1645 május 27. A városnak rendes és a vidékiek által is gyakrabban látogatott fürdője volt (valószinüleg a mai József-bányának a fokhagymás-patakba ömlő erősen vasgáliczos vizét használták.) E napon Debreczeni György »nemes ur« jött meg a fürdőre s egész ittléte alatt a város vendége volt.

1649. szept. 9. I. Rákóczy György a háborus hirekre, arany- ezüstneműit, pénzét, drágaságait — biztonság végett — Nagybányára szállittatja.

1650 julius 18. A tanács egy Dorko nevü fiatal asszonyt boszorkányság vétke miatt, mely ellen »számos tanuk által nyilvánságosan behozatott«, máglyára itélt s az itéletet rajta a kákás-mezőn végre is hajtotta. — A végrehajtásért fizetett a város a fekete embernek »usus szerint« egy forintot. Ebben az évben a tanács négy halálos itéletet hajtatott végre.

1651 junius 21. A nagybányai késcsinálók hire

már ezen időben messze ismeretes volt, s a becses és csinos »gyöngyházas kések« a »nagysüvegü uraknak« nyujtott érdekes ajándékok között nem épen az utolsók voltak. E napon is egy ilyen »gyöngyházas bokor kést« (kés és villakészletet) ajándékozott a tanács »Horváth István háza népének« melyet »késcsináló Mártonnétól vettek 90 dénárért.« Általában a város gyakran szokott készittetni több kevesebb számu s különféle müvü ezüst poharakat, serlegeket, csészéket stb. »a város jövendő szükségére.« — E »jövendő szüksége« pedig — mint előbb láttuk — az volt, hogy ha a város valamit valahonnan kinyerni óhajtott, vagy valamely bajtól szabadulni akart, dolgát rendesen alant, mint fent, ajándékozáson kezdte. Ezen ajándékok voltak, az elősorolt ezüst edényeken kivül: lovak, lószerszámok, fegyverek, forgók, gyöngyházas kések, szőrmék, solymok, bor, gyümölcs, gesztenye, visling-sajt, arany, ezüst edények, csutorák, csizmák stb. A hol kulacsot vett a város, gyakran csak igy van a számadásban: Vörös Györgyért — Vörös György uram készitvén a nevéről nevezett hires csutorákat.

1655 januárius 29. A tanács bizonyos embernek — neve nincs kitéve — ki a tatár követek mellett mint »vezető kalauz« szolgált, azon tettéért, hogy a tatárokat másfelé kalauzolta s nem hozta Nagybányára, tiszteletdijul 1 frt 30 denárt utalványozott, s »gazdálkodással is szolgált« neki (megvendégelte).

1655 nov. 28. I. Rákóczy György fejedelem az »Öreg graduált« (ref. énekes könyv) kinyomatván, abból egy példányt Nagybányának is küldött; ennek kapcsai elromolván, azokat a tanács kijavittatta, fizetvén a javitásért az ötvösnek 40 denárt. E becses könyvnek a nagybányai ref. egyháznál ma már csakis ügyes kéz által eszközölt másolata van meg. Felsőbányának is küldött egyet a fejedelem. Ez a példány — az országban a negyedik — megvan; de

kapcsokkal és drága diszitményekkel ékes eredeti táblája elveszvén, az egyház azt már korunkban Czelder Márton lelkészsége alatt ujon köttette.

1658 aug. 12. György István moldvai vajda e városban házat akarván venni, vagy legalább bérelni, a vételt a tanács meg nem engedte; sőt a bérlést is azon feltételhez kötötte: hogy az abból származható ügygyel-bajjal a bérbeadó a tanácshoz folyamodni ne merészeljen, hanem szenvedje azt, a mit szerzett magának; ezzel akarta a tanács eleit venni annak, hogy »idegenek a városba semmi szin alatt lábokat be ne tegyék.«

1658 aug. 16. Sütő Jánosnét a tanács — mert »hütös urával« valamint »öreg urával« is (apósával) gorombán bánik, azokat szidja, becsmérli stb. — az »eperjesi kőnek« a piaczon háromszor való körülhordozására, a pellengéren való megveretés és a városból való örökös kiüzetésre itélte.

1659. márczius 7. A »hegedősök« azon kérelmére, hogy engedtessék meg nekiek »életek keresésére a hegedölés«, a tanács emé végzést hozta: »az üdőnek ily szomoru állapotjához képest, noha vagyon kicsiny pihenésünk, de igen bizonytalan, azért meg nem engedtetik; hanem függeszszék a szegre hegedőjöket s a kapát vegyék elő.«

1659 jun. 22. A város tanácsa unanimi voto elhatározza, hogy Istvánffy Miklósnak »Magyarország története« cz. müvét a nemes város számára meg kell venni. Fizetett érette 12 frtot.

1659 julius 30. A hamis esküvőre, rágalmazóra, becstelenitőre (pl. ha valaki polgártársáról azt állitotta, hogy boszorkány, tolvaj, lopó stb.) a következő büntetést szabta a tanács: vagy nyelvéből vágatott le egy darabot, vagy 100 frtot tartozott fizetni, vagy a pellengérre tartozott felhágni s onnan a becsmérlő szavakat visszamondani.

1660 julius 20. A város az I. Leopold iránti hűségeskü letételére most másodszor hivatott fel; az első felhivást mellőzte. Eme második felhivásban még az is meghagyatott a városnak, hogy »mint aféle suttomban hallgató és sok pénzü város, mely oly nagy sarczot is kitudott fizetni, mennél több husnak, lisztnek, sernek, bornak szerit teheti, vecturájával együtt tartsa készen, ha magának alkalmatlanságát nem kivánja s hogy magának más urat választott.«

1660. augusztus 23. Wesselényi Ferencz nádor kéri a várost, hogy »noha ő maga bornemisza,« de a vele levő uri rendek megiszszák a bort: szerezzen részére a mennyire lehet, jutalmas áron 200 akó bort, igérvén, hogy azt addig el sem hozatja, mig az árát ki nem fizeti. Küldött is a város neki, de csak 100 veder bort, hanem mint Enyedi István jegyző a nádor levelére feljegyezte: »az árát ad diem 31 februarii, anni utopiani, halasztotta.«

1661 oktober 9. Montecuculi tábornok, megtudván, hogy a város főbirája, Petri István a török táborból megérkezett, átir vörösmarti táborából a tanácshoz, hogy a főbirót hozzá beszélgetés, tudakozódás végett küldje ki. Hogy pedig minél bátorságosabban utazhassék, nehány lovast is küldött Nagybányára kiséretül. Ám a mint a levélre tett feljegyzés mutatja: »azért mittuntur equites (küldettek a lovasok) nehogy biró uram megszökjék.« — E német katonaság, daczára a város ellenmondásának, utóbb kérelmének, ez év végén — deczember 1-én — a városba is bejött. 1565 óta most volt először német katonaság Nagybányán.

1662 április. 26. Reggeli 7 óra tájban erős földrengés remegteté meg a város lakosságát. Az ingás oly nagy volt, hogy a mint a jegyzőkönyv mondja: »az álló ember eldölni láttatott; melyből — irja tovább — noha semmi jót nem várhatunk, mindazon-

által oltalmazzon meg az Isten bennünket, minden ránk függő romlástul.«

1663. január 21. Azon sürün futamodott hirre, »hogy németek fognák a várost megszállani, végezte a tanács: hogy a kapuk hovahamarább megerősittessenek, s elöl valami erősséget épitsenek: »hogy az német az orrát mindjárt be ne üthesse a városba.«

1663 április 9. A tanács, ha közeli veszély fenyegette, rendesen lövés által adott hirt ugy a városban levőknek, mint a künn — a szöllőkben s réteken — dolgozó lakosságnak, E részben e napon azt határozta, hogy »ha gonosz hir lesz, lőjenek hármat a kádárok bástyájáról.« A czéheknek ugyanis mindeniknek megvolt a város körfalán a maga bástyája, melyet tagjaival őriztetni és védeni volt köteles.

1663 április 20. Ha valamely jobbágy nagybányai polgárt, mint nemes embert, bármely ok miatt törvényszék elé idézni, illetőleg beperelni szándékozott: a bíróság előtt 200 frt készpénzt tartozott biztositékul előre lefizetni.

1663 szept. 2. A tanács Dézsi Csizmadia Istvánt, azért, mert ez feleségét Asztalos Istvánnak — kivel az asszony titkos szerelmi viszonyt folytatott — eladta, halálra, és pedig ugyanazon büntetésre itélte, melyet a nevezett és megszökött házasságtörőkre már korábban kimondott, s az itéletet e napon rajta végre is hajtotta. Az egész dolog különben igy történt: Dézsi bepanaszolta feleségét s Asztalos Istvánt házasságtörés miatt. A vádlottak azonban megszöktek. A tanács meghagyta Dézsinek, hogy a szökevényeket üldözze, s a hol eléri, a rájok kimondott halálos itéletet hajtsa végre rajtok. Brassóban utól is érte és elfogatta a szökevényeket, de nem lévén otthon a brassai biró, az itéletet végre nem hajthatta. Mire azonban a biró megjött, a felek kiegyeztek, adván Asztalos Ist-

ván Dézsinek, a feleségeért 100 frtot meg egy paripát; s hogy a szerződésnek törvényes szine legyen, azt még a brassai birónak is bejelentették. Ez a kiegyezést, ugy látszik nem ellenezte, de tudatta a nagybányai tanáccsal. Ám a tanács nem vette tréfára a dolgot, de miután a szökevényekre kezét nem tehette, felköttette Dézsi uramat.

1664 augusztus 4. »Az ország nádorispánja katonák állitása iránt való parancsolatját megsürgetvén a városnál„ a tanács erre azt határozta, hogy miután már »csakugyan nem lehet siketségre venni a dolgot« darabantokat kel fogadni s pedig ugy, hogy a kinek fegyvere van annak többet, a kinek nincs, annak kevesebbet kel fizetni; de mindenesetre fogadni kell »mert félő, hogy a város lakosainak kell majd pótolni.«

1664 nov. 20. Az ezen évi 2210 hordónyi bő szüretre czélozva jegyzé fel Enyedi István nótárius uram: bizony hajtogathatják a kupát mig azt megisszák.«

1665 január 16. Piskolti Pétert a közgyülés, a tanács ellen mondott »sótalan« szavaiért, arra büntette: hogy a hóhér pallosa feje fölött megforgattassék, jeléül annak, hogy a halált is megérdemelné; ezen kivül még két hétig ecclesiát is tartozott követni.

1665 junius 5. Egy boltot feltörő ifju felett kimondott s végre is hajtott itélet: »elsőben lófarkon egyet kerülvén a piacz Cirkulusán vele, aztán kivitetik az kákás mezőre, ott kerékkel szárai és kezei megrontatván megölettetik, s ennek utána kerékre feltétetik.« — »Ez mind ugy lött.«

1665 aug. 15. Apafi Mihály fejedelem erősen megdorgálja a város tanácsát, mert ez »olyan izetlen, fenyegetőzéssel teljes és mocskos irást« küldött ő hozzá, a milyen »nagyobb rendüekről is, római csá-

szár ő felsége ditiójából« eddig hozzá nem érkezett; figyelmezteti is a várost, hogy más uttal »oly izetlenséggel való irást ne kövessen, mert higyje el: szóra dologgal felel meg.«

1665 aug. 21. A tanács az ügyvédeket meginti: »hogy a szegénységre vigyázzanak, ereje felett ne sarczolják.« Nyerges János ügyvédnek pedig komoly figyelmeztetéssel meghagyja: »hogy ezután magát szeliden viselje, s nem ugy, mint a vad és esztelen barom.«

1667 május 13. Varga Györgyné »csaplár asszony« a kimérni szokott bort vizzel vegyitvén, következőleg büntettetett: »igen szép sárga szalmából csinált koronkáju jeles kakas, tyuk és lud tollaival helyesen megkötött és füzött koszorut tesznek a fejébe és vagy háromszor a piacz cirkulusát meg kell kerülni, vele lévén az hengér (hóhér, fekete ember), ki a szép koszorut is köti, azután két hétig ecclesiát kell követni, az csaplárság mellől pedig in perpetuum elesik ő kegyelme.« — »Igy is lőtt a dolog az kivül, hogy csak kétszer kerülte meg az piaczot.«

1667 aug. 20. E napon kelt határozat szerint: »a dohány-füstölés megtiltatik, valamint az is, hogy itt olyant áruljanak.«

1668 márczius 21. Választó Gombkötő Mihálynét a tanács, házasságtörés miatt, kötél általi halálra itélte s ez rajta végre is hajtatott, azonban mikor már az asszony függött, a kötél eloldódott s az asszony életben esett le. A tanács ezt látván, az asszonynak megkegyelmezett s életben hagyta »isten kegyelmét látván a dologban;« sőt midőn férje kérte, hogy házába visszafogadhassa, azt is megengedte. »Mert az isten is megengedte mind az ecclesiának s mind a községnek.«

1669 julius 5. Kardos István — a kire a kétnejüség, saját vallomása szerint is, bebizonyult — a tanács fővételre itélte s ezen itélet rajta »a veres torony alatt« végre is hajtatott.

1669 augusz. 2. Miután az adókat a mindenféle végrehajtási eszközök alkalmazása daczára a lakosság nem akarta pontosan fizetni, a tanács a végső eszközhöz nyult, vagyis e napon a város kapuit bezáratta s a városból senkit ki nem engedett, még szöllejébe s rétjére se a ki adójával hátralékban volt.

1669 decz. 4. »Oroszfalusi Rusz Dánielt — nem tudni minő büneért — igen megkinozták, de magát igen keményen viselvén, semmit sem valla; melle, ágyéka, háta igen megcsepegettetett (szurokkal)«. Utoljára is »hegyes lött az koporsója s temetője az kákás mező«, azaz karóba huzták a kákás mezőn.

1670 szept. 26. A tanács Strassoldó tábornokot, a ki »egy másik generálissal, egy grófasszonnyal, frauczimmerekkel, ládákkal terhelt szekerekkel és feles német vitézekkel« akart a városba jönni, ebből rosszat sejtvén »őtet semmiképen a városba be nem eresztette«.

1672 decz. 3. Elrendeltetvén Cobb tábornok által a város bástyáinak s tornyainak lerombolása, annak végrehajtását a tanács, mindenféle ürügy alatt — mig követei, a kiket ezen rendelet megváltoztatása czéljából felsőbb helyekre küldözött, talán kedvező választ hozhatnak, húzni-halasztani ügyekezett; a bástyák rombolását azonközben, bár lassu munkával, folytatgatta. Ezt Cobb megtudván, Lőben tábornokot s Kotschinszki kapitányt küldé Nagybányára e rombolási munka figyelemmel tartására; s e szerint, miután e város követei is kedvezőtlen válaszszal tértek meg, magának a városnak kellett tartani a német katonaságot, melyek saját védelmi eszközei semmivé tételének felügyeletével voltak megbizva. E siralmas felügyelet csak borban 200 vedrébe került a városnak.

1672 decz. 23. A város három falujabeli — Alsó-, Felsőujfalu, Lénárdfalu — jobbágyai, a rendes évi adón s roboton kivül még egy-egy hizott kövér ökröt is

tartoztak adni évenkint a város előljáróságának. Ezen ökröket a tanács levágatván, a tisztviselők között megosztotta s részét kinek-kinek házához szállittatta. Ez is egy neme volt a fizetésnek, az ingyen való hivataloskodásért.

1675 szept. 14. A postát — legalább a hivatalost — ezen időben a falusi birák közvetitették, s hogy fennakadás ne legyen s az irástudatlan biráknak és küldönczöknek a levél fontosságát és sürgősségét felfoghatóvá tegyék, s a gyorsaság és felelősség tekintetében rájuk ijesszenek: az ezen korbeli levelek boritékára, a hova mi a postajegyeket ragasztjuk, a büntető eszközöknek sokszor mindenik faját oda rajzolták. Igy egy ezen a napon gr. Suys szatmári várparancsnoktól érkezett levelen ott van a korbács, seprü, karó, akasztófa, sőt a kerékbetörés jelvénye gyanánt a kerék is. Ez már csakugyan nagyon sürgős lehetett.

1675 október 12. A Törökországban kiütött pestis (lues pestifera) meggátlása czéljából meghagyatott a tanácsnak, hogy — mivel e város vásárjait keleti: viddini, sophiai, brussai stb. kereskedők is megszokták látogatni — ügyeljen, s embereket és kelméket olyan helyről hol ragály van, bejönni s hozni ne engedjen, hogy ezen ragály az országban el ne terjedjen.

1678 junius 24. Kőrösi Borbély Sámuelt a tanács, az ellene szórt becstelenitő szavak miatt, nevezetesen, hogy azt hóhérnak nevezte, hamis törvénytétellel s a »törvénynek ajándékért elforditásával» vádolta· halálra itélte; azonban többeknek kértére, s magának Kőrösi Sámuelnek magát szigoruan lekötő, s irásban beadott elismervénye folytán, életének ezuttal megkegyelmezett, oly feltétellel azonban: hogy ha még ezután csak legkisebb becsmérlő szavakat használ a tanács ellen, ha bárhol az országban megkaphatja, ezen itéletét rajta késedelem nélkül végrehajtathassa.

1680 nov. 12. Czeglédi Gergely házát a tanács lakhatatlansága miatt leromboltatta, mely miatt Czeglédi megharagudván, szidalmazta a tanácsot. Ezért a tanács az esküdt község elé idézte őt s ennek »első asztala« ítélt felette. Ez vádlottat nyelvének ki, vagy abból egy darabnak levágására ítélte. Vádlott rimánkodására ítéletét mégis oda módositotta, hogy ama szavakat a pellengéren mondja vissza igy: »ebül mondottam, az kit mondottam.« Ez megtörténvén »a városból kiküldetett«, később aztán »ecclesiát követvén s nyelve váltsága díját is lefizetvén« nagy nehezen mégis bebocsátották a városba.

1683 febr. 17. A váradi törökök e vidékre tett olykori kicsapásaikban s rablásaikban kalauzul e vidékbeli embereket használtak. Ezen kalauzok közül három, u. m.: Drágos, Jerimias és Tivadar itten elfogatván — Drágos, Tőkés község kezessége mellett, szabadon bocsáttatott, Jerimiás és Tivadar pedig a Kákás mezőre kivitettek, s mint »nyilvánvaló pribékek« megsüttettek.

1685 nov. 27. A város 1673 decz. 3. óta folytonosan két kezest volt kénytelen tartani Szatmáron, hogy a bizalmatlan német parancsnokokat a felség iránti hűsége felől biztositsa. Egy-egy pár kezes 4—6 hétig volt oda, a mikor aztán más pár váltotta fel; mignem végre e napon gróf Caraffa Antal tábornok hazabocsátván a kezeseket, a teher alól a várost végleg felmentette. E kezestartás 12 évig szakadatlanul folyt s volt öröm a városon midőn most annak teljesen vége szakadt; még a számadó »tribunus plebis« is feljegyezte naplójába e napról: »hogy Isten ő nagyságát, Caraffát áldja meg.« A kegyetlen Caraffa, »az eperjesi hóhér« aligha kapott másunnan Magyarországon ilyen áldás-kivánást.

1697 márczius 13. A 10.000 tallér sarcz lefizetésekor (1661-ben) a város Keczeli uramtól 1000 tallért

vett fel kölcsön, a mely összeget csak ez évben s csak ugy tudott visszafizetni, hogy »korcsmát fogott«, — azaz bizonyos ideig senkinek sem volt szabad a városban a maga borát mérni, mig a város a maga korcsmáin a kellő összeget — egy, két, három hét alatt — be nem árulta.

1697 október 13. »Az félelmes kurucz hirekre« sürgősen elhatározta a tanács, hogy a város népe a kőfalakat szorgalmasan s folytonosan épitgesse, javitgassa, minden nap, »még ha vasárnap légyen is; Isten azt vétkül nem tulajdonitja, mert necessitas frangit legem«.

1699 október 14. A szüret alkalmából erősen megparancsolja a tanács a mészáros mestereknek, hogy »jó és olcsó hus legyen«, egyszersmind az árát is meghatározza, nevezetesen a jó tehénhusnak árát fontonkint 3 dénárban, a juhhusét 2 dénárban; hozzá tette még a következő fenyegetést is: »ha rosz hus lesz, azt a huslátók a szegények számára elvegyék és elvitessék«.

—

Történelmi ismertetéseink során meg kell még emlékeznünk Nagybányának igen nagy jelentőségü, ugyszólván egyedüli müemlékéről, a Szent István-toronyról és a közelmultban szétbontott Szent István-templom romjairól. Még élnek városunkban öreg emberek, kik emlékeznek a torony mögött ezelőtt alig egy félszázaddal még fenállott templomromokra, melyeknek nagy műbecscsel biró anyagát városszerte széthordták az épitkezésekhez.

A nagybányai Szent István-templom története visszavezet az árpádházi királyok korának határáig, virágzási idejének legszebb emlékei a későbbi századok

három legnagyobb alakjához, Nagy Lajoshoz, Hunyadi Jánoshoz és Mátyás királyhoz fűződnek. Építését a

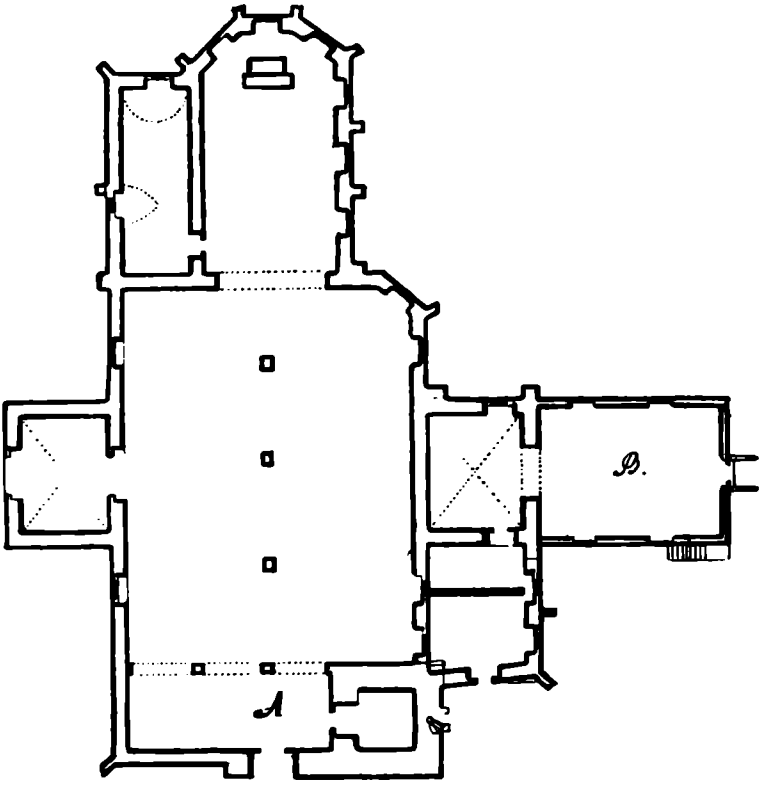

12. *A.* A régi templom alaprajza. *B.* Az 1769-iki leégés után emelt ideiglenes kápolna.

XIII. század végén, vagy a XIV. század elején kezdték el, mely időszak a csúcsives építészet korának kezdő

éveit jelzi hazai műtörténetünkben. 1347-ben az épitès munkája még javában folyt, s 1387-ben a templom teljesen készen állott, de a részleteken tovább is dolgoztak. Az utolsó nagyobb arányu épitkezések Mátyás király idejében történtek.

A templom a mai Deák Ferencz-tér közepén emelkedett. Elhelyezésében a keletelés szabálya teljesen érvényesült. Alaprajza tágas csúcsives egyház képét tárja elénk, melynek testét a hossztengely vonalában négy hatalmas pillér két egyenlő hajóra osztotta. A főkapu ikerajtóra nyilt, s mint a maradványokból látjuk, a kapuzat bélletét dúsan tagozott fapillérek képezték. A kapuzatból a ma is fennálló torony mellett nagy műbecsü maradványt birunk, melyen Henszlmann a Kassai Szt.-Mihály kápolna befolyását vélte felismerni.

A főkaputól jobbra, a templom délnyugati szegletén emelkedett a ma is fenálló haranglorony, melynek az ellenkező oldalon megfelelő párja az alaprajz után következtetve nem is volt tervben.

A kettős hajóhoz hosszu szentély csatlakozott, melyből hat ablak nyilott a szabadba. A szentély északi falából nyilt a megfelelő hosszu sekrestye, keleten egy ablak által megszakitott egyenes záródással.

A templom hajójának déli és északi falához kereszthajó módjára kápolnák simultak. Mindkettőnek volt ajtaja a szabadba, de csak az északi kápolna volt ajtó által összekötve a templommal, s a közte és a torony között emelkedő másik helyiséggel állott összeköttetésben. Ez utóbbi helyiség, két részre osztva, valószinüleg könyvtár-terem és egyházi szertár volt.

13. A főkapu romjai.

A csúcsives alkotásu épület összbenyomásáról halvány fogalmat alkothatunk a már romokban álló templomnak 1842-ben T. Pap Zsigmond által lefestett képéről, mely meglehetősen egybevág a templomnak egy multszázadbeli épitőmestertől reánk maradt alaprajzával.

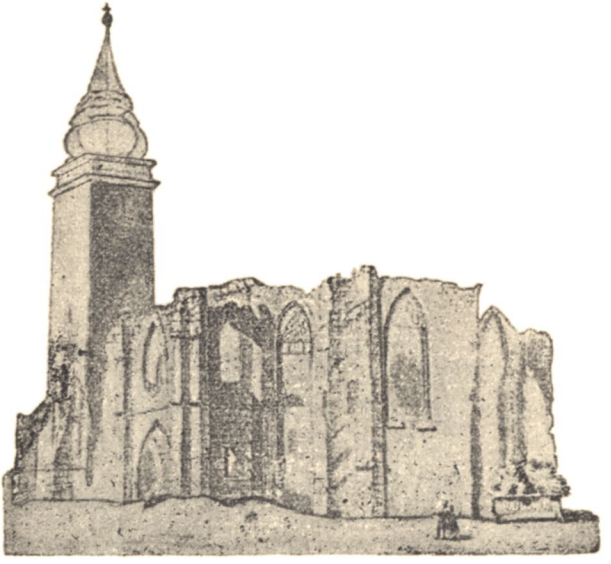

14. A templom romjai 1842-ben.

Vegyük vizsgálat alá az egyes megmaradt részleteket. A maga teljes nagyságában, habár épen nem sértetlenül. a Szent István-torony maradt reánk (L. 32 l.), melynek falai a fedélzettel 40 m. magasságot tesznek ki. Két méter vastag fala, mely nagy négyszög-

kövekből van összerakva, felfelé folyton keskenyedik. A torony öt osztályából hét nyomott csúcsivü ablak nyilik a szabadba; három a nyugati és kettő-kettő a déli és északi oldalon. Az ötödik emelet ablakai az óralapnak adnak helyet, mely felett ujabbkori alkotásu kis ablak látható.

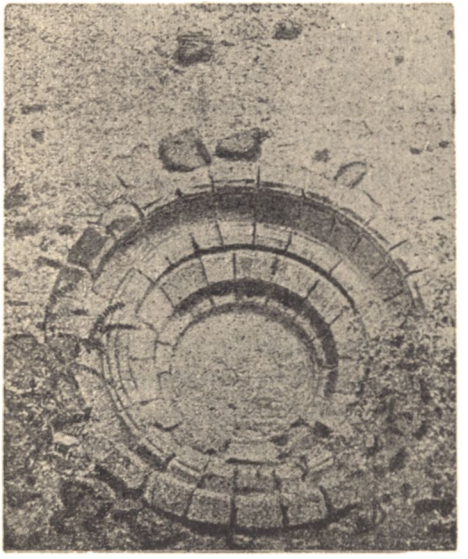

15. A torony nyugati falának rozettája (fölötte Mátyás czimerének maradványa).

A torony mai bejárása ugyanazon helyen van, mint a régi előcsarnokból nyiló ajtó, de most téglaberakással jelentékenyen szükebbre van szoritva. Régebben a tulajdonképeni feljárást a déli oldalról nyiló

ajtó képezte, honnan csigalépcsőn lehetett a toronyba jutni. A lépcsőház maradékai a déli oldalon most is megvannak. E három csúcsives ablakkal ellátott és gúlaszerü kősisakban végződő csinos kis épületrészen kivül a torony legnagyobb diszét a nyugati homlokfal nagy kerek ablaka képezte. Küllői kitörtek, s helyük téglával van beépitve. Maga a rozetta is erős restaurálási nyomokat tüntet fel.

A rozetta felett levő magyar czimer-töredék, melynek mostani helye nem eredeti, Mátyás korából való.

A déli oldal harmadik emeletének alsó bal szöglетében négyszögü kőlapon pánczélos vitéz alakja domborodik ki, jobbjában buzogánynyal, baljában nagy egyenes palossal. E faragvány Römer Flóris magyarázata szerint a városi municipalis jogok jelképeül szolgáló Roland-, helyesebben Ruland-szobrok egy különös csoportjába tartozik. (L. 32. l).

A tetőzet alatt csúcsiv-vonalakból formált liliomos párkánydisz vonul el, a rozettával és a harmademeleti ablak felett látható torzfővel talán az egyedüli ornamentika, a mely ma is eredeti helyén diszíti a tornyot.

Az eredeti tető bizonyára egyike volt a középkor szokásos magas, gulaszerü, szeglettornyokkal ékitett góthikus toronysisakjainak, de ez a XVI. század derekán történt villámcsapás folytán a lángok martalékává lett. A torony ujjáépitését 1561-ben fejezték be. Az uj tető négy szöglettoronynyal ékitett magas sisakot képezett. 1647-ben azonban ujabb villámcsapások rongálták meg a tetőzetet és falakat;

ujból felépitették ugyan, de 1769-ben ismét villámütés hamvasztotta el. Ekkor a tornyot barokk izlésü, nagy hagymasisakkal látták el, a minők a mostani Szent-Háromság-templom tornyait diszitik. (L. 72. l.). Időközben a templom rombadőlt a torony mellett, s e romokat e század közepén nyomtalanul széthordták. De a magában álló toronyba 1869-ben ismét beütött a villám, midőn tetőzete, belső faszerkezete az óraművel és harangokkal együtt a tüz áldozatává lett. A mostani tető, valamint a harangok felállitásának költségei országszerte eszközölt adakozásból kerültek ki.

Ezen idő óta állandóan — bár szerényen — folynak a gyüjtések, hogy városunk e ritka műemléke rekonstruáltassék.

Még három műemlékről kell megemlékeznünk, melyeket a régi templom romjaiból mentett meg a véletlen.

1887-ig ugyanis csaknem teljesen elfeledve feküdt a templom hátsó részében két nagyobb dombormütöredék, mely a régi templomot diszitette. Ezek egyike az Ur kinszenvedése cziklusából az Olajfák hegyén imádkozó Jézust ábrázolja; a másik faragvány valamivel kisebb arányokban a Getszemáni kertben az imádság után lefolyt jelenetet tünteti fel; tehát mindkettő a középkori templomokban oly gyakran előforduló passzió-csoportok egy-egy jelenetét ábrázolja.

E két dombormüvön kivül még egy értekes műemlék maradt fenn és ez a Nyirő-féle hid-utczai ház oldalfalából került napvilágra s most ugyanazon ház pinczéjének első lépcsőfokául szolgál. (L. 30 l.) E kőlap három oldalán következő felirat olvasható: »*hoc op.. rie anno*

16. Tympanon-töredékek: 1. Krisztus az Olajfák hegyén.

dni 1468.« Décsényi Gyulának jelen vázlatunknál alapul vett munkájában*) e szavaknak következő kiegé-

17. Tympanon-töredékek 2. Judás árulása.

szitését találjuk: »*Hoc opus facere curavit* vagy *finivit Mathias rex Hungariae, anno domini 1468.*«

Ennyi az összes anyag, mely a régi templomból fenmaradt.

*) L. Décsényi Gyula: A nagybányai Szt.-István-templom maradványai. Budapest 1893.

III. FEJEZET.

—

Nagybánya és környéke ujabbkori történelmünkben.

Az imént előadott történeti vázlatból volt alkalmunk látni, hogy a mult századok során miként érintették a változó események hullámai ezt a földrajzi és közgazdasági tekintetben egyaránt annyira exponált vidéket; most vessünk egy futó pillantást arra a szerepre, mely Nagybánya és környéke számára a jelen század viharos történelmében jutott.

A nemzeti ujjászületésnek az a friss légáramlata, mely e század első évtizedei során egyre fokozódó erővel járta végig az országot, egyetlen utjában se suhant maradandó nyomok nélkül át Nagybánya kies környékén; sőt a központtól annyira távol eső földrajzi helyzete daczára egyike volt e vidék azoknak az országrészeknek, melyekben ez áramlatok hatása leghamarabb ébreszté tevékeny munkára a szunnyadó nemzeti tetterőt. Már annak a korai hajnalfénynek, mely a mult század utolsó éveiben a nemzeti nyelv és szinművészet ügyére vetett sugaraival mintegy szok-

tatni akarta az emberek szemét a világossághoz, első pirkadása elhatott a távol Guttin és Rozsály aljában szerényen rejtőzködő, de müveltségére és hazafiságára már akkor joggal büszke bányavároskába s már 1796-ban akadt kebelében egy magyar szintársulat, mely a város tanácsától »illendő taksa mellett« »némely magyar játékoknak játszására« kért engedélyt.

Igy kerül ez a kis határszéli bányaváros három évtizeddel később az elsők közé azon vidéki városok sorában is, melyekben a lánglelkü ujjáalkotó, Széchenyi eszméi termékeny talajra találnak; a miről immár hat évtizedes multtal biró kaszinója tanuskodik.

E tradicziójához hiven vette ki Nagybánya és környéke a maga hazafias részét a 48—49-iki mozgalmas időkből is, melyeknek eseményei nem egyszer éreztették vele különleges földrajzi és etnografiai helyzetének régibb időkben is annyiszor érzett sulyát.

Amint a forradalmi hirek márczius második felében lassankint határozottabb alakban terjedni kezdettek, a csendes Nagybányán is napról napra élénkebb mozgalom támadt és egyre növekedő arányokban csapott át az egész környékre. Nagybánya városa mindjárt a márcziusi események hatása alatt elsőül sietett diszpolgárává választani az uj korszak vezérlő államférfiát Kossuth Lajost, a ki e kitüntetésre 40 év mulva is hálás köszönettel emlékezik vissza.*) Az uj korszak ünneplésére a róm. kath. templomban tartott hála-istenitisztelet után a városházán nagy

*) L. »Nyilvános köszönet és helyzetjelzés« czimü levelét 1889. junius havában.

népgyülés előtt hirdették ki az első független magyar miniszterium kinevezését; minden középületen nemzeti zászló lobogott és este az egész város ki volt világitva. Mindjárt a 48-iki törvényeknek a református templomban történt kihirdetése után egy-két napi időközben sorra következtek az átalakulás mozzanatai: a nemzetőrség szervezkedése és begyakorlása, a városi hatóság tisztujitása, nagy népgyülésben adakozás a haza oltárára, az önkéntes hadfiak összeirása, az első népképviselő megválasztása junius 15-én.

E közben május 22-én történt Kővárvidékének az anyaországhoz ünnepélyes visszacsatolása Nagysomkuton. Ezen, a legkedvezőbb kilátások közt végbement ténynek azonban csakhamar végzetes befolyását érezte Nagybánya és környéke is az események további fejleményében. Mert noha az uj főkapitány, Teleki Sándor gróf és Hosszu László alkapitány vezetése alatt a hazafias érzelmü tisztikar mindent elkövetett, hogy ugy a nemességet, mint a jobbágyságot az uj törvények előnyeiről és általános hasznosságáról meggyőzze, mindazonáltal mihelyt Urbán, az oláh határszéli katonaság parancsnoka Naszódon a reakczio érdekében bujtogatását meginditotta, már október elején hire járt, hogy Kővárvidékén is terjed a népzendülés mozgalma; tényleg Kápolnokmonostoron a megyei pénztár erőszakos elvitelét katonai erővel kellett megakadályozni, a lázitókat a város börtönébe kisértetni. Ezen nyiltan kitört lázadás jelenségeivel párhuzamosan fejlődött a fegyveres erők gyüjtése városunkban is, de már jóval gyorsabb tempóban.

Megérkeznek a szatmármegyei gyalog s lovas nemzetőrök a szomszéd bányavárosok és handalok (bányatelepek) védelmére a Naszódnál lázitott oláhok ellen, kik Urbántól kapott kétfejü sasos (pázserá) levelekkel járnak-kelnek bujtogatni a tudatlan nép között. Okt. 9-én három e vidékről való ilyen bujtogatót akasztottak föl. Nov. 2-án a határőrvidékről kiküldött Dimbuj által Nagybánya ellen vezérelt zendülők a szakálosfalusi sikon a Katona Miklós nemzetőri parancsnok vezénylete alatt odasietett nemzetőreink hadával ütköztek össze, de szétverettek. Ezzel a polgárháborunak tüzes üszke e környéken is el volt vetve; a lázadás mindegyre nagyobb mérveket öltött. Frink és társai Huszár Károly bárót kegyetlenül legyilkolták, Kővárvidékének tisztsége Nagybányára tette át székhelyét; a járási tisztviselőket megkötözve, gyalog hurczolták a lázongók Naszódra; a vidéki tisztségből alakitott rögtönitélő bíróság az elfogott Frinket akasztófára itélte és kivégeztette; a félreverés által lázitásra használt harangokat a vidéken elhelyezett nemzetőrök Nagybányára szállitották, a katonai kórháznak berendezett gimnázium udvarára.

Most már teljes erővel folyt a készülődés minden irányban a részünkről támadólag inditandó ellenségeskedésre. E tervben a megyei alispán, Eötvös Mihály, mint kormánybiztos a városi hatósággal egyetérve, a haderő vezérletére kinevezett Katona Miklós nemzetőri őrnagyot mindenben elősegitette, a ki a rendelkezése alatt álló zemplényi, borsodi, szabolcsi, szatmármegyei, ugocsai és mármarosi nemzetőrökön kivül

még a bécsi legió fegyveresei és a Galicziából Zsurmai kapitánynyal átszökött Vilmos-huszárok, meg néhány ágyuüteggel felszerelt hadával nov. 9-én innen Deés felé inditva táborát, Kővárvidékét megszállotta.

A milyen lassan mozgott előre ezen 12000 főnél számosabb tábor, oly gyorsan futamodott meg Deésnél az Urbán katonai és ágyui elől november 24-én, s ha a rettenthetetlen Vilmos-huszárok és bécsi legionáriusok fel nem tartóztatják a támadó ellenséget, isszonyatos mészárlás tette volna emlékezetessé a deézsi ütközetet, mely egy pénteki napra esett. Talán mert mindkét fél szégyelte ennek dicstelen kimenetelét, az egyik: hogy félt tovább üldözni a futó tömeget, a másik: hogy fejvesztett vezérlői zavara miatt nem tudta elfoglalt hadállását megtartani: e tragikomikus eseményre fátyolt boritott a történelem. Csak közszájra került a monda, hogy máig is futnak, ha meg nem álltak. *)

Lehetett volna ez ugynevezett »deési expedició« kezdetleg a megfélemlitésre álczázott manőver, ha némi hadi sikerrel végződik vala; azonban a felvonulás közben nem katonák, hanem elámitott parasztok fölött hozott vérbirósági itéletek többszörös végrehajtása utóbb a lihegő bosszu véres torkába hajtotta volna városunk lakosságát. Szerencsénkre a nagy futamodás kudarcza után Kossuth Debrenczenből jó nemtőül

*) Állitólag a fővezért haditörvényszék elé is állitották. Fel is rándult Katona Miklós Pestre, s ott találkozván egyik régi erdélyi ismerősével, Székely János ny. huszárkapitánynyal, elpanaszolta, hogy őt hazaárulónak mondják. Az öreg huszár azzal vigasztalta: »nem vagy te öcsém hazaáruló, hanem — szamár.«

Bem tábornokot küldte fővezérül a Szatmáron oszlófélben várakozó haderőnek.

Bem első dolga volt a zilált haderőből a dilettáns elemet hazabocsátani, a megbizható részt pedig kiválogatva ujra szervezni és rögtön visszainditani Nagybányára. Ez utban Krassón ismerkedett meg Teleki Sándor gróf nemzetőri őrnagygyal, aki folyékonyan beszélt francziául és a kiben az idegen tábornok hamar felismerte a maga emberét, kinek a tervezett erdélyi hadjáratban helyszini és etnografiai ismereteit a száraz térképek utmutatása mellett jól felhasználhatja és ezért őt tábori intendánsul maga mellé rendelte.

Nagybányára érkezvén, bővebb értesülés alapján meggyőződést szerezhetett arról, hogy a hadviselés kellékeit egyelőre készen találta és e várost, melyben az állandó vizerő a lisztelő- és lőpormalmokhoz, kohók és vaspőrölyökhöz, a bányatermékek a pénzveréshez nagy előnyt nyujtanak az itt konczentrált hadmüveleti segédeszközök felhasználására, megnyitandó hadjáratának kulcsául tekintette, honnan Bem csekély, de jól összeállitott táborával deczember elején megindult Kolozsvár felé, győzelemről győzelemre vezetvén seregét.

Nagybánya tehát ismét, mint régebben az erdélyi fejedelmek korában a felsőmagyarországi hóditó hadjáratok alatt fontos katonai állomást képezett az éjszakról jól védett bérczek aljában, főleg forradalmunk azon válságos szakában, midőn a minden felől betört ellenség fegyveres gyürüzetében már csak két

pont volt szabad az országban, hol lőport gyárthattak: Komárom és Nagybánya.

Azonban szabadságharczunk védrendszerében hiányzott az egységes hadi müvelet. Görgei nem ismerte fel, mint a taktikus Bem, hogy védrendszerünk sarkpontját az erdélyi részekben lehet feltalálni, mint egykor a kis erdélyi fejedelemség hadurai: harczolván, alkudozván török, oláh, tatár, cseh és osztrák ellen változó szerencsével, de jó sikerrel mindaddig, mig belső meghasonlás és gonosz egyéni ambiczió miatt a politikai közerkölcs meg nem romlott.

A világosi katasztrófa után Nagybánya a zaklatások darázsfészke lőn. Urbán és katonáinak durva elbánását csak a velejött muszkák főtisztjei voltak képesek némileg enyhiteni. A házi szentélyt sem kimélő csendőri rendtartásra nem volt itt szükség, mert e nélkül is elült néma merengésben a város lelkülete. Hazafias bánattal, rendes napi foglalkozásban keresett szórakozást a város polgársága, mint zord télen a leégett gazda, hogy tavaszig fentarthassa tengő-lengő életét.

És midőn már megszünt lüktetni a közélet és csak visszafojtott lélekzettel suttogtak az emberek maguk közt a rossznál rosszabb hirekről; s az abszolut rendszer hatalmasai elvont elméleti sablonok szerint bürokratikus körzővel méregették Magyarország, mint lenézett provinczia közigazgatásának uj területi beosztását: még e zöldszemü urak is belátták Nagybányának közgazdasági tekintetben kizsákmányolható, előnyös helyzetét.

Meghagyták a nagy, terjedelmes bányakörnyék érdekében egy főnökség alatt a bánya-, erdő- és jószág-igazgatóságot s ideiglenes bányatörvényszéki osztályt. A két részre, nyugotira és keletire darabolt vármegye közigazgatását cs. kir. vegyes szolgabirósággal szervezték és a városi hatóságot véglegesen a szatmári cs. kir. megyefőnökség alatt, mint adminisztrativ közeget korlátolt gazdasági körben hagyták hivataloskodni.

A városi tanács tehát vitte, vezette dolgait, a hogyan tőle telt, nem bizva, csak várva a sors jobb fordulatára. Ámde ez elnyomhatatlan rugékonyság alá rejtőzött az idevalók és máshonnan idemenekültek egész csoportja. Feleki Miklós honvédtársaival egyelőre a szőlőkben lappangott, majd mint vándorszinészek igazgatója pártolt ürügyet talált az itt tartózkodásra. A nagyenyedi polgármester, egy Meizner név alatt bujdosó lengyel menekült és még sokan az üldözöttek közül itt húzódtak meg. Az Urbán által halálra kerestetett Buda Sándor képviselőnek maga a polgármester nyitott egérutat a menekülésre. Berzenczei László erdélyi kormánybiztos kocsisnak öltözve nehány napig Turman Antal istállójában tartózkodott, mig Akliba Kovács Lajoshoz tovább menekülhetett, s ugyancsak a Turman Antal házába rejtőzve irta meg br. Kemény Zsigmond »Zord idők« czimü regényét.

És tizenkét évi szenvedés után bebizonyult, hogy a kis városok eme türelmes megadásában a nagyobb hatalommal szemben mennyi erő rejlett, mely utóbb az általános passzivitás elvében kidombor odva, képezte

azon jégtörő gátat, mit a politikában »vis inertiae« néven ismerni megtanultunk.

A városi tanács élén e mozgalmas és siralmas időkben ***Fésüs Menyhért*** állott, szabolcsmegyei nemes család ivadéka. 1830-ben telepedett le Nagybányán, mint megválasztott városi orvos s 12 évi gyakorlat után megválva ezen pályától — saját bevallása szerint a szenvedőkkel mindenkor átérzett mély részvét inditotta erre — előbb városi tanácsossá, 1848-ban pedig az ujonnan szervezett tanácsban egyhangulag polgármesterré választatott. Azonban orvosi tudományát e téren is a közegészségügy javára értékesitette a polgári kórház létesitése által, melyet lankadatlan buzgósággal rendezett be és közhasználatra adott át. A szabadságharcznak mindjárt első mozgalmaiban tevékeny szerepe jutott. Midőn Bem táborával Nagybányára érkezett, katonás rövidséggel parancsolt rá, hogy a tábor elszállásolásáról és élelmezéséről gondoskodjék, mert különben: »Ich werde Sie todt schiessen lassen.« Fésüs gyors és erélyes intézkedéseivel a nagy hadvezér teljes megelégedésére teljesitette a nagy feladatot. S valamint a forradalmi harczok közepette önfeláldozó buzgóságával és odaadásával lelkesité polgártársait, ép ugy állott helyt a hadi koczka fordultával a karddal és korbácscsal rendelkező Urbán durva katonái előtt is. Nyugalmának feláldozásával nyitva tartotta házát az akkori kormányzat járókelő polgári és katonai hatalmasságai előtt s kedélyes tréfáival, vagy ha kellett tekintélyével elejét tudta venni az üldözésekre, sar-

czolásokra és vérengzésekre oly könnyen kinálkozó alkalmaknak.*)

Igy állott a derék polgármester mintegy villámháritóul a város közönsége fölé: igazán mesterként a forradalmi viharok után letarolt sivár polgári életpályán senkitől sem irigyelt hivatalában. Neki fájt a feje másokért, midőn mindenki közönyösen fordult félre a közpályától, irtózva annak terhétől, felelősségétől és következményeitől. Midőn 1874-ben bekövetkezett halála után 10 évvel polgártársai nyugvóhelyét diszes sirkővel jelölték meg, e sirkőre méltán vésették ez egyszerü szavakat: »Híve volt a szabadságharcznak, utóbb bátor védője zaklatott polgártársainak.«

*

A kiegyezéssel beköszöntött uj alkotmányos aera Nagybányára is a békés fejlődés és zavartalan polgári munka csendes hétköznapjait hozta. Ezek egyhanguságából csak olykor ragadta ünnepiesebb hangulatba egy-egy hazafias alkalom, a mikor falai közt a mult, vagy jelen idők kiválóságai iránt róhatta le kegyelete, vagy tisztelete adóját.

Jelen századbeli történetünk kiváló alakjai közt Petőfi volt az első, a ki Nagybánya és környéke évlapjait saját tüneményes életének nem egy becses emlékével gazdagitotta. De ezekről hadd szóljunk ott, a hol Petőfiről való emlékezésünk leginkább lesz helyén: Koltóra teendő kegyeletes kirándulásunk kapcsán.

*) Vele is megtörtént, hogy a tanácsülésben elkésvén, saját asztalához meghivott kardos vendégei megtámadták, a miért 12 órán tul megvárakoztatta őket. Erre aztán az ő magyar vére is felforrt, s begombolt kabátját feltépve, oda tartá mellét a vitézeknek, ha tetszik szurni nekik. Csakhogy azokat közben a teritett asztalról párolgó illat lecsendesitette.

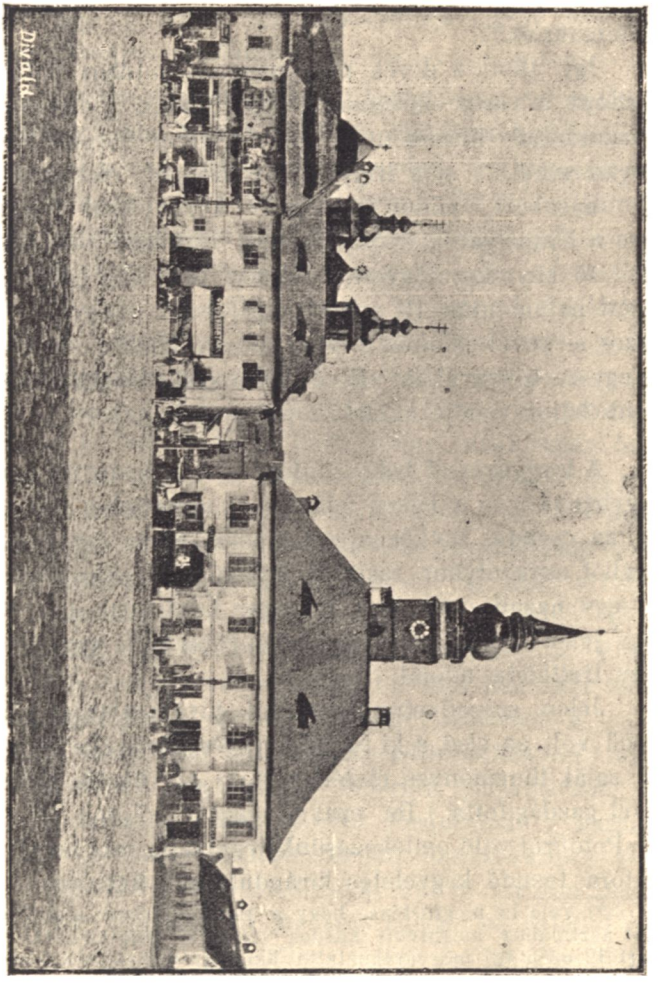

18. Nagybánya főtere 1868 előtt.

Első ilyen hazafias ünnepnapját Nagybánya és környéke az ujabb évtizedek alatt Petőfi nagy kortársának és egyik legjobb barátjának, Jókainak köszönhette, a ki 1876. aug. 13-án Koltóról Teleki Sándorral jött Nagybányára. Tiszteletére a Széchenyi-ligetben rendezett ünnepségen a közönség nagy óváczióban részesitette s ez alkalommal nyerte a liget éjszaki részén emelkedő kies halom a »Jókai-domb« nevet. A koszorus költő több izben fejezte ki elragadtatását e vidék szépsége fölött. A róm. kath. plebánia Háztörténeti Könyvébe ezt irta emlékül: »Óhajtom szivem szerint, hogy Nagybánya legyen egykor az, a minek neve jogosan hirdeti: nagy fiainak ipara és lelki tehetségei s hazaszeretete által;« egy kis uti vázlatában pedig igy ir Nagybányáról: »Gyönyörü mulató ligetét irigyelheti tőle Budapest; lelkes, munkás magyar fiait irigyelheti tőle az egész ország, szép hölgyeit irigyelheti az egész világ. E kicsi városkának az ország határához közel van oly kulturája, mely a német és franczia városokéval vetekedik; van állandó szinháza, jótékony intézetei, iskolái, könyvtára és eleven társas élete.« *)

A kölcsönös meleg rokonszenvnek ezen látogatás alkalmával szőtt nemes kötelékét Nagybányának 18 évvel később, ez évben volt kedves alkalma szorosabbra fűzni, midőn az egész ország által ünnepelt jubiláns költőt diszpolgárává választotta.

Szerdahelyi Kálmán a nemzeti szinház egykori hires tagja 1872-ben jött Nagybányára enyhülést ke-

*) Hunyadi Album. 53. lap.

resve rohamos szivbaja ellen. Október 22-én érkezett neje és fogadott leánya kiséretében sógorához, Smit Sándorhoz. Betegségét Balaton-Füreden kapta, hol neje teljes felüdülését nyerte vissza. Három heti betegeskedése után, miközben egyszer Koltóra rándult ki Teleki Sándorhoz, az antinousi termetü deli férfiut szerető kedvesei, biztató rokonai és barátai karjai közt szivbaja egy orvtámadással novemb. 14-én hirtelen megölte. Mély részvéttel bocsátották más nap utra hült tetemét a fővárosba, hol temetése 17-én ment végbe.

19. Lendvay Márton szülőháza a főtéren.

Igy lett egyik jeles szinmüvészünknek, a kedélyes világfi-jellemek halhatatlan személyesitőjének halála helye ugyanaz a város, mely 65 évvel előbb egy másik kiváló szinmüvészünknek, a magyar színészet egyik legnagyobb uttörőjének, a komoly drámai jellemek nagy ábrázolójának bölcsőjét ringatta falai közt. A város főterén látható a szülőházának falába 1881. évi május 29-én berakott márvány emlékkő, mely büszkén hirdeti, hogy *Lendvay* itt született. Az emlékkő leleplezése nagy ünnepélyességgel történt meg. Törökfalvi Pap Zsigmond,

az emlékbizottság elnöke mondott emlékbeszédet; a nemzeti szinház képviseletében pedig Feleki Miklós a leleplezés szinhelyén felállitott emelvényen szavalta el Jókainak ez alkalomra irt »Első Lendvay Márton« czimü gyönyörü költeményét, melynek végsorai igy hangzanak:

Ki e nevet, ezt az emléksóhajt
Egy kőlapon eként megörökítéd:
A nagy művésznek szülő városa,
Vég-óre nemzetünknek a határon,
A melyen tul megszünik a magyar,
Légy áldva, és boldog légy felvirultan
S a mily dicsőnek költő álmodá,
S művész hirdette egykor szép hazánkat:
Olyannak lássad azt örök időkig!

(A Lendvay-családról a nagybányai róm. kath. plebánia anyakönyveiben található adatok szerint a kiváló szinmüvész nagyatyja L. Antal, édes atja L. József volt. Uttóbinak Stang Juliannával kötött házasságából hat gyermek származott: 1. Magdolna Julianna, 2. Francziska Anna, 3. Anna Rozália, 4. Márton, 5. István, 6. Ferencz.

Lendvay József, a szinművész atyja, sótiszt volt Nagybányán, s a város levéltárában levő birtokváltozási jegyzékből konstatálható, hogy az a ház, melyről jelenleg az emléktábla hirdeti a város büszkeségét, 1809-ben az ő nevén is állott. Akkor is emeletes ház volt, de csak újabb időben került a vele szomszédos két házzal közös fedél alá. Lendvay Márton, kit az idősb jelzővel szoktunk hasonnevü fiától megkülönböztetni, 1807. november 11-én született. Mintegy 7 éves lehetett, a mikor édes atyja a főtéri házat eladván, a vár-utczában vett házat, melyre azonban ma már csak a város legöregebbjei emlékeznek, mert már nem áll fenn. Ez utóbbi házban nevekedett a kis Marczi; 1817-ben lépett az első grammatikába és eminens lett; 1823-ban végezte a 6. osztályt. Ez évben atyja már nem

élt. A szigorubb atyai felügyelet hiánya, vagy az egyre hatalmasabban jelentkező ösztön a színészi pályára lehetett az oka, hogy a régi eminens diák a 6 osztályban már a II. sorozatba esett, a miért ismételnie kellett volna. Ő azonban nem ismételt és nem is járt többé Nagybányán iskolába. Ment, a hova lánglelke ragadta. 1844. szeptember havában volt utóljára Nagybányán, már mint hirneve zenithjén álló művész; fel is lépett s a közönség ováciokban részesitette, a város képviseletétől pedig ő kapta először a polgári érdem legszebb koszorúját, 1844. október 9-én választatván meg Nagybánya első diszpolgárának. 1858. január 29-én halt meg Budapesten.)

Reményi Ede, az angol királynő első hegedüse, a mi jeles és bátor hegedümüvészünk, a ki a hatvanas évek elején fellendült hazafias érzületet a magyar zenével országszerte élesztette és legjelesebb népköltőnk, Petőfi szobrának alapjára hegedüjével legtöbbet gyüjtött, Nagybányára kétszer jött el, villanyzó játékával mindannyiszor viharos lelkesedésre ragadva hallgatóit. E város lelkes közönsége nagy kitüntetéssel fogadta és a ligetben szines kivilágitás mellett megvendégelte. Midőn diadalutját innen Nagy-Somkut felé folytatta, a bodonkuti magaslaton visszatekintve Nagybánya délnek fekvő látképére, elragadtatással szólott a müvész e tájról. Ez a benyomás szülte meg benne azon gondolatot, hogy öregségére köztünk fogna megtelepedni és hogy vándor életét egy darab földhöz köthesse, a szinérváraljai hegynek egyik kies pontján szőlőbirtokot vásárolt és Lánczky Sándor által megmunkáltatta, de csakhamar változott kürülményei miatt eladóvá tette. Nem is bánta meg, mert midőn Amerikából visszatérve, 1891. évi május elején Nagybányát ujra meglátogatta, már a szinérváraljai szőlő-

hegyeken az elpusztult venyige helyett más kapásnövényeket látott; de ezen körutjában is tapasztalhatta, hogy a zenemüvészet iránt fejlődött érzék, lelkesedés és kegyelet annál mélyebb gyökeret hajtott e kis város lelkes és müszerető közönségében.

Egyik kiválóbb ujabbkori költőnket, *Bartók Lajost* gyermekkora mosolygó emlékei füzik Nagybányához. Mint tizenegy éves diák került a városba, hol szép lelkü anyja született s a környék regényes hegyei és árnyas erdői közt bolyongva, történelmi emlékein tünődve szerezte fogékony lelke az első benyomásokat, alaphangjait az eszmék és érzések ama gazdag világának, mely történelmi drámáiban, az »Örtüzek« »Kárpáti Emlékek« és »Erdőzugás« dalaiban megnyilatkozik. És e gyermekkori benyomások emlékét hiven megőrizte a költő férfikora éveiben is. Habár abban az arányban, a mint pályáján mind magasabbra emelkedett, lassan-lassan a nagybányai bérczekről a Tátra hófödte csucsaira szállott rajongó lelkesedése is, de szeretetét, ragaszkodását e környékhez mindig örömest mutatta ki s nyári üdülései közben gyakran és előszeretettel keresi fel régi otthonát, s tölt egy-két hetet családja és rokonai körében Szinérváralján és Nagybányán.

Képzőmüvészeink közül is többen fordultak meg Nagybányán, a többi közt *Ligeti Antal* és *Feszty Árpád.* Utóbbinak itteni tartozkodása egy erős drámai hatásu festményéhez szolgáltatta az inspiratiót: a »Bányaszerencsétlenség« czimühöz, a melynek hátteréül is a kereszthegyi Lobkowitz-altárna bejáratát választotta a müvész.

Hogy Nagybánya és környéke első tekintetre mennyire le tudja bilincselni az idegent, erről kedves bizonyságot szolgáltatott Nagyvárad jelenlegi biboros püspöke, akkor még szatmári püspök, ***Schlauch Lőrincz,*** ki Nagybányán jártában annyira megkedvelte e várost, hogy a virághegyi szőlők közt nyaralónak való telket szándékozott vásárolni. Ha nem valósult is meg szándéka, az egyháznagy ismert választékos izlése megmaradt becses ajánló levél gyanánt mások számára, a kik először látogatják meg e vidéket.

1884. augusztus havában a Magyarországi Kárpátegyesület rendezett kirándulást Nagybányára, itt tartván meg évi közgyülését, mely alkalommal a város a gymnasium termeiben fényesen sikerült helyi kiállitást is rendezett. Turistáink itteni — saját állitásuk szerint kedves emlékü és tanulságos — időzéséről Sziegmeth Károly hosszabb uti vázlatban számolt be a Magyarországi Kárpátegyesület 1885-iki évkönyvében. (Mármarosi uti vázlatok IV.)

1889-ben a Történelmi Társulat tagjai időztek nehány napig Nagybányán Thaly Kálmán és Szabó Károly vezetése alatt, szintén a legkellemesebb emlékeket vive magukkal a vidék szépsége, lakosságának kiváló intelligenciája és eleven társas élete felől.

IV. FEJEZET.

—

Nagybánya és környéke bányászata.

A környéknek, melyet könyvünkben bemutatunk, legfőbb iparága, lakói igen nagy részének — még ezideig legalább — egyetlen életforrása a bányászat. Ez az a kapocs, mely az általunk felölelt s politikailag nem különálló, sőt nem is együvé tartozó terület egyes részeit mégis oly szorosan fűzi egymáshoz, hogy azt Nagybányával, mint központtal méltán külön vidéknek kell tekintenünk s főként turistáknak és idegeneknek a maga önálló jellegében bemutatnunk.

Hogy ez összetartozóságot a vidék ezen specialis érdekessége tekintetében leirásaink során se legyünk kénytelenek meg-megszakitani, a Nagybányához, mint földrajzi és administrationalis központhoz taztozó összes bányászatot, illetőleg a Nagybánya közelében levő bányamüveket együtt fogjuk olvasóinknak bemutatni.

Kezdjük egy kis geologiai bevezetéssel a nagybányai érczhegységről.

A harmadik korszak idején a Kárpátok déli vonulatában oly heves és kiterjedt kitörési müködés jött

létre, mint Európa más részeiben sehol. Ezen eruptiv működésnek kifolyása számos és fontos ércztelep, melyek hasonló geologiai viszonyok közt fejlődtek, mint az új világ gazdag arany és ezüsttelepei.

Az Erdély, Marmaros, Szatmár és Ugocsa megyék határát képező magas hegység lassu ereszkedéssel huzódik délkeletről éjszaknyugatra és kitünik nemcsak külső szerkezetének festői szépségével, hanem egyszersmind a nagy keleti rónasagból való hirtelen, rugalmas fellépése által is. Már messziről meg lehet különböztetni a massiv trachithegységet az őt környező réteges képletektől.

A sedimentär képletek a miocen tenger maradványai, mely annak idején az egész alföldet elboritotta és lassan visszahuzódott. Ezen tenger partjain az ujabb kitörések által a régi trachitkőzet megrázkódott és megrepedezett, a repedések pedig a viz működése és föllengetés által érczekkel töltettek ki.

Az ércztelepek nincsenek élesen határolva a mellékkőzettől, amennyiben a kőzet vegytani felbontás által mind a két oldalról átváltozott és megkovásadott, mig végre tisztátalan kvarczba ment át s a nyilás magától megint beforrt, mint egy seb az organikus testben.

Ezen kvarczos beforradásban jön elő az arany részint erecsekben, részint finoman behintve vas- és rézkovandok társaságában, kisebb fészkekkel ezüst és ólomfénylékből.

Az ércztelepek nem egy és ugyanazon időnek képződményei, sőt egy és ugyanazon ércztelep is több

egymásután következő repedésnek és beforradásnak következménye, mi által részben réteges szerkezet képződött, rendesen minden szabály és szimetria nélkül.

Az ércztelepek legrégibb ásványa a tisztátalan kvarcz, mely az eredeti kőzetdarabokat körülveszi, a repedési falakhoz erősiti és a kovasodást keresztül vitte. Utána következik realgár- és antimonfényle szép jegeczekben, aranytartalmú vaskovand, ezüsttartalmú ólomfényle, horgany- és ezüstfényle; ezekre súlypát és gipsz és mint legujabb képződmény mész és barnapát.

Az érczhegység, mely, amint már emlitve volt különbözü korú trachitkőzetekből áll, Nagy-Szöllősnél kezdődik és 200 kilometer hosszra Bukovinába halad be, magában foglalva az avasi, illobai, nagybányai, felsőbányai, kapniki, oláhláposbányai, borsabányai és óradnai bányászatot, mely központja után nagybányavidéki bányászat név alatt ismeretes.

*

A nagybányai bányászat történelme a régi időben mély homályba van burkolva, keletkezéséről pedig még szájhagyományunk sincs, a mi régiségét legjobban bizonyitja.

Régiségére következtethetünk a kereszthegyi egyik felső aknában látható kötélnyomról is, mely az oldalsziklába egy méterre van bevágódva. A 300 méter mélységből ugyanis az érczet és a vizet kötél segélyével embererővel huzták fel.

E körülmény oly régi nemzedéket tételez fel, melynek a bányászatnál rabszolgák álltak rendelkezésére.

Igen valószinü tehát, hogy a kereszthegyi bányászat legalább is a rómaiak korából való, mely időből származnak a veresvizi felső tárnák (bányabejárások) is.

Az Árpádok alatt a bányászat a királyok tulajdona volt, a kik telepitett németekkel miveltették azt. A telepités Nagybánya vidékén Gizella, Szt. István neje által történt s mivel a kúnok 1086-ban a vidéket kipusztitották, a második telepitést II-ik Géza 1141-ben vitte keresztül.

Az árpádházi királyaink alatt létezett bányászatról különben egy régi horpában talált s V-ik István (1270—1272) uralkodása idejéből származó pénzdarab tanuskodik.

1308-ban a bánya Zazarbánya név alatt Róbert Károly birtokában volt és a királynénak jövedelmét képezte, ki 1327-ben Nagybányán lakott. Épen úgy később I. Lajos neje és leánya Mária is, kiknek királyi tornáczos palotájukban — Szegedi Mihály szerint — a királynak leányai a szobaleányokkal együtt az aranynak tisztitásában hasznosan foglalkoztak.

Ezen időből, 1347-ből származik a nagybánya-városi kiváltság-levél, mely időben a bányászat már egészen szervezett állapotban volt és kamaragrófok alatt állott.

1411-ben Zsigmond király a városokkal együtt a bányákat is, még pedig az »aranynak és ezüstnek érczeivel és pénzverésnek szabadságával« Vachovich György, szerb fejedelemnek ajándékozta.

A pénzverde tehát 1411-ben már létezett és fennállott — a mostani elektrolitikai rézkiejtő mű helyén —

egészen 1864-ig, a mikor az épület leégett, s ujra nem épittetett fel. — A bel- és külföldi szakférfiak tanusága szerint a legszebb pénzek Nagybányán verettek.

1445-ben a bányák már Hunyadi János birtokában voltak. 1459-ben pedig Szilágyi Erzsébet tulajdonába mentek át, a ki nagybányai várában is lakott és a bányákat kamara-grófokkal kezeltette. — Utóda Corvin

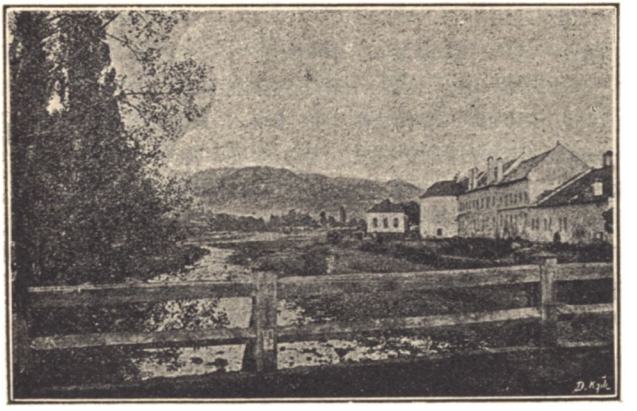

20. A pénzverőház (jelenleg bányaigazgatósági épület) Nagybányán.

Mátyás 1468-ban a bányákat Nagybánya város polgárainak 13000 forintért haszonbérbe adta.

Ugylátszik, hogy a Hunyadiak lakása a piaczon levő kincstári ház volt, még pedig annak emeleti része, mig a földszinten a kápolna és cselédlakások voltak. A ház ugyan sok változáson ment keresztül, de épitési anyaga mutatja, hogy a templom tornyával egykorú.

1508-ban a bányák Thurzó Jánosnak adományoztattak a pénzverdével együtt, a mint az azon esztendőben veretett aranyokon meglátszik: N. B. J. T. (Nagy-Bánya Joannes Thurzó).

A mohácsi veszedelem után a környék 1530-ban Zápolya János birtokába jutott s a bányászat rohamos hanyatlásnak indult, mig Gelon Zsigmond bányatisztnek sikerült a lakosokat Ferdinánd király hűségére hóditani, ki azonnal jelentést tétetett magának az itteni bányászatról, melyből kivehető, hogy akkor a Kereszthegynél 674 ölnyi hosszú altárna volt, sok oldalnyilammal, aknával és felső tárnákkal, melyek a levegő vezetésére, vizek lefolyására és érczek szállitására szolgáltak. Neveik a következők voltak: Uj — Időajánlás — Cseresnye — Lud — Fecske — Apácza — Kőszeg — és Varló akna. — Tartozott a bányához még 14 zúzda 206 nyillal és 5 olvasztókemencze. Ez időből származik az első bányatörvény »Ujváros és Középhegy számára«, mely 56 czikkelyből állott és a felső- és nagybányai bányászok közt felmerült egyenetlenségek folytán keletkezett.

1560-ban a bányák a városokkal együtt királyi adománylevéllel Balassa Menyhértnek jutottak, 1564-ben pedig a város kapuit Báthory Istvánnak nyitotta meg, a kitől azonban már 1565-ben Schwendi Lázár császári tábornok foglalta vissza. Ettől 1567-ben Zápolya János Zsigmond hóditotta el, a kinek alparancsnoka Bornemisza Benedek török katonáival a bányászat összes épületeit s gépeit leromboltatta és a bányákat keresztény rabok által részint behányatta, részint vizzel árasztatta el.

1571-ben a város császári kézbe jutott ugyan, de már 1580-ban Szatmár erősségért Báthory Istvánnak adatott át, ki 1585-ben az összes bányákat Herberstein Felician bárónak 33160 frtért bérbe adta. — 1595-ben Nagybánya végleg az erdélyi fejedelmek birtokába s a bányászat a hires Lisibona Gellért vezetése alá jutott, ki hosszú időn keresztül részint mint haszonbérlő, részint mint főfelügyelő kiváló szerencsével müködött s érdemei elismeréséül Báthori Gábortól Alsó- és Felsőfernezelyt kapta ajándékba.

1624-ben a bányákat Bethlen Gábor, ennek halála után pedig, nejétől Branderburgi Katalintól Bethlen István vette át, ki 1637-ben azok megtekintése végett maga is eljött Nagybányára. A bányákat a város haszonbérben tartotta, melyekből, hogy mennyi haszna volt, kitetszik egy 1631-ik év jan. 5-én kelt okiratból, mely a város számadásának vizsgálatát foglalja magában; e szerint a város bányajövedelmei 1630 márcz. 2-tól 1631 jan. 4-ig aranyban 9600 db arany á 3 f. 25 dn; ezüstben 27115 tallér darabja 1 f. 75 dn.; öt darabos drachma 5166 f. 33 dn. Ehhez jön az élelemnemü, szerszám s egyéb a bányaműhöz tartozó anyagok eladásából 24283 frt 10 den. Összes bevétel 108,100 frt 43 dn. Összes kiadás 67981 frt 64 den., tehát maradt jövedelem 40118 frt 79 dn.

1747-ben a bányák a Rákóczy családra mentek át s Rákóczy György azok birtokába 1648-ban ünnepélyesen beiktattatott, mely czélból ugyanazon év febrár 28-án egész családjával Nagybányára érkezett.

A fejedelem itteni tartozkodásáról fenmaradt a háromszáz özvegyasszony tánczáról szóló hagyomány, melyről egy névtelen

következőleg ir: »Egyszer az erdélyi fejedelem Nagybányán időzött s épen akkor egy bánya beomlott s tömérdek munkást eltemetett, úgy, hogy 300 özvegy maradt utánuk. A fejedelem titokban tartatá azt s nagy ünnepélyt rendezett, melyre a nőket mind meghivatta s udvari karmesterével egy darabot szereztetett, a melyre a nők bortól felvidultan tánczra kerekedtek. Midőn a táncz javában folyik, mondja a fejedelem: No urak, most láttok olyasmit, a mit soha sem láttatok még: hogy tánczol 300 özvegyasszony egyszerre együtt. Lett azután sirás, jajveszéklés, mikor a nők megtudták, hogy férjeik halva vannak. E kegyetlen tréfa után azonban — a hagyomány szerint — arról is gondoskodott a fejedelem, hogy az özvegy nők gazdagon megajándékozva — ujra férjhez menjenek.

1664-ben a bányavidék Lipót császár birtokába került ugyan vissza, de folytonosan ki volt téve a kuruczok beütésének, úgy, hogy a szepesi kamarának minden iparkodása daczára csak 1690-ik évben lehetett a bányászatra nagyobb figyelmet forditani. Ez évben Lipót a felsőbányai bányákat a várostól 1690-ben 25420 frton megvásárolta s a nagybányai bányahivatalhoz főnökké Echesius Mátyást nevezte ki.

A kincstári és városi tisztviselők közt ezután több mint egy századon keresztül folytonos ellenségeskedés fejlődött ki, mely a bányászat fejlesztését lehetetlenné tette és ez a város s vele a bányászat legszomorúbb korszaka.

A jelenlegi bányaigazgatósági épület fő része az 1734—39-ik években 20,784 frt 55 kr. költséggel állittatott fel; kibővitése 1782-ben történt. Az uj épületbe pénzverdei főnöknek Lippert Gábor neveztetett ki.

A Nagybányán székelő kerületi kir. bányaigaz-

gatóság »királyi bányászati főfelügyelőség« (Inspectorat Oberamt) czimmel 1748-ban állíttatott fel, első főnöke Staberhofer Adorján volt. A bányászat egy részét a kincstár a várostól átvette és 1765-ben Kereszthegyen a Lobkowitz-altárnát kezdte hajtani, mely 30 évi folytonos munka után 1795-ben régi fejtésekbe lyukadt.

21. Bányászok munkaközben.

A város még egy ideig foglalkozott a bányászattal, de zilált pénzügyei miatt kénytelen volt azt a kincstárnak átengedni. A mit a kincstár nem vett át, azt magántársulatok vették mivelés alá, melyek számtalanszor váltakozva, változó szerencsével, mind e napig keresik a »jó szerencsét« a föld alatt.

*

1. A kereszthegyi bánya. Nagybányától északra, alig egy kilométernyi távolságra van a kereszthegyi

kir. bányamü. A csaknem egészen északi irányban haladó Szt. János völgy és a nagyravaszpataki völgy között fekszik az 501 méter magas Kereszthegy és 445 méter magas Faggyás hegy, melyek a bányamü érczteléreit rejtik.

Az érczteleppek, melyek ortoklas kvarcz-trachitban fordulnak elő, egy fő és három melléktelérből állanak, mely utóbbiak csóvateléreknek neveztetnek.

A főtelér 2—8 méter vastag, keletre a Faggyás hegyben, nyugatra a Kereszthegyben ágazik el, a felsőbb szinteken 1205 m., a legmélyebb horizonton azonban alig 400 m. hosszkiterjedésü.

Csapása északdéli, dőlése nyugat felé tart, töltéléke kova és aranytartalmu vaskéneg, e mellett előfordul szabad arany, koromércz, veres ezüst-ércz és ólomfényle.

A csóvatelérek 0·5—3 méter vastagok, nagyobb dőléssel és északibb csapással birnak; a főtelért elérve úgy dőlését, mint csapását követik és saját jellegük megtartásával egy telért képeznek, melyben a leggazdagabb arany és ezüst érczek fordulnak elő. A régi evések ezen helyeken 8—10 méter szélesek s közel egy m. átméretü gesztenyefákkal voltak biztositva s az 5-ik nyilammal eszközölt lyukasztás előtt egy nagy tavat képeztek, melyen csónakkal történt a közlekedés. A bányászat a legrégibb időben a Kereszthegy csúcsától a főtelér ottani két ágának dőlése irányában lefelé haladt.

Az ezüstérczek tetemes aranytartalma már a legrégibb időkben kiterjedt fejtéseket idézett elő a főte-

lérben, melyek csak aranyban mintegy 50 millió forint értéket szolgáltattak.

A mai bányászkodás a Kereszthegy csúcsa alá 551 m. mélységig hatolt, vagyis 50 m.-rel az adriai tenger szintje alá. Ezen tetemes mélységből, melyet még egy hazai bánya sem ért el, a bányatermelvények a Werner-aknán át az 1765-ben megnyitott Lokkowitz-altárna szintjére gőzgéppel, innen pedig az 1200 m. hosszu altárnán lóvonatú vaspályán szállittatnak ki az érczelőkészitő műhelyekbe. A két gőzgép a sziklában kirepesztett nagy gépházban van elhelyezve, 4 kazánnal. A gyülemlő bányavizeknek a nevezett altárna szintjére való kiemelését az akna torkolatánál felállitott 2 vizemelőgép eszközli, melyek egyike viz-, másika gőzerőre van berendezve s egyenkint 45—50 lóerőnek megfelelő munkát képesek kifejteni.

Az altárna szintje alatt még hét nyilam van 300 méter mélységgel, közlekedésben a Werner-aknával, melybe biztositó készülékekkel ellátott serpenyőkben lehet leereszkedni, vagy pedig létrákon leszállani. A legszebb fejtések az 5-ik és 6-ik nyilamon láthatók. Legközelebb meg lesz kezdve a 8-ik nyilam.

A bányaműhöz tartozik egy bányatiszti lak és két altiszti lak, hivatali épület gépműhelylyel, mely magában foglal egy kovácsműhelyt 4 tüzzel, ventilatorral és vaspőrölylyel, lakatos műhelyt két esztergával, fúró, csavarvágó és fúró-élező gépekkel.

A kihozott bányaterméuyek 4—5%-a dús érczek alakjában egyszerü apritás utján közvetlenül, ellenben 95%-át képező zúzóércz csak a megfelelő zúzás és

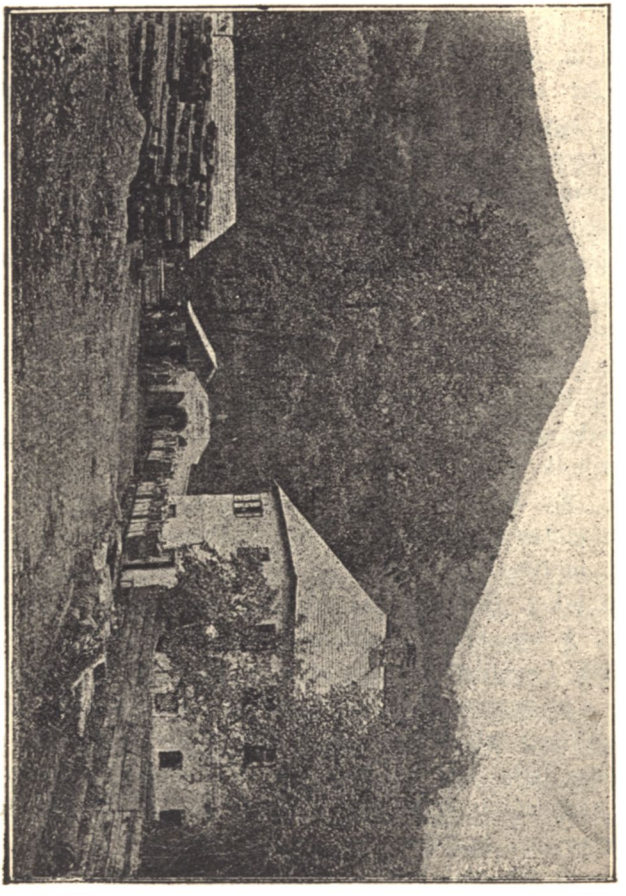

22. A keresztlhegyi tárna bejárata.

töményités által nyert kénegmara alakjában értékesittetik a fernezelyi m. k. kohónál. A dúsérczek apritását 15 db zúzónyillal felszerelt száraz zúzó eszközli, mig a zúzóércz előkészitésére 75 db, vizerővel mozgatható zúzónyil áll rendelkezésre, mely utóbbiak közül 60 db a vizerő hiányának esetében tartalékmotorként beépitett gőzgéppel tartatik üzemben.

A Lobkowitz-tárna szintjén van, mint már emlitettük, a sziklába repesztett ürbe épitett nagy gépház, melyben 4 kazán van elhelyezve. Ezen kazánok fütőhelyeiből a füst a régi evéseken keresztül 260 méter magasságra a Kereszthegy csúcsán száll ki.

A Werner-aknába van beépitve egy 45 lóerejü katarakt gőzgép vizemelésre s egy vizoszlop-gép, mely a vizierőt a 25 kilométer hosszú és 35 alagúttal biró Romana-vizvezetékből kapja. Utóbbit a Lobkowitz-tárna felett 110 m. magasságban lévő vizitárnán vezetik be. A szállitásnál egy 16 lóerejü fekvő gőzgép van alkalmazva.

A kereszthegyi m. k. bányamű, mintegy 200 munkásnak állandó foglalkoztatása mellett, évenként átlag 360 t. dus, és 8000 t. zúzó-érczet termel; melyből 120 kg. arany és közel 400 kg. ezüst-fém hozatik ki, átlag mintegy 100.000 frtnyi tiszta hasznot adva a birtokos m. k. bányakincstárnak.

Ezen, sok tekintetben, kitunő berendezésü bányamű nemcsak e vidék, hanem az ország egyik érdekes és tanulságos nevezetességét képezvén, az érdeklődőknek könnyen hozzáférhetővé van téve, s ugyszólván minden fáradság nélkül bejárható és részletesen megtekinthető.

2. Szt.-Jánospataki bányászat. A Kereszthegytől nyugatra a legközelebbi völgy a Kereszthegy és Virághegy közt a Szt.-János patak. A kereszthegyi telérek ezen völgybe mennek át, de szétágazva. Az ottan lévő bányák (Szt. Péter és Szt. Márton) jelenleg fel vannak hagyva.

3. Fokhagymás-völgyi bányászat. Nyugatra a legközelebbi párhuzamos völgy a hosszu Fokhagymás, mint a Virág- és Kőalja-hegy vizválasztéka. Ezen völgy hosszu időkőn át virágzó bányászat szinhelye volt, a József-, Antal, és Emilia-telléreken. A telérek a völgyszintig lefejtetvén, a mélység viz alá került s mivelése a 40-es években felhagyatott. A bánya felsőrésze haszonbérben van. Feljebb a völgyben egészen a Plestyor alatt még számos kutató tárna van s a Kőalja hegyben régi időben a hires Szt. Leonard-bánya miveltetett.

4. Veresvizi bányászat. Nagybányától északnyugatra mintegy 3·5 kilométer távolságban Kőalja, Szükölő, Dongás, Szarkarét és Morgó 3—500 met. magasságu hegylánczolatok által képezve fekszik a veresvizi völgy, mely nevét a vasoxid által veresre festett vizétől kapta. Ezen völgyben régi időktől kezdve kiterjedt arany- és ezüstbányászat üzetik.

A számos, csaknem paralell telér dél-észak irányában csap; dőlésük 60—80° közt részint kelet, részint nyugat irányában, vastagságuk pár centimétertől 20 méterig terjed. A nagy mennyiségben előjövő arany szabadon kvarczos és mészpátos erecsekben, valamint vaskénegek társaságában találtatik. Az ezüstérczek, a melyek rideg ezüstérczből (stephanit), továbbá veres

és fekete ezüstérczből állanak mészpát társaságában, agyagban fordulnak elő.

A bányászat ezen völgyben épen olyan régi, mint a kereszthegyi, számos, vésett munkával hajtott tárnával és a Sarlós-Boldogasszony-altárnával.

A 18-ik században harmincz bányatársulat volt e völgyben, melyeket a negyvenes években háromnak

23. Zúzómű és ércztörő munkások.

kivételével a kincstár vett át. 1850-ik évi április 25-én a Morgó hegység déli lejtőjén a Svajczer segédtárnát kezdte meg és 1864-ik évi julius 8-án a 2 kilometernyire fekvő Lőrincz aknával történt átlyukasztás után a fő Lőrincz-telért érte el. — A tárna, mely jelenleg közel 4 kilometer hosszu, a Calasantius-telért tárja fel. A bányajárás jelenleg ezen segédtárnán történik, még pedig vasuton. A tárna szája mellett van a bányatiszti lak és az üzemi épületek.

A három magántársulatból tényleg csak az Evangelista és Calasantius nevű folytatja az üzemet. Bányájukba a bejárás a kövespataki völgy Erzsébet nevü tárnáján, illetőleg a Hosszúpatak-Uj-Nepomuk tárnán történik; a társulatok tulajdonát csak a felső rész képezi, a mennyiben a mélység a Sarlós-boldogasszony altárna száján keresztül fektetett vizszintes sikon alól a kincstáré.

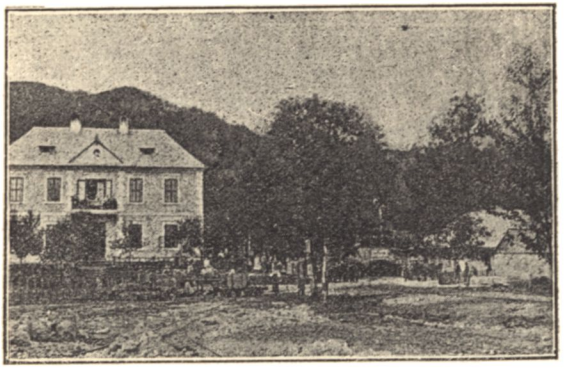

24. A veresvizi tárna és tisztilak.

A veresvizi völgyben ezüstben leggazdagabb a fő-, vagy Lőrinctelér, melyen termés ezüst is jön elő. Aranyban gazdagok voltak az Evangelista társulat mivelése alatti János-, István- és Zsuzsanna-telérek, dús szabad arany előjövetellel, a Calasanti-társulatnál a József- és Nepomuk-telérek; a kincstárnál aranyban jelenleg leggazdagabb a Márton-telér.

A bányához tartozik három kincstári és hét magán zúzó, a kincstári: Zsuzsanna, Salvator és Bor-

zás 78 nyillal, 16 folyton müködő és 6 közönséges lökő szérrel. A szállitást 5500 méter hosszú lóvonatu vaspályán 33 vasuti u. n. »csille« eszközli.

A magánzúzók a 4 Evangelista- és három Leding-féle zúzó.

5. Borpataki bányászat. Veresviztől nyugatra a legközelebbi egyenközü völgy a Borpatak, székhelye régi, kiterjedt bányászatnak, melynek telérei aranyban kiváló gazdagságuak.

A fővölgy kezdetén keletre kiágazik a borzási völgy egy 600 méter magas hegységbe, mely a tulajdonképeni vizválasztó a borpataki és veresvizi völgy között. Ezen a hegylánczon egy egész sora van a régi évéseknek, számos akna és kiterjedt mivelések egy gazdag teléren, mely számos melléklappal bir és szabad aranyat, valamint ezüstérczeket tartalmaz. Ezen bányászatnak a Borzásomlás bányatársulat a tulajdonosa. A völgy többi részeiben számos, kevésbbé jelentékeny bánya van.

6. Láposbánya-misztbányai bányászat. Nagybányától $8^1/_2$ kilométerre nyugatra van az éjszaki irányban a többi mellékvölgyekkel párhuzamosan haladó leghosszabb völgy, Láposbánya-völgye, mely századokon keresztül virágzó bányászat székhelye volt, a mint azt mértföldekre menő hosszú vizvezetékek, számos zuzók és kohók maradványai bizonyitják.

A fővölgynek a község helyén nyugatfelé kiágazó völgyét Vöröspataknak nevezik, mely három mellékvölgyre, a Tyrza-, Sárga- és Lapusna- patakra oszlik.

A főbányászat a Sárga patakban van, az úgynevezett sárgabányai teléren, mely nyugatról kelet felé

csap és 8 kilométerre követhető. A telér a Tyrza-patakba csap át, hol Mihály-bánya alatt egy franczia részvénytársulat miveli, melynek egyéb berendezések mellett szép amerikai zuzója van. A község felett lévő Tirnicza-hegység aranyban nagyon dús. A fővölgy legészakibb ágában az ugynevezett feketevölgyben ágazik el a György-völgy, mely számos párhuzamos telért keresztez.

A telérek ezüstben kiválóan gazdagok és a vidék legnevesebb telepei közé tartoznak s kizárólag fakó veres és fehér ezüst-érczet tartalmaznak.

Jelenleg a Fekete-Szt.-György és Fekete-kisasszony bányák vannak jövedelmező fejtés alatt.

A miszbányai völgy, mely a fővölgyből a láposbányai völgygyel egyszerre ágazik ki, ettől legközelebb nyugatra esik s vele úgyszólva egy bányászatot képez.

6. Illoba-sikárlói bányászat. Nagybányától husz kilométerre nyugatra, a mellékvölgyekkel párhuzamosan, csaknem egészen északi csapással halad az illobai völgy, Nagybányáéval azonos geologiai viszonyok közt.

A bányászat ezen völgyben nagy kiterjedésü és ősrégi eredetü; vidéke az ecsedi uradalom egy részét képezte, mely annak idején Rákóczy fejedelem tulajdona volt, ki alatt ezen bányászat egyik fénykorát élte. 1776-ban a birtok és a bányászat a gróf Károlyi családra ment át.

Az itteni bányák folytonos haszonbérben lévén, kiaknáztattak, mélységük azonban érintetlen. A telérek ólom- és horgany- fénylén kivül sárga, tarka és üszökös rézérczet és szabad aranyat tartalmaznak, mely

az egész vidéken legtisztább. A bányakincstár ötven éven keresztül foglalkozott itten bányászattal és szép eredményeket ért el; 1849-ben azonban a magyar miniszterium meghagyásából az egész bányászat eladatott s azóta úgyszólva parlagon hever.

Az illobai teléreknek folytatásuk van a nagysikárlói völgyben, hol jelenleg a »Gerold«-bánya van üzemben.

7. Avasi bányászat. Az Avas-hegységben hajdan szintén kiterjedt bányászat volt, minek számos nyomát láthatjuk ma is; de e bányászatnak nagy hátránynyal kellett küzködnie a vizerő hiánya miatt, melynek folytán a szegényebb érczeket feldolgozni nem tudta. Jelenleg legtekintélyesebb még a turczi bányászat, melynek nevezetesebb telepei az Imre-telér, ezüst tartalmú gazdag ólom érczczel s az aranyban gazdag Szt.-István és Szt.-Háromság-telérek.

8. Firiza-herzsai bányászat. A fernezelyi völgy, melyben az összpontositott kincstári kohó áll, szintén régi bányászat székhelye. A kereszthegyi főtelér szétágazva ezen völgybe megy át és régi idő óta képezi bányászat tárgyát, de kevés eredménynyel. A völgy éjszaki végében régen virágzó bányászat egyik maradványa, a Francziska-bánya, a mult században Nagybánya város tulajdona volt, számos zuzóval és kohóval. Jelenleg elhanyagolt állapotban van.

Nagybánya és Felsőbánya közt a Zazár fővölgytől éjszakra 4 kilométer távolságban fekszik a 615 méter magas Herzsa hegy, melyben jelenleg is számos magán bánya van. A hegy kőzete nagyon átvál-

tozott zöldkőtrachitból áll, egészen palaalakú és számos telér által van keresztül metszve, melyek csaknem párhuzamosan nyugattól keletfelé csapnak. A telér-kőzet kvarcz és földpátból áll, melynek ercseiben galenit, sphalerit és pyrit jön elő.

9. Felsőbányai bányászat. A felsőbányai bányászat kezdete okmányelőtti időkbe esik és a 13-ik század óta folytonos mivelés alatt van, miért is ezen bányászat a legrégibbnek mondható. A bányamivelés 1376-ban már nagy virágzásban volt, a mennyiben a város ennek alapján kapta Nagy Lajostól a szabadalmakat. Az itteni bányászatra vonatkozó 2-ik okirat Hunyadi János adománylevele 1452-ből, melylyel a bányák haszonbérét a Mária-templomnak ajándékozta azon orgonáért, melyet az említett templomból Zólyomba szállittatott.

1689-ben a város kénytelen volt egész nagyhegyi bányászatát az erdőkkel együtt a kincstárnak 25.240 frtért átadni, mely időtől azt változó szerencsével, nagy befektetések mellett a kincstár kezeli.

Felsőbánya városától északra emelkedik a kúpalakú *Nagy bányahegy,* helyesebben Középhegy — Mons medius — lágy orthoklas trachit kőzetből, mely a telérek közelében puszta szemmel alig látható pirit és markasit-szemcsékkel van áthatva, mi a kőzetnek nagyobb keménységet és barnás szint kölcsönöz. A hegy nyugati végén a kőzet egészen elmállik és nagyobb mennyiségben sphaleritet veszen fel, mig keletre tiszta trachitba megy át. A hegység felső része egy lebegő határvonal felett régi idő óta alhübéreseknek engedte-

tett át, a régi telérvájatokban még található maradványok s egyéb kisebb telepek mivelése czéljából. Jelenleg számos bányatársulat alakult ezen hegyre vonatkozó külön bányaszabályok alapján. Ezen bányászat azonban napról napra hanyatlik s az ezüst árának csökkenésével valószinüleg meg fog szünni, a mi az ottani lakosságra élet-válság lesz.

A felsőbányai Középhegyen egy fő- és több mellék-telér hatol át, melyek a főtelér mindkét oldalán mint egy közös főtörzs ágai emelkednek a magasba.

A főtelér csapása nyugatról keletre 75°, dőlése pedig északnak 2—16 méter. A telér-kőzet kvarcz, földpát és kisebb mennyiségben mangánpátból áll, melyben részint erecsekben, részint elszórva a legkülömbözőbb s legszebb ásványok jegeczekben fordulnak elő. A fémek kisebb-nagyobb mértékben aranyat és ezüstöt tartalmaznak, vas-kéneg és ólom-fényle társaságában.

Csapásában a főtelér 1600 méterre van feltárva, dőlése után pedig 500 méter függélyes mélységben ismeretes.

A főtelérből kiágazó telérek közül a közép mélységben csakis a »Leppen«-telér áll fejtés alatt ugy a kincstár mint magántársulatok által, még pedig szép eredménynyel, a mennyiben ezen telér aranyban leggazdagabb. A telérek csapás irányában vájat-végekkel, dőlés irányában emelkék által feltáratván, a vastagság szerint főte-, talp-, vagy oldalpászták által lemiveltetnek s a támadt üregek meddő kőzettel töltetnek ki. Szállitásra 8 kilométer hosszu vasut szolgál két szállitógéppel.

A válérczek feldolgozását két száraz zúzó s egy hengermű két pár hengerrel és két ülepitő készülékkel végzi.

A zúzó érczek előkészitésére fenáll egy pofazúzó, 11 zúzó-helyiség 268 nyilvassal, melyek hajtását 4 turbina és 25 vizikerék végzi 210 lóerővel. A zúzdák közt legfontosabb az összpontositott fővölgyi zúzda, mely gőzre is be lesz rendezve.

Ezeken kivül van 8 kezelési és 9 egyéb üzemi épület, melyek közt különösen megemlitendő a vaspőröly, kovács- és lakatos-műhelylyel, nemkülönben az ácskarám.

A bányahegyen a külső fejtések megtekintése különösen a keleti bányánál nagyon érdekes, a menynyiben a hegy keresztül-kasul át van kutatva és lefejtve.

Felsőbányától keletre van a Kova, vagy Sojor hegység, mely vizválasztót képez a felsőbányai és kapnikbányai Sojor-völgy között. Ezen hegységben a hatalmas, több méter vastag telér kelet-nyugat irányában csap és külön 1000 méter hosszuságra régi fejtések által van jelezve, melyek közül legnagyobbszerü a kapniki oldalon levő kreminei fejtés. A telértöltelék kvarcz és vaskéneg természarany és ezüstérczekkel. A kincstár a 60-as években a bányát eladta magánosoknak, a kik azt jelenleg csak kis mértékben fejtik.

10. Kapnikbányai bányászat. A kapniki bányamivelés keletkezési ideje bizonytalan: valószinüleg a felsőbányai bányászatnak köszöni ez is lételét.

25. A felsőbányai Nagy bánya-hegy.

Egy felirás szerint a fejedelem-teléren a 3-ik kültárna már 1511-ben készen volt, a miből következtethető, hogy a kapniki bányászat legalább is a 15-ik századból való. 1566-ban egy része már kincstári tulajdon volt, a mennyiben Tordai János tiszttartó a nagybányai bányahivatalnak jelenti, hogy a kapniki bányák igen gazdagok ugyan, de a kóborló zsiványok miatt nem mivelhetők, miért is vagy katonaság kitelepitését, vagy a bányák körülsánczolását kéri.

A kapniki bányászat szintén zöldkő trachitban jön elő s következő teléreei vannak: 1. Kristóf. 2. Péter-Pál. 3. Kelemen. 4. Borkut. 5. József. 6. Ferencz. 7. Érczpatak. 8. Teréz és Venczel. 9. Kapnik. 10. Magyar. 11. Fejedelem. 12. Erzsébet. A magyar- és fejedelem-telérek ezüstben a leggazdagabbak és fejtési pásztáik festői szépek. Aranyban gazdagabbak az alsó, különösen a Ferencz-, József- és Kristóf-telérek, ámbár a szép termésarany az érczpataki telér egyik mellékágán fordul elő.

Az összes telérek egyenközü csapással birnak 2—3 hora között észak felé, s dőlésük is csaknem egyforma. Egymástól 200—250 méter távolságban szabályosan következnek s átló erek által egymással összeköttetésben vannak, ugy, hogy ha egyik szélső telér megüttetik, a viz az összes telérekből lecsapódik. A telérek töltményének főásványa a kvarcz és mangánpát, mely utóbbinak szép veres szine a telérek képét mesés szépségüvé teszi. A nagy odvakban számos szép kristályos ásvány jön elő. A telérek érctartalma ezüst, fakó ércz, ólom-fényle, horgany-fényle

vas- és rézkénegből, ritkán antimon, realgár és termés aranyból áll. A bányáknak két (Venczel és Kuenburg) aknája és két altárnája (Rajner és Nándor) van. A völgy szine alatt mélyezés nincsen.

Bányaszállitásra 20 kilométer hosszu vasut, egy 14 lóerejü vizoszlopgép és egy vizikerék szolgál.

A vál- és középérczek feldolgozására fennáll egy zúzó és egy hengermü 20 lóerejü turbinával hajtva.

A zúzó érczek 4 zúzóban dolgoztatnak fel, két pofatörővel, 108 közönséges és 60 vas forgó-nyillal, 88 lóerejü Girard-féle turbinák és tiz 60 lóerejü felülcsapó vizikerék által hajtva. Ezeken kivül van egy kovács- és lakatos-műhely, ácskarám, két rendelő ház, két aknaház stb.

Rótai bányászat. Róta-bánya Kapniktól keletre, két kilométerre fekszik a kapniki völgy legmagasabb pontján s az összes itteni fémbányászatok közt a legfiatalabb, a mennyiben csak 1750-ben fedeztetett fel s azóta folytonos mivelés alatt van.

A bányának két — Anna és Miklós — főtelére van, melyek közül az első kiválóan gazdag.

Tartalmaznak kvarczot, szarukövet, barnapátot, réz- és vaskéneget, horgany- és ólom-fénylét s főképen termésaranyat. Ez utóbbi azonban szabad szemmel nem látható. Leggazdagabbak a kénegérczek.

A bánya keletkezésétől kezdve, a berendezésekkel igénybe vett egy nehány évet kivéve, folytonosan nagy haszonnal fejtetett s mint aranybányának jövőre is nagy jövője van, a mennyiben a telérek csak 250

méter magasságra vannak lefejtve és csak a völgyszinig is még nagy mélység áll rendelkezésre.

A bánya egy társulat tulajdonát képezi, melyben a kincstár is részvényes. A rótai telérek északi folytatásául az Ancza-patakban levő bányászat tekinthető. Jelenleg a kincstár itt nagyobb kutatásokat végez.

Oláhláposbányai bányászat. A kincstári bányászat Oláhláposbányán jelenleg — és hosszabb időn át ezelőtt is — csak az ugynevezett »Isteni gondviselés«-teléren üzetett. Ezen telér feküjét harmadkori homokkő, fedüjét trachytok képezik. A telér 4 h. 5·6" felé csap; 76° éjszak felé dől, vastagsága 2—10 meter közt váltakozik; tölteléke quarcz, réz, vaskéneg, ritkán ólom- és horganyfényle. A fejtés főrésze a rézkéneg (chalkopyrit), mely réz mellett aranyezüstöt is tartalmaz. Arany is előfordul a telértöltelékben, különösen a quarzban. Egy mellékquarz-erecsben a 70-es évek elején természarany sodronyalakban is fordult elő. A bánya 250 m. mély aknával bir és 6 szinten áll még most mivelés alatt. A felső 3 szinten a fejtés már csak a régibb időkből hátramaradt gyámokra szoritkozik; az alsó 3 szinten az ugynevezett gróf Brenner altárna talpa alatt üzetik a fejtés főte-, oldal- és talppásztában, a keletkezett üregeknek meddő törecscsel való betöltése mellett. A fejtésnél dús rézérczet, hozagérczet és zúzóérczet nyernek. A réz- és hozagércz kéz alatt válogatva kerül a horgospataki kir. kohóhoz, a zúzóérczből nedves utoni érczelőkészités által 12—13000 q 66—75% kénvtartalmu marát nyernek és adnak át a kohónak.

A bányaműnek két vizemelő vizoszlopgép van birtokában (az altárna szintjére elhelyezve), továbbá 12 üzemi épületben egy szállító vizikerék, két zúzómű 139 zúzónyillal, 15 folyton működő lökőszérre, 10 zagytölcsér- és 4 zagyemelő kerékkel. Tulajdonát képezi még 4 kezelési épület is.

Jelenleg a termelt zúzó- és dúsérczek fémtartalma nagyon alászállott, minek folytán a bányamű üzeme a 3 utolsó évben veszteséggel záratott le.

Oláhláposbányán ez idő szerint a következő ásványfajok találhatók: bányavirág, amethyst (ritkán), agalmatolith (Rotundán), calcit, barnapát, realgár, antimonit, pyrit, markasit, melanterit, galenit, chalkopyrit calcedon (Budafalván) és (a 70-es években) termésarany is. Oláhláposbánya környékén kisebb-nagyobb régi felhagyott bányamivelések nyomai láthatók. Ezek helyén vannak 10—12 év óta üzemben a kincstárnak zártkutatmányai, u. m. *Varatyik* hegyén, az erdélyi és a mármarosi oldalon, a *Rotundán*, a *Koszta-urszului*-on és *Csizma*-völgyben stb.

Az oláhláposbányai bányászat egyébként évek óta a haldoklás állapotában van s ha valami váratlan fordulat nem változtat sorsán — a mi különben a bányászatnál épen nem tartozik az alárendelt tényezők közé — napjai, legalább mint kincstári bányászatnak, meg vannak számlálva.

A nagybányai bányaigazgatóság alá tartozik még a *rodnai* (Besztercze-Naszód megye) bányászat is, mely azonban Nagybánya környékén s igy könyvünk keretén is messze kivül esik.

—

A nagybányai és környékbeli főbb bányaművek üzemi és termelési viszonyainak statisztikája 1892-ben.

	Bányamü	Munkások száma			Napi bér átlaga kr.-ban			A termelés mennyisége kgr.-ban				A termelés értéke forintban			
		férfi	nő	gyermek	férfi	nő	gyermek	arany	ezüst	réz	ólom	arany	ezüst	réz	ólom
	Nagybánya.														
kincstár	Kereszthegy	177	—	33	80	—	24	120·28	399·46	--	4219	167795	35952	—	506·28
kincstár	Veresviz	184	—	26	58	—	24	32·32	118·49	—	—	45092	10664	—	—
kincstár	összesen	361	—	59	69	--	24	152 60	517·95	—	4219	212887	46616	—	506·28
magánosok	Calasanti József	180	—	60	70	—	20	47·24	105·63	—	577	65901	9507	—	8078
magánosok	János-Evangel.	90	—	55	50	—	20	19·50	46·85	—	—	27212	4217	—	—
magánosok	Borzás-romlás	45	7	22	40	20	20	8·11	26·04		—	11318	2344	—	—
magánosok	Többi magános	33	2	27	56	35	25	123·42	5·59	—	—	172869	508	—	—
magánosok	összesen	348	9	164	54	27	21	198·28	184·11	—	577	277300	16576	—	8078
	Összesen Nagybányán	709	9	223	61	27	22	350·88	702·06	—	4796	490187	63192	—	58706
	Felsőbánya.														
	Kincstár	475	—	148	69	—	28	58 40	1484·96	1845	602857	81463	133354	83025	7861187
	Magánosok	376	7	138	51	26	26	45·33	703·19	—	90377	63246	63369	—	1231033
	összesen	851	7	286	60	26	27	103·73	2188·15	—	693234	144709	196723	—	8092220
	Láposbánya (magán)	—	—	—	—	—	—	23·75	88·90	—	6540	33074	8883	—	90754
	Misztbánya (mag.)	—	—	—	—	—	—	2·81	4·10	--	—	3925	370	—	—
	Kapnikb. (kincst.)	454	5	133	60	30	30	16·36	1629·22	8129	119666	22224	146630	3654	1460018
	» Róta (magán)	143	—	32	60	—	20	37·91	58·81	-	994	52884	5293	—	13916

A környékbeli (szatmármegyei) bányamüvek összesített statisztikája 1892-ről következőleg alakul:

I. Munkások száma: férfiak 2697, nők 101, gyermekek 811, összesen 3609.

II. Munkáspénztárak vagyoni állapota 1892. végén 338700·32 frt.

III. Banyatermelés:

Arany	419·077 kg.	579.772 frt	értékben.
Ezüst	5160·018 »	464.793 »	»
Réz	10002 »	4.496	
Ólom	817301 »	107.153 »	

A termelés összes értéke 1156 214 frt.

IV. Bányaadózások. Kivetett térilleték 1408 frt 50 kr.
» bányaadó 8864 » 35 kr.

V. Az olvasztó és lugzómüveknél feldolgozott érczek és marák:

Aranyos ezüstércz	910.120 kg.
Ezüstércz	2114.725 »
Ólomércz	478.823
Ólom mara	1947.381
Aranyos ezüst mara	6199.037
Kohótermények	186.699 »

VI. Balesetek: könnyü 3, sulyos 14, halálos 3, összesen 20.

V. FEJEZET.

—

Társadalmi és kulturális élet Nagybányán.

A) Lakosság.

A Vasárnapi Ujság 1862. évfolyamában azt olvassuk Nagybányáról, hogy (akkor) mintegy 6000-nyi lakosságát nagyobb részben románok képezik s csak ugy mellesleg »vannak közte magyarok és németek is.«

Hogy ez a statisztikai adat mennyiben felelt meg az akkori tényleges állapotnak, azt eldönteni ezuttal nem tartozik reánk. Abban a részében, mely a román nemzetiség túlnyomó számát állitja, bizonyára az akkori szomoru idők szellemében folyó irányzatos hamisitást kell látnunk, a mit nagyon könnyen kideríthetünk, ha pl. a »Hirnök« egy 21 évvel korábbi évfolyamában közölt adattal szembesitjük, a mely utóbbi szerint Nagybánya 1840-ben 5000-nél több lakos közt 2224 r. katholikust, 1803 reformátust, 260 evangelikust és csak 980 g. katholikust számlált, tehát ezelőtt

53 évvel a lakosságnak csak mintegy 20%-a tartozott a román nemzetiséghez.

Az utóbbi adatnak megbizhatósága mellett szól a jelenlegi statisztika is. A legutóbbi népszámlálás hivatalos adatai szerint Nagybánya jelenlegi 9838 lakosa közül magyar anyanyelvü 7596, német 109, tót 52, oláh 1941, ruthén 49, egyéb nyelvü 91. Az oláh

26. Oláh pásztorok.

elem e szerint ma is 20 %-át tenné az egész lakosságnak, ép ugy, mint félszázaddal előbb.

Másképen alakul azonban a viszony, ha a lakosságot felekezetek szerint tagoljuk. Ez esetben 3796 r. kath. mellett 3601 g. katholikust, 7 g. keletit, 1601 evangelikust, 125 ágostait és 701 zsidót találunk; tehát a felekezeti számarány alapján az oláh elem a

lakosságnak 36·5 % át képezné, ha t. i. az összes g. katholikusokat egyszersmind oláh nemzetiségüeknek is vennők. Erre azonban se utalva, se jogositva nem vagyunk, mert a nemzetiségi felekezetekhez tartozók közt számosan vannak, a kik magukat büszkén vallják magyaroknak, sőt olyanok is, akik az oláh nyelvet nem is beszélik. De a nyelvi és felekezeti viszonyok élettelen számadatainál sokkal erősebb bizonyiték e város ma-

27. Oláh czigányok.

gyar jellege mellett az, a mit a falai közt lüktető társadalmi és közszellem mutat. Az oláh lakosság — nép és intelligenczia egyaránt — a legjobb békességben él a magyarral, s ha a környéken akadnak a nemzetiségi zavargásoknak »hősei«, ezek kénytelenek más vidékeken keresni talajt konkolyhintő törekvéseik számára, mert szükebb hazájukban nem sikerül prófétaságra vergődniök. Közhivatalok élén, társadalmi vezértényezők sorában nem egy oláh nemzetiségü férfiu örvend köztisz-

teletnek és bizalomnak; az intelligenczia kebelében elkülönöző hajlamoknak semmi nyoma, a nép pedig jólelkü, békés és munkaszerető, s foglalkozásában, életmódjában, jóléte feltételeiben egészen azonos sorsot vall a magyarral. Bányászkodik, földet müvel, napszámba megy s becsületes munkáján ő se látja Isten kevesebb áldását, mint magyar testvérei.

A magyarság erejét a nagyszámu hivatalnoki kar, a kereskedői osztály és főként a faji jellegében erős és szivós iparos elem képezi. Az elsőt illetőleg alig találunk Magyarországon várost, mely lakosságának arányában olyan tekintélyes hivatalnoki kart birna, mint Nagybánya. Abbeli hiányát, hogy nem megyei központ, egy más jelentősége pótolja, az, hogy mint Magyarország második bányaigazgatósági székhelye, hazánk északkeleti részén kiterjedt bányászatnak s ezzel e bányavidék kulturális, közgazdasági és társadalmi életének is természetes központja. A bányaigazgatóságon kivül — mely nagy személyzetet foglalkoztat, — főbb közhivatalai még a bányakapitányság, melynek hatásköre Máramaros, Szatmár, Ugocsa, Bereg, Hajdu, Bihar, Szilágy, Csanád megyékre, továbbá Szolnok-Doboka egy részére terjed ki; a kir. főerdőhivatal és erdőrendezőség, királyi járásbiróság, szolgabiróság és közjegyzőség. Ha e hivatalok személyzetéhez hozzászámitjuk a városi hatóságot, az állami főgymnasium tanári karát, az orvosi és ügyvédi kart, a papságot és tanitókat, a müvelt értelmiségnek egy olyan tekintélyes számát látjuk együtt, a mely már magában biztositékot nyujt az idegennek az iránt,

hogy e város falai közt előkelő szinvonalon álló társas életet, distinguált szellemi légkört talál. Pedig e társas életnek és distinguált szellemnek a hivatalnoki intelligenciával teljesen egyenlő társadalmi fokon álló tényezője a tekintélyes kereskedői osztály is, mely kevés hazai városunkban tudott magának olyan előkelő positiót teremteni, mint itt.

28. A vár-utcza.

Legkevésbbé van aránylag képviselve Nagybánya intelligenciájában a földbirtokos osztály. A város déli és nyugati szomszédságában elterülő földbirtokok tulajdonosai jobbára a környékbeli falvakon laknak s magával a várossal nem tartanak fenn olyan szoros összeköttetést, mint azt pl. az ország többi részében s különösen a felvidéki megyéknél látjuk, a hol egy-egy kis város társadalmi életének a környékbeli gentry nélkülözhetetlen alkatrésze, sőt legtöbb helyen vezér-

tényezője is szokott lenni. Szatmármegye nagyszámu gentry-családjain eddig majdnem kizárólag Szatmár és Nagy-Károly társadalma osztozott meg s csak az utóbbi időben kezd családi összeköttetések révén Nagybánya e körökben is »felkapottá« lenni.

Ám azért, ha földbirtokos osztály alig van Nagybányán, földbirtokos annál több. Minden második embernek van szőlője, vagy legalább egy kis »postfundusa« (külső felelősége) a város határában. Bányavidékről szólván, mondanunk se kell, hogy sokan vannak ezek közt olyanok is, kik ennek a ritka jó nagybányai földnek áldásait két felől is szedik: föld felett és föld alatt. A nagykiterjedésü és általában szépen jövedelmező magánbányászatban az intelligenciához tartozó családok legtöbbjének része van s az ugynevezett «jó parthiek» mérlegelésénél gyakran jut jelentékeny szerep az apák »jó kuksz«-ainak (bányarészvény) is.

Az itt elősorolt elemeken kivül még egy számottevő része van Nagybánya értelmiségének, s ezt a letelepültek szolgáltatják, kiket más, gyakran távol vidékekről a város és környékének szépsége, előnyös klimája, társadalmi életének elevensége hóditott el Nagybánya számára. Most még kevesen vannak, — hiszen alig tiz éve, hogy a vidék vasuti összeköttetése révén ismertté kezdett lenni, — de számuk évről-évre növekszik. Különösen a nyugalomba ide vonult hivatalnokok és katonatisztek rokonszenve már régen megszerezte Nagybányának a jogczimet arra, hogy egy kis magyar Grácz hirnevére aspiráljon.

A szorosabb értelemben vett polgári elem a la-

kosságnak zömét képezi s a magyar alföld legkeletibb határán a tiszta magyar faji jelleg utolsó képviselőjeül is tekinthető. Sok van benne a debreczeni czivisből, de ennek merevsége, exclusiv gőgje nélkül. Munkás, takarékos és józan s ha pénze nem veti is föl, mint amazt, külső megjelenésében annál uriasabb. Ugynevezett »kékbeli« polgárt nem lát az ember köztük. A városi és országos közügyekben élénk részt vesz, s habár függetlenségére sokat tart, egy Wekerle kedvéért még 48-ból is enged valamit.

A köznép legnagyobb részét a bányászat s a vele összeköttetésben álló egyéb iparágak foglalkoztatják. Ez a kenyérkereset rendszerint öröklődik apáról fiura s számtalan család van, melyeknek minden munkaképes tagja, férfi, asszony és gyermek a bányában, vagy a bányák körül dolgozik, szerény napi bérért, mely férfiaknál 60—120, nőknél és gyermekeknél 20—40 kr közt váltakozik. A fáradságos földalatti munka tehát meglehetős nyomoruságos megélhetést biztosit nekik, de azért a ki a veresvizi, vagy keresthegyi bányásztelepek csinos házikóit s körülöttük a szépen müvelt virágos és veteményes kertecskéket látja, a »tisztes szegénység« engesztelő benyomásával gondolhat e munkás, szerény igényü és becsületes nép sorsára, melyet csak az ezüstbányászat küszöbön álló válsága fenyeget vajmi szomoru fordulattal.

Erkölcsi élete és szokásai kevés feljegyzésre méltó külön vonást mutatnak. Buzgó vallásossága közös vonás minden bányásznéppel s müveltség dolgában a magyar köznépre általán alkalmazható mértéket

meghaladja. Nyelvre nézve nagyobb részben magyar s kevés kivétellel irni és olvasni tud.

Nagybánya város nyelve az úgynevezett *felsőtiszai nyelvjáráshoz* tartozik s ennélfogva általánosságban a Debreczen és Szatmár városok nyelvével egyezik; egyes részletekre nézve azonban ezektől különböző sajátságokat is kifejlesztett.

Legszembeszökőbb eltérései a köznyelvtől a kiejtésben mutatkoznak és pedig a következő sajátságokban.

A köznyelv *é* hangja helyett *i*-t ejt a nagybányai nyelvjárás különösen azon szókban, a melyek e hangot minden alakjukban megtartják, pl. *egisz* egész, *kik* kék, *miz* méz, *ides* édes, *borir* borért, *azir* azért, *egissig* egészség, *fejis* fejés stb. Azon szókban, a melyek az *é* hangot alakjaik egy részében *e*-re változtatják (mint pl. *kéz—kezet, név—nevek* stb.) a felsőtiszai nyelvjárás általában megtartja a köznyelvi *é* hangot; azonban a nagybányai beszéd számos ilyen szóban is végrehajtotta az *é—i* hangváltozást. Följegyeztük például a következő ejtéseket: *dilbe* délbe, *dilig* délig, (pedig *delet*), *tilire* télre, (pedig *telet*), *kenyir* kenyér, *kenyirtiszta* kenyértészta, (pedig *kenyeret*), *ifil* éjfél (pedig a *fél* szó tárgyraggal *felet*). S ez adatokat bizonyára még meg lehetne szaporitani.

Több esetben e változás még tovább megy s az *i* meg is rövidül, pl. *ippeg* épen, *ëgynyihány* egynéhány, *is* és, stb.

Számos szóban megőrizte a nagybányai beszéd a régi hosszú ejtést. Ilyenek: *âd* ad, *âcc* adsz, *hágy* hagy, *széd* szed, *lél* lel, *vét* vet, *vér, megvér* ver, megver, *kél, megkél* kel, megkel, *nyél* nyel, *nyér* nyer, stb. Ide való még: *közél* közel, *fénkű* fenkő.

Jellemző vonása a nagybányai ejtésnek a magánhangzók megnyujtása az *l, r* és *j* hangok előtt, pl. *âlma, êrdő, bójtár, kôrte* és *kôrti* körtve, *gôrbe, girbe-gúrba, csúfól* stb.

Érdekes és azonnal szembetünő vonás a hosszu *ó* és *ő* hangoknak *ú, ű*-re való változása: *kű* kő, *ménkű* mennykő, *disznófűsâjt* disznófősajt, *fűbe ütlek* főbe ütlek, *fűs káposzta* fős (fejes) káposzta, *agyba-fűbe* agyba-főbe, *csűs málé* csöves kukorica *bű* bő, *lú* ló, *bűr* bőr, *tűrül meccett* tőről metszett, *ű* és *ü, űk* ő, ők stb.

A zárt *ë*, a melyet a felsőtiszai nyelvjárás nem ismer, némely szókban kimutatható a nagybányai ejtésben: *ëggy* egy, *ëccër* egyszer, *dëák*, *dëcka* deszka, *ëngemet* és *éngemet* engemet, *nëhány* néhány.

A mássalhangzók közül nem ejti a nagybányai nyelvjárás az *ly*-et, e helyett mindig j-t mond, pl. *kiráj* király, *ijjen* vagy *ijen* ilyen, *ojjan* vagy *ojan* olyan stb.

Megkettőzve fordul elő az *l* hang ezekben a szókban: *tűllem* vagy *tőllem* tőlem, *rúllam* vagy *róllam* rólam, *nállam* nálam, *véllem* velem.

Szokatlanúl nagyobb hangkopást mutatnak a következő szók: *me* mert, *halám* hadd lám, *hásze* vagy *hászen* hát hiszen, *oszt* azután, *a mék* (vagy *a meik* a melyik, *mingyá* vagy *mingyán* mindjárt; ezt azonban a köznyelvinél teljesebb alakban is mondják *mingyárást*. Említést érdemlő röviditések még: *peig* v. *pejig* pedig, *tesvír* testvér, *tüszéj* tűzhely, *há* hát, *ugyibá* ugy-e bár.

A szóragozás tekintetében említésre méltó, hogy a föltétes módú *irnánk*, *kérnénk* alakok helyett azt is mondják: *irnónk*, *kérnőnk*, pl. *ha aszt kérnőnk tőlle* stb. A *veszteni* igének fölszólító módját igy mondják: *él ne vesztesd*, *ne vesztessünk él semmit*. Az igéket a második személyben sokszor *l* raggal ejtik, pl. *mit mondól* vagy *mit monc* e h. mondasz stb. A *kell* igének fölszólító alakját igy mondják: *kellessen*. Az *ugrik*, *csuklik*, *látszik*, *hallatszik* és hasonló igéknek fölszólító alakja a nagybányai beszédben *ugroggyon*, *csukloggyon*, *csukloggyak*, *láccoggyon*, *hallaccoggyon* stb. A *jön* igének többes számú második személye *jösztök*. A *megy* igének alakjai: az 1. személyben *megyek*, *mejek*, *menyek*, *menygyek*; 2. szem. *mész*, *misz* vagy *mécc*, *micc*; 3. szem. *megy*, *megyen*, *mejen*, *menygyen*; a többesben: *megyünk*, *mejünk*, *menyünk*, *menygyünk*; *mentek*; *mennek*.

Egyéb említésre méltó ragos alakok: *hajdonfúnt* vagy *hajdonfún* hajadon fővel; *êrünnen*, *êrünnét*, *ârunnan*, *ârunnét*, *házúrunnan*, *házúrunnét* erről, arról, hazulról; *künnül*, *bennül*, kivülről, belülről; *messzúrünnét* messziről; *velemmel*, *veleddel*, *veletekkel* velem, veled, veletek; *mikeket mondott* e helyett: miket mondott.

Még csupán egy-két nevezetesebb mondattani sajátságot említhetünk föl. Ilyenek: *eszek águkba sincs* e helyett: eszük ágában sincs; *a magad lábodra vigyázz* a magad lábára; *félek rajta, hogy beteg lessz* félek tőle; *gyere nálunk* annyi mint gyere hozzánk; *oda ment lessz* vagy *oda fogott menni* annyi mint: alkalmasint oda ment; *hogy hogy nem jöttél él? hogy hogy ojan hamár kőttél fél* e helyett: miért nem jöttél el, miért keltél fel oly hamar stb. Még megemlitjük a főmondatnak beleékelését a mellékmondatba, a mi igen gyakran hallható sajátság, pl. *a templomba hijt hogy mennyek* e helyett: hivott, hogy a templomba menjek; *nekem igérte hogy aggya* azt igérte, hogy nekem adja; *nyóc órakkor parancsólta hogy ott legyek* azt parancsolta, hogy 8 órakor legyek ott stb. Az ilyen szerkezetek közé tartozik az Erdélyben is általános *kell hogy* kifejezésmód: *haza kell hogy mennyek* e helyett: haza kell mennem stb.

Lapokat tölthetnénk meg, ha elsorolnók mindazt, a mit a nagybányai nyelvjárásból érdekeset följegyeztünk, ha jegyzékbe vennők sajátos tájszavait és szólásait. E helyett meg kell elégednünk e rövid vázlattal, a melynek célja nem is egyéb, mint fölhivni a hozzá értők figyelmét a nagybányai népnyelv tanulmányozásának tanulságos és érdemes voltára.

Tekintve foglalkozását, mely élete nagyobb részén át a föld mélyének sötétségére utalja, természetesnek találhatjuk, hogy a bányásznép kedélyvilágában bizonyos mysticismus uralkodik, a mely sok babonának és népmondának szülője. Nagyobb bányavárosokban a népi sajátságok s főként a népies naivság egyéb nyilvánulásaival együtt ezek a babonák és mondák is jobban ki vannak téve az enyészetnek; de kisebb, félreesőbb bányahelyeken, a hol a nép kedélyvilága még intenzivebb életet él — pl. Kapnikbányán és Oláhláposbányán — nem egy »megtörtént« esetről tudnak ma is szavahihető öreg bányászok beszélni, a mikor a bányaszellem, vagy a mint itt nevezik »bányapásztor« megjelen a bányász előtt s egy helyen

megkopogtatja a kőzetet, a mi biztos jele annak, hogy ott dús ércztellérre találnak. A bányák elhagyott helyein dolgozó munkások gyakran vélik ismeretlen szellemajkakról a figyelmeztető »hopp, hopp!« kiáltást hallani, a mi azt jelenti, hogy azon a helyen, a honnan hangzik, nemsokára omlás fog bekövetkezni, tehát meneküljenek gyorsan. — A bányászok közt ma is állandóan tartja magát az a babona, hogy a bányában nem szabad fütyölni, mert ez megharagitja a bányapásztort, a mely babona különben nem nélkülözi az erkölcsi alapot s csak azt mutatja, hogy az elemi erők borzalmas fönségével szemben a nép természetes érzéke visszariad a gondtalan kicsinyléstől. A bányapásztort egyébként a nép fantaziája kis gyermek magasságu aggastyán alakjában látja, hosszu ősz szakállal: öltözete piros csizma, fehér nadrág és barna kabát, fején zöld sapka s kezében nagy bányamécs.

A bányászéletnek is megvan a maga külön költészete, mely azonban ez ideig még csak az intelligens bányászközönség körében ismeretes s jobbára német bányászdalokból áll. A bányásznép életét festő, vagy annak motivumaiból keletkezett *magyar* bányászdalt csak egyet ismerünk s természetesnek találhatjuk, hogy ennek az egynek a legmagyarabb bányavidék, Nagybánya környéke a szülőföldje. Keletkezési idejét tekintve e század első évtizedeire tehető; nyelvében, rigmusában kétségen kivül magyaros, sőt határozottan népies eredetre vall, bár egyes részeiben mesterkélt kifejezések árulják el a későbbi átdolgozást. Ide igtatjuk egész terjedelmében, mint tárgyánál fogva unikumot a magyar költészetben s mint a bányászéletnek sokban a katonaélettel hasonlatos viszontagságait hiven visszatükröző kis dalt. Igy hangzik:

Szabad ismét a kebelnek
Tiszta egét sirni fel

Látjuk az örök éjjelnek
Bús homályát múlni el.

Üdvözlégy oh áldott nap,
Tőled minden éltet kap,
A föld alatt oly borzasztó
Mint a hideg nedves sir,
Csak a bányász a virrasztó
Legbátrabb szivvel ő bir.
Sziklát bontunk a mélységben,
Jutalom vár mindenkor,
Nem csüggedünk reménységben
Mig tart éltünk s édes bor.

Szálljunk tehát izibe
A föld sötét mélyibe
Süvölt a szél kint az éjben
Dörög az ég s menykő hull,
A föld csendes mélységében
Minden veszély majd elmul.

Szálljunk tehát izibe
Sziklák s érczek közibe.
A bányásznak a hazája
Arany, ezüst közt vagyon,
Minden után édes bor közt
Boldog élet ez nagyon.

A figyelmes olvasó bizonyára észrevette e kis bordalban azt a szép átmenetet az áldott nap örömteljes üdvözléséből a hivatással járó bátor önfeláldozás önérzetén át a bányászélet magasztalásába. Milyen ellentét a »hideg nedves sir« emlegetése s a közt a vigasztalás közt, hogy a föld csendes mélységébe a külső világ veszélyei nem hatolnak el s mégis milyen természetesen folyik az előbbi gondolatból az utóbbi! Valóban e kis dal kifejezi a bányászkedély minden jellemvonását: a ragaszkodást a hivatásszerü munkához, ha még oly fárasztó és vészterhes is az, s azt a kedélyességet, mely egy pohár bor mámorának derüjével be tudja aranyozni a legszomorúbb és legsanyarúbb életpálya küzdelmeit is.

B) Közélet és társadalom.

Megismerkedvén Nagybánya lakosságával, vessünk most egy futó pillantást a köz- és társadalmi élet azon intézményeire, melyek e lakosság jólétét, szellemi és társadalmi igényeinek kielégitését biztositani vannak hivatva.

A város maga, mint politikai szervezet egyike a legkifejlettebbeknek s consolidált viszonyait tekintve az ország legvirágzóbb szab. kir. városai közé tartozik.

29. A felsőbányai utcza a városházával.

Törzsvagyona a tartozások leszámitásával 2.157.180 frt; ebből fekvő javakban bir 1.183.432., javadalmakban 63.600, anyag- és termékkészletben 3271, leltári szerek és eszközökben 13.306, tőkepénzekben 158.913, alapitványi pénzekben 11.870, részvényjegyekben 518.040, pénztári követelésekben 21.359 frtot. Fekvőségei túlnyo-

mó része erdőség (mintegy 15.000 kat. hold), folyó jövedelme egyik jelentékeny forrása a tulajdonát képező takarékpénztár. A községi háztartás 1894. évi előirányzata 104.556 frt rendes és 90.449 frt rendkivüli, összesen tehát 195.005 frt bevételt s ezzel szemben 113.252 frt rendes és 81.238 frt rendkivüli. összesen tehát 194.490 frt kiadást mutat, mely utóbbinak mintegy 10%-a, 19.705 frt és 30 kr. esik iskolai és közmüvelődési czélokra.

Van a városnak két *virágzó* telepe is, *Blidár* és *Ulmasza*, amaz a fernezelyi, emez pedig a láposbányai völgy éjszaki végében, mindkettő majdnem kizárólag oláh lakossággal; az előbbiben a város és kincstár által alkalmazott tanitó igyekszik a magyar nyelv számára lassanként tért hóditani.

—

Nagybánya társadalmi életének elevenségére már fennebb volt alkalmunk a Jókai szavaival utalni. Ez az elevenség nem csupán abban az irányban érvényesül, hogy a város közönsége számára minél kelemesebbé és változatossabbá tegye a kisvárosi életet, hanem közmüvelődési, közgazdasági és humanitarius intézményekben és alkotásokban is gyümölcsözik.

A társadalmi közszellem és tevékenység élén a *Casino*-egyesület áll, mely tisztes multjánál és tevékenységénél fogva megérdemli, hogy részletesebben emlékezzünk meg róla.

Ez az egyesület, noha keletkezése idejében Széchenyi országszerte terjedő reformeszméi már delejes mozgásban tartották a társas életet és termékenyitő érdekeltséggel töltötték be a müveltebbek lelkét, mégis e lassan hóditó áramlattól egyelőre elszigetelve, inkább

egy kedélyes társaságnak köszönhette eredetét, melynek tagjai váltakozva közös vacsorákat rendeztek, egyké hirlapot hordattak és mulatozásuk költségeit esetről esetre fedezték. E közösen vacsorázó társaságból 15 törzsvendég kezdeményezésére 1834-ben alakult meg a Casino-egyesület, mint évkönyvében irva van: »Széchenyi István gróf, Magyarhon közszeretetü fia, mint a társalgási jobblét nagy alkatója példáján« s

30. A magyar utcza a Casino és a városi takarékpénztár épületével.

csakhamar mindinkább népszerüvé váló körébe vonzotta az értelmiség többségét.

Régibb fővárosi hirlapokban nem egyszer találunk említést róla: igy a Hirnök 1841-iki 69. számában emlékszik meg egy névtelen az »igen csinos és sok, igen jeles tagokkal« bővelkedő Casinoról, melynek helyisége akkor egy nagy teremből és két oldalszobából állott. Kissé haragosabban szól pár évvel később

az Életképek 1846-iki évfolyamában egy bizonyos »Erdőszádi«, a ki a negyvenes évek derekán már java lendületére jutott nemzeti szellem méltatlankodásával fakad ki az ellen, hogy a Casino tisztán mulatság gyülhelyének látszik, könyvtára jobbára német könyvekkel, érzelgős regényekkel van tele s kiválóbb magyar költők művei hiányzanak belőle. Helyisége bár elég téres és csinos, de falai disztelenek s a belépő az egy Széchenyi »egyszerü arczvonásán« kivül hasztalan keresi rajtuk jeles hazafiak képét.

Hogy ez a kritika nem volt egészen elfogulatlan, azt tények mutatják a Casino ez időbeli multjából; annak jelei, hogy hivatását kezdettől fogva a közszellem és társadalmi tevékenység irányitásában ismerte fel. Egyleti életének zavartalan első tizennégy éve máris nem egy maradandó nyomát hagyta fenn működésének. Könyvtárát évenkint gyarapitotta, közczélokra adakozott, igy a piacz világitására, mint első kezdeményező 478 frt, a polgári kórházra pedig 7125 forint alapitványt tett; egyik érdemes tagja, Hámori Pál pedig az egylet jelenlegi kényelmes és szép otthonának első alapját vetette meg az e czélra adományozott fél róta-bányai részvénynyel, melynek jövedelme az évek során 2600 frtra növekedett.

A világosi katasztrófával aztán megnyilt Pandora szelenczéje a nagybányai társas életre is. Fojtó füstbe borult minden, a mi élet volt és szabadon lélekzett. Engedélyért kellett folyamodni a nagyváradi cs. k. katonai parancsnoksághoz, hogy az egylet ajtót nyithasson megfogyatkozott tagjainak. Be-be is járt némely tagja, mint valami trappista, napot nap után taposva és minden iránt közömbös únalmában kártyával ölve az időt.

Ezen tizenegy évig tartott lelki dermedtség lassankint engedni kezdett, mihelyt a külföldre menekült hazánkfiai mozgolódása folytán a háborus hirek ködös

távolából egy-egy biztató reménysugár ébredésre serkentett. A mint a szabadabb légáramlat 1860-ban megindult, a Casino szelleme is a megifjodás jeleivel emelkedett rendeltetése nemes czéljai felé. Elhatározta a nemzeti ünnepélyek jelzésére háromszinü lobogó kitüzését, könyvtára gyarapitására évenként táncczvigalom rendezését s egyelőre szerény jövedelméből az időszaki sajtó kiválóbb közlönyeit, a magyar irodalom jelesebb termékeit, a Ditrich Pomologiáját és Magyarország gyümölcsészetét hozatta meg. Széchenyi István gróf és Lendvai Márton arczképeit olajban lefestette és olvasó termének diszitésére kifügesztette, az Erdélyi Muzeum-egylet és Kisfaludi-társaság alapitó tagjai sorába lépett, a mulékony napi irodalom történeti becsének fenntartására egy politikai, egy gazdasági és egy képes ujság példányait könyvtára számára beköttette, hogy a közel mult időnek búvára rátalálhasson oly adatokra, melyeket könyvekben hasztalan keresne.

A Casino fennállása ötvenedik évfordulójának ünnepét 1883-ik évi deczember 1-én ünnepelte meg, mely alkalommal az egyesület megbizásából egyik tagja, Törökfalvi Pap Zsigmond által megirt emlékbeszéd időszaki sorrendben érdekes és tanulságos áttekintést nyujt az egyesület multjáról, a közmüvelődésre kiható élményeiről és mozgalmairól. Kiemelve látjuk itt az egyesület hazafias közérzületének jelenségeit a Deák Ferencz, valamint Dessewffy Emil, Toldy Ferencz és Szigligeti Ede elhunytával érzett részvéte és fájdalma kifejezésében is.

Az utóbbi években is számos jelét adta ugy a közügy, mint tagjai érdekében kifejtett áldozatkészségének. A helybeli gazdasági egylet részvényesei sorába iratkozott, a magyar irók nyugdijalapja javára 200 frtot adományozott, házas telkén egy csinos nyári pavillont épittetett, helyiségeit egy szép társalgó teremmel bővitette. Jelenlegi magyar-utczai helyisége a kis városi

társas körök sorában kényelemre és csinra nézve egyaránt ritkitja párját. Tagjainak száma 160-on felül van. Mult évi zárszámadása szerint bevétele 7472 frt, kiadása 6341 frt, vagyoni állapota 8508 frt 10 kr. volt. Könyvtára a havonkint megjelenő füzeteken kivül 1239 darab műből áll 1963 kötetben s hetenkint kétszer van nyitva a kölcsönző olvasó közönség számára.

A »*Polgári olvasókör*« testvéregylet 1869-ben keletkezett és f. év április 7-én rakta le a Lendvaytéren alapkövét szintén igen diszesre tervezett uj helyiségének, melybe ez év végén fog beköltözködni.

A mit Jókai ezelőtt 18 évvel nagybányai látogatása alkalmával a város hölgyeiről mondott, hogy »megirigyelheti őket Nagybányától az egész világ« az nem volt csupán egyszerü udvarias bók az ünnepelt költőtől az ünneplő hölgyközönség iránt, hanem olyan valóság konstatálása, mely a multban és jelenben egyaránt megerősitést nyer. Hogy nem Jókai volt az első, a ki igy nyilatkozott, azt ismét idézetekkel bizonyithatjuk. Az Életképek 1848-iki 15. számában azt irja egy utazó, hogy »Nagybánya uri hölgyei *honi* szépek, mert arczaik kellemét egyszerü magyar vidorság disziti és lelkes honleányok, mert ajkukon a hazai szózat szent éneke hangzik.« Még érdekesebb ugyancsak az Életképeknek két évvel régibb, 1846-iki évfolyamában az, a mit a nagybányai hölgyekről agyanaz az Erdőszádai ir, a kinek epés kritikájával már a Casino történeténél is találkoztunk. Ez az epés kritikus a tánczteremben a következő tapasztalatokat szerzi: »Ifjaink lomhán, szótlan ásitoznak tánczvágytól remegő igéző szép hölgyeink koszorúja előtt, kiknek nyájas alakjain a figyelmes néző oly hiányérzetnek árnyalatát veendi észre, melynek a két nem viszonos vágyódásából vett eredetét azon körülmény is bizonyitja, hogy aránytalan többséggel haladja meg a hölgyek száma a férfiakét.«

Hogy igy volt-e ez akkor valóban, az iránt az akkori fiatalság érdekében, melyhez a mai nagybányai társadalom nem egy tisztes veteránja tartozhatott, szeretnénk némi kételyeket táplálni, bár a mi dicsérettel a hölgyekről szól, azt a mai tapasztalatok feltétlenül hitelt érdemlőnek bizonyitják. Az igéző hölgyek megmaradtak ma is, a tánczvágy sem kisebb bennök mint akkor, de hogy nyájas alakjaikon a figyelmes néző ne lássa meg az akkor észlelt »hiányérzetnek árnyalatát«: az akkori lomha ásitozók helyét ma fáradhatatlanul buzgó fiatal gárda foglalja el, mely ha számban még mindig kisebbnek érzi magát a szebbik félnél, bármely perczben kész a közelebbi és távolabbi vidékről, vagy a szatmári helyőrség derék tisztikarából a kellő számú tartalékhadat mozgósitani. Ennek a nemes és kedves feladatnak szolgálatában áll az 1867-ben keletkezett *ifjusági kör*, mely jelenleg félszáz tagot számlál s a társas összejövetelek, kirándulások, estélyek és ünnepségek rendezésében ép oly buzgóságot, mint lelemonyésséget és jó izlést tanusit és mindent elkövet, hogy a nagybányai mulatságoknak az utóbbi két évtized alatt megyeszerte kivivott jó hirnevét folyvást gyarapitsa. De nemcsak a társas élet élénkitését tartja feladatának. A város szellemi mozgalmaiban is jelentekény részt vesz s többi közt nagy érdeme van a környék egyetlen lapjának, a »Nagybánya és Vidéké«-nek alapitásában is, mely társadalmi hetilap ez idő szerint 20-ik évfolyamát éli s e tisztes multja alatt nem egy üdvös mozgalom felkeltése, vagy támogatása által szerzett a város és vidék előhaladása körül érdemeket.

Mig a nagybányai hölgyek szépségét ilyen lelkes szavak hirdetik, mint a minőket idézni alkalmunk volt, szépségükkel versenyző jóságukról kevesebb magasztaló szó, de annál több néma áldás beszél. Az az áldás, a mely a munka nyomában kél és az, mely a

gyámolitottak ajkain fakad. Mert ebben a kettős irányban gyakorolja a nők magasztos társadalmi hivatását a nagybányai *nőegylet*, mely 1861-ben alakult meg s ez idő óta lelkes és buzgó vezetés alatt oda fejlődött, hogy ma bizvást tarthat igényt a legelső helyek egyikére hasonczélu hazai egyleteink közöttt. Alapitói közt Erzsébet királynén kivül több országosan ismert nevet találunk, igy Lonovits-Hollósi Kornéliát, de Gerando gr. Teleki Emmát s számosakat Nagybánya előkelő hölgyei közül, valamint a mükedvelő társulatot. Működő tagjainak száma ez év elején 50 volt; vagyona 17.022 frt. Fenntartja a kereszthegyi és veresvizi külvárosokon levő óvodákat, melyekben a mult évben 136 gyermek részesült gondozásban. Meghonositotta Nagybányán a művirág és hársmunka-ipart, e czélra a Széchenyi-liget közelében néhai Léding Sándor bányatulajdonos adományából birt és berendezett külön munkaházában, mely kizárólag nőket foglalkoztat. Főkép hársmunka-czikkei messze külföldön is nagy elterjedésnek örvendenek; 1893-ban ezekből 1691 frt 41 kr., művirágokból pedig 213 frt 17 kr. bevétele volt. — A város szegényei közül mintegy 30—40-et részesit állandóan rendes havi segélyezésben. Áldásos működésének vezető lelke a buzgó elnök, Svaicer Ilka urnő.

Egyik szép multú és maig is tevékeny egyesülete Nagybányának a *mükedvelő társaság*. A szinészet ügyének a nemzeti nyelv és kultura szempontjából való nagy jelentősége felismerésében Nagybánya a legelsők egyike volt városaink között. Már előbb volt alkalmunk megemlékezni róla, hogy 1796-ban, tehát a magyar szinészet történetének első éveiben, Nagy János »elüljárósága« alatt magyar szintársulat alakult e városban és folyamodott a tanácshoz játszási engedélyért. Olvasóink bizonyára nem fogják rossz néven venni, ha mint érdekes kulturtörténeti adatot, szósze-

rint ide igtatjuk nevezett előljáró Nagy János uram kérő levelét, mely következőleg hangzott·

»Tekintes Nemes Magistratus, jó Patronus Uraim! Nem kevés nyughatatlanságunk, költségünk, fáradságunk után, Isten kegyelmességéből már elértünk czélunk arra az határára, a meljenn akkar meljik órában készek vagyunk a Nemes Magyar Publicum s dicső Magyar Nemzetünk eleiben, mind az Anyai Nyelvnek magasztalására mind a Nemes Magyar Publicumnak hasznos mulattságára, de főképen gyenge Magyar Nemes Ifjainknak nemcsak a bátorságban s Nemes magaviseleti gyakoroltatásban, hanem számtalan sok egyébb Nemes tulajdonságok követésében is példaadó kalauz gyanánt ártatlan, szép, válogatott Magyar játékainkkal ki állani, kik is, jól tudjuk azt, hogy valamiképen egy részről, az értetlenebb köznép ezen igyekezetünket csekélységnek tartja s kevésre becsülli; ugy másrészről, az értelmesebbektől, a nemesen gondolkozó szivektől, a nagyobb születésü s neveltetésü Rendektől megnyerni reméljük azt, hogy ártatlan játékainkat nem tsak hasznosnak tartani, sőt kedvelleni és a nézésre s meghallgatásra méltónak fogják itélni. Hogy pedig az Érdemes Magyar Publicumnak hozzánk hajlandó szivét megnyerhessük, magunk is abban igyekezünk, hogy mennél szebb darabokkal kedveskedhessünk; azért igérjük magunkat arra, hogy a kezünknél levő egy néhány szép Játékokon s Könyveken kivül, mind azokat a szép Könyveket és Játékokat, melyekkel az érdemes magyar Publicumnak kedvét találhatjuk, megszerezni el nem mulatjuk. Továbbá arra is igérjük magunkat, hogy ha midőn oly rövid Játékunk adná elő magát, a meljet magunk is rövidnek itélnénk, tehát oljankor minden rövid Játék után vagy Tűzi játékot (meljnél ritkán lehetett valaha szebbet látni, mindazonáltal nem gyulasztó tüz által megyen véghez), vagy Pántomiet, azaz néma, de igen szép Játékot fo-

gunk adni. Ezen Célunknak pedig teljesitését semmi egyéb nem akadályoztatja, hanem 1-mo az, hogy eddig elé magunkat a Tekintetes Nemes Magistratus előtt nem jelentvén, a Játékra szabadságunk nincsen. 2-do, Hogy épen oljan alkalmatos üres heljet, az hol számos nép megférhessen, itt a Városon nem találhattunk, mind a kettőt pedig hogy megnyerhessük, tsak a Tekintetes Nemes Magistratusnak tetszésitől függ; azért az első akadálynak elhárittása végett Instáljuk a T. Nemes Magistratust: Méltóztassék az arra való szükséges szabadságot megengedni. Mely szabadságnak illendő bérit a T. N. Magistratusnak rendes kivánsága szerint mi is megfizetni szivesen cselekszük. Másodszor Instáljuk a T. N. Magistratust, méltóztassék bizonyos Árenda mellett akkár Holnap szám szerint, akkár pedig Játékszám szerint a Város Házának edjik alkalmatos heljit által engedni: esztendő számra nem kérjük, mert két-három Holnapok mulva tovább is szándékozunk menni, mindazonáltal esztendőre is felvennők, ha kinyerhetnők. Ha ezen utolsó kérésünket nem teljesitti is a T. N. M., Instáljuk, hogy az elsőt megadni méltóztassék. Mely alázatos kérésünkre a midőn tejendő feleletet instálnánk, vagyunk a T. N. M-nak, Bizodalmas Patronus Urainknak alázatos szolgái és szolgálói Nagy János m. p. és a Jádzani akaró Társaság közönségesen.»

Ezen kérelemre a tanács 1796. április 23-án a következő végzést hozta: »A mi a játékot illeti, az megengedtetik, ugy mindazonáltal, hogy illendően és minden botránkoztatás nélkül tartassék, az első játék szabadon lészen, hanem a következendőktől a szegények Cassájában menendő taxa meg fog határoztatni. Továbbá a Város háza bizonyos okokra nézve jádzó szinnek ki nem adatthatik.«

Egy másik beadványában azt jelenti Nagy János uram, hogy örök emlékezet okáért »a mennyire vékony

tehetsége engedte« irásba tette »a Nagybányai Magyar Jádzó Társaság felállását« s hogy »a Társaság illendőbb régulában tartattathassék és hogy a Közönség kedvetlenségeire támadni szokott izetlenségek meggátoltassanak, a Társaságnak törvényes Czikkeljeket irt,« a melyeket »confirmáltatás« végett a Magistratusnak benyujtott. Egyúttal, minthogy társaságával egy néhány város bejárására készült, a Magistratus atyai recommendacioját és Magistratualis passus-át kérte. Az utnak indult társaság tagjai Popill Klára és Popill Veronika voltak. A tanács végzésével a törvényes Czikkelyek jóváhagyására nézve a vármegyéhez utasitotta őket, miután a Nemzeti Jádzó Szin Társaságnak felállitásában ezen Tettes Nemes Szathmár vármegyének Rendei már előre bizonyos lépéseket tettek; a passualis leveleket pedig kiadatta. A társaság Nagybányáról Miskolczra utazott; a két nővér egyike később, mint elaggott nő visszatért Nagybányára s varrásból tartva fenn magát, köztiszteletben élt és itt is halt meg a harminczas évek elején.

A városnak a szinészet ügye iránti érdeklődésére mutat az is, hogy az ugyanez időtájban alakult pesti szintársulat eladósodván, az elzálogositott holmijainak kiváltására meginditott országos gyüjtéshez Nagybánya 50 frttal járult. *)

Ez időtől fogva jó darabig nincs adatunk. Nagy idő multával már mint ujabb eredményről emlékszik

*) A Pressburger Zeitung 1797. évi 28. számában »Topographie der Münz-und Bergstadt Nagybánya« czim alatt egy ismertető czikk jelent meg, mely egyebek közt a városban müködő *két* szintársulatról emlékszik meg, egy magyarról — mely valószinüleg a mi Nagy Jánosunk társulata volt — és egy németről, a mely bizonyos Stephany asszony igazgatása alatt állott. Feltünőnek találja az ismertető, hogy a német szinházat jobbára magyarok és oláhok, a magyart pedig németek látogatják; a miből azt következteti, hogy egyik se érhetett valami sokat, mert mindenik nemzetiség azt látogatta, a melyikből — kevesebbet értett.

meg a krónika arról, hogy Nagybányán 1820-ban színészek voltak Megyery Károly igazgatóval, a kinek Nagybányán eredeti nevéről ismert testvérbátyja Stand Pál városi főbiró volt. Megyery után Keszi igazgató társasága jött. Mindkettőhöz kinálkozott az akkor 13 éves Lendvay Marczi, de nem juthatott be. Később Fejér Károly igazgató járt több izben Nagybányán társulatával s ehhez szegődött először rendes tagul Lendvay 1828-ban. — 1844-ben meglátogatta szülővárosát s az ott játszó színészekkel négy darabban lépett fel; szept. 21-én pedig a polgári kórház alapitása czéljára játszotta színésztársaival a Szökött katonát, s ez volt utolsó fellépte Nagybányán.

A harminczas években még gyakran mulattatták német színészek és cseh komédiások »felsőbb engedelem« mellett a közönséget, de már a müveltebb osztály a gyéren jelentkező magyar színészek hiányát érezvén, azzal törekedett pótolni, hogy a fiatalság vigjátéki előadásokat rendezett, eleintén csak családi körben, (köztük kivált Pálfy Albert, a sósperceptornak fia, a későbbi kiváló regényiró és publicista, a kinek atyja a várutczai sóház emeletén lakott); utóbb már jótékonyczélra, nyilvános helyen játszani állottak többen össze és mivel rendes szinitársaságok ritkán fordultak meg, mindinkább lábra kapott a műkedvelőség.

Alföldi tisztán magyar városaink nem tudják, mit tesz az, küzdeni a nemzetellenes idegen kultura áramlatának beszivárgása ellen, mint tudták a felsővidéki bányavárosok, melyekben mig a cs. kir. bánya-, erdő- és jószágfelügyelőségek az alájuk rendelt nagy kiterjedésü környékben működtek, a hivatalos nyelv és társalgás német volt, a munkások vegyesen németek és tótok és e réven az osztrák befolyás nagyon hátrányosan hatott a nemzeti érzület fejlesztésére, főleg a hol a városi tisztség és polgárság is vonzódott e vegyes elemhez.

Azonban Nagybányán ugy a polgárság, mint a városi tisztség törhetlen magyar érzülete, viselkedése és szokásai mellett az itt letelepülés által meghonosodott németek müveltségét áthasonitani és a magyar kultura előnyére felhasználni tudta. Igy történhetett meg, hogy a Kotzebue-féle darabokkal indult német uri mükedvelők kezdeményezése csakhamar a magyar előadásoknak engedett helyet és többé szó sem volt a német productiókról. A minden szépért buzgó s mozgékony Hammerschmid (később Hámory) János és testvérei hazafias buzgósága jelentékeny tényező volt e fordulatban.

Immár hat évtized óta áll fenn az egymást követő nemzedékek sorából meg-meg ujuló mükedvelő társulat, mely mint eleinte koronkint összeállott társaság, már 1843-ban id. Bremer János elnöklete alatt formaszerüen megalakult és 1852. évben ujból megnyitott jegyzőkönyveit működéséről a legujabb időkig folytonosan vezette, előadásairól lajstroma, szerelvényeiről jegyzéke, gazdag ruha- és könyvtára van.

A mükedvelők szereplésének közhasznusága különösen az ötvenes években tünt ki, midőn a politikai élet tetszhalottként vesztegelt és az elfojtott társasélet is merőben csak e téren mozoghatott. A cs. kir. megyefőnök nem kivánt be alapszabályokat jóváhagyás végett, hagyta ezt az ártatlan mozgalmat szabadjára folyni.

E közben az 1854-ik évi szüret után a Törökországba emigrált Egressy Gábor hazaérkezvén, miután a pesti nemzeti szinháznál nem szerződhetett, eljött vendégszereplésre jó messzire Nagybányára és játszott a mükedvelőkkel oly hatással és sikerrel, hogy nemcsak a városi közönséget, hanem még a »gutgesinnt« jövevényeket is meghóditotta a magyar szini előadásoknak. Hatszor lépett fel a »Hamlet« »Megházasodtam«, »Othello«, »Clavigo«, »Garrick Bristol-

ban« és »Legjobb az egyenes ut« czimü darabokban. Négy előadás jövedelmét a társaság tiszteletdijul jeles vendégének ajánlotta fel.

Később 1871-ben fia, Egressy Ákos játszott mint vendég a műkedvelőkkel.

1881. május 29-én a Lendvay Márton szülőházának falába helyezett emlékkőlap leleplezésének ünnepélyén Feleki Miklós, Mihályfi Károly a nemzeti és Krasznay Mihály a kolozsvári szinházak tagjai, ugyanazon évi aug. 25-én pedig Szerdahelyiné Prielle Kornélia mint vendégek játszottak a műkedvelőkkel.

E kedves emlékek megragadó benyomása után egy évtizednél több mult el a megujult társaság életében és vonzó példákkal toborzott tagjai dicsőségére kitartó buzgalmának legszebb bizonyitványát mutatta fel a mult évben, mikor egyik érdemes tagjának ötvenedik fellépése alkalmára rendezett jótékony előadással ünnepelte meg egyszersmind régi fennállásának erkölcsi diadalát.*)

Ha a társulat névsorát elejétől végig átnézzük, a szereplők közt találjuk mindazok neveit, kik ifju koruktól kezdve a nyilvános életben és közpályán is kiválóbb szerepet viseltek. Városi polgármesterek, tanácsosok, tiszti ügyészek, járásbirák, ügyvédek, orvosok, tanárok, kereskedők, lapszerkesztők, irók, magasrangú bányatisztek, országgyülési képviselők lettek, sőt egy tag közülök miniszter is. Az idén elhalt Szabó József egyetemi tanár, a kiváló geologus, mint bányászati gyakornok szintén szerepelt műkedvelőink sorában.

Ha e társaság működésének hasznosságát anyagi tekintetből is mérlegeljük, könyvünk szük keretéhez mért rövidséggel -- mellőzve a száraz számadatokat —

*) Érdekes véletlen, hogy a társulat ezen érdemes jubilált tagja s utóbbi időben buzgó igazgatója épen annak az embernek nevét viseli, a ki száz évvel ezelőtt az első Nagybányai Magyar Szin Jádzó Társaság igazgatója volt.

elég megemlitenünk a jótékony czélokat, melyekre előadásai jövedelmeit forditotta; u. m. a polgári kórházban egy ágy alapitványára, a kisdedóvoda, a menház, a nőegylet, 1864-ben az alföldi inségesek, 1869-ben a leégett torony harangjainak megujitása, 1875-ben az itt pusztitott nagy tüzvész által károsultak, 1876-ban a pestmegyei és fővárosi árvizkárosultak, továbbá a török sebesültek, az akadémiai épület, az elnyomorodott honvédek, a helybeli református iskola épitése, a magyarláposi ref. egyház, a helybeli tüzoltó egylet, a helybeli gymnasium muzeuma, a tanulók önképzőköre, a nagykárolyi tüzvész károsultjai, a svájczi vizkárosultak, az EMKE egylet, a sályi vizkárosultak, a városi szegények és népkonyha, a zeneegylet, a Lendvay-emlékkő és szobor és még többnél-több nyilvántartott jótékony czél javára.

Ezen egyleteken kivül még számos egylet áll fenn a városban; igy sport-egyletek: a *torna- és korosolya-egylet*, mely nem régiben szervezkedett ujjá s feladatának körébe vonta a turista-ügynek e vidéken való felkarolását is; továbbá a *lövész-egylet*, melynek a liget éjszaki oldalán szépen fekvő csinos lövőháza van és a *vadászegylet*.

Az iparos-osztály társulása és önmüvelése czéljaira az utóbbi években a *kath. legény-egylet* és az *iparos ifjuság önképző egyesülete* alakult meg, mindkettő 200-nál több taggal.

Emberbaráti és közhasznú intézményei sorában kiváló helyet foglal el jól szervezett *tüzoltó-egylete*, mely tagjai szakképzettségének emelése czéljából két év előtt a fővárosi tüzoltóság egyik tekintélyes tisztje által vezetett tanfolyamot nyitott s úgy ezzel, mint a kir. bányakapitányság udvarán elhelyezett őr-telepének mintaszerü berendezésével a legtekintélyesebb hasonnemü egyletek szinvonalára emelkedett.

A gazdasági érdekek fejlesztését az 1881-ben alakult »*Nagybányai gazdasági egylet*« tüzte ki czéljául s végzi jelentékeny sikerrel főként a gyümölcstenyésztés terén, mely e vidék egyik első rangu kereskedelmi ága.

C) Egyházak és iskolák.

Nagybánya 9838 főnyi lakossága, a fennebb kitüntetett számarány szerint, hat felekezet közt oszlik meg, melyek közül azonban egy, a görög keleti tagjai elenyésző számánál fogva nem alkot önálló egyházat és templomot se tart fenn. A többi öt felekezet közül a két katholikus, majdnem egyenlő számban, a lakosságnak több mint hét tized részét foglalja magában, mig az evangelikus reform. felekezetre körülbelül két tized jut; a hátralevő egy tizednek túlnyomó részét a zsidók, s csak mintegy hetedrészét képezik az ágostaiak. (Százalékos arányban kifejezve: r. kath. 39, g. kath. 37, ev. ref. 16, zsidó 7, ágostai 1).

Az egyes egyházak történetére és jelenlegi viszonyaira vonatkozólag a következő adatokat közölhetjük:

A nagybányai róm. kath. plebánia keletkezéséről, illetőleg fennállásáról az első okirat 1347-ből való. T. i. János, nagybányai plebános és királyi káplán, Márton bíróval, Péter jegyzővel, Ulrik esküdt ülnökkel I. Lajos király előtt személyesen megjelenvén, kérték, hogy a tüz által megemésztett kiváltságos oklevél megujittassék.

1383-ban az Üdvözitőről nevezett sz. Ferenczrendnek is volt Nagybányán zárdája, valószinüleg a mai klastrom-mezőn; de ez 1559. évben szétromboltatott. Több kápolna is állott fenn ez időben, melyeknek alapkövei ugyancsak a klastrom-mezőn még most is láthatók.

1387. évben Tamás egri püspök és a város között a plebános ügyeire nézve megkezdetett az egyesség és 1442. megerősittetett.

1472. évben nagybányai plebános volt vingárti Geréb László, ki később erdélyi püspök lett.

1490-ben II. Ulászló király a város szabadalmának ellenére Chaak Miklóst nevezte ki plebánossá, de a város 1491-ben a meghalt Filep plebános helyébe Chepel Benedeket választotta plebánossá; emiatt a király és a város között versengés támadt, a mi azonban 1492. évben a város javára intéztetett el.

1687-ben a jezsuiták telepedtek le Nagybányán és I. Leopold 1691. jul. 20. kiadott levelében nekik adatta át a templomot, plebániát, ispotályt, iskolát, Tótfaluval együtt a bordézsmát és malmot, Fennessy György egri püspök kérelmére.

1696. Matyasovszky László nyitrai püspök 50,000 frtos adományával megvetette a nagybányai gymnasium alapját és felépittette a jezsuiták lakházát. A szt. háromság templomát, a mai plebánia-templomot is a jezsuiták épiték 1717—1720 évben.

1724. évben még állott sz. Katalin temploma is, melynek sirboltjában 1724. jul. 9-én temettetett el körmenetileg gr. Teleki János hasonnevü fia.

1766. aug. 3. Berényi Sándor esperes, és Vindicsik Pál fényi plebános a nagy templomot a jezsuitáktól átveszik.

1780. A plebánosnak lakásul a Köpeczi háza, később pedig ennek kibővitésére Kovács Mártonnénak szomszédos háza béreltetett ki.

A jezsuiták távozása után első plebános Berényi Sándor 1778.

A r. kath. egyház történetére vonatkozó egyéb adatokat általános történelmi vázlatunkban és a Szt. István-toronyról szóló rövid ismertetésben találja az olvasó.

Az evangelium szerint reformált egyház Nagybányán a XVI. század első felében, 1547-ben alakult meg. Akkor hivta ide a városi tanács Erdődről, a Drágfi Gáspár várából *Kopácsi Istvánt*, a nagyhirü magyar reformátort, ki legelsőben Veress Mihály akkori plebánost tizenegy káplánjával reformálta, azután a népet. — A nép előtt a reformáczió elvei már nem voltak ismeretlenek: mert egyfelől Szinérváralján *Erdősi János* még 1530 körül megkezdte azok hirdetését, honnan Misztótfalun keresztül igen hamar ide juthattak; másfelől Erdőd környékéről a vásárokra járó iparosok és kereskedők utján nagyon könnyen beszivároghattak, ugy, hogy Kopácsi idehivatása már határozottan a közóhajtás nyilvános kifejezése vala.

A reformáczióra áttért lakosság az istentiszteleteket saját megszokott templomaiban folytathatta, sőt Kopácsi vezetése alatt addigi lelkészének és káplánjainak szolgálatát is igénybe vehette. Oltárok, képek és egyéb templomi ékességek eltávolitására sem volt szükség; mert hiszen azok az ágostai hitvallás elvei szerint a templomokban megmaradhattak, a szigorubb helvét irányzat követői pedig még nem voltak elkülönülve, mint ez az 1545-ben tartatott első erdődi zsinat határozataiból világosan kitetszik.

A belvárosban akkor három templom volt, névszerint a *Szent István, Szent Márton* és *Szent Miklós* templomai. — Ezek közül kezdetben ugy látszik, csak a két utóbbit használták, mert az elsőnek tetőzetét a tornyába beütött villám tüze elhamvasztotta volt s mikor nagy ügygyel-bajjal helyrehozták, sőt 1561-ben tornyát is kijavitották: munkálkodásuk eredményét a *János Zsigmond* ostromló serege által támasztott tüzvész 1567-ben tönkre tette, sőt ugyanazon tüzvész lángjai a *Szent Márton*-templomot is romokba dönték, minek folytán már csak az ispotályi kis templomba szorultak.

Akkorra már a két testvér protestáns egyház közötti különbség is kifejlődött. Ennek következtében — mint a szükség hozta magával — külön templomról gondoskodtak. Az ágostai evangelikus testvérek a a *Szent Mártonról*, a reformátusok a *Szent Istvánról* nevezett templomot épitették fel romjaiból, miután erre királyi engedélyt kértek és nyertek.

A reformátusok a *templomépités* munkáját 1588-ban fejezték be.

A templom mellett mindjárt kezdetben *iskolát* is alapitottak. Ennek az iskolának régi anyakönyve még ma is megvan s ebből az látszik, hogy az intézet az akkori idők szükségletének megfelelő *főiskola* volt, az elemi osztályokon kivül gymnasiumi és theologiai tanfolyammal, hol lelkészeket és tanitókat képeztek. — A diákok tógában jártak; a várostól élelmezésre segélyt kaptak, s a jelesebbeket a városi tanács saját költségén külföldi egyetemekre szokta kiküldeni. — Az igazgatók névsorában az irodalom történetéből is ismeretes jeles férfiak neveivel találkozunk. Ott van pl. *szilvásujfalusi Ujfalvi Imre*, a debreczeni halottas énekek hires szerzője, *Nánási István* a »Szű Titka« irója stb. Az iskolaépület a piacztól délre, a *vár-utcza* szélén emelkedett. Egy rész belőle most is fennáll. — A benne levő mester-gerenda jó mélyen bevésett feliratával kétségtelen bizonyságot tesz hajdani rendeltetése és birtokosa felől.

A református egyház virágzó kora az erdélyi nagy nemzeti fejedelmek, *Bocskay*, *Bethlen* és *I. Rákóczy György* uralkodási idejére esik. A belváros összes lakossága protestáns volt, s a tulnyomó nagy többség, a tisztviselők és jómódu iparosok magyar része mind a reformátussághoz tartozott. Városi tanács és református egyházi előljáróság ugyszólván össze volt olvadva. A biblia a tanácsház asztalán állott; a tisztujitó közgyüléseket a városi jegyzőkönyvekben ma is

olvasható buzgó könyörgéssel szokták megnyitni. A gyülekezet élén két rendes lelkész állott, kik többnyire hires, nevezetes egyházi férfiak valának s közülök többen esperesi, sőt némelyek püspöki kivatalt is viseltek: pl. *Hunyadi Benedek*, *Szántai Molnár Mihály*, *Gönczy József*, *Hodászi Miklós* stb. A lelkészek fizetése a szőlőhegyi bordézmának fele részéből állott, a mi — ugy látszik — nem csekély jövedelem lehetett. Pl. 1599-ben 6403 köbölre, 1649-ben 3890 vederre ment.

A hivek vallásos meleg érzületéről az egyházi és iskolai czélokra tett kegyes ajándékozások egész hosszu sora tanuskodik. Ki házat, ki szőlőt, ki szántóföldet, rétet s tetemes pénzösszegeket adományozott.

A város környékén is mindenütt jól rendezett erős magyar református egyházközségek állottak fenn. Az *aranyosmedgyesi egyházvidék* csakhamar *Nagybányáról* nevezte el magát. Huszonkilencz anya-egyház tartozott hozzá, több leány- és fiókegyházzal, Magyarlápostól és Kőszegremetétől Adorjánig meg Patóházáig. *Giródtótfalu*, *Magyarkékes*, *Dombrovicza*, *Zazar*, *Erdőszáda*, *Iloba*, *Szamostelek*, *Rózsapallag*, ezek a most már egészen elolahosodott községek, mind önálló magyar református egyházak voltak. — Az inventáriumban be vannak irva templomaik, iskoláik, ingatlan és ingó javaik s lelkészi és tanitói fizetésleveleik. — Sőt Zazarnak urasztali szép czintányéra is megvan, ilyen felirattal: »*Az Szaszari Reformáta Magyar Egyházhoz Székelyhidi Anna adta 1690-ben.*«

Az erdélyi fejedelemség hanyatlásával a nagybányai református egyházra szomorú korszak következett. Az ugynevezett ellenreformáczió, a jezsuiták s az őket támogató bécsi kormány hatalmi erejével mint másutt az egész hazában, ugy itt is fokozott mértékben elkezdte a katholikus hit visszaállitására törekvő munkát.

1692-ben már meg volt fosztva a protestáns lakosság templomaitól s a királyi felséghez való folyamodása hasztalan volt. *Gróf Csáky István* országbirótól azt a választ nyerték, hogy Ő felsége a vallás gyakorlatát kegyelmesen megadja ugyan nekiek; de isteni-tiszteleteiket csak valahol a városon kivül tarthatják, a hol *Károlyi Sándor* főispán majd kimutatja nekik a helyet. Károlyi Sándor azután mindkét hitvallásu protestánsoknak a hid-utczai kapun túl fekvő lapályos vizpartot mutatta ki. Ott épitettek két fatemplomot. A reformátusoké 1695-ben már készen lehetett, mert az akkori jegyzőkönyv igy szól róla: »Jóllehet a városon kivül, alacsony helyen, fából rovátkolt: de mégis vagyon immár, Isten jóvoltából, valamelyes állandó helye isteni tiszteletünknek«.

Ez a fatemplom azonban a *II. Rákóczi Ferencz* szabadságharcza alatt leégett, s helyébe a reformátusok a piaczi nagy kőtemplomot visszakapták. Mert Rákóczy fölkelő magyar vitézei a német jezsuitákat elüzték; az elnyomott magyar protestánsok sérelmeit pedig orvosolni kivánták. Igy hozták meg a széchényi mezőn 1705-ben ama nevezetes határozatot, mely a *Szent István-templomot* az ispotálylyal, bordézmával és Giródtótfaluval együtt a reformátusokénak nyilvánitotta, kik azokhoz való jogaikat igazolták; a Szent Márton templomot pedig az ágostai evangelikusokénak ismerte el.

Ugyde a szabadságharcz vége, a nagymajtényi fegyverletétel, meg a szatmári békekötés ujabb háborgattatást hozott a protestánsokra. Visszatértek a jezsuiták, kik fegyveres erővel visszavételték a templomokat. Több rendbeli fenyegetés után 1711 okt. 14-én bejött a városba *Steinville* ezredes, *Colonellus* lovastábornok és *De Jarden* báró, három kompánia lovas némettel, kik három napi kegyetlen zaklatás, sőt tettleges bántalmazás által sem birván a templom kulcsait az

öreg lelkésztől, *Nánási Istvántól* és a főbirótól *Hunyadi Istvántól* kicsikarni: lakatossal nyittatták fel a nagy templomot, bár hivataloson át nem vehették, mert nem volt hatósági engedélyök, vagy meghatalmazásuk. Csak az egyiket vették által, a lutheránusokét. Abban misét is szolgáltattak. A nagy templom végleges átvételét a szepesi kamara rendeletéből *Grabovicz Jakab* inspektor eszközölte 1712 jan. 11-ikén; átadván azt hivatalosan *Lenkecz Pál* jezsuita atyának, ki az ajtót lakatossal felnyittatva, bement a templomba és misét mondott benne déli 12 órakor. Akkor vették el az iskolát is, melyből »*Aszalai Sámuel* rektor vezetése alatt a deákok és a gyermekek szép renddel a sikátoron kijövén, szomoru éneket énekeltek.« — A ref. hivek azután áthordták a templomi székek egy részét a városházához. Ott predikált jan. 15-ikén tiszteletes *Miklósvári János* uram és ott tartották az istenitiszteleteket mindaddig, mig az előbbeni fatemplom helyén a városon kivül uj fatemplomot épitettek 1717-ben. Sorsuk szerfelett megnehezült, mert a templommal és iskolával együtt minden egyéb javaikat is elvesztették. Lelkészek, tanárok, diákok lakásáról, ellátásáról, iskolaépületről egészen ujból kellett gondoskodniok. A városi hatóság sem pártfogolhatta őket többé a szokott módon, mert felsőbb parancsolat által el lett tőle tiltva, s lassanként a katholikus plebánus meg a jezsuiták befolyása alá került.

Kilenczvenkét évig hangzott a nagybányai reformátusok buzgó éneke a fatemplomban. Az alatt elkövetkezett a magyar nemzeti élet ébredésének uj korszaka.

Ez az uj korszak a nagybányai reformátusokra nézve is uj alkotások korszakává lett. Akkor fordult legmelegebb részvéttel felé a hazai közönség figyelme, akkor tünt fel legvilágosabban, hogy e kis egyház a nehéz küzdelmek között is védő vára volt a magyarságnak. Különösen az erdélyi főnemesség volt ez egyháznak

mindenkor lelkes pártfogója. A *Wesselényi*, *Teleki*, *Bethlen*, *Báró Korda* s több ily tekintélyes családok bőkezü adományaikkal segitették; a Teleki grófi családban pedig a főgondnokság ugyszólván firól fira szállott. Az igy kifejtett tevékenység méltó és maradandó emlékei az utazókat is érdekelhetik. Megismertetjük azért azokat röviden a következőkben.

A templom (a hid-utczában) tágas, szép, magas kőépület. Különösen erős tömör falaival s merész széles boltiveivel ragadja meg az idegenek figyelmét. A torony messzire ellátszó rézkupolás fedelével, gombjával és nagy vitorlájával méltán feltűnik az utazó előtt. A debreczeni református nagy templom tornyaihoz hasonlit, de azoknál kissé véknyabb lévén, magasabbnak, szebbnek és stilszerübbnek látszik. Messze vidéken ritkitja párját.

E templom épitését a reformátusok a türelmi parancs kiadatása után mindjárt tervbe vették. Az épités 17 évig tartott; költségeit részint országos gyüjtésből, részint kamatra kért kölcsönből, de legnagyobb részben helybeli kegyes adakozásokból szerezték. Csak a falazat, meg a tető 70 ezer m. forintba került. A templomszentelési ünnepélyt 1809-ben, éppen Szt István király napján tartották meg.

A templom belső felszerelése szintén a kegyes lelkek áldozatkészségéről tesz bizonyságot. A *székek* még a régi fatemplomból valók. Némelyiken még látszik a készittető neve és az évszám; némelyek régi szőnyegekkel vannak bevonva, melyek müipari szempontból érdekesek. A szép *orgonát* 1828-ban *Diószegi Sára* készittette saját költségén. Az *urasztali szent edények* és asztalteritők mind régiségök, mind értékök, mind mütörténeti becsöknél fogva valóban figyelemre méltók. A magyar történelmi társaság itt járta alkalmából 1889-ben ki voltak állitva és az akkori évkönyvben ismertetve vannak.

Az iskolaépület a hid-utcza sarkán, a fatemplommal egyidejü régi iskola helyén 1860-ban épült. A Misztótfalu felől érkező utas előtt már jó távolra feltünően kimagaslik emeletével. Egy kegyes özvegynő, Bogdán Györgyné hagyományozott volt rá 4000 frt értékü örökséget. Azzal kezdtek hozzá, az egész kőépület a hivek további áldozataiból állott elő.

A lelkészi lakás régi egyszerü, szerény épület. A templomfoglalás után 1728-ban épült, valamint a kántor-tanitó lakása is; azóta azonban mindkettő czélszerü bővitéseken és javitásokon ment át.

A szegények menedékháza 1809-ben a feleslegessé vált fatemplom helyén, sőt talán éppen annak szétszedett faanyagából készült. De ujabb időben azt a helyet eladta az egyház, s a menedékházat egy ujonnan megvett telken rendezte be. Három-négy szegény nyer benne lakást.

Az egyház és az egyházmegye levéltára a torony alatt vasajtóval elzárt tüzmentes helyen van berendezve. Mindakettőben becses régi okmányok, könyvek és emléktárgyak vannak, melyek a történetbuvárt és a régiségek iránt érdeklődő utazót is érdekelhetik. Legközelebb 1893-ban *Szél Farkas* királyi táblai tanácselnök virágénekeket fedezett fel benne egy régi jegyzőkönyv fedelén. — Ezek a történeti jegyzetek is mind a levéltári adatokon alapulnak és azokkal igazolhatók.

Az ágostai egyház története egy nyomon halad az ev. református egyházéval. A felsőbányai utczában levő kis temploma e század első éveiben épült s tornyának kőből leendő újjáépitésére most folynak a gyüjtések.

A nagybányai g. kath. egyház keletkezési idejére nézve biztos adataink nincsenek. Annyi tény, hogy a XVIII. század első felében már szervezkednie

kellett, mert már 1771-ben annyira megerősödött, hogy kőtemplom építéséhez foghatott.

Az egyház 1856-ban került a munkácsi püspökségtől a szamosujvári g. kath. püspökség fennhatósága alá. A XVIII. század végén részint adományokból, részint vétel utján több birtokhoz jutott. Igy a mostani felsőbányai-utczai papi-lakot és a magtárutczai kántori lakot, valamint külsőségeinek nagy részét ez időben szerezte. Az anyakönyvek 1785-től maradtak fenn és pedig 1819-ig cziril betükkel, azóta pedig latin betükkel irva.

1785-ben Nagybányán 120 g. kath. család volt, 1795-ben már 1005 hivet számlált, jelenleg pedig 2800 hive van.

A nagybányai g. kath. esperességhez 15 község tartozik, u. m.: Alsó- és Felső-Fernezely, Blidár, Feketepatak, Alsó-Ujfalu, Feketefalu, Hidegkut, Láposbánya, Misztbánya, Ulmásza, Lénárdfalu, Miszttótfalu, Misztmogyorós, Tőkés és Nagybánya.

—

A város kulturális intézetei közt első a m. kir. állami főgimnázium, mely a város közepén, a r. kath. plebánia-templom és a czinteremnek nevezett sétány közvetlen szomszédságában, tehát a város legelőnyösebb pontján áll.

A gimnáziumot a jezsuiták alapitották, kik 1689-ben telepedtek le Nagybányán s adományképen egyes földeket kaptak. 1691-ben Szt. Márton templomát és a luteranusoktól elvett iskolaépületet rendeztette be számukra Csáky István gróf országbiró, a mely utóbbihoz ők még több polgári lakást vettek. A számos donatio közül, a melyből az iskolát alapitották, legjelentékenyebb a Mattyasovszky nyitrai püspök fennebb is emlitett 50,000 frtnyi alapitványa volt, melyet a bőkezü püspök eredetileg egy Szegeden felállitandó rendház számára tett, de minthogy ez a város a törökkel való villongások miatt

nem bizonyult alkalmas helynek, az alapitványt Nagybányára helyezte át.

1696-ban nyitották meg a jezsuiták 4 osztályu gimnáziumukat; de nehány év mulva (1706) II. Rákóczy Ferencz emberei által kiűzetvén, csak 1713-ban tértek vissza. Ez idő alatt azonban a katholikus hivők száma annyira megfogyatkozott, hogy iskolás gyermekeik épen nem voltak s azért — mint első éveikben — ismét csak lelkészkedéssel és hittéritéssel foglalkoztak. De ez nem tartotta őket vissza attól, hogy a Mattyasovszky-féle alapitvány rendelkezéséhez híven hozzá ne fogjanak a collegium, illetve residenczia és a vele szomszédos templom épitéséhez. Utóbbit 1766-ban tejezték be, a residencziát, illetőleg a jelenlegi gimnáziumépületet azonban már valószinüleg 1748-ban. De a befejezést nem sokáig élték túl. A rendnek 1773-ban bekövetkezett eltöröltetése

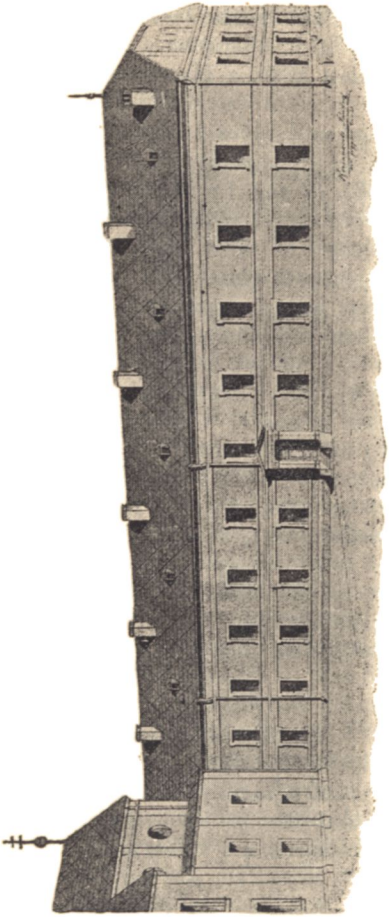

31. Az állami főgimnázium épülete. (Kozsanovits Sándor tanár rajza után).

után 3 évig a gimnáziumban is szünetelt a tanitás; 1776-ban azonban a minorita rend vette át s ettől fogva az 1788—1809-ig terjedő 21 év leszámitásával, mely idő alatt világiak tanitottak, egész 1887-ig állandóan e hazafias és buzgó tanitórend vezetése alatt állott a gimnázium, eleinte 4, később 6 s végül 8 osztálylyal. A tulajdonos város azonban csak nagy megerőltetéssel volt képes az intézetet fenntartani s igy örömmel fogadta az államositás iránt megkezdett tárgyalásokat, melyek az 1887. év aug. hó 13-ikán jóváhagyott szerződésben nyertek befejezést. Az átadás ugyanezen év és hó 25—27 napjain történt meg. A város az átalakitás költségeire 42000 frt kölcsönt vett fel s ezenkivül az egész intézetnek a modern igényekhez mért berendezését 5 év alatt vállalkozott teljesiteni. Az állam a minorita-rend tagjai közül csak két tanárt alkalmazott, a többiek helyét világi tanerőkkel töltötte be. Az intézet a modern paedagogiai és hygieniai követelményeknek teljesen megfelelő és kellőleg felszerelt épületben, az ország keleti határának annyira exponált pontján nemcsak a város közmüvelődési érdekeit, hanem a magyar állameszmét is híven és sikerrel szolgálja. (A lefolyt tanévben az igazgatón kivül 13 rendes tanár, 6 hitoktató, 1 iskola-orvos és egészségtantanár és 2 tornatanitó működött benne s a tanuló ifjuság száma 265 volt. Az intézet két könyvtára, természettani és természetrajzi szertárai, valamint szépen berendezett tornacsarnoka megtekintésre méltók).

A város többi tan- és nevelőintézetei:

1. Az 1893-ban a város áldozatkész támogatása mellett alapitott 4 osztályú *állami polgári leányiskola.*

2. A 6 osztályú *községi elemi fiu-iskola* és a 4 osztályu *elemi leányiskola.* Ezekkel kapcsolatosan vannak szervezve a borpataki, veresvizi s a kereszthegyi vegyes *népiskolák.*

3. A reform., gör. kath. és izraelita *népiskolák.*

4. Az alsó fokú iparos tanoncz-iskola, szerves összefüggésben a községi elemi népiskolákkal.

5. A városi »Erzsébet« kisdedóvó.

6. A nőegylet munkaháza és óvodái.

Ezenkivül felemlitésre méltó még özv. Maár Józsefné magán leány-nevelő intézete, mely főként a német- és franczianyelv gyakorlati elsajátitására helyez súlyt.

Ipar és kereskedelem.

Habár a bányászati iparnak — melyről külön fejezetben szólunk — a mult időkben bőséges jövedelmezősége bizonyos mértékben akadályozólag hatott egyéb iparágaknak oly mérvü fejlődésére, a mely a természeti előnyökkel bővelkedő vidék helyzetének megfelelne, azért mégis majd minden iparág müvelőkre talált Nagybányán.

Kiterjedés és forgalom tekintetében mindjárt a bányaipar után a *malomipar* következik. A blidári sziklák közt eredő ugynevezett fernezelyi patak a Zazárba ömlés előtt felfogva, erőviz gyanánt van a város éjszaki oldalán bevezetve s sebes folyásával a Bay Lajos tulajdonát képező *azotin-portörő* malmok és több rendbeli ércz-zúzón kivül még részben, vagy egészben 5 malmot hajt. Ezek közül egy Felsőfernezelyen, egy pedig Nagybányán a város tulajdona, egy Alsófernezelyen az erdészeti kincstáré, mindhárom sima örlésre van berendezve; a negyedik a minorita rend mümalma, melynek évi örlése 12000 m. mázsára tehető. Azonban ugy szerkezetének kitünősége, (Wörner J. és társa hazai gyártmánya) mint őrlőképessége tekintetében első helyen áll köztük a *Nagybányai első műmalom és szeszgyár részvénytársaság telepe.* Ezen ipartelepet is részben a fernezelyi patak tartja müködésben, de a fő mozgató erőt egy 56 lóerejü Cumpond-gőzgép eszközli, melynek azonkivül, hogy évente 9000 mm. rozsot és tengerit dolgoz föl szeszszé, őrlőképessége 30.000 mm. buza, s őrleményei oly ki-

tünők, hogy bármily nagyobb szabusu műmalommal kiállják a versenyt.

Van az előbb emlitetteken kivül a városnak még két vizi malma, a kis és nagymalom, mindkettő sima őrlésre berendezve.

Az elősorolt összes malmok évi őrlőképessége meghaladja a 75000 m. mázsát, tehát jóval több, mint a város és környék lakosságának szükséglete; minélfogva ezen iparág kivitele által a város pénzforgalmát jelentékenyen emeli.

Jelenleg elhanyagolt, de igen figyelemre méltó és nagy jövőjü iparága Nagybányának az *agyagipar*, melynek hire már a mult századokban messze földön el volt terjedve. Fájdalom ma is azon a fokon áll, a melyen száz év előtt s csak cserépedények gyártására szoritkozik, de e nemben a legkitünőbbet produkálja. A kormány által kilátásba helyezett agyagipariskola volna hivatva ez iparágnak környékünkön hatalmas lendületet adni, mert az anyag hozzá kevés helyen található olyan teljes mértékben, mint itt, a hol a közönséges téglától a keramitig, a cseréptől a majolikáig mindenféle vegyülékhez találhatók a szükséges földnemek. Az ezüst értéktelenedése folytán fenyegető gazdasági válság elháritásának egyik eszköze volna e vidékre nézve ennek az iparnak minden képzelhető módon való előmozditása.

A többi kézmü-iparágak egytől egyig tekintélyes mérvben vannak képviselve s a város és környék fogyasztását bőségesen fedezik. Ezek közül különösen az *asztalos-ipart* kell kiemelnünk, melynek termékei a legkényesebb izlést is kielégitik, a mire elég bizonyiték az, hogy a boldog emlékü Teleki Sándor ezredes — a kinek előkelően szeszélyes izlése ismeretes volt — koltói, nagybányai és garbonáczi otthonainak stilszerü berendezését legnagyobb részben nagybányai iparosokkal állitotta ki.

A *nyomda-ipart* a város nagyságához képest tekintélyes arányban képviseli két jól berendezett könyvnyomda, melyek közül a régibb, 1878-ban alapitott és nagyobb szabásu Molnár Mihály tulajdonát képezi; három gyorssajtóval működik s immár több előkelő igényü kiadványt bocsátott világgá. Hadd tegyen kedvező tanuságot mellette ez a kis könyv is.*)

Ide tartoznék még a bizonyos tekintetben unikum számba menő *kapszula-gyár* is, melyről látnivalóink során külön fogunk megemlékezni.

A *háziipart* a nőegyletnek már emlitett munkaháza képviseli, melyből természethü művirágok, továbbá csin és használhatóság tekintetében egyaránt kitünő gyékény-fonómunkák (kosarak, szatyrok, sapkák stb.) kerülnek forgalomba, nagy kelendőségnek örvendvén a külföld legnagyobb városaiban, Bécsben, Berlinben, Párisban is.

A szatmár-nagybányai vasút megnyiltával Nagybánya kereskedelme is meglehetős lendületet nyert s az emelkedés e tekintetben évről évre örvendetesebben mutatkozik.

Első helyen áll a fűszer-, liszt és a *terménykereskedés*, mely utóbbi, különösen mióta a »Nagybányai műmalom és szeszgyár részvénytársaság« üzemét megkezdte, oly nagy tért foglal el, hogy nemcsak az egész környék szemtermelését absorbeálja, hanem még a szatmári piaczról is meglehetős mennyiséget importál.

A *gyümölcskereskedés* egy nagy vidék őstermelését csoportositja Nagybányán s a vidék egyik spe-

*) E helyen megemlitendőnek tartjuk, hogy a XVII. század egyik legkitünőbb betűmetszője és könyvnyomtatója szintén Nagybánya vidékéről való volt: a Miszttótfaluban született *Tótfalusi Kiss Miklós*. Neve, mint első szaktekintélyé nemcsak Európaszerte, hanem az ázsiai oroszok és örmények közt is ismert volt s az utóbbiak nagy költséggel vitték ki magukhoz, hogy betüiket vele elkészittessék.

cziálitásán, az országszerte hires gesztenyén kivül nemcsak a nyers, hanem az *aszalt gyümölcs* is jelentékenyen van benne képviselve. A nagybányai aszalt szilva messze földön hires nagy czukortartalmáról. Jó szilvatermésü évben már szeptemberben nagy tevékenységet fejtenek ki a termelők aszalványaik előállitása körül, az üzérek pedig a szilvaiz készitésével foglalkoznak, mely apró hordókba csomagolva, 80—100 kilónként megy ki a világkereskedésbe. A finom téli almáknak Budapest közvetitésével fő fogyasztója Németország; a szilvaiz és dió, valamint a többi aszalt gyümölcsök szintén a fővárosba kerülnek, mig az aszalt szilva legnagyobb részben Lengyelországnak veszi utját.

Jó gyümölcstermő évben a nagybányai piaczról

aszalt szilvából	100	kocsirakomány	100.000 frt.
szilvaizből	50	» »	75.000 »
dióból	30	» »	60.000 »
egyéb asztali és aszalt gyümölcsb.	50		60.000 »
Összesen	230	»	345.000 frt.

értékben indul a világforgalomba.

E tekintélyes gyümölcskivitel kézzelfoghatóan igazolja, hogy e vidék a föld alatt rejlő érczeken kivül föld felett is mennyi kincscsel bir, a melynek okszerü kihasználása és szaporitása ép oly fontos, de állandóbb életforrását van hivatva a lakosságnak megteremteni, mint amaz.

Ezt a jelentőséget mind jobban kezdi felismerni és méltányolni a város és vidék gazdaközönsége, a mire különben egyre sürgősebben utalja a nemrégiben még jó (a mint itt mondani szokták »hejbe jó«) bort termő szőlők rohamos pusztulása is.

Pénzintézetekben eléggé bővelkedik a város; mig 12 éven át a városi takarékpénztár egyedül dominálta a tért, az utóbbi 3—4 év alatt egymásután három uj

pénzintézet keletkezett. Ez idő szerint tehát a következő négy pénzintézet van Nagybányán:

1. *Nagybánya sz. kir. bányaváros takarékpénztára* 70.000 frt. alap- és 6219 frt tartaléktőkével, 4,319.200 frt évi forgalommal; üzlethelyisége saját házában van, a magyar-utczán.

2. *Nagybányai kereskedelmi bank* 100.000 frt alap- és 20.000 frt tartaléktőkével; évi forgalma 6,168.717 frt; ez évben vette meg a főtéren Lendvay szülőházát, a melybe őszszel beköltözik. Jelenlegi helyisége a hid-utczában.

3. *Nagybányai részvénytakarékpénztár* 50.000 frt alap- és 9000 frt tartaléktőkével; évi forgalma 1,C04.600 frt. (Helyisége a felsőbányai utczán.)

4. *Nagybányai önsegélyző egylet mint szövetkezet.* Alaptőkéje szövetkezeti természeténél fogva nincs meghatározva; kölcsönüzlete saját tagjai közt már meglehetősen kiterjedt.

A mint ezekből látjuk, a helybeli ipar és kereskedelem, valamint a mezőgazdaság is hitel tekintetében teljes kielégitést nyer.

VI. FEJEZET.

—

Éghajlati és egészségügyi viszonyok.

Ami Nagybányának és környékének éghajlati viszonyait illeti, erre nézve a nagybányai meteorologiai észlelő állomás megfigyelései alapján állithatjuk össze adatainkat.

Mikó Béla, a királyi vegyelemző hivatal főnöke tette e megfigyeléseket, naponként reggeli 7, délutáni 2 és esti 9 órakor, tizennyolcz éven át, tehát azoknak száma 157788-at tesz ki.

Ez idő alatt, vagyis 1875 elejétől 1892 végéig Nagybányán az évi közép hőmérsék $+9{,}38^{0}$ C. volt; a közép szélerősség (a szélcsendet 0-nak, az orkánt 10-nek véve fel) 1,36, az összes csapadékos napok átlagos száma 159; az összes csapadék 1 m. 53,8 mm.

A szélirányok eloszlása százalékokban kifejezve következő volt:

északi irányú	4,6 %
északkeleti irányu	6,7 »
keleti	11,6 »
délkeleti	12,3 »
déli	12,6 »
délnyugati	16,3 »
nyugati	25,2 »
északnyugati	10,7 »
	100,0 %

Leggyakoribbak tehát Nagybányán a nyugati és utána a délnyugati szelek, mig legritkábbak a hideget hozó szelek; és igy számokban is kifejezve láthatjuk Nagybánya szerencsés, széltől, különösen hidegebb szelektől védett fekvését.

A fennebb jelzett időszak alatt, 10,88° C. évi közép hőmérsékkel legmelegebb év volt az 1892-iki, leghidegebb 8,61° C. évi középhőmérsékkel az 1883-ik év. — Legtöbb szél uralkodott 1887-ben és legtöbb szélcsend 1886-ban. Legnedvesebb volt az 1879-ik év 1 mét. 343,3 mm. összes csapadékával; legszárazabb az 1886-ik év, összes 789,6 mm. csapadékával. A csapadékos napok száma legnagyobb 189, ugyancsak az 1879-ik évben és legkiseb 136, ugyancsak megfelelőleg az 1886-ik évben.

A város maga, mint már előbb is emlitettük, a tenger szine fölött 228 m. magasságban árterületen fekszik, s igy, nem lévén viztartó talaju, települését egészségesnek mondhatjuk. Régi szász lakosai, hogy

pinczéket tarthassanak, a vizet földalatti csatornákon eresztették a Zazár vizébe, s e csatornázás azóta alig változva megmaradt ma is s habár nem valami tökéletes kivitelü, a város szerencsés fekvésénél fogva az eső és egyéb, szenyethordó vizek hamar megtalálják útjokat a város közepén folyó Zazárba.

A város eredeti állapotában, a mikor még kőfal zárta körül, nagyon összeszoritva, kertek nélkül, kis udvarokkal épült; utóbbi időkben azonban új utczák nyitásával s szükebb telkeknek egybefoglalásával a középitkezés terén is sikerült az egészségügyi követelményeknek eleget tenni. Talaja egy méter mélységben ártér, de azért kavicsos talajvize még sem élvezhető, miután a Zazár medre, melyből a kutak vizüket nyerik, nem tiszta. Ez a patak hajtja ugyanis a legtöbb zúzóművet, ez mossa ki az érczet és ebbe ömlenek bele az egyes bányákból elvezetett kénsavas réz- és kénsavas vastartalmu csatornák.

Maga az ártéri terület is, melyre a város épitve van, s melyen századokkal ezelőtt bányaművek állottak, ugynevezett »kizes« homok, a mi talaj-vizét erősen savas tartalmúvá teszi. Pótolja azonban ezen hiányt a hegyoldalakban bőven előbuggyanó kitünő kristálytiszta források, az ugynevezett csorgók vize, melyek valamenyije teljesen bakterium-mentes. Különben a város a fernezelyi völgy bőséges hegyi forrásvizének felhasználásával legközelebb rendszeres vizvezetéket fog létesiteni, valamint új csatornázása is rövid idő kérdése.

A mi Nagybánya város és környékének levegőjét illeti, az páratlan az országban, mert alig van város

annyira kedvező helyre épitve, mint Nagybánya. Közvetlenül a hegyek tövében terül el, körülvéve rengeteg erdőséggel; megfelelő helyi légáramlata van, mely különösen nyáron és száraz időben az esetleg a város utczáin stagnáló levegőt többször alaposan megtisztitja.

A város az éjszaki oldalán fokozatos magasságban emelkedő hegyek által teljesen védve van minden éjszaki légáramlattól, mely az élő szervezetekre károsan hatna. Klimája ennélfogva a Kárpátok és ezek aljában fekvő városokéhoz képest teljesen mérsékeltnek, enyhének, üditőnek mondható.

Meg kell emlékeznünk Nagybánya levegőjének egy sajátságáról, mely különösen idegeneknek annál inkább feltünik, mert gyakran egyszerre veszi igénybe látó és szagló érzékeit. Ezt a sajátságot ecseteli olyan szépen Jókai is egy erről a vidékről adott leirásában: »Az egész völgy felett folytonosan egy ködszellem ül, a ki ott lakik s az idegent visszadöbbenti fojtó lehelletével. Néha ez a ködszellem-alak felmagasodik s mint egy alaktalan rém kiemelkedik hegyvágánya közül; látszik hömpölygő közeledése s aztán elterül a közel városon s a szomszéd vidéken messzire« *)

Ez a fernezelyi völgyből kiáramló kohófüst; valóságos barometruma a nagybányaiaknak, a mennyiben szép időben nappal éjszak felé a hegységeknek, este felé pedig egyenesen déli irányban oszlik szét, esőre álló időben pedig a völgyből éjjel-nappal kiáramolva, nyugati irányt vesz és Nagybányát boritja el.

*) Jókai: A mig a kőből egy ezüst forint lesz. Hunyadi Album 1878.

Jobbára csak késő őszi és téli időszakban észlelhető ez erősebben, s ilyenkor e az alkatelemeit képező kéndioxyd és arzéngőzök szaga nem épen kellemesen csiklandozza az orrot, — de egyébként mire a városba ér, annyira diluálodik, hogy ártalmas hatása egyáltalán nincsen. Sokan ellenkezőleg jótékony desinficiáló hatást tulajdonitanak neki.

A Nagybányát különösen éjszaki oldalról körülvevő erdőség uralkodó faneme a bükk és tölgy, szorványosan a kőris, szil, juhar, nyir, nyár, gesztenye és gyertyánfa; a cserjék közül a mogyoró, somfa, veres és fekete gyürü, kánya bangita, kökény, galagonya stb. A legmagasabb kopár tetőkön a veres és fekete áfonya tenyészik.

Álljon itt nehány számadat a környékbeli erdőségek területeiről:

Nagybánya:	30852	kat. hold erdőségből	tölgy	4195	más lomb-erdő	26657
Felsőbánya:	9480	»	»	»	»	1835	»	»	7645
Alsó-Fernezely:	5763	»				2105			2658
Felső-Fernezely:	1011	»				—			1011
G. Tótfalu:	707	»				707			—
Miszttótfalu:	10423	»				5003			5420
Misztmogyorós:	818	»	»	»	»	818	»	»	—
Összesen:	59144	kat. hold erdőségből	tölgy	15.573	más lomb-erdő	43.391

A környék állatvilágából a mindenütt előforduló házi és tenyészállatokon és más, közönséges fajokon kivül találhatók: *Emlősök:* borz, cziczkány, denevér, farkas, görény, medve, mókus, menyét, nyest, nyuszt, nyúl, őz, pele, róka, sün, vakond, vidra. — *Madarak:* bagoly, banka, barátka, billegény, császár-madár, czinke, cziz, csóka, fakúsz, fogoly, fülemüle, fürj, gébics, haris, harkály, héja, kácsa, kakuk, kendericze, kánya, lappantyu, nyaktekercs, ökörszem, pacsirta, pintyőke, pirók, poncz, poszáta, rigó, sas, szárcsa, seregély, szalonka, szajkó, sármány, tengelicz, vércse. — *Halak:* csuka, csík, czigányhal, harcsa, ke-

szeg, márna, őn, potyka, pisztráng, orsó-hal. — *Hüllők:* gőte, gyík, sikló, szalamander, vipera. — A *héjasok* egyetlen képviselője a rák, a *pajzsosoké* a tekenős béka.

Közegészségügyi intézmények tekintetében Nagybánya a legelőhaladottabb vidéki városok szinvonalán áll. Van megfelelő nagyságu városi, valamint kincstári és járványkórháza; a Zazár partján csinos park közepén fekvő, jól berendezett kád- és gőzfürdője; pompás, tiszta folyóvizzel táplált férfi és női uszodája.

Végül mint a közegészségügy szempontjából nagy horderejü intézményről meg kell emlékeznünk pár év előtt épült s valósággal mintaszerüen berendezett kőzvágóhidjáról.

A fentiekben vázolt rendkivüli előnyös klimatikus és egészségügyi viszonyok közt valóban kivánatos volna, hogy a város közelebbi és távolabbi környékében olyan nagy számmal található szép pontokon az üdülő és nyaralótelepek létesitése czéljából szórványosan megkezdett épitkezés erősebb lendületet vegyen, a miben maga a város járhatna biztató példával elől. Ilyen pontokul kinálkoznak a város közvetlen szomszédságában a *Fokhagymás-völgy*, kitünő ivóvize mellett különösen csuzos bajokban igen jó hatásu ásványos forrásával, melynek kihasználása ez ózondús levegővel telitett helyen szép jövővel kecsegtetne; továbbá a klastrom-mező fölött a *Virág-* és *Kereszthegy* lankája, a liget körüli dombok, a veresvizi tárna környéke s a várostól valamivel távolabb a regényességben annyira gazdag fernezelyi völgy, melyről később bővebben szólunk. Jó viz, jó levegő,

védett fekvés, minden megvan e pontokon, a mit az üdülni vágyó test kiván s e mellett bőven megtalálja táplálékát az üdülni vágyó lélek is: a magány jóleső csendjében, a tájrészletek szépségeinek, a bájosnál bájosabb kilátásoknak élvezetében, melyek az emberi kedélybe mintegy észrevétlenül lopják be az örökké igaz és örökké jóságos természet békéjének, fenséges nyugalmának fölemelő hangulatát.

VII. FEJEZET.

—

A város főbb épületei, szálló- és sétahelyei.

Nagybányára érkező idegenek számára legalkalmasabb szállóhelyül a város kellő közepén emelkedő Nagy Szálló kinálkozik, melyhez kétfogatu bérkocsi 60, a szálló külön társaskocsija pedig személyenkint 20 krért viszi az utast, alig 5 percz alatt.

A nagy szálló (L. a. 16. lapon) a 70-es évek elején épült s a város tulajdonát képezi. Egy emeletes, vidéki arányok szerint hatalmasnak mondható épület, mely a pályaudvarhoz vezető Kossuth Lajos-utcza és a főtér nyugati oldala által képezett sarkon szabályos négyszög alakban mintegy 2500 □ m.-nyi területet foglal el. Alul csinosan berendezett kávéháza és étterme, az emeleten 19 vendégszobája (a főtérre néző nagy termek pár év előtt még a Casino helyiségei voltak), hátulsó szárnyának emeletén pedig ugy méreteinél, mint kiállitásánál fogva valóban diszesnek mondható tánczterme van, mely tágas, jól felszerelt szinpaddal is bir. Ez a terem rendes helye a nagyobb szabásu mulatságoknak, valamint a minden évben egy-két hónapon át itt időző szintársulatok, vagy a helybeli mű-

kedvelők előadásainak. A szállónak jó és olcsó konyhája van; szobaárak 1 frt 20 és 1 frt 50. kr.

Kisebb szabásu, de berendezés tekintetében nem kevésbbé kényelmes szállóhely a felsőbányai utczában Wallerstein vendéglője, 4 választékosan butorozott vendégszobával és tágas étteremmel. (Árak: egy szoba 80 kr; teljes ellátás, világitás, fütés, kocsi a vasuti állomásról és vissza az állomáshoz naponta 2 frt 25 kr.)

Harmadikul megemlitjük még Szathmáry György kis vendéglőjét a Kossuth Lajos-utczában. (Két szoba à 60—80 kr.)

Ha megérkezve, kedvet érez az utas egy kissé kürülnézni a városban, mely a maga sajátságos, barátságosan ódon képével szinte csábitja az idegent a közelebbi megismerkedésre: a nagy szállóból, mint központból kiindulva, első sorban a szép. szabályos négyszögü főtért sétálja körül, melynek fákkal sürün szegélyezett széles gyalogjárója, nagyobb darabokba fejtett sima trachit-lapjaival az alföldi városok rosz kövezetéhez képest valóságos aszfalt számba mehet. Ezeket a széles és lapos köveket, melyekkel a város minden főbb utczája ki van rakva, a fernezelyi völgy legéjszakibb részében levő kőbányák szolgáltatják s a szomszédos, de még a további alföldi városok is nem rosszul tennék, ha utczáik és tereik burkolásához ezt a rendkivül becses kőanyagot használnák fel. A bányák elég kiadók s a szállitás az egyenes vasuti összeköttetés folytán nem sokba kerülne.

(Nagybánya városának egyébként már a XV. században voltak kövezett utczái, a mit egy 1472-ből származó oklevél bizonyit, mely szerint »Civitas Rivuli Dominarum *lapideo pavimento sternitur*, ob quod

II. Nagybánya főterének déli oldala a r. kath. plebánia-templommal és a Szt. István-toronnyal.

Matthias Rex indulget: ut die fori Ebdomadalies de singulo curru unus denarius desumatur. Ex literis a Mathia Rege Budae festo Ascensionis Domini datis 1472. In his litteris Referens legitur Johannes Ernusth Thesaurarius.«)

A főtér déli oldala, háttérben a magában álló Szt.-István toronynyal és a róm. kath. plebánia templom kettős tornyával, különösen festői. (L. II.) Több mint egy harmadát a minoriták rendháza foglalja el. Egyszerü, emeletes épület; a hamuszinü vakolat, a földszintjén levő régies bolthelyiségek mind meglehetős igénytelen külsőt kölcsönöznek neki; de tisztes tekintélyét biztositja az a körülmény, hogy e szerzetház lakói voltak majdnem másfélszázadon keresztül nevelői s tanitói a város és vidék tudományos pályára készülő ifjuságának.

E rendház története s tagjainak nagybányai szereplése fölnyulik egészen a tizennegyedik századig. Szirmay Antal, történetiró, — ki a Szatmármegyére s ebben Nagybányára vonatkozó históriai adatokat hangya szorgalommal s nagy szakértelemmel gyüjtögette össze — a jelen század elején kiadott munkájában hitelt érdemlő okiratokra hivatkozva kimutatja, hogy minoriták a XIV. század második felében már voltak Nagybányán. — Hol volt ez alkalommal kolostoruk? nem tudjuk. Hogy nagy kolostornak kellett lenni, azt onnét következtethetjük, hogy a nyirbátori, szőllősi, megyesaljai s kusalyi kolostorok mind alája voltak rendelve, mint anyakolostor alá. — Ez anyakolostor azonban ugy 1554 körül, a török hóditás s a vallási villongások napjaiban elpusztult s a minoriták nagybányai szereplésének egy időre vége szakadt.

A mostani kolostor eredete 1692-re vihető vissza s keletkezését egy gazdag polgár vallásos gondolkozá-

sának s jámbor királyaink bőkezüségének köszönheti. Ugyanis régen, századokkal ezelőtt élt egy Omechin János nevü vagyonos polgár itt Nagybányán, ki a szomszéd Giródtótfaluban levő uradalmát egy szegényápolda czéljaira a városnak hagyta. Ezt a birtokot aztán I. Lipót a föntemlitett évben (1692.) a várostól elvette s a Szt. Miklósról nevezett templom dotatiója gyanánt is a minoritáknak adta, mint a kik a hazai szerzetesek közül multjuknál fogva arra első sorban tarthattak igényt. Alig egy nehány év mulva ugyan II. Rákóczy Ferencz kuruczcsapatai elűzték a minoritákat a város területéről, — azonban a XVIII. század hajnala már ismét itt találta őket s nehogy ez a kis incidens egyesekben jogaik iránt kételyeket támaszszon, III. Károly, majd később Mária Terézia I. Lipót alapitványát ismételten megerősitették. (A minoriták kezdetben a templom tőszomszédságában egy nagyon egyszerü faházba vonták be magukat; körülbelül egy évszázadig kellett várniok, mig megvehették mostani telküket s épitettek maguknak egy igénytelen földszintes kolostort. Később ez épület emeletessé lett (1791), mig a hatvanas évek körül egy uj épületszárny hozzátoldása által nyerte mostani alakját.)

Miután e szerint fönmaradásuk biztositva volt, nyugodtan hozzáfoghattak magasztos munkájuk teljesitéséhez. Annak a kornak fő jellemvonása a nemzeti érzés mély szunnyadása, továbbá a vallásosság s az erkölcsiség szomoru sülyedése volt. E kettős betegség gyógyitásának munkájába a minoriták bevitték az ifjukor lelkesedését, a férfikor erejét s az öregkor tiszteletreméltó tapasztalatait. Lelkiismeretesen felhasználták a rendelkezésükre álló eszközöket ugy is mint egy tekintélyes rend tagjai, ugyis mint a szomszédos Giródtótfalu birtokosai s az ott alapitott kis

plébánia administratorai, nemcsak a templom falain belül de társadalmi érintkezéseik alkalmával a templom falain kivül is. Törekvéseiknek eredménye az erkölcsök javulása s a magyar hazafiui érzés ébredése volt. E mellett igaz barátjai voltak a szenvedőknek, s különösen az inség s nyomor napjaiban, a gyakran ismétlődő járványos betegségek idején mutatták meg, hogy mennyire szivükön viselik a lakosok jólétét s menyire együtt éreznek velük fájdalmaikban és szükségeikben ugy, mint örömeikben. — Csak a nagybányai társház egykori főnökére, a szent életü Kelemen Diákra hivatkozunk, ki valóságos jótevő atyja volt a vidéknek; koldult a koldusok számára, dolgozott mások javára s maga legegyszerübben, a legnagyobb nélkülözések között élt, csakhogy mindenét a szegény nép nyomorának enyhitésére fordithassa. Nem csoda tehát, ha a rend ily körülmények között a legrövidebb idő alatt összeforrt a várossal s annak minden irányu mozgalmaiban előkelő szerepet biztositott magának.

E kapocs azután a város és a rend között még szorosabbra fűződött akkor, midőn 1776-ban a jezsuitáktól átvették a helybeli gymnasium vezetését. Ettől az időtől kezdve müködésük uj tért nyert s ők kettőzött buzgalommal igyekeztek e tért kihasználni, hogy a hazafiság s ez erkölcsiség szolgálatában szerzett eddigi érdemeiket ujakkal gyarapitsák.

1880. jan. 22-ikén egy hirtelen kiütött tüzvész csaknem elhamvasztotta az egész kolostort, ugy, hogy a vész által meglepett s rémületbe ejtett szerzetesek az épület rendbehozásáig kénytelenek voltak a közönség vendégszeretetét venni igénybe. De a ház biztositva volt s igy e csapást a rendház nemsokára kiheverte. Sokkal sulyosabb azonban az a csapás, mely 1887-ben nehezedett a házra s vele együtt az egész minorita szerzetre, midőn a kormány a városi gymnasiumot, mely mintegy 4 emberöltőn át volt a mi-

noriták kezében, s mely az ő vezetésük alatt nőtte ki magát 8 osztályuvá, államositotta.

Ennek következtében a szép multú minorita szerzet Nagybányán elvesztette régi jetentőségét s a számban is nagyon megfogyott rendtagok ma már majdnem kizárólag a birtokok föntartására s az alig 70—80 lelket számláló giródtótfalusi plébánia vezetésére vannak utalva.

A minoriták kis temploma a rendház nyugati homlokzata mellett emelkedik az u. n. »kis piacz«-on.

A főtérnek többi, kivétel nélkül emeletes épületei közül emlitésre méltóbbak: a nagy kiterjedésü Degenfeld-ház, mindjárt a minoriták conventjének szomszédságában; kissé tovább a Harácsek-ház, melynek külseje kettős fedelével leghivebben őrizte meg Nagybánya régi, német stilü épitkezésének emlékét. (L. II.) A keleti oldalán mindjárt elsőnek találjuk a főtér és a felsőbányai-utcza sarkán a városházát, (L. 120. l.) mely a 70-es évek elejéig vendéglő volt s e minőségében van megörökitve Petőfi uti leveleiben. A nagy költő ugyanis esküvője után nyomban Erdődről Koltóra vitte ifju nejét s útközben Misztótfaluban eltörvén kocsijuk egyik kereke, a késedelem folytán Nagybányán kellett meghálniok. »Az éjet Nagybányán töltöttük a fogadóban házasságom első éjét a fogadóban! nem hiába vagyok a csárdák költője« — irja Kerényihez 1847. szept. 15-én. (A jelenlegi városházának Felsőbánya felé eső legszélső ablaka nyilik abból a szobából, a melyben szállva voltak.)

A főtérnek még egy történeti jelentőségü épülete az éjszaki és keleti oldal sarkán lévő s jelenleg a ke-

reskedelmi bank tulajdonát képező Lendvay-ház, (L. 74. lap) melynek homlokzatán márványlapba vésett dystichon hirdeti, hogy »nagy szinművészünk, Lendvay itt született.«

A főtérből kiágazó utczákat rövid sétával egymásután vehetjük sorba. A *Kossuth Lajos-utczát* már a vasuttól jövet láttuk (nagyhazánkfia halála előtt *szatmári*-utczának hivták), ennek mintegy közepe táján van a Lendvay-tér, melyen most épül a polgári körnek uj helyisége. A főtér déli oldalából a minoriták rendháza mellett ágazik ki a *magyar-utcza*, (L. 122. l.) melynek elején balról a Szt. István-torony körül elterülő czinterem nevü sétány és ennek háta mögött a főgymnasium, (L. 145. l.) ezzel szemben a r. kath. plebánia, tovább balról a kir. postahivatal és a városi takarékpénztár, ezzel átellenben pedig a Casino épülete érdemelnek különös megemlitést. (Az utóbbinak csinos, befásitott udvarán kellemes nyári csarnok és tekepálya, házi vendéglőjében jó és olcsó kiszolgálás.)

A magyar-utczát az *uj-utcza* keresztezi, a melyben jobbra fordulva az első kanyarodásnál jobbról a vasuti állomáshoz pár év előtt ujonnan nyitott széles és egyenes *Gellért-utczát* hagyjuk el, melynek neve a város 1888-ban elhunyt derék polgármesterének emlékét örökiti. Innen tovább haladva a nagybányadeési országuton tehetünk egy rövid 10 percznyi sétát a Bodonkutig, a honnan a már emlitett gyönyörü kilátás nyilik a Nagybányát és Felsőbányát éjszak és kelet felől övező hegykoszorura.

Visszatérve az új-utczába, ennek keleti irányban

való folytatása a magyar-utczával párhuzamos vár-utczát keresztezi s ezen tul már mint *postarét*-utcza halad tovább a r. kath. temető mellett ki az u. n. »postfundusok« közé. Mi azonban inkább a *vár-utczába* (L. 112 lap.) fordulunk be, melyen balkézfelől az első emeletes nagy épület a kir. bányakapitányság és adóhivatal helyisége, udvarán a tüzoltók őrtanyájával és mászótornyával. Közvetlen szomszédságában a főgymnasium keleti oldala, e mellett pedig a róm. kath. plebánia-templom emelkedik, a *czinterem* által képezett gyönyörü terraszon. Ez a kis czinterem a város kellő közepén, hatalmas platánjaival s hátterében a magányosan álló öreg toronynyal, ép oly festői, mint kellemes sétahelye a város közönségének. (A nyári hónapokban csütörtökön este térzene.)

A czinterem keleti feljáratával szemben nyilik a *rák-utcza*, ennek közepe táján pedig jobbkéz felől a *szombat-utcza*, melyben a zsidó-hitközségnek pár év előtt emelt csinos imaháza van.

A vár-utczából ismét a főtérre érve, a városháza sarkán a *felsőbányai-utczába* fordulunk, mely a város legegyenesebb és legszélesebb utczája. Itt van az ágostaiak kis fa-tornyu temploma, s ennek közvetlen szomszédságában a két év előtt megnyitott uj közkut. Az utcza végén, a magtár-épület mellett kőfallal bekeritett helyen áll a görög katholikus templom s kissé távolabb keletnek a csinos kincstári kórház.

A főtér keleti oldalának közepén egy, fele részében kiszögellő szürke házat találunk, — mely a mint külsejéből is kitetszik — egyike a város legrégibb

épületeinek. A hagyomány, kevés valószinüséggel, azt is állitja róla, hogy a Hunyadiak háza volt s Szilágyi Erzsébet Nagybányán jártában benne szállt meg. Jelenleg a kincstár tulajdona. A vele szomszédos házzal boltív köti össze, mely alatt befordulva, s a *zsellér*-utczát jobb felől elhagyva, Nagybánya legjelentékenyebb épületéhez, a *pénzverő-házhoz* érünk, mely a *nagy-pénzverő*-utcza és a Zazár partja közt mintegy 7000 □ méternyi területet foglal el. Délkeleti, külön álló része a bányaigazgató (régebben kamara-grófok) lakása; többi részeiben a kir. bányaigazgatóság, a fémbeváltó és vegyelmező hivatal, a számvevő osztály, a főerdőhivatal és a kincstári ügyészség vannak elhelyezve.

A pénzverőház, (vagy a mint a nép németesen nevezi »*Mincz*«) nevét még abból az időből tartotta meg, a mikor, tényleg pénzt is vertek benne. A régi pénzverőház helyére, a mely faépület volt, 1734-ben kezdték épiteni és 1739-ban 20.784 frt 55 kr. költségen fejezték be; teljes jelenlegi alakját azonban csak 1782-ben történt kibővitésével nyerte. (L. 83. l.)

A *fémbeváltó-hivatal* a nagybányai bányakerület bánya- és kohóiparának arany és ezüst termelését közvetiti a körmöczi pénzverő intézettel. A kincstári bányák és kohók, valamint a magánosok által beszállitott nemes fémet grafit-tégelyekben megolvasztván, kémlét vesz belőlök s azután vasformákba öntve rudak, vagy tömbök alakjában szállitja Körmöczre.

A fémek értékének kifizetése a kémle (próba) alapján történik; jelenleg fizetnek 1 kg. arany után 1640, 1 kg. ezüst után 79 frtot; az értékösszegből azonban bizonyos százalékot levonnak olvasztás, pénzverési dij s egyéb költségek fejében.

A nagybányai k. fémbeváltó hivatal az 1893. évben beváltott: kincstári kohók és zuzóktól: 346, 96591 kg. aranyat s 5480,7524 kg. ezüstöt; magánosoktól: 87,18753 kg. aranyat és 50,3759 kg. ezüstöt.

A kir. vegyelmező hivatal ugyanazon, habár 22 év óta kibővitett helyiségben van elhelyezve, hol a régi próbaház állott s közszájon máig is próbaház a neve.

Ha vidékünk azon látogatói, kik a fernezelyi kohónál elmulasztották megtekinteni, vagy legalább bővebben megtekinteni az ottani kémlelőt (próbaházat,) kárpótlásul ide tekintenek be, itt is láthatják: mily módon vizsgálják meg az érczeket fémtartalmukra nézve, sőt látni fognak egy chemiai laboratoriumot is, melyben a *gyakorlati élet számára* dolgoznak; felbontják vegyi alkatrészeikre a köveket, vizeket, ha kell meghatározzák légnemek alkatrészeinek mennyiségi összetételét is. Tudományos buvárlatokon kivül tehát itt főképen gyakorlati vizsgálatokkal foglalkoznak, és pedig először arra a czélra, hogy az eladásra termelt réz és ólom, valamint a körmöczi kir. pénzverőbe beváltásra kerülő arany és ezüst minő és mennyi más tisztátlanitó elemeket tartalmaz; másodszor arra, hogy a kohóknál beolvasztásra kerülő érczek milyen minőségü salakot adnak. A kohóknál ugyanis mindenekelőtt gazdaságosan kell olvasztani és ennek főfeltétele nem csupán az olcsó tüzelő, hanem az érczek vegyi összetétele is, melyet hogyha természetben nem birnak, mesterségesen kell hozzákeverés által oda alakitani, hogy minél alacsonyabb hőmérséknél olvadó, könnyen folyó salak származzék, mert a magosabb hőfoknál olvadó salak több tüzelést igényel és a csak nyulósan, nehezen folyó salak gátolja a kivonható fémek lehető teljes kinyerését.

E vegybontási munkálatok egy látogatás alatt nem tekinthetők meg, mert azok oly természetüek, hogy egy, két, három, sőt néha még több hét is kell egynek-egynek végrehajtására; tehát a müveletnek

csak egy kicsiny phasisát láthatjuk egyszerre és ez, ha néha villamos úton történik is, soha sem oly érdekes, mint azon próbaházi munkák, melyek tüzi uton 2—5 óra alatt már kész mennyiségi meghatározást nyujthatnak nehány fémre nézve, mint az arany, ezüst, ólom, réz, vas, antimon stb.

A m. k. bányaigazgatósági épület mellett áll pár év óta a legujabb technikai vivmányok felhasználása alapján létesitett m. királyi *villamos rézkiejtő-mű*, melynek feladata a nagybányai bányakerület kohóiban termelt nyers, tisztátalan rezet egyrészt tiszta kereskedelmi czikké alakitani át, másrészt a benne lévő aranyat, ezüstöt és ólmot kinyerni. Ez eddig nemcsak a legnehézkesebb és sok fémveszteséggel járó kohászati müvelet volt, hanem tökéletesség tekintetében is sok kivánni valót hagyott hátra, mert minden métermázsa eladott rézben körülbelül 58 gramm aranyos ezüst, illetőleg ennek értéke fejében legalább is 5 frt ment veszendőbe s e mellett az előbbi időkben készitett réz is nehány forinttal olcsóbban kelt el, mint a jelenleg produkált elektrolit-réz.

Az eljárás azon tényen alapszik, hogy ha a tisztátalan rézből öntött táblákat rézgálicz oldatba függesztik s villamáramot vezetnek rajta keresztül, akkor a tevőleges áramot vezető tisztátalan réztáblákról a réz feloldódik s mint vegyileg tiszta réz lecsapódik a nemleges sarkot képező vékony rézpléhekre; holott a tisztátalan részek (ólom, antimon stb.) valamint az arany és ezüst is mint iszap az edények fenekére leülepszik, honnan kitakaritva eladható.

A rézkiejtés czéljára 20 ólomlemezzel kibélelt nagy faszekrény szolgál s a rézgálicz-oldatot két szivattyu tartja a faszekrényekben folytonos keringésben.

A villam-áramot 10 lóerőt igénylő villamgép fejleszti.

A telepen van elhelyezve a kir. bányaigazgatósági épület helyiségeinek s udvarának villamos világításához szükséges áramfejlesztő villamgép is.

A gépeket 21 lóerejü turbina hajtja, melyet a hajdani pénzverőnél is felhasznált árok vize forgat.

Évenként mintegy 800—900 métermázsa tisztátlan rezet dolgoznak itt fel s nyerik ki belőle az aranyat, ezüstöt és ólmot.

A nagypénzverő-utczának nyugati végénél balra fordulva, a *kis-pénzverő-utczán* át jutunk a főtérre, a melyről azonban csakhamar ismét jobbra a *híd-utczába* térünk be. Itt a könnyed arányokban, csinosan épült ev. ref. templom s kissé lejjebb az átellenes oldalon az elemi iskolák emeletes épülete hivják fel figyelmünket. Tovább haladva a szemközti szőlőhegyek felé, a *Zazáron* átvezető híd előtt jobbra térünk s a kis árok mentén ismét a pénzverőházhoz jutva s ennek udvarán áthaladva, egyenes irányban folytatjuk utunkat tovább addig, a mig a második hidon át a Kereszthegy aljához érünk. Innen jobbra, ha kedvünk tartja, igen kellemes félórai sétát tehetünk a szőlők aljában a ravaszpataki felhagyott foncsormű felé; de ha a városban akarunk maradni, akkor a Kereszthegy előtt balra fordulunk s a Zazár tulsó partján, a jegenyefák által képezett kies fasorban folytatjuk utunkat befelé. Közben azonban okvetlenül benézünk a Zoltán Lajos *kapszula-gyárába*, mely a maga nemében valóban érdekes látni való.

A mellette folyó árok vizének felhasználásával létesült ez a kis gyár a gyógyszertárakban és magkereskedésekben szükséges papirhüvelyeket állitja el-

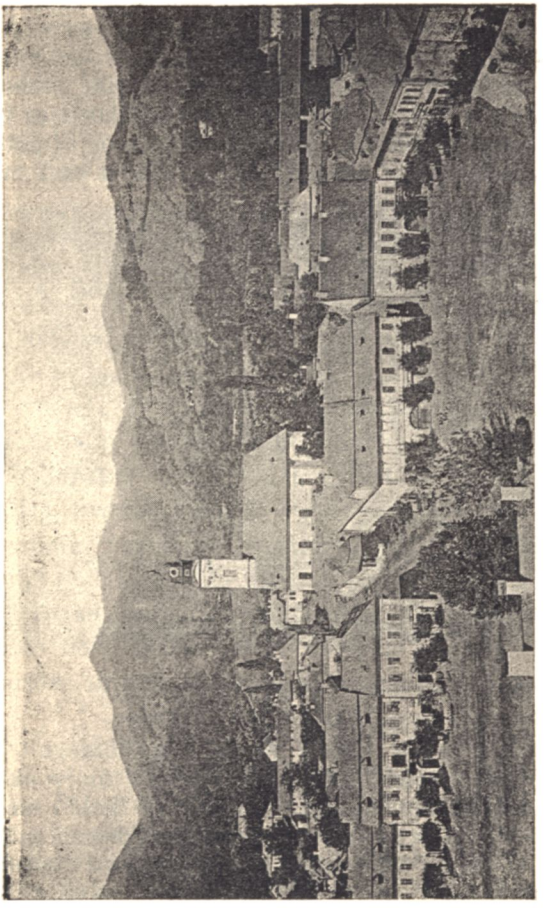

32. Nagybánya főterének éjszaki oldala a ref. templommal.

mésen kieszelt szerkezet utján elő. Az egész processusban emberi kéznek csak annyi szerepe van, hogy a papirtekercseket illő helyükre beillessze és a gépet mozgásba hozza, minden egyebet: a papir behajtását, elmetszését, háromba türését, a gyógyszertár czimének rányomását, a kész kapszulák megszámlálását és kellő csoportokban tartányba gyüjtését maguk a liliput-gépek eszközlik, olyan praecisióval, a milyet csak masinától várhat az ember.

Pár lépéssel tovább haladva a Zazár mentén, s elhagyva a »Nagybányai első műmalom és szeszgyár-részvénytársaság« telepét egy szerény, de előkelő izlésre és eredetiségre valló földszintes házat találunk, mely előtt nyolcz szál fenyő őrködik s melynek szekerczékből és lándzsákból összerótt két kapuja pár év előtt még tárva-nyitva állt a város és vidék minden művelt embere számára, a ki egy-két órára benézett az öreg »ezredes«-hez, hogy őt magányában elszórakoztatva, a saját maga számára szerezzen mindig tanulságos és érdekes szórakozást. A két év előtt elhunyt Teleki Sándor gróf barátságos háza tája ez, a hol a sokat élt tisztes öreg ur élete utolsó éveit csendes visszaemlékezésekben s azoknak a magyar közönség élvezetére való megörökitésében töltötte.

A 80-as évek elején épitette a boldogult gróf ezt a hivogató képü, nyájas udvarházat, melynek külön álló kisebb épületében dolgozó és háló szobája volt; az előbbit a Koltóról áthozott nagybecsü műkincsek és ereklyék valóságos kis muzeummá tették. A világ valamennyi nagy szellemének, a kivel a nagy multú »ezredes« változatos élete folyamán megismerkedett, volt egy-egy érdekes emléke ebben a szobában s ezenkivül műalkotások a legkitünőbb mesterektől, a

miket széles e világon barangolásai közben hol zsibvásáron potom árért, hol meg drága pénzen összevásárolt: Hugo Victor sajátkezü tollrajzai, Garibaldi legelső mankója, melyet aspromontei megsebesülése után használt; forgácsok az aradi vértanuk bitófáiból, fegyverek nevezetes harczokból, sajátkezü ajánlásokkal ellátott képek, emlékek nevezetes férfiaktól, hősöktől, művészektől, fejedelmektől; ókori majolikák és porczel-

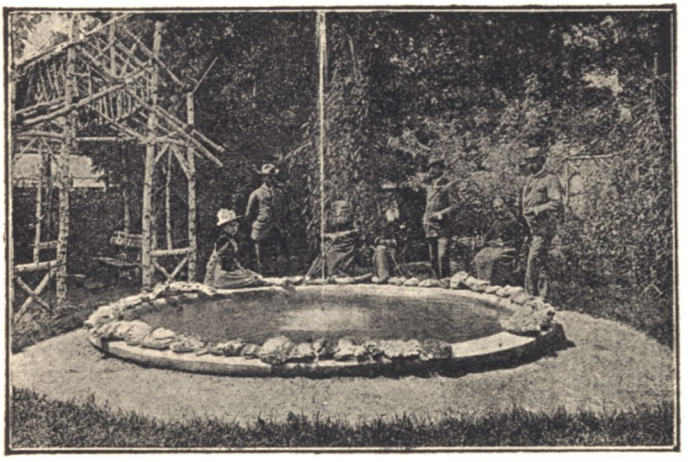

33. Néh. Teleki Sándor gr. nagybányai házának udvara.

lánok, s — a mi különösen becses kincse volt e muzeumnak — egy páratlan szépségü spanyol-mór eredetü préselt bőr-gyüjtemény, melyet Teleki font számra vett meg egy szatócs boltjában, a ki épen papucsokat készült belőle szabni. »Ha hire futamodnék a világban — irja ezekről Jókai — hogy minő systematice rendezett gyüjteménye van itt a világhirü ritkaságoknak, az képes volna egy angolt ruinálni, vagy — minthogy ezek pénzért nem eladók — betörővé tenni.« Jelenleg

e műkincsek és ereklyék a boldogult örökösei közt vannak megoszolva; egy részük a kolozsvári szabadságharczi ereklyetárba került.

A fasor végén a hidutcza folytatásához érve, balra csakhamar az ugynevezett *városkertbe* fordulhatunk be, melynek közepén a városi fürdő csinos épülete áll, kellő kényelemmel berendezett gőz-, kád- és zuhanyfürdővel, szomszédságában pedig külön női és férfi uszodákkal.

A városkerttel szemben szép, árnyas út vezet egy pár csinos nyárilak mellett a város legszebb és idegenektől méltán magasztalt sétahelye: a *Széchenyi-liget* (L. III.) felé. Ennek a várostól közelebbi és rendes bejárata egyébként a szinyér-váraljai országutnak a hid-utczába való bekanyarodásánál van, s a bejárat kapuján át a gondosan tisztitott gyalogút az ugynevezett klastrom-mező mellett vezet, merőlegesen a közeli hegylánczolatra. Ezen az uton egy ideig teljesen ki vagyunk téve a nap forró sugarainak, de e kis időn át bőven kárpótol az árnyatadó fákért az a felséges kilátás, mely a kelet felé teljesen szabad látóhatáron feltárul. A széles mező pázsitjának üde zöldjétől a közeli Virág- és Kereszthegy sötétebb árnyalatán át a távoli hegyek kék szinéig minden fényfokozat olyan élesen válik ki e képből, hogy a szemlélő nem ér rá e fényhatások forrásának hevét is érezni s örömest áll meg e látvány kedvéért nehány pillanatra. E napos út különben hamar véget ér s előbb a festői szép fekvésü evangelikus temető, majd meg a nőegyleti munkaház mellett kanyarodik a tulajdonképeni ligetbe, mely aztán az árnyas és hüvös

III. Részlet a nagybányai Széchenyi-ligetből.

útaknak és zugoknak egész sokaságával kinál. A fokhagymás- és veresvizi völgyek torkolatánál fekvő liget

34. Gyertyánfasor a Széchenyi-ligetben.

elején jobbra csinos őrház áll, kissé távolabb a kies

fekvésü tó terül el; bejjebb menve az óriási fenyők által keritett nagy körtért látjuk, ennek tulsó oldalát pedig több száz méter hosszu gyönyörü gyertyánfasor érinti, melyhez fogható szép allée-t nem egyhamar találunk. Ezeken kivül százados tölgyek és felsőbb részein szelid gesztenyések szőnek sürü lombsátort e kedves hely fölé, mely balzsamos s a nap bármely részében állandóan mérsékelt levegőjével valóságos

35. Vendéglő a Széchenyi-ligetben.

üditő helyet nyujt a legforróbb kánikulában is. Van csinos nyári vendéglője, zárt és nyilt tánczterme, tekepályája, lown-tennis-játszó tere, valamint zenecsarnoka, melyben hetenkint 1—2-szer a bányász zenekar játszik. A liget éjszaki oldalán emelkedő Jókai-dombról gyönyörü kilátás nyilik. — A liget nagy része eredetileg Hámori János tulajdona volt, a ki

kezdettől fogva nagy gondot forditott reá s a közönség számára állandóan nyitva tartotta, később pedig a városnak ajándékozta. Eredeti neve Mária-liget volt s e néven emlékszik meg róla Petőfi is 1847. május 25-én (Kerényihez) irott levelében: »Mária-ligetnek hijják a város mulató helyét. Oly szép, a milyet csak képzelni lehet. Tegnap délután (pünkösd másodnapján) velem együtt kinn volt a város nagy része, urak és nem urak, összevissza demokratikus szivem hangosan dobogott örömében, mert szorosan és forrón ölelte meg a remény, hogy merész álmaim a világ jövendőjéről nem teljesülhetlen álmak«.

—

Ha a Nagybánya közvetlen közelében emelkedő hegyek közé akarunk rövidebb kirándulásokat tenni, e czélra alkalmas és hálás pontokul kinálkoznak a következők:

1. A *fokhagymás-*, *veresvizi-*, és *Szt.-Jánospatak*-völgyek, melyekről már könyvünk I. fejezetében megemlékeztünk. E kirándulások mindegyike 1—2 óra alatt kényelmesen megtehető, esetleg egy körutba foglalható. Indulás mindig a ligetből.

2. A *Morgó*-hegy. Indulás a veresvizi völgyből a Sarlós Boldogasszony nevü altárnától, a honnan pompás gyalogut vezet végig a gerinczeken a borpataki völgybe, vagy az ottani borkutforráshoz. A hegy közepén délre néző szirteknél tágas barlangszerü üreget találunk, az u. n. Tolvaj Dénes karámját, melyhez a Nagybánya környékén garázdálkodott s minden valószinüség szerint az alább is megemlitendő Pintye Gregorral azonos haramiáról szóló néphagyomány füződik. — Ut a Morgó tetejére 1 óra.

3. A *Kőalja*, vagy a Szüzkő. Indulás a fokhagymás völgyből a képünkön (20. lap) látható Robelli-féle szőlő éjszaki sarkánál; a csúcsra 1 óra, onnan jó gyalogut éjszak felé a Lőrinczbányához.

4. A *Virághegyre*, éjszaki lejtője felől, kis fél óra alatt nők is egész kényelmesen feljuthatnak s e csekély fáradsággal valóban bőséges élvezetet szereznek meg a felséges kilátásban.

5. A *Kereszthegy* már fáradságosabb, de még jutalmazóbb. Indulás a hegy aljáról a nyugati oldal felől a Szt. János-patakon, a kelet-éjszaki oldalról pedig az Amadé völgyön. 1—2 órai, helyenkint szép sétaut.

6. A *fernezelyi borkutforráshoz* a Virághegy mögött előre éjszaknak tartva, a gerinczeken átvezető pompás erdei uton juthatunk el, mintegy 2 órai kellemes gyalogolás után a bájos Romána-völgybe ereszkedve alá.

7. A várostól 3 kmnyire fekvő 806 m. magas *Plestyor* tisztásáról (27 holdas erdei legelő) igen szép kilátás nyilik Nagybányára és a környező falvakra. 2—3 óra alatt ez is kényelmesen megjárható a fennebb (19. l.) már emlitett két különböző úton. Két jó forrása van, egyik Nagybánya, másik Borpatak felé hajló részén.

8. A Nagybánya tulajdonát képező erdőség közepe táján terül el a *Sajtura* nevü tisztás, (45 hold) a várostól légvonalban 6 kmnyire s 3 különböző úton mintegy 3 óra alatt érhető el. Egyik utja a Plestyoron át, másik a Felső-Fernezelytől balra ágazó Szécsénypatak, illetőleg ennek folytatásában a Három Királybánya mellett vezet; mig a harmadik és legkényelmesebb uton a láposbányai kincstári erdőtanyától közelithető meg, melytől jobbra a Fekete-Szent-Györgybánya mellett árnyas erdei ösvényen $1^1/_2$ óra alatt érünk a tisztásra. A kilátás innen még nyiltabb s főként a távolabbi erdélyi és mármarosi havasok panorámáját öleli fel.

KIRÁNDULÁSOK NAGYBÁNYA KÖRNYÉKÉN.

IV. Felsőbánya látképe délről.

VIII. FEJEZET.

Felsőbánya.

Felsőbánya város, melynek karcsu tornyait Nagybánya környékén tett bolyongásaink közben nem egyszer volt alkalmunk látni, Szatmár vármegye keleti végén, Szatmártól 70 s Nagybányától 10 kilometernyire, a *Zazár* patak völgyében fekszik, honnét a város egy része északra a *Bányahegy* aljára, délre pedig az *éli* dombra emelkedik, úgy, hogy maga a város északról és keletről magas hegyek, s délről a keleti hegyektől nyugatra vonuló domb által körülvett teknő alakot képez, melynek nyugatra mindinkább szélesedő nyilása Nagybánya, s azon tul Szatmár felé vezet.

Keletről a Zazár völgy a magas hegyek által mind jobban összeszoritva és kisebb völgyekre ágazva, a Szatmár és Máramaros megye határát képező vizválasztó hegyekben végkép elenyészik.

Közvetlen a város északi oldalánál emelkedik a 729 méter magas *Bányahegy*. A város keleti végétől

pedig egy kilométernyire a Zazar volgyében áll a *Hegyes-* vagy *Középhegy*, mely nyugatról nézve ugy

36. Felsőbánya látképe kelet felől.

látszik, mintha a távolabbi magas hegyek által képezett Zazar-völgyet, ebből kiemelkedve elzárni akarná.

A város határának északi sarkpontját képezi a 9—10 kilométernyire fekvő *Rozsály* hegy; kelet-északkeleti sarka pedig a várostól 16—18 kilométernyire fekvő *Guttin* által határoltatik. Innen a határvonal délnyugati irányban a várostól 8—9 kilométernyire és épen keletre fekvő 1213 méter magas *Fekete-hegyen* vonul át, délkeletről *Nyegrefalu*, délről *Laczfalu*, délnyugatról *Magyar-Kékes*, nyugatról *Giród-Tótfalu* és északnyugatról *Fernezely* határát érintve.

A Rozsálytól a Guttinig vonuló városi határvonal egyuttal Szatmár és Máramaros vármegye vízválasztó és határvonala is. A Guttintól a Feketehegyig a város határa *Kapnikbánya* határával érintkezik.

Éghajlata. Felsőbánya város 362 méter magassága daczára is igen szelid éghajlattal bir, mert az északi és keleti hideg szelektől a környező magas hegyek teljesen megvédik, ugy, hogy itt mindennemü gabona megterem, természetes kaszálói pedig kitünő takarmányt szolgáltatnak. De kiváltképen a gyümölcstermelésnek annyira kedvező hazája, hogy itt a szőllőt kivéve a gyümölcsfa minden neme ültetés nélkül is magától nő s kevés gondozás mellett kiválóan diszlik.

Csapadéka esőben körülbelül megegyez Nagybányáéval; a hóesés gyakran 1—$1^1/_2$ méterre is emelkedik s 2—3 hónapig is állandó jó szánút van. Mindamellett a város fekvésénél fogva védve van a nagy hidegektől, s ez okozza azt is, hogy a leesett hó a helyén marad és hófuvások csak kisebb mértékben fordulnak elő.

Talaja általában lazább kötöttebb agyag, mely

kisebb-nagyobb mélységben, az északi és keleti hegyek felé trachit kősziklán, a déli dombos helyeken pedig agyag-palán fekszik. Hogy e sziklák mit rejtenek mélyükben, volt alkalmunk a környék bányászatának részletesebb fejtegetésénél látni.

Vizei. A várost keletről nyugatra a *Zazár* folyja keresztül, mely a határában fekvő hegyekből fakadó állandó forrásokból ered és növekszik olyanná, hogy a város határán számos érctörő zúzdát és 4 lisztelő malmot hajthat. E patakot tetemesen neveli a Bányahegy nyugati végénél északról kifolyó *Borkut-pataka* is, melynek vize a Kis-Bányáról vezetett árok és a kincstári bányából felhúzott bányaviz által is szaporodik.

Ugyancsak a Zazár patakot neveli a délkeleti hegyekben eredő *Pujpataka* is, mely az erdőből kiérve kaszálókon s a város délkeleti részén keresztül folyva, épen a város közepén ömlik a Zazárba. Ez a patak is, tisztaságánál fogva ivásra lévén használható, igen jó szolgálatot tesz a városi lakosság egy részének.

Végre jelentékenyen neveli a Zazár patakot a Rozsály-hegy alatt eredő, s Kis-Bányán keresztül folyó *Szent-János-pataka*, mely annak daczára, hogy egy része Kis-Bányánál felvéve, a hegyoldalokon mesterségesen készitett hosszu árokban a kincstári nyugati bányaakna gépeinek hajtására vezettetett, képes még malmot is hajtani és Kis-Bányán a guba-ványolókat (kallókat, tisztitókat) elég vizzel ellátni. Ez a patak a várostól nyugatra mintegy két kilométernyire a városi sörház és műmalomnál szakad a Zazárba.

Van a város határában, a *Feketehegy* északi lej-

tőjén egy több holdnyi terjedelmü, mesterséges tó is, az u. n. *Boditó*, mely a feketehegyi patakokból megtelve és táplálkozva, szárazság idején 6 hétig képes a vizműveket hajtani.

Felsőbánya határa különösen gazdag a kitünő vizü állandó forrásokban, melyek közül nevezetesebbek a város közelében fakadó s a város közönségét ivó vizzel bőven kitartó források; és pedig észak-nyugatról a *Rettegi csorgó*, délnyugatra a *Réti* vagy *Czigánycsorgó*, délkeletre a *Csorba csatorna*, keletre a *Szent Miklós* és *Szücs Péter csorgója*, távolabb a *Hegyeshegycsorgó*; még távolabb az északi hegyek között a *Petrezselymes* forrás, melynek jéghideg és bővizü forrása felbugyogásában az apró, tiszta kavicsokat emelgeti.

Van még a Bányahegy északi tövében egy kis savanyu-viz forrás is, melyet kevés kén-hidrogén és szénsav tartalmáért a közelebb lakó bányásznép üditő italul használ.

Ezeken kivül az egész erdőség tele van kisebb vagy nagyobbb forrásokkal, melyekből mind kitünő ivó-viz bugyog ki.

Történelmi vázlat. Nagy- és Felsőbánya városok multjában igen sok közös vonás van. Érdeiknek csaknem teljes azonossága, fekvésüknek egymáshoz való közelsége s a nagyrészben megegyező viszonyok magyarázzák meg azon körülményt, hogy e két testvérváros jóban, roszban annyiszor osztozott egymással; ugyanez okból Felsőbánya város története, főbb vonásaiban már benne van Nagybánya város törté-

tében is, melylyel e mű más helyén már foglalkoztunk.

Felsőbánya város keletkezése — mint a források tanusitják — csaknem ugyanazon időbe esik, melybe Nagybányáé.

Irott forrásokban legelőször az 1329-ik évben találkozunk Felsőbánya nevével, a mikor, mint *Aszszony-patakával*, a mai Nagybánya várossal közös biró alatt élő város emlittetik.

37. Felsőbánya város régi pecsétje (az Anjouk korából).

A XIV. század első felében, nevezetesen 1347-ben, Nagy Lajos királyunk többféle szabadalmakkal s kiváltságokkal ruházta fel e várost, melyek Nagybánya városéival főbb vonásokban egyezők voltak. Ezen kivül Zsigmond 1393-ban, Mátyás 1464-ben és 1482-ben, II. Lajos 1523-ban, Rudolf 1604-ben, végre I. Lipót 1690-ben ismét több féle kiváltságot adományoztak e városnak, mely kiváltságokat Mária Therézia 1741-ben s I. Ferencz 1791-ben megerősitettek. Legkiválóbb fontosságu volt ezen szabadalomlevelek között II. Lajos 1523-iki levele, mely szerint Felsőbánya város bányamüvelő lakosai aranyat,

ezüstöt, rezet, ónat, és vasat szolgáltató bányáik jövedelmei után addig fizetett mindennemü bérfizetés alól teljesen fölmentettek.

A bányák ugynevezett királyi haszonbérét egész 1452-ig a kir. kincstár élvezte; ezen évben e haszonélvezet a rom. kath. templomnak ajándékoztatott.

Ez időtájban ugyanis Hunyadi János, Magyarország akkori kormányzója, e vidékén utazván, Felsőbánya templomának remek kivitelü orgonája annyira megnyerte tetszését, hogy azt az egyházi előljáróság beleegyezésével megvette s Zólyomba szállittatván, kárpótlásul, s mintegy vételárul, a város minden arany és ezüst bányáinak haszonbérét a templomnak ajándékozta, minek folytán minden arany- s ezüst-bánya, az érczek beváltása alkalmával a tiszta jövedelem tizedét a nevezett templom pénztárába tartozott befizetni, mely teher alól az emlitett bányák alig pár évtizeddel ezelőtt mentettek végleg fel.

Ezen tizedekből évszázadokon keresztül óriási összeg gyült egybe, ugy, hogy habár az 1847-ben épittetni kezdett templom — melyről könyvünk más helyén fogunk megemlékezni — 200,000. frtnál többe került, a templom-pénztár még ma is majdnem ugyanannyira menő vagyonnal rendelkezik.

1612-ben Felsőbánya város, a kir. kincstár beleegyezésével, saját határában a »*Kis-bánya*« nevü helységet alapitotta, mely helység maig is fennáll s elég helytelenül irásban s közbeszédben »*Kizbánya*« néven fordul elő.

Igen érdekes Felsőbánya lakosságának Nagybánya

város birtokterületén űzött szőlőművelése is, valamint az ezen körülményekből származott viszony Nagy- és Felsőbánya városok lakosai között. A felsőbányaiak ugyanis, városuk területén megfelelő szőlőtermő talaj hiányában, Nagybánya város területén szereztek s foglaltak akkor ugynevezettt »szőlőskerteket«, s az ezek után nyert haszonélvezetért Nagybánya város pénztárába minden kapás után 12 denárt tartoztak fizetni. Minthogy pedig Nagybánya város hatósága 1734-ben eme 12 dénáron felül még kilenczedet is követelt a felsőbányai szőlőbirtokosoktól, mely ujabb terhet ezek nem voltak hajlandók elfogadni: e körülményből hosszu és kellemetlen pör keletkezett a két fél között, mely hosszas vajudás után aként dőlt el, hogy az eddigelé is fizetett 12 dénáron felül, a követelt kilenczedett csak az ujonnan szerzett szőlőbirtokok után fizessék az illető uj birtokosok, a 12 denárt azonban külömbség nélkül tartozott mindenki — régi vagy uj birtokos — megfizetni.

A mult század végén s a most folyó elején Felsőbánya város minden tekintetben legvirágzóbb korát élte. Lakossága száma tekintetében Nagybányát nem egyszer felül is multa. E folyó század második felében azonban erős hanyatlásnak indult, a legközelebb lefolyt évtizedekben közigazgatási szervezete is nem csekély mértékben zilált volt; nehány év óta azonban a hivatottak e ziláltság megszüntetésére mind nagyobb gondot forditanak, ugy, hogy a minden irányban mutatkozó törekvésekből Felsőbánya város szebb jövőjére a legbiztosabban számithatni.

A város lakossága. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint Felsőbányának 4816 lakosa van, kik közül 4412-nek magyar, 14-nek német, 9-nek tót, 279-nek oláh az anyanyelve, 2 pedig egyéb nyelvü. Vallás szerint a lakosok következőleg oszlanak meg: 2842 róm. kath., 1179 gör. kath., 5 gör. keleti., 14 ágostai., 763 ev. ref., 116 izraelita. — A lakott házak száma 979, a város területének nagysága pedig 12460 katasztrális hold.

A város háztartása összes kiadásait törzsvagyona jövedelmeiből fedezi. 1894-ik évre összeállitott költségelőirányzatának kimutatása szerint a városi erdők, rétek, legelők, épületek, bolthelyiségek kezelése és haszonbéréből, iparüzletekből, jogokból s tőkepénzek kamataiból előirányzott bevétel 70.650 frt 65 kr., kiadás 70.584 frt 31 kr., mutatkozófölösleg 66 frt 34 kr. A városnak pénztárát terhelő szenvedő tőkéi ez idő szerint nincsenek. Összes közmivelődési kiadásai 2643 frt 24 kr.

—

A társadalmi élet élénkitésén az Olvasó egylet és a Polgári kör, továbbá a mükedvelő társulat, a dal és zeneegyesület buzgólkodnak. Minthogy a város intelligenciáját, habár jóval kisebb számban, de ugyanazon elemek alkotják, a melyek Nagybányáét, természetesen társadalmi élete is nagyjában ugyanazon keretek közt mozog, sőt a két városnak a földrajzi helyzetben és történelmi traditiókban gyökerező testvéri összetartozása a társadalmi élet terén bizonyos intim közösséget teremtett, mely csak nemrégiben tolta előtérbe politikai egyesülésük eszméjét is.

—

Felsőbánya középületei közül nemcsak viszonylagos, hanem önálló művészi értékénél fogva is első helyen áll a róm. kath. templom, mely a város főterén, kis parkkal körülvett terraszon emelkedik s hatalmas arányaival messze dominálja a környéket.

A felsőbányai r. kath. plebánia 1452-től fogva a bányatizedből, — az ugynevezett urbura jövedelemből volt fentartva, — melyet mint a város történeti vázlatában emlitettük Hunyadi János, Magyarország kormányzója, azon orgona vételárából adományozott az egyháznak, melyet a templomból Zólyom várába vitetett s mely ottan e század elején elégett.

Midőn a protestantismus a kath. lelkészséget Felsőbányán megszüntette, az urbura jövedelmét a protestánsok a saját lelkészük s tanitóik fentartására forditották. Viszszakerülvén eme jövedelem ismét a róm. kath. egyház birtokába, ebből épült e vidék legszebb temploma, a felsőbányai róm. kath. templom, melyre az egyház pénztára többet forditott kétszázezer forintnál.

A templom épitése 1847-ben vette kezdetét s csak 1855-ben nyert teljes befejezést, mely évben aug. 15-én Obermayer András szatmári kanonok s káptalani helyettes által ünnepélyesen felszenteltetett. Tervét egy szatmári egyházmegyei pap, Tischler Albin zajtai plebános készitette.

A templom keresztalak és góthtal vegyes római stilben épült. Belül jobb és balról 2-2 pár diszes márványozott oszlop tartja a főboltozatot, melyen gyönyörü freskók, szűz Mária életéből vett jelenetek láthatók. Az oltárkép müvészi kivitelben Mária menybemenetelét ábrázolja. Az orgona 24 változatu és igen szép; Hesse Károly bécsi orgonakészitő műve, ki azt a párizsi nemzetközi kiállitásra szánta volt. Meg kell még emlitenünk a főbejáratnál levő gyönyörü, 4 oszlop ál-

V. Felsőbánya keleti része a róm. kath. zárdával.

tal tartott portálét, melyhez 3 oldalról lépcsőzet vezet fel. A lépcsővel szemben jobb oldalon az előtérben Szt. István, belül a fülkében Szt. Pál; balról a kültérben Szt. László, belül pedig Szt. Péter kőből faragott kolosszális szobrai láthatók. Maga a lépcsőzet is ugy szépség, mint tartósság tekintetében kiváló alkotás.

A város éjszaki oldalán levő magas dombon áll a kálvária-kápolna, a déli oldalon lévő temetődomb tetejében pedig a Szent Mihály tiszteletére épült kápolna.

A templom pénztára épittette a legközelebb mult időben a diszes róm. kath. fiu és leány iskolát. Az épitési költség meghaladta a hetvenezer forintot. Ezen épület alapkövét 1887-ik év aug. 15-én Haslinszky József apát, felsőbányai plebános tette le, s rendeltetési czéljának 1890-ik év őszén adatott át.

A fiu-iskolák tanitóit részben Felsőbánya város, részben a templom pénztára fizeti; a leányiskolát és róm. kath. kisdedóvot pedig egészben a róm. kath. templom pénztára tartja fenn. — E pénztár az 1893. évben az iskolai épület fentartási költségein felül iskolai, illetve nevelési czélokra 3407 frt 56 krt forditott, mely kiadás a templom pénztárának állandó terhe.

A leányiskola és óvoda az irgalmas nővérek szakavatott vezetése alatt áll, internatussal összekötve. — Az elemi iskolában és ovodában jelenleg 4 tanitó, 2 tanitónő és 5 irgalmas nővér teljesiti az oktatást.

Megemlitésre méltó még, hogy a felsőbányai róm. kath. templom pénztára az 1848—49-ki szabadságharcz alatt, a Kazinczy tábora szükségleteinek fedezésére tizennyolczezer frttal járult.

—

A reformátusok uj temploma mindjárt a r. kath. templom szomszédságában, attól nyugatra emelkedik.

A felsőbányai protestáns egyház Luther fellépése után nehány év mulva alakult meg, hivei azonban már 1567-ben Kálvin tanait fogadták el.

Ez időben a protestánsok már megfelelő, diszes kőtemplommal birtak, mely már 1530-ban teljesen készen állott.

A protestáns vallás fellépése után Felsőbányán a róm. kath. egyház csakhamar megszünt és csak 1719-ben éledt fel ujra; az ev. ref. egyház pedig a XVI-ik század végén s a XVII-iknek elején élte legvirágzóbb korát. Iskolájában nem csak alsóbb, hanem felsőbb oktatást is nyertek a város és vidék fiai; latin és görög nyelvet, logikát, sőt theologiát is tanitottak benne, ugy, hogy az egész környék ref. egyházai képzett tanitóikat ez iskolából nyerték.

Az egyház lelkészi hivatalánál lévő levéltárban elhelyezett, azon korbeli »iskolai törvények« tanusitják, hogy mily szigoruan őrködött az egyház előljársága eme féltett kincse, iskolája felett.

A XVII-ik század második felében azonban, mint az egész magyarországi protestáns egyházra, ugy a felsőbányai ref. egyházra is, gyászos napok következtek. — I. Leopold idejében templomától, paplakától s iskolájától, valamint fekvő vagyonától, általában összes jövedelmeitől megfosztatott. A felséghez többször kérelemmel járult hivek mindannyiszor el lettek utasitva — s csak 1693-ban a gróf Károlyi Sándor kir. biztos által, a városon kivül kimutatott helyen engedtetett meg a templom-épités, s ekkor is csak nagynehezen mehettek anynyira, hogy az elvett kőtemplom helyett fából épithessenek egyszerü, torony nélküli templomot.

E templomban imádta istenét az ev. ref. lakosság 200 éven keresztül.

1845-ben hozzá kezdett az egyház egy másik, s most már kőtemplom épitéséhez; de a közbejött

1848-ik évi forradalom miatt — jobb időkig — abban maradt. Az épitkezésre aztán nagyobb és sikeresebb mozgalom csak a hetvenes évek kezdetén indult meg; a midőn mind itt helyben, mind az ország több részében e czélra gyüjtés eszközöltetett.

A templom-pénztárból, — melybe a református hivek, mint bányamunkások havi fizetéséből tetemes összeg folyt be, az akkori lelkész, Czelder Mártonnak fáradhatatlan utánjárása folytán, 15 ezer frt lett 1876-ban királyi engedélylyel kiutalványozva. Az akkor 7—8 ezer frtnyira gyült összeghez adatván ez, 22—23 ezer frt birtokában templom épitéshez fogott az egyház; de az egyházi előljáróság némely tagjai nagyobb alapot óhajtottak gyüjteni s igy csak az 1888-ik évben kezdtek a Matolcsy Lajos nagybányai városi mérnök által tervezett és 1890-ben ünnepélyesen felszentelt templom épitéséhez, a mi az orgonával (2000 frt) s egy uj haranggal együtt 36000 frtba került. — A templom fölépitéséhez több kegyes adakozó nagyobb adományai is járultak. — Az egyháznak jelenleg 21 ezer frt tőkéje, 740 frt évi bért adó több rétje, s nehány bányarészvénye van, mely utóbbiak szintén kegyes adakozók adományai.

A város a ref. iskola fentartásához évenként 462 frttal járul s az egyház czéljaira 168 m.^{3} tüzifát szállittat; az uj templom épitéséhez 1000 frt segitséget s szükséges fát adott. — A jelenlegi ref. iskola-épület e század elején készült; benne két tanitó szolgálja a tanügyet.

Az egyház anyakönyve 1702-ik évben kezdett vezettetni; egy évvel előbb, mint például a nagy Debreczenben. Alig van az egész országban 4—5 régibb református anyakönyv. Rendszeres jegyzőkönyvei e század elejéről valók.

Van az egyház birtokában egy igen nevezetes énekeskönyv, a Gradual hat példányának egyike, me-

lyet I. Rákóczy György fejedelem nevének saját kezével való beirása mellett 1636-ban ajándékozott a felsőbányai ref. egyháznak. — Van továbbá birtokában egy urasztali tányér 1533-ból, egy másik 1648-ból; egy 1593-ban készült fedeles ezüst keresztelő kanna; két igen szép gazdagon aranyozot urasztali pohár; számos régi és ujabb urasztali teriték.

A Magyarországi Kárpát-egyesület »Keleti kárpátok« osztálya 1884-ben, az itteni ref. egyházat, az egyházi tárgyak gondos megőrzéseért, elismerő oklevéllel tüntette ki.

A felsőbányai görög katholikus románok rég időtől fogva, legnagyobb valószinüséggel a szomszéd román-falvakból s a közeli vidékről származtak be Felsőbányára, mely bevándorlás évszázadokon keresztül tarthatott; szóbeli adatok, vagy irásbeli följegyzések hiányában azonban azt, hogy mely időben voltak már annyira fölszaporodva, hogy rendes egyházközséggé alakulhattak, biztosan megállapitani nem lehet.

Jelenlegi egyszerü fatemplomuk 1793-ban épült s ugyanez év aug. 27-én szenteltetett föl; tehát jelenleg épen száz éves. Azelőtt az akkori paplaknak egyik szobája volt berendezve templomi szolgálatra s használtatott imaház gyanánt.

A templomban mindössze annyi emlitésre méltót találunk, hogy a szentélyt a főhajótól elválasztó u. n. »ikonosztáz« vidékünkön az egyedüli, melyen a tisztán keleti stil érvényesül.

A görög katholikusoknak szintén van 6—6 osztályú, fiu- és leány elemi iskolájuk; de ebben még a fiu- és leánynövendékek egy osztályban, egy tanitó által nyerik kiképeztetésüket, minek egyedüli oka a felekezet szegénysége; a tanitványok száma itt évenként 60—70.

A népnevelés ügye különösen magas vonalon áll a kath. leányiskolák osztályaiban, hol az irgalmas nő-

vérek a rendes tananyagon kivül elismerésre méltó tevékenységgel tanitják a házi ipart s kivánatra a német, franczia s angol nyelveket, valamint a zenét is, s ez odadó buzgalomnak látható eredménye is van már, mert a vidéknek számos növendékét hozzák ide alapos kiképeztetés végett.

Felsőbánya kulturális intézményei közt emlitésre méltó még a társadalmi uton létesült, felekezet nélküli kisdedóvó intézet, melybe évenkint 60—70 óvodaköteles gyermek jár s jó gondozás alatt nyeri első kiképeztetését.

A város kezelése alatt álló szegény-ápoldának egy hat szobás, földszintes kőházán kivül van 20,063 frt 37 kr alaptőkéje; 15—20 elaggott, vagyontalan, helybeli illetőségü egyén nyer itt szállást, fát, világitást s naponként 10—15 kr élelmi dijat. E szegényápolda alapitványából épitette fel mult évben a város képviselő testülete a járvány-kórházat, melynek telkén épen most van furatás alatt egy ártézi kut.

Van még ezenkivül a városban egy »Szegény gyermekeket segélyező egyesület,« melynek alaptőkéje 1761 frt; ezen tőkének kamatai, továbbá az alapitványi és tagsági dijakból évenkint mintegy 50—60 szegény iskolás gyermek láttatik el ruházattal, s a szükséges tankönyvekkel és pedig minden felekezeti külömbség nélkül.

A város többi, világi rendeltetésü középületei közül megemlitendők:

1. *A városháza.* Erős, tömör, egyemeletes kőépület, mely a főtér déli oldalán a róm. kath. templom közelében emelkedik.

E városházat, Kékesi Mihály főjegyzőnek a levéltárban elhelyezett feljegyzései szerint 1739-ik évben épitették. Ugyanis a jegyzetek szerint a város 1593-ban a láposi tatárok által felgyujtatván, a város-

háza is a tűz martaléka lett s csak hosszabb idő multával jött a város azon helyzetbe, hogy a jelenlegi székházát 1739-ben felépittethette.

2. ***A királyi bányahivatal*** épülete a főtér nyugati sarkán áll s emeletén a bányatanácsos hivatali főnök lakását, földszintjén pedig a hivatali helyiségeket foglalja magában. A főtér folytatását képező széles utcza déli oldalán látjuk a földszintes ***bányaiskolát***, melyben a bányászati szolgálatnál alkalmazandó altiszteket képezik ki.

Technikai tapasztalatok iránt érdeklődő turisták számára tanulságos látni valót nyujtanak a város völgyében elhelyezett nagyszabásu ***zúzómüvek*** és a ***rézkohó***.

A város vendéglője és mulató helyei:

1. Az »Arany korona« nevü vendéglő a piacz felső részén, a Kapnik-utcza sarkán; egy emeletes épület; földszintjén van két vendégszoba, konyha és a modern kivánalmaknak még nem egészen megfelelő kávéház; emeletén egy nagy terem, hol a tánczmulatságok és szinielőadások szoktak tartatni, továbbá egy öltöző szoba s két kisebb terem, hol az olvasó-egylet tartja otthonát.

2. Az ugynevezett »Nép-kert,« mely 10 hold terjedelmü, gyümölcsfákkal rendszeresen beültetve, szépen szegélyezett sétautakkal. Itt van berendezve a kellőleg gondozott községi faiskola is.

A népkert bejárata mellett elterülő kis domb fensikjáról a városra, a Guttin, Rozsály, Feketehegy, valamint az ezeket koszoruzó erdőségekre gyönyörü kilátás nyilik.

3. A Sörház, mely 10—15 évi szünetelés után 1893-ban ismét üzembe vétetett. 8 holdnyi szép gyümölcsös kertje van. A városra, valamint a szomszédos somos- és vereshegyi erdőségekre innen is gyönyörü kilátás nyilik.

—

Közgazdaság. A város lakosságának nagy része bányászattal, kisebb része pedig mező- és kerti-gazdasággal és kézműiparral foglalkozik. Utóbbi időben kezd az állattenyésztés is némi lendületet venni.

Terménygazdaságának legkifejlődtebb ága messze földön hires gyümölcstenyésztése. A város környékén a kedvező éghajlati viszonyok folytán minden gyümölcsnemnek annyira kedvező hazája van, hogy a vadgyümölcsök: málna, szeder, földieper, áfonya, mogyoró, dió, gesztenye, nehány szilvafaj, vadalma s körte minden emberi beavatkozás nélkül dúsan teremnek s a szorgalomnak csak is azon feladat jut, hogy a gyümölcsfákat a kellő távolságba helyezve, s a vadakat nemes fajokkal benemesitve, a kiirtott üres helyekre átültesse.

Tényleg a gesztenyét, diót, beszterczei szilvát, — nehány faj hazai almát, körtét és cseresznyét nagyban tenyésztik Felsőbányán s a három első, valamint az aszalt szilva és szilvaiz, mint könnyen szállitható kereskedelmi czikkek, már a legrégibb időkben is szekereken főként Lengyelország felé nagy mennyiségben szállittattak s nem csekély jövedelmet adtak a lakosságnak, mely jövedelem ma már annyival biztosabb, minthogy az elsorolt czikkek a vasutakon minden

irányban könnyen szállitható s már is mondhatni világkereskedelmi czikkeket képeznek.

A nyers alma, körte, cseresznye — bár ma már a legjelesebb fajokkal vannak felfrissitve — romlandóságuk s költséges szállithatóságuk miatt még eddig csak ritkábban vitettek távolabbi vidékre, vagy épen külföldre, hanem inkább a helybeli fogyasztásra voltak utalva; ha azonban a nagybánya-mármarosi tervben lévő vasut kiépül, ezen nyers gyümölcsöknek is állandó piaczuk nyilik Lengyelország felé.

Iparágai közül egyedül a fazekasipar fejlődött annyira, hogy czikkeit a megye határain tul is messze elszállittatja s mint keresett árut jól értékesitheti.

A kereskedelmi és hitelviszonyok szolgálatában jelentékeny tényezőt képez ez 1890-ben alakult s jelenleg 20005 frt alaptőkével biró részvénytakarékpénztár.

—

A város kiránduló helyei. 1. Fekete hegy. A várostól kelet-délkeletre fekvő 1243 m. magas Feketehegy egyik legszebb s leghálásabb kiránduló helye Felsőbányának, hová nagyobb kerülő uton lóháton s 3—4 óra alatt a városból gyalog is kényelmesen, minden nagyobb fáradság nélkül fel lehet jutni. Az út a fővölgy éjszak felé való kanyarodásánál kezdődik s majdnem állandóan keleti irányban tart.

A Feketehegy alantabbi környéke itt-ott fiatalabb, helyenként pedig ős bükkös erdőséggel van körülvéve, melybe a város felett mintegy 2—3 kilométernyire beérve, folyton kellemes árnyékban haladhatunk s

magát a hegyet sem láthatjuk, mig egészen a tető alá érve, a sürü erdőségből ki nem emelkedünk.

Maga a hegytető körülbelül 8—900 holdnyi, közepén kissé emelkedett kopár, fátlan sik terület, mely hegyi füvel, vastag puha mohával s helyenként fekete és vörös áfonya-bokrokkal van benőve. — A hegytető délnyugati, kissé alantasabb fekvő szögletében van egy bővizü forrás is, mely kitünő tiszta, hideg vizével a legkellemesebb üdülést nyujtja a megszomjazott s fáradt látogatóknak; de leginkább a páratlan kilátás az, mi e hegytetőhöz anynyira köti a kirándulókat.

Ha a hegytető éjszaki szélén függélyesen emelkedő kősziklák felett leülünk s széttekintünk: Felsőbánya város egész birtokterületét, erdőségeivel, hegyormaival s völgyeivel egy tekintetre beláthatjuk. Ugyanez oldalról láthatunk bele a hegy éjszaki lejtőjén levő szép, ugynevezett Bódi-tóba is. Egész tisztán állnak ezenkivül előttünk a Felsőbánya határain jóval túl nyugatra fekvő s a Tisza és Szamos völgyét elválasztó hegységek s ezeken tul kelet felől a máramarosi, délkelet felől pedig az erdélyi magasabb hegyvonalok tünnek fel, sőt azon hegyvonal is habár nem mindenkor s nem egész tisztán kivehető e helyről, mely nyugatra huzódva, a régi Magyarország s Erdély határát alkotta. Kelet felé szembe tünik a magas hegyek közötti szük völgyben hosszan elnyuló Kapnikbánya. A legszebb kép azonban mégis nyugatra esik innen, hol az éjszaki s déli hegységek által összeszoritott Zazár-völgytől a nyugat felé mindinkább

szélesedő Szamos-völgyre s az ennek végén kezdődő sikságra való kilátás határát csak a távolság s a levegő sűrüsége korlátozza, ugy, hogy e helyről éles távcsővel az egész Szatmármegye sikterülete tisztán s kényelmesen áttekinthető.

A Feketehegyről egy rövid óra alatt könnyen le lehet ereszkedni a már emlitett Bódi-tóhoz, mely utunkban megtaláljuk mindazon forrásokat, melyek a Feketehegyből fakadva, a sziklák között lefelé kellemesen csörgedezve s lentebb jókora patakká növekedve táplálják az emlitett tó vizét.

2. A Bódi-tó a Feketehegy éjszaki aljában levő sűrü erdőséggel körülvett szép, kies helyen terül el, hová, minthogy itt az u. n. »tópásztor« lakása kellemetlen időben menedéket nyujt s minthogy e pontra már szekeren is kényelmesen fel lehet jutni, minden év sűrü rajokban hozza a kiránduló társaságokat. Útja a Zazár völgyében, a *Hosszú-orom* nevü hegy (982 m.) alatt levő lugzómünél tér el keleti irányban.

3. Rozsály-hegy. A Rozsály hegyre Felsőbányáról a sörháznál kezdődő kisbányai völgyön, illetőleg magán a bájosan fekvő *Kisbánya* községen át akár lóháton, akár gyalog kényelmesen juthatni fel 4—5 óra alatt.

4. Guttin-hegy. E hegy nemcsak a vidéknek, de egész Szatmármegyének legmagasabb pontja, éjszaknyugati aljában gyönyörüen fekvő ugynevezett tengerszemmel; azonban a várostól való távolsága, magassága, valamint kopasz fensikjának terjedelme miatt egy nap alatt megjárni nem lehet. Ezért leg-

czélszerübb a kirándulást ide ugy intézni, hogy egy délután lóháton, vagy gyalog a Felsőbánya várostól mintegy 5—6 órányi távolságban levő tengerszemig érjünk, s itt kipihenve magunkat, kora hajnalban igyekezzünk a tetőre juthatás czéljából a mintegy 2 órai, kissé fáradságos — mert erősen meredek — utat megtenni, ha azon felejthetetlen szép látványt élvezni óhajtjuk, melyet a tetőről a nap fölkelte nyujt. A Guttin terjedelmes fensikja helyenként kopár, kőszikláss, nagyobb része azonban füvel, fekete és vörös áfonyával, s törpe boróka-fenyővel van benőve.

A Guttinról — melyről egyébként Kapnikbánya ismertetésénél még bővebben fogunk szólani — felséges kilátás nyilik nemcsak a körüllevő hegységek fensikjaira, hanem főként Máramarosmegye óriási havasaira s azok völgyeire.

A Guttinhoz vezető ut egy darabig a Zazár völgyében, az u. n. *Sojor*-ban vezet, a felsőbánya-marmarosi útvonal mentén. Ez az útvonal is egyike a legregényesebbeknek. Számtalan kanyarulatban, s Felsőbányától kezdve 627 méternyi emelkedéssel ér $1^1/_2$ óra alatt a *Magura* (1123. m.) és *Kőröshegy* (1148 m.) közé, a honnan kezdve aztán állandóan ereszkedik. Az előbb emlitett két hegy ormán vonul át Szatmár- és Marmaros megyék határvonala s ettől valamivel lejjebb találkozik az út az Alsó-Kapnik keleti határától éjszaki irányban húzódó másik (kapniki) sojori uttal. A Guttinra vezető út a Zazárnak a fővölgytől való elszakadásánál jobbra tér el s a Magura alatt keresztezi a kapniki Sojor utját.

5. Bányahegy. A Felsőbányáról tehető hegyi kirándulások között egyik leghálásabb a város mellett, illetőleg közvetlen felette lévő *Bánya-hegy*, hová kissé ugyan meredek, de mindamellett is eléggé járt gyalogutakon pár óra alatt fel lehet jutni.

Ezen kirándulás alkalmával a m. kir. kincstár tulajdonát képező bánya-aknákat, valamint a többi bányászati műveket szemlélhetjük meg; fent a hegyen pedig a magán-bányák bejáratait, a már kiművelt, elhagyott, s helyenként összedüledezett üregeket láthatjuk, szóval ezen rövid félnapi kirándulásnál az élvezhető kellemes kilátáson kivül megismerkedhetünk a fémbányászat csaknem minden részletével, a nélkül, hogy ezért a föld mélyébe kellene leereszkednünk. Visszatérve megtekinthetjük a kincstári érczzúzó és tisztitó műveket is, melyek a legujabb technikai vivmányok szerint vannak berendezve.

5. A keleti árok igen kellemes s rövid félnapra való kiránduló, vagyis inkább csak sétahely, melyet minden nagyobb fáradság nélkül, sürü erdőség fái között, a völgyekbe bevezetett mintegy kétezer méter hosszoságu vizvezeték mentén kényelmesen bejárhatunk, mig annak végén az azt folyton vizzel tápláló természetes patakot elérjük. Itt alkalmas lóczák, asztalok, sőt egy csekélyke menedékház is várnak reánk.

A nyugati árok hasonló az előbbihez, azon különbséggel azonban, hogy ez közelebb van a városhoz s igy még annál is könnyebben s hamarabb járható be. Egyébiránt e helynek egyes pontjairól is szép kilátás kinálkozik a fentebb már leirt bánya-hegy nyu-

gati, s a város egyes részeire. Ezen árok mellett haladva kényelmesen elsétálhatunk az északi hegytömegek közé ékelt ***Kis-bányáig***, mely kis oláh falunál jobban elrejtve fekvő »zugot« nem lehet képzelni. A szó legszorosabb értelmében körülzárják a hegyek, melyek fölött sziklasisakjával a komor ***Rozsály*** parancsnokol. A község alatt csörgedező patak több tavat hasit át s partjai mellékén itt-ott nehány savanyuviz forrás is van, melyek közt ásványtartalmára nézve a ***Királyasszony forrása*** a legnevezetesebb. Kisbányáig az ut 11 km., azért már inkább nagyobb kirándulás számba mehet, de a ki ezen erdőségek és hegyek közé rejtett kis oláh községet s egészséges, szép typusu lakosságát megismerni akarja, örömest fog e kirándulásra egy egész napot is szánni.

IX. FEJEZET.

—

Koltó.

Hol van az a Koltó? Valahol az Isten háta megett« kérdezi magában Arany János, mikor (1847. szeptember 7-én) utnak ereszti ide levelét Szalontáról, hogy vele a boldog szerelem magányában siessen üdvözölni költőtársát, a ki tiz nappal előbb irta neki: »Szeptember 8-án este ott leszünk s ha tőled jön a levél, ne búsulj, házasságom első napján is elolvasom. Akár hiszed, akár nem, ezt nem mindenkivel tenném.«

Ma, ide s tova félszázad multán is, sok olvasó ajkán lebeghet az Arany János kérdése, a mikor Petőfit lapozva, 28 szebbnél szebb költemény alatt találja ennek az igénytelen falucskának a nevét. S vajjon ezek közül hánynak támad kedve szinről szinre látni azt a bűbájos ábrándoktól megszentelt helyet, a hol Magyarországnak és a szerelemnek legnagyobb dalnoka sok küzdelemmel kivivott — s ah, oly rövid — boldogsága első napjait élte? Hányan szeretnének

elmenni oda, messze napkeletre, »azokon a szép kék hegyeken túl«, a »láposvölgyi regényes magányba«, hová a világ zajából nem jut el

Csak az a halk tengerféle morgás,
Mely a zajnak csak visszhangja, nem más,
Mely meg nem zavarja álmainkat.
Sőt még költőibb álmokba ringat...?

A koltói kastélynak nincs vendégkönyve, mint egy-egy menedékháznak égretörő bérczek tetején; de ha volna is, nem sok lapját töltötte volna be félszázad óta a nemzeti kegyelet. A mi nagyjaink kultusza még nem emelkedett addig a naiv rajongásig, melyet a külföld legmüveltebb és leghatalmasabb népei nem szégyelnek a saját nagyjaik iránt, mikor minden kis helyet, melyhez életük egy-egy nevezetesebb mozzanatának emléke fűződik, a nemzeti büszkeség és kegyelet búcsujáróhelyévé szentelnek. Turistáink még a magyar föld szépségeit is csak most kezdik felfedezgetni, nem hogy a magyar költészet emlékhelyeit keresgélnék! Pedig a költők válogatósak a természettel szemben is, s annak a tájnak, mely inspiráciojukat felkölti s melyet ábrándjaik meghitt rejtékévé avatnak, nem közönséges bájakkal kell ékeskednie. Kivált ha Petőfiről van szó, ki magát a természettel s a természetet saját lelkével annyira tudta azonositani.

Ám jőjjön velünk a szives olvasó s győződjék meg róla, hogy a Petőfi paradicsoma turisták számára se hálátlan kiránduló hely, mely csak emlékezetesebbé, de nem szebbé lett a Petőfi legszebb versei által.

Koltóra Nagybányáról, a nagybánya-deési utvonalon, kocsin jó fél óra alatt érünk. Katalinfalva tulsó

végénél hagyjuk el az országútat s még mindig jól gondozott mellékúton térünk be a csinosan fekvő kis faluba, mely alig nehány száz lakost számlál. De ez a kis számu lakosság igazi oázisa a magyarságnak a túlnyomóan oláh falvak közt; mindannyian magyarok s a református hitet vallják. Szorgalmas és becsületes földmivelő nép, mely főként kerti veteményekben a környéknek távolabbi pontjain is legkeresettebb szállitója.

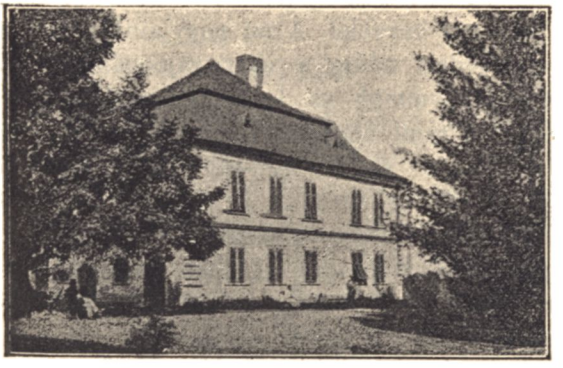

38. A koltói Teleki-kastély.

A kastély a falu éjszaki szélén, mindjárt az út mellett áll, szemben a csinos kis ref. templommal, jókora park közepén. Mind a négy oldalán egyenlő, szabályos négyszögü emeletes épület, csúcsban végződő kettős tetővel azok közül az egyszerü érdélyi »udvarházak« közül való, melyek igénytelenségükkel fesztelen pihenőre hivják az utast s a mi előkelőséget, kincset és fényt rejtegetnek, azt csak akkor tárják fel előtte, ha már jól kimelegedett falaik közt. Szakasztott olyan

ház, mint a milyen házigazda felejthetetlen tulajdonosa, Teleki Sándor ezredes volt.

Ez a csodálatosan regényes életü s egyéniségében annyira érdekes főur, a ki Európában mindenütt otthon érezhette magát, ezt a kis falut, ezt az egyszerü udvarházat vallotta a szó legnemesebb értelmében igazi otthonának, a hova változatos életpályája mindon állomásáról fájó lélekkel vágyott vissza. Mint Jókai irja koltói emlékezései közt: »bejárta egész Európát azért, hogy felfedezze, milyen szép kilátás van a koltói dombról a kis Buba (Blanka leánya) szőke feje fölött nézve.« Olvassuk csak el, iratai között hányszor emlékezik meg erről az otthonról, milyen meleg szinekkel ecseteli szépségeit, mennyire költővé teszi ilyenkor lelkesedése. Ime, a kastély kertjéből nyiló kilátás rajza az ő ecsete vonásaiban: »Kertemből a kilátás olyan, hogy continentális vidéken ritkitja párját. Házam egy kis lejtős magaslaton áll, az előtéren éjszak felé sima, nagy térség, zöld rétekkel és tölgyfacsoportozatokkal; a térséget a Lápos vize kigyózza végig s egy magaslatról egész futása látható, mint a hogy Petőfi mondta a kanyargó Szamosról: egy oda fagyott villám. A másodtéren, a Láposon túl lankás dombok szilvafákkal beültetve, fölöttük egy fensik óriás tölgyerdőkkel, tiszta időben 18 falunak fehér tornya látszik, minden falu kertjei fákkal ugy beültetve, mintha erdők közepén állnának. A háttérben amphitheatralis kanyarulatban a Kárpátok hegylánczolata, Ugocsamegye két nagy mamelonjától föl keletre az ősz *Cziblesig*, középen az öreg *Rozsály*, óriás

szikladomborulatokkal s tetején mértföldekre terjedő egyenes fennsikkal, megrakva sötétzöld áfonyabokrokkal; jobbra tőle a *Guttin*, a hegyek óriás puposa, egyenesen kiálló gránitcsúcsaival... távolabb a *Hugyin*, fején a fehér felleg.. a három águ *Czibles*, a magyar haza tridense, magára huzva a villámokat, mint torreador a bőszült bikát. El jobbra a *Feketehegy*, sötéten, feketén, árnyékban tengerszemével, vidékünk Finsterarhornja; magányosan, elszigetelten egyedül a *Sátorhegy*, aljában jóttevő gyógyforrásával, méltó hely lenne a sátoros hét vezér sirjául És ez mind zöld, mind benőve fákkal, végtelen tömör, sötét és világos zöld kővé vált tengerhullámokat képezve. Feljön a nap a Guttin háta mögül, fényárja megvilágitja a hegykolosszok csúcsait, a szürke pitymallat kékbe megy át, az alantjáró köd küzd a nap sugaraival, föl magasra száll, felleggé válik s halad tovább, vagy alászáll a földre, harmattá lesz s ragyog, mint brilliánt a növények szálain.. Alkonyatkor a fernezelyi kohófüst kijön a völgybe s eltölti azt kénszaggal; hányszor üté meg e szag orromat a számkivetésben!«

Ezt a szép leirást, mely Koltónak tisztán turisztikai szempontból való érdekességét is élénken ecseteli, a »Petőfi Koltón« czimü emlékezésből irtuk ki. A ki a Teleki Sándor ragaszkodó, hálás lelkét ismerte, természetesnek találja, hogy az a kegyelet, melylyel halhatatlan barátja emlékét körülvette, Koltót, az úgyis annyira szeretett otthont még kedvesebb, még szentebb helylyé tette előtte, a melyről jogos büszkeséggel mondhatta el, hogy »mindig geografiai nevezetesség lesz e hazában.«

Teleki 1846. szeptemberében ismerkedett meg Petőfivel Nagykárolyban. Ismeretes az a jellemző discursus, mely a bemutatkozásnál folyt közöttük. »Ön az első eleven gróf a kivel beszélek.« »Hát döglöttel beszéltél-e? »Az magam is voltam komédiás koromban.« »No czimborám, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan vad gróf vagyok.« Petőfinek tetszik a felelet, kezet nyujt — s a jég meg van törve. A megyegyülés után Teleki szállására viszi a költőt, a ki ott rögtönözve »A bilincs« czimü költeményét irja meg s adja emlékül a grófnak. »Druszám, ha lehet ne hagyjuk el egymást. Ugy-e eljösz hozzánk Koltóra?« »Erről beszélünk« — s azzal elválnak. Petőfi a gyülés után október elején Nagybányára megy; Pap Zsigmond, a kivel már előbb, Pesten kötött barátságot, tudatja érkeztéről Telekit, a ki aztán kiviszi Koltóra. A vidék nagyon megtetszik a költőnek s a kis falu kastélyában mozgalmas politikai életet is talál. A Részek visszacsatolása kérdésében csak a kis Kővárvidék állt meg derekasan a kormány administratoraival szemben, kik Krasznát, Zarándot és Közép-Szolnokot már megnyerték a visszacsatolás ellen. Wesselényi Miklós volt vezére a mozgalomnak, Hosszu László kővárvidéki főjegyző és Teleki Sándor a legtevékenyebb részesei s a tanácskozások rendesen a koltói kastélyban folytak. Egy ilyen mozgalmas tanácskozás után az ebéd fölött elhangzó pohárköszöntések közben rögtönözte Petőfi »Erdélyben« czimü gyönyörü költeményét. Egyébként is élénk változatosságban teltek napjai Koltón. Lovagoltak, kocsikáztak, kirándulásokat tettek a környék

Petőfi Nagybányán irott verse.

(A Nemz. Muzeumban őrzött eredeti kéziratról.)

Bányában.

[illegible]

Ezer ölre vagyok idelenn a
Föld ölében,
Honnan az őrök éji kiáltása
Vad jöttében.
A kis lámpa vesztegető sugára
Fölvet néha a sötét éj arcára,
Mint a tarka galamb.

Ezer ölre a virágoktól s a
Napvilágtól,
Ezer ölre! Tán már a pokol fenn
Innen távol;
Vagy ő már bennem is vagyok a pokolban?
Bennem, mert a sátán bára itt van,
A hol az arany terem.

Bányaszellem, sátán, kincs királya,
Mit adsz értem?
Mennyit adsz, ha szívemet te néked
Eligérem?
Alkudjunk meg, jöjjön, bányaszellem;
Most az egyszer volt kejöni kedvem,
Vagy lépjen többé vagy soha. —

Várlak, várlak, és hiába, mert a
Kinek királya
Nem maradt szilaj tömegében,
Ki nem álla
S miért nem állsz ki? miért nem jelent meg?
Csak azért, mert tudta, hogy engelgek,
Hogy szívem nem elég!

Nem, szívem nem elég, o szívnek
Nincsen ára,
Nem megy az be a hatalmasoknak
Kincstárába....
Szétjeleztem én a szegénységgel,
Mik hunyhóban és ütfélen élnek,
Köztök ingyen osztom szét.

(Nagy-Bánya)

legszebb pontjaira. (Rendes napi sétája volt a helység délnyugati szélénél levő u. n. »vajda-forrás,« melynek jég-hideg vize kar-vastagságú sugárban buzog fel). Hogy milyen jól érezte ott magát Petőfi, legjobban bizonyitja az, hogy nehány hónap múlva, 1847. nyarán két izben is ujra ellátogatott Koltóra. Ez alkalommal is számos kirándulást tettek; bejárták a Feketepatak völgyét, mely Petőfit nagyon elragadta, kilovagoltak az Izvorába s május 25-én a kereszthegyi bányát is megjárták. E látogatás emlékét örökiti meg »Bányában« czimü költeménye, melyet kezeirásának hü másában mutatunk be olvasóinknak. Nem érdektelenek ugyancsak e kirándulásról Kerényihez irott sorai sem: »Ma lenn voltam többed magammal a bányában. Irtóztató mélység! Mi mintegy ezer ölnyire voltunk benn s hol lehet még onnan a belső vége? Mentünk, mentünk a hosszú, szük folyosón befelé, mint a töltés a kolbászba, egy darabig egyenesen, azután föl és alá, végre távolról halk kalapácsolásokat hallottunk s föl-föl kezdtek tünedezni a bányászok lámpái, meg eltüntek, a mint tovább haladtunk, mint a csillagok a fekete felhők között. Talán nincs nyomorubb élet, mint a bányászok élete. Turnak, turnak ezek a sápadt vakondokok távol a zöld természettől mindhalálig, és miért? hogy legyen gyermekeiknek s feleségeiknek min tengődniök s legyen mit eltékozolni azoknak, a kik nem gyermekeik és nem feleségeik. Miért nem támad olyan földindulás, mely a világ minden bányáját összerázná és a föld legközepéig sülyesztené? . . . nem lenne pénz és lenne boldogság.«

Ez időben Petőfi azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy Nagybányán telepszik meg s e czélból már megbizást is adott egy háznak kibérelésére. Pap Zsigmondhoz 1847. jul. 21-én Szatmárról irt levelében jelenti e terve megváltozását.

1847. szeptember első napjaiban állitott be ismét Petőfi Teleki Sándorhoz, avval a lakonikus kivánsággal, hogy a gróf engedje át neki egy időre lakását, mert nejével ott akarja mézesheteit tölteni s ez időre költözzék ki egész házanépével. Teleki Sándor természetesen a legnagyobb készséggel teljesiti szó szerint barátja kivánságát s a boldog költő nyomban esküvője után, szeptember 9-én oda viszi ifju nejét a »láposvölgyi regényes magányba« s ott marad október 29-éig. Ennek a hat hétnek köszöni a világirodalom a boldog szerelem legszebb dalait. *Búsulnak a virágok.* , *Szeretsz tehát, Mikor a láncz lehull, Világos kék a csillagos éjszaka, A sivatag lakói, Beszél a fákkal a bús őszi szél, Elértem, a mit ember érhet el A mióta én megházasodtam, Egykor és most, Ilyen óriást, mint . . . , Az utolsó virágok, A szerelem országa, Ez már aztán az élet, Tiz pár csókot egy végből, Csendes élet* stb. — egész gyöngysor a boldogság ama tengeréből, mely a koltói magány csendjében árasztotta el a költő lelkét. És a legszebb, a legcsodálatosabb valamennyi közt, az édes boldogságnak és fájó sejtelemnek azon elégikus összeolvadása: a *September végén* czimü, melynek négy első sorában e vidék sajátos bájának hü rajzára is mutathatunk:

Még nyilnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt;
De látod amottan a téli világot?
Már hó takará el a bérczi tetőt.

E hangulatos kép eredetije évről-évre megújul előttünk, mikor a Guttin sziklacsúcsán már szeptember végén felcsillan az első hó, mig alant a völgyben még üde pázsit és mosolygó virágok fürödnek a meleg verőfényben.

A szobák, melyekben a Petőfi-pár lakott, a kastély emeletének éjszaki és keleti oldalát foglalják el; a költő irószobája az éjszakkeleti sarkon volt, képünkön a baloldali legszélső ablak; az ettől nyugatra esőt ebédlőül használták, a dél felől szomszédos pedig Petőfiné lakosztályául szolgált. Legtöbbször az irószobában voltak együtt, onnan nyilt a legszebb kilátás, vagy pedig a park keleti részének szélén kissé emelkedett helyen álló somfa alatt ültek, a honnan szintén felséges tájképen merenghetett el a két rokon költői lélek.

A boldog szép napok hamar elmultak; a költőt csapongó lelke más és más tájakra vitte s nehány hónappal később a mozgalmas idők eseményei a házigazdát is, vendégét is árjaikba ragadva, odasodorták az osztrolenkai hős oldala mellé. Telekiből a Bem intendánsa, Petőfiből segédtisztje lett. A koltói magány jó időre elárvult, s a később bekövetkezett katasztrófa vihara pusztitva tombolt végig a kis paradicsom fölött Legkedvesebb vendégét soha sem látta többé s gazdáját is csak 18 évi távollét után. És milyen viszontlátás volt az! A győztes hatalomnak, mely a halálra

ítélt főur birtokára rátette kezét, nem kellett ennyi idő se hozzá, hogy az ábrándok meghitt berkeibe a pusztulás démonát ültesse, mely gúnyos nevetéssel fogadja a régi kedves otthont keresőt. A kastély pusztán, elhagyottan állt; kertjét, udvarát felverte a gyom s a somfa, mely annyi boldogság tanuja volt, száradó galyakkal meredt a kietlen pusztaságba.

A hazatért gazda kisirta magát szive szerint s aztán neki fogott az elveszett paradicsom ujjáteremtésének. A mit »német és zsidó együtt« pusztitott benne, azt a szivós magyar erély csakhamar helyre hozta s egy év leforgása alatt Koltó ujra visszanyerte régi hirnevét· kedves találkozó helye lett a környék szine javának s falai közt ujra sürün üdvözölhette a házigazda látogatására érkezett országos nevezetességeket. Ezeknek aztán volt mit mutatni a drága műemlékeken és ereklyéken, melyek a számüzetés 18 éve alatt Európa minden országából összegyültek, volt mit beszélni e 18 év változatos történetéből! De az első dolog, a melylyel minden vendégnek meg kellett ismerkednie: az a pusztulásnak indult somfa volt.

1876-ban Jókai töltött egy pár napot Koltón. Petőfi egykori házigazdája Petőfi egykori lakótársát is abba a szobába szállásolta, melyet a közös jóbarát lakott. Jókai meleg visszaemlékezéssel örökitette meg itt időzését s ebben egy nemesen jellemző apróságot is mond el a házigazda páratlan vendégszeretetéről. »A Petőfi szobában állt egy kályha, — irja Jókai — melynek a tetőzetén meglepett a geniális compositio. A majolika mű alján a Főnix lángot gyujt szárnyai-

Petőfi „September végén“ cz. költeménye.

(A Nemz. Muzeumban őrzött eredeti kézirata után.)

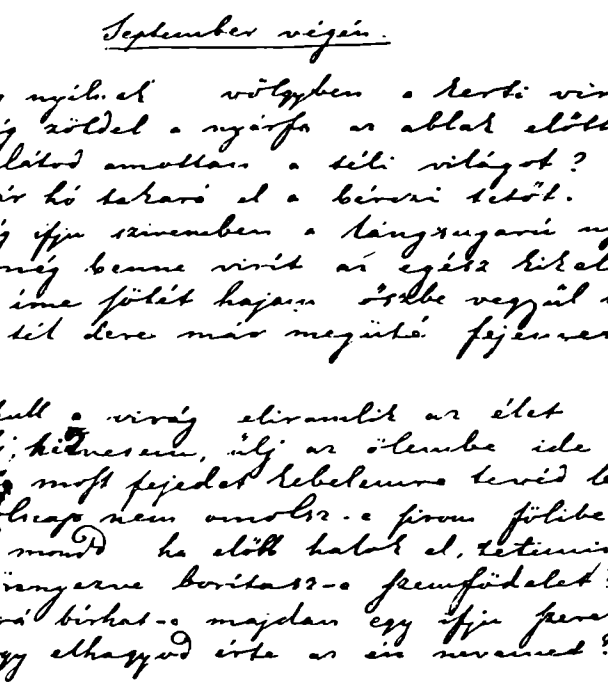

Na eldobod egyszer az üvegyi fátyolt,
Fejszémre sötét lobogóul akasztd,
Én felgyúrt ásta a sírt világból
Az éj közepén s oda leviszem azt,
Letörleni vele könyűimet intted,
Ki homlokodon elfeledéd hinedet,
Fejszémen fehérit bekötözni, ki téged
Még akkor is, oh is, örökké szeret!

(Kolbó.)

val s a tetején jeges medve mászik elő a barlangból kifűtve. A nekem nagyon megtetsző művet lerajzoltam albumomba. Teleki Sándor rajta kapott. »Soha se vesződjél vele, elküldöm én neked ezt a tetőzetet.« Azt hittem, tréfál, hisz a vendége kedvéért csak nem szedi szét az ember a kályháját, ha még oly szivesen látja is. Dehogy nem szedi szét! Mire hazaértem, már itt volt a majolika párkánymű.« *)

Ugyanitt irja le Jókai Petőfi koltói tartózkodásának egy érdekes epizódját, a Pila Anikó regényes történetét. Egy szép, ábrándos czigányleányt hittak igy, a kinek tüzes szemétől pillanatra lángot fogott a költő szive is, abban az időben, a mikor büszke lelkü szerelmeseknél könnyen álló félreértésből daczolva, szakitani akart Juliával. akkor még nem is bevallott jegyesével. »A mikor azt a bálványt detronálta, akkor oda ültette helyébe a puszták szülöttét, a rongyos sátor leányát, a kóbor czigányvajda princzesszét.« A fellobbanás muló volt, helyét csakhamar ujra elfoglalta a régi szenvedély intensiv tüze s a Pila Anikóról irott versek olvasatlanul széttépve szállingóztak alá a koltói kastély ablakából; de a tüzes szemü czigányleány szivében ma is él még a fellobbanás emléke, mely a rongyos sátor leányát két évvel ez ismeretség keletkezése után a segesvári csatatérre üzte: hátha azt a vad kozák lándzsájától átdöfött szivet annyi ezer közül kikereshetné magának.

Élete utolsó tiz évét Teleki már nem a koltói kastélyban élte le. A nyolczvanas évek elején fejezte

*) L. »Utitáskámból.« Életképek 1876. 90.

be nagybányai házát, ide költözött családjával és emlékeivel együtt. Koltón csak az elárvult somfa maradt, melyet »Petőfi fája« néven ismer az egész környéken mindenki.

39. A koltói »Petőfi-fa« Teleki Sándor sirjával.

Csak most két éve tért vissza a jó öreg ezredes a régi portára, de nem a kastély termeibe, ha-

nem a Petőfi fája alá, viszszakérni a régi vendégtől a régi vendégszeretetet.

1892. május 18-án, esti $^1/_2$ 7 órakor hunyta le örökre szemét nagybányai házának dolgozó szobájában, körülvéve megtört családja és tisztelői bánatos társaságától s azoktól a drága ereklyéktől, melyek történelmi idők viharai közben, történelmi alakok környezetében lefolyt életének kegyelettel őrzött emlékei voltak.

»Blanka leányom, jöjjön csak ide, rendeztesse el háló szobámat, mert *jól akarok aludni.* Ha rendben van minden, akkor jó éjszakát!« Ezek voltak utolsó szavai.

Feje fölött egy olajfestményü kép függött Garibaldi szabadságharczának idejéből; három lovas alak: közbül Garibaldi, balról Türr tábornok, jobbról maga az ezredes, a mint épen jelentést tesz a vezérnek..

Negyed napra aztán délután 1 órakor, kivánsága szerint, egész csendben Koltóra szállitották.

A hol negyvenöt évvel előbb az a nagy lélek álmodta a boldogság röpke álmát, ott aluszsza örök álmát az a hűséges baráti sziv is; abban az egyszerü sirban, a most már végkép elárvult somfa alatt

Bizonyára »jól alszik« ott.

X. FEJEZET.

—

A fernezelyi völgy.

Nagybánya főteréről kiindulva, a felsőbányai és ennek folytatását képező magtár-utczán át, mindjárt a város legszélső keleti határánál érjük el az országuttól balra kanyarodó kényelmes kocsiútat, mely innen kezdve kisebb-nagyobb kanyarulatokkal ugyan, de állandóan éjszaknak tartva a regényes *fernezelyi* völgyön át vezet. A halvány, misticus ködfátyol, mely a hegyek félmagasságáig boritja be a völgyet, s a melyből még imposansabb arányokban emelkedik ki velünk szemközt a *Rozsály* sziklakúpja; a hüvös légáram, mely ennek kopár tetejéről felénk csap, s a völgy szájánál a hegyoldalból festői távlatban kikandikáló épületek egyszerre hivják ki figyelmünket e kies völgyre, melynek mentén órákig tartó kényelmes, könnyü úton élvezheti szemünk és lelkünk a természet legváltozatosabb szépségeit.

Onnan kezdve, a hol utunk a felsőbánya-kapniki országuttól eltér, 5 percz alatt érjük el a *ravaszpataki* felhagyott foncsormü-telepet, mely a völgynek

kezdetét jelöli, s innen további 5 percz alatt ***Alsó-Fernezelyt***, mely két részből, alsó és felső handalból áll. (1626 lakosa közül magyar 492, oláh 1122.)

Mindjárt az alsó handal elején találjuk Magyarország egyik legnagyobb kohótelepét, (L. VI.) melynek érdekes és tanulságos látnivalóit a vezető tiszturak szives kalauzolása mellet apróra megtekinthetjük.

40. A ravaszpataki felhagyott foncsormű ; háttérben a Rozsály.

A fernezelyi m. kir. kohó beváltja a felsőbányai kincstári és magánbányászat, a kereszthegyi és veresvizi kir. bányamüvek, továbbá a nagybánya-vidéki magánbányaipar összes bánya- és zúzó terményeit.

Ezen termények alakjuk és származásukhoz képest két csoportot képeznek :

1. érczek azok a termények, melyek közvetlen, minden további előkészités nélkül már olyan fémtartalommal

birnak, hogy azok a kohónál mint ilyenek beválthatók, értékesithetők, tehát a bányából kiszállitva, csupán borsószem nagyságu darabokra törik fel s a kohókhoz beszállitják.

Ezek fémtartalmuknál fogva lehetnek: ólomérczek, réz-érczek, aranyos érczek és ezüst tartalmu quarczos érczek.

A bányában termelt azon érczek, melyeknek fémtartalma oly csekély, hogy közvetlen a kohóknál nem volnának értékesithetők: a zúzókban apróra töretnek s iszapolás s egyéb müveletek által a meddő, vagyis fémnélküli földes alkatrészek eltávolitásával fémtartalmukban tömöritettnek, gazdagittatnak s mint ilyenek már a kohóknál értékesithetők; ezek adják a beváltmányok 2-ik csoportját *mara* elnevezés alatt. Alakjuk porszerü, fémes fényü s tartalmuk szerint ólom, réz-, arany- és ezüstmaráknak neveztetnek.

Ezekből az anyagokból a kohász feladata az, hogy az összes bennfoglalt nemes fémeket (értve ezalatt az arany ezüstöt, ólmot és rezet) kiolvaszsza, s azokat egymástól elkülönitse.

Hogy e müveletekkel közelebbről megismerkedjünk, először is a Bode-féle pörkölő kemenczékhez megyünk, hol a marákat veszik előkészités alá. Ugyanis a marák — főleg vashoz kötve, — tetemes mennyiségü ként tartalmaznak, ezen kénmennyiségnek legnagyobb részét, mely a későbbi müveleteket zavarná, pörkölés utján el kell távolitanunk.

A kemencze hét egymás fölött álló osztályból áll, melyek egymással egy-egy nyilás által közlekednek. E kemencze nevezetessége, hogy minden tüzelő anyag nélkül működik, csupán csak a megindulás előtt kell jó vörös izzóvá előhevíteni.

Az adagot, mely 140 kg. marából áll, a legfelső emeletre adjuk föl, a hol az a kemencze előkészitett hőmérsékénél és saját kéntartalmánál fogva meggyulad s az elégő kén által kifejtett meleg elég ahhoz, hogy a kemenczét állandóan — sokszor évekig — a szükséges hőmérsékletben tartsa. 4 óra mulva az adagot az alatta fekvő osztályba tolják le s az üresen maradt felső emeletbe uj adag kerül.

Ezen müveletet igy folytatjuk tovább 4 óránkint, olyképen, hogy 28 óra mulva az adag kipörkölve a legalsó osztályból kihuzatik.

Az ily módon megpörkölt marát most ólom és quarczos ezüst érczekkel keverjük olyformán, hogy a keverék fémtartalma ólomban körülbelől 10—12 %, aranyos ezüstben pedig 50—70 grammnyi legyen.

Ezt a keveréket ujabban megpörköljük, de már nem a Bode-, hanem a tovalapátoló kemenczében, a hol már a müvelethez tüzelő anyagot is használnak.

A pörkölés czélja itt az, hogy a keveréket tökéletesen megolvaszszák akképen, hogy az egy egynemü anyagot mutasson, higan folyjon s az eredetileg benfoglalt kéntől lehetőleg megszabadittassék.

Az igy előkészitett anyag, mely a fémeket mind magában foglalja, ököl nagyságu darabokba tőrve kerül a tulajdonképeni olvasztáshoz a *Pilz*-féle körolvasztóban.

Az olvasztásnál az aranyos ezüst kiválasztása czéljából két elemnek, t. i. a kénnek és ólomnak kiváló fontos szerepe van; mindkét elem nagy előszeretettel veszi fel magába a két nemes fémet s eme tulajdonságukat a kohászok föl is használják arra, hogy bennük az aranyos ezüstöt összpontositsák.

A körolvasztóban az olvasztás főleg arra irányul, hogy az aranyos ezüst legnagyobb részét az ólom átvigye s ez nagy részben sikerül is, de egészben keresztül nem vihető; mert az ólom mellett mindig ott settenkedik azon kénmennyiség, a mely a pörkölések után is csekély menynyiségben visszamarad s a fémekhez való kitünő vegyrokonságát makacsul és erőszakosan érvényesiteni akarja. Midőn tehát ama pörkölék különféle pótló anyagokkal s kokszszal keverten az olvasztóba kerül, gondoskodni kell arról is, hogy ha esetleg a pörkölékben kellő mennyiségü ólom nem volna meg, az más olmos terményekkel pótoltassék.

Az olvasztás folyamán három féle termény kerül ki:

1. ólom, mely az aranyos ezüst legnagyobb menynyi-

VI. A fernezelyi kohó-telep.

ségét föloldva tartalmazza, s eme tulajdonságánál fogva dús ólomnak neveztetik.

2. egy fél termény, mely a kén erőszakosságának köszöni lételét s melyet műnyelven kéneskőnek nevezünk, a mi nem egyéb, mint a kénnek összeköttetése főleg vassal, továbbá ólommal és ezüsttel. Ez a termény ugyanezen olvasztási művelethez visszaadatik s a kemenczében ugyszólva körforgásban van.

3. salak, vagyis a földes alkatrésznek vassal való vegyülete; ezt ha már nemes fémekben igen szegény, akkor félre dobják, ha azonban még értékesithető fémekben gazdag volna, az olvasztáshoz ujra visszakerül.

Az ezután következő feladat azon aranyos ezüstmennyiségnek, mely a dús ólomban az olvasztás folyamán összegyül, attól való elválasztása.

Ezen müveletet köralaku lángkemenczékben, az ugynevezett üző kemenczékben hajtják végre.

E czélból a dús ólmot ezen kemenczékben beolvasztják s beolvasztás után az olvadék felületére fúvó szelet vezetnek, a mely szél az ólmot oxidálja s ezen oxid az ugynevezett mázag alakjában időről időre lecsapolható, az aranyos ezüst pedig végre egy lepény alakjában a kemencze talpán visszamarad, a honnét meghütés utján kiemelik, feldarabolják s a körmöczi pénzverőhöz szállitják el. Az aranynak az ezüsttől való elválasztását a körmöczi pénzverő végzi.

Ez rövid vonásokban, az arany, ezüst és ólom kohászatának folyamata; természetesen az egyes müveletek közé még egyéb részletek tartoznak, a melyek azonban már inkább a szakemberek előtt birnak érdekkel.

A réz kohászatát a fernezelyi kohó specziálisan nem folytatja, csupán az olvasztás folyamán bizonyos réztartalmu félterményeket állit elő, az ugynevezett fekete rezet, a melynek további feldolgozása, illetve finomitása a nagybányai electroliticus rézkiejtő mű feladata.

A fernezelyi kohó évi átlagos termelése: 3400 kg. finom ezüst; 200—290 kg. finom arany; 6000 métermázsa lágy ólom

és mázag; (e két utóbbi ára a kereskedelmi forgalom szerint értékesittetik) és 200—300 métermázsa fekete réz, az electrolitikus mű, illetve a felsőbányai kir. rézkohó üzeméhez.

A fernezelyi kohó alapitásának idejét biztosan meg nem határozhatjuk, de valószinüleg az első olvasztók épitése a 16-ik századba esik.

Daczára annak, hogy a vidéki bányászat ezen időben már tisztességes multtal birt, mindazonáltal még többnyire rabló mivelést folytattak, vagyis a bányászat müvelése csupán a dúsabb érczelőjövetelek lefejtésére irányult.

A magánbányászat még 1760-ban bányaterményeit szétszórtan elhelyezett kisebb kohókban dolgozta fel; leggyakrabban a kohók az illető bányák közelében állittattak fel s ha az érczek minősége idővel silányabb lett, az olvasztókat egy jövedelmezőbb bánya szomszédságába telepitették.

Erre mutat a többek között a ravaszpataki volt foncsormü szomszédságában feltalálható régi salakhányó; valamint az Éh-völgyben is, egy falhagyott tárna torkolatánál kohóüzemnek határozott nyomára akadunk.

A kincstári kohó saját bányaterményeit külön dolgozta fel s a feldolgozási költségeket az évi zárlatok eredményéhez képest vetette ki.

Rendszeresebb beváltási szabályzat nyomára először 1760-ban akadunk, a mely a selmeczi szabályzat alapján vette át a bányaterményeket, 1764-ben azonban már egy önálló tarifa-tervezetet állitott össze az akkori bányafőfelügyelő, Gerstorf Ferencz s ez időtől kezdve ugy látszik a magán bányászat is a kincstári kohónál értékesitette beváltmányait.

Mint curiosum megemlitésre méltó, hogy az 1760-at megelőző időkben az ólom értékesitésének nyoma nem található fel, jeléül egyfelül a tökéletlen kohászati üzemnek, avagy annak bizonyitékául, hogy az ólomérczek kölönválasztására ez időben ugyszólva semmi gondot nem forditottak.

A legujabb időből származó érdekes berendezés a fernezelyi kohónál a *fúvóhengereknek elektromossággal való hajtása.*

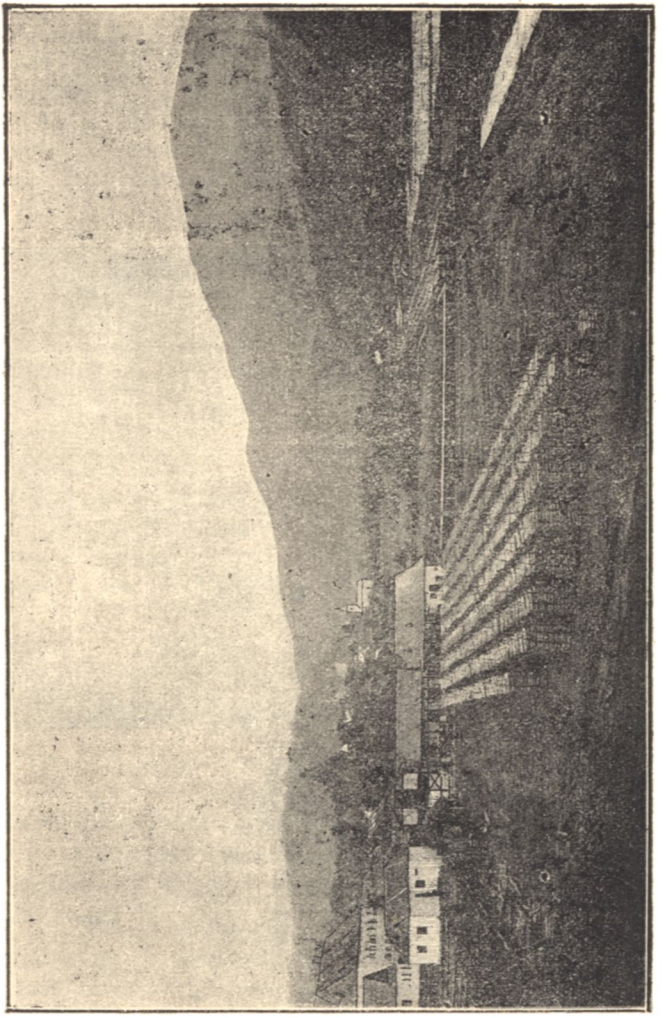

41. Faraktár és gereblye Alsófernezelyen.

Hajtóerőül a felsőfernezelyi felhagyott kohómű 5·1 m. magas vizesése van felhasználva, a mely által kifejtett munkának a 2620 m. távolságban levő fuvókhoz való átvitelére az elektromos energia szolgál. Az áram fenyőpóznák által tartott porczelán izolátorokon vezettetik le a kohóhoz; minden vezetékoszlop egy villámháritó szivócsúcscsal s minden tizenötödik földvezetéssel van ellátva. A két állomás közt telefon összeköttetés is van.

42. Patakrészlet a fernezelyi völgyből.

A kohóteleptől a csinos tiszti lakok közt tovább haladva, 5 percz alatt az alsóhandal végénél az erdészeti üzem egyik megtekintésre méltó berendezését találjuk: a *kinostári faraktárt* az u. n. *gereblyével.*

A 25 holdnyi kiterjedésü faraktár Nagybánya város közönségének és az illetékes kincstári tisztviselőknek tüzifaszükségletét, valamint a kohók szén-

43. Románai részlet.

fogyasztását van hivatva kielégiteni; a mintegy 150 meter hosszu gereblye pedig a Blidáron felül levő vágásokból a tavaszi hóolvadáskor (itt rendszerint április hóban) leusztatott fahasábok felfogására szolgál. Faczölöpökön nyugvó állványszerkezet, melynek első épitése 1830-ban történt. Az előtte levő kiszélesitett vizterületen torlaszokként egymásra halmozódott hasábok innen az usztatócsatornán, melynek oldalai fakötések közé szoritott kőburkolattal vannak ellva, továbbittatnak

44. Firizai oláh kunyhó.

a raktárhoz, a hol a munkások horgok segélyével, vagy térdig a hideg vizben állva szedik ki és rakják köbmeterekbe.

Az usztatással szállitott famennyiség évente 20—25000 köbmétert tesz; egy köbméternek usztatása az egész 30 km. hosszu vonalon 55—60 krba kerül.

A faraktártól 10 percz alatt érünk a felsőhandalba, s 20 percz alatt az ennek végénél levő *fürész-*

hez. Ennek átellenében, a patak tulsó oldalán van a folyamatban levő nagymérvü fenyősitések czéljaira szolgáló csemete-kert.

A fürésztől kezdve mintegy 5 perczig tartó távolságban a völgy teljesen összeszorul; a sziklás hegyoldalba vágott kocsiut és a vigan csörgedező kristálytiszta patak alig hogy megférnek egymás mellett s mindkettőre árnyékos, sötétitő lombsátort borit a sürü bükkös erdő. De csakhamar ismét megnyilik a völgy

45. Oláh gyermekek.

s az árnyas szorosból verőfényes, pázsitos térségre érünk: az ugynevezett *Romána-völgyhöz*, mely a fővölgyre merőlegesen nyugat felé a *Plestyorra* vezet. Felséges pont klimatikus, vagy nyaraló telepek számára; közelében 1—2 percznyire pompás ásványos forrás (»borkut«), melynek üditő vizét 2—3 literes korsókban 3—5 krajczárért egy órai távolságra is elszállitják a firizai oláh asszonyok és leányok.

A széles mezőt környező hegyek közül éjszak felé a ravatal formáju blidári *Sólyomkő*, keletnek pedig a kopasz tetejével ránk meredő *Rozsály* válnak ki.

Innen 12 percz alatt érjük el *Felső-Fernezelyt*, (oláhosan *Firiza*) melynek 1046 lakosa közül már csak 21 magyar, a többi mind oláh. Erős és általában elég szépnek mondható typusokkal találkozunk

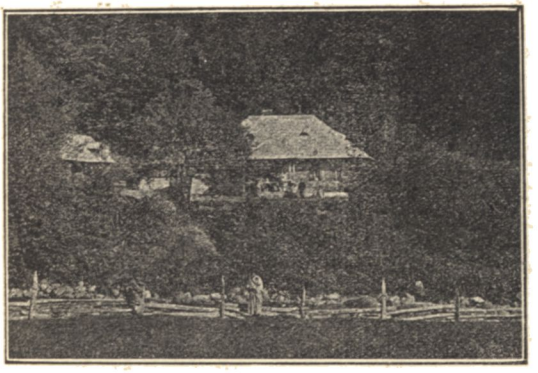

46. A blidári erdésztanya.

köztük; az utczaszerte szaladgáló gyermekseregben csupa életteljes, piros pozsgás arcz, a mint azt a képünkön bemutatott s minden válogatás nélkül összeállitott csoportozat is bizonyitja.

Felső-Fernezely vége előtt térjel az ut jobbra a *fekete-pataki völgybe*, illetőleg az *Izvorába* és *Rozsályra*; ezekről alább külön szólunk. Most a megkezdett irányban folytatjuk tovább utunkat s a fel-

VII. A »Kecskekő« a sztúri völgyben.

váltva hol összeszoruló, hol meg tágabbra nyiló völgyben 15 percz alatt érjük el *Blidár* falut, mely tulajdonképen Nagybánya városának telepe s melynek éjszaki végétől kezdve a völgy mind jobban-jobban szükül, csakhamar egészen összeszorul s az ut egyre érezhetőbb emelkedéssel halad fölfelé, mélyen maga alatt hagyva a pisztrángokban bővelkedő lármás kis hegyi patakot. Még egy jó negyed óra s eljutottunk kirándulásunk tulajdonképeni czélpontjához, a *blidári erdésztanyához*, mely az általunk eddig bejárt fővölgynek több mellékvölgygyel való találkozásánál, az u. n. *Piatra Bulzului* aljában álló egyszerü, de kényelmesen berendezett szálló- és menedékhelye a kirándulóknak s egyszersmind az erdőőr állandó lakóhelyéül is szolgál. Nagybányától 22 kmnyire van, 533 meter magasságban a tenger szine fölött.

E tanyában megpihenve, innen most már gyalog tesszük meg kirándulásainkat a három irányban elhúzódó mellékvölgyek mentén. Legelőbb mindjárt a tanya alatti kis hidon átmenve, megnézzük az első 5—6 m. magas vizesést, melyet a *Blidár-patak* a fő usztatópatakba való beszakadásánál, egy kiálló gömbölyü kősziklán öt ágra törve képez.

A tanyától jobbra a vizesés fölött árnyas hegyi út vezet a blidári völgybe, mely azonban kevesebb érdekességet nyujt: mig ellenben a tanyától balra, a főpatak irányában fölfelé tartva, $^1/_4$ óra alatt érjük el az út bal oldalán levő kőbányát, mely a Nagybánya utczáinak kikövezésénél annyira előnyösnek bizonyult lapos járdaköveket szolgáltatja. A szabályos egyenes vonalakban egymásra rakódott kőrétegek s az azok fejtése közben keletkezett sima négyszögü üregek első tekintetre csalódásba ejtik a nézőt, mintha mestersé-

47 Vizesés a blidári erdésztanyánál.

48. Az első vízesés a sztúri völgyben.

gesen rakott kőfalakkal volna dolga. A szemközt levő 833 m. magas *Kecskekő* (Piatra-Capri) gömbölyüen lehajló sziklahátával szintén érdekes látvány. (L. VII.)

Tovább éjszak felé haladva, 6—8 percz alatt a balról jövő Kalamár-patakhoz, kissé tovább pedig, a jobb felől kiágazó szturi völgyet egyelőre elhagyva, a *roszai* völgybe érünk, mely a kincstár és Nagybánya városa közti erdőhatárt képezi. E völgyben — a tanyától félórányira — 834 m. magasságban van a *bódi-tó*-nak nevezett, 12—15000 köbméter viztartalmu nagy gyüjtő medencze, mely a roszai és szturi vágásokban termelt (évente átlag 20—25000 köbm.) tüzifa usztatására, illetőleg az usztatópataknak e czélból szükséges növelésére szolgál. Három oldalról meredek hegyek, a negyedikről pedig a magasan épitett zsilipek zárják körül. A benne összegyült fahasábok időnként a megnyitott zsilipeken kibocsáttatnak s a kiömlő viztömeg zuhatagával tovaragadtatva, nagy robajjal hullnak alá a mélybe s megdagasztva a kis patakot, ennek gyorsan rohanó árján bukfenczek közt, tompa dübörgéssel üzik egymást végig a völgyön, le a fernezelyi gereblyéig.

A roszai völgy további része, (mely az 1241 m. magasságban fekvő *Rotundilor* havasi rétre vezet) már kevesebb érdekességet nyújt s azért helyesebben teszünk, ha innen visszatérünk arra a pontra, a hol az előbb a *sztúri völgyet* láttuk elágazni. Ez a kis völgy bár az előbbinél szelidebb, de mégis rengeteg vadonban olyan látványosságokkal hálálja meg aránylag valóban csekély fáradságunkat, a milyenekért szenvedélyes turisták sokkal nagy bb útakat is örömest tesznek meg. Alig fél óra alatt, allée-szerü kényelmes hegyi ösvényen haladva, a kisebb-nagyobb vizesések egész sorozatában gyönyörködhetünk, a melyek közül főleg kettőt ugy imposans arányainál, mint sziklamedrének sajátos eredetiségénél fogva bizvást állithatunk a tarpataki vizesések mellé, a mint erről a szives ol-

VIII. A második vizesés a sztúri völgyben.

49. A harmadik vizesés a szturi völgyben.

vasó képeinkből is meggyőződhetik. (l. VIII. és 48, 49.). A zuhatagok magassága 5—8—10—20 méter, vizük kristálytiszta s lezuhanó nagy tömegével majd csillámló ezüstszinben veri vissza a nap sugarait, majd meg millió porszemmé törve csöppjeit a mélyből kiálló szirteken, valóságos felhőt ver föl maga körül. A harmadik jelentékenyebb vizesésnél kezdődik a hatalmas *Holmi kőszikla*, mely 1089 m. széditő magasságban egymás mellé helyezett óriási czukorsüveg formájú szirtekből áll s mintegy 1000 lépésnyire húzódik mellettünk, oduiban számos medvebarlangot rejtegetve. E sziklaóriás utolsó nyúlványa egészen merőleges hajlással ereszkedik alá a patakba, mely a kiálló szirteken meg-meg szakadva lármás zuhogással hömpölyög tova. Az innen kezdve egyre szelidülő völgyben tovább föl felé haladva, s az ezüstös pataknak hol halk suttogásától, hol zúgó morajától kisérve, a blidári erdésztanyától kényelmes két órai sétával érünk az 1096 m. magas *sztúri szikla* alatt fekvő 400 holdnyi terjedelmü *Demeter-mezőre*, mely pompás havasi rét fele már Marmaros megyébe nyúlik át. Innen délnek kanyarodva könnyen juthatunk fel az 1291 m. magas *Pleska* tetejére, melyhez egyébként a blidári tanyától a kis *Blidár*-patak mentén bár nagyon meredek, de sokkal rövidebb út is vezet a keletre eső *Terzei* hegyen (1120 m.) át. A Pleskáról szép kilátás nyilik dél és kelet felé az általunk bejárt völgybe, a Rozsályra és a közeli magaslatokra; távolabb a Cziblesre, Sátorra és Feketehegyre, valamint éjszaknak a marmarosi havasok elragadó panorámájára.

Ha eddig megtett útunkat nem akarjuk a visszatérésnél ismételni, akár a *Pleskáról*, akár a *Terzei*-ről egyenes vonalban csaphatunk át az *izvorai* erdésztanyához. Ez azonban nagyon fáradságos hegyes-völgyes út volna s azért jobban teszszük, ha visszatérünk a blidári tanyához, s ott várakozó fogatunkra ülve, visz-

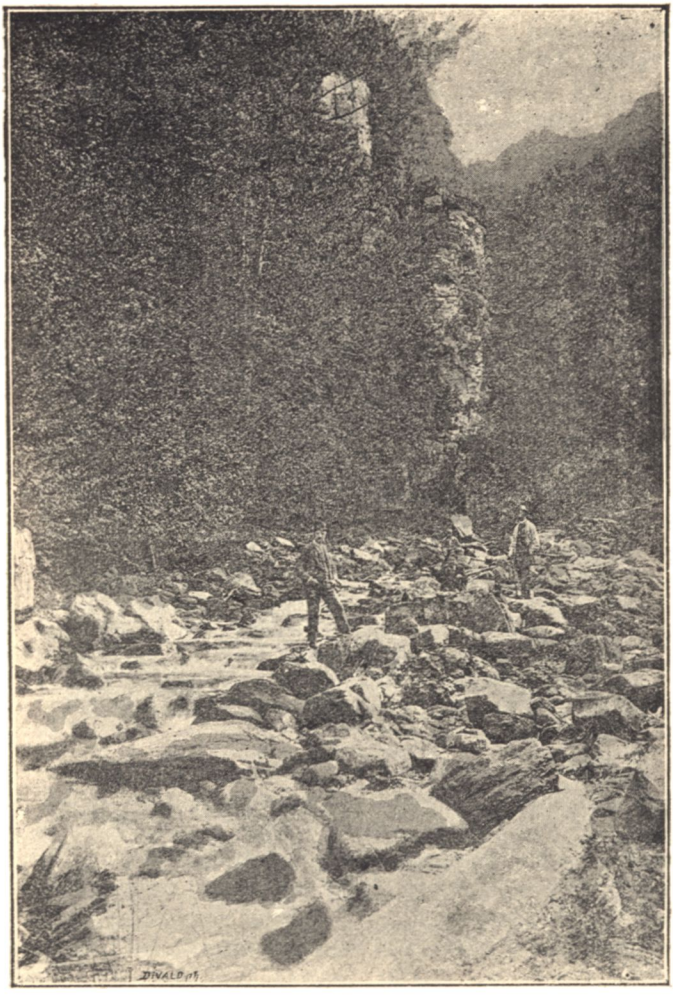

50. Sztúri patakrészlet.

szahajtatunk $^1/_2$ óra alatt Firizára, melynek éjszaki végénél oldalt a *feketepataki* völgyet hagytuk el.

Ez a völgy, melynek bejáratát felette könnyüvé teszi a szénszállitás czéljaira épitett és a kincstár által évente 800—1000 frt költséggel fenntartott kényelmes kocsiút, vadregényességben méltó párja az előbbinek. A kezdetén levő csinos erdésztanyától, mely Nagybányától 16·1 km. távolságban, $1^1/_2$ órányira fekszik, még mintegy 10 kmnyire terjed az *izvorai* erdésztanyáig, mely távolságot a kocsiút számtalan ka-

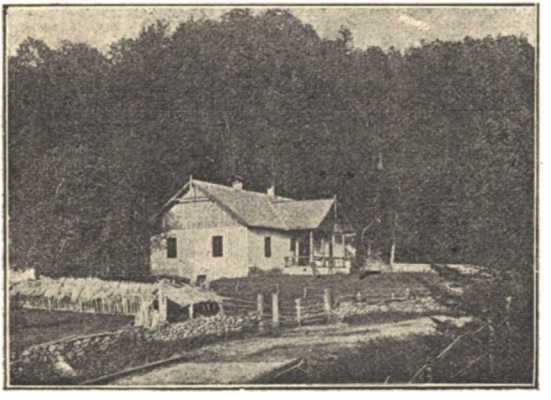

51. A feketepataki erdésztanya.

nyarulatban 437 méternyi folytonos emelkedéssel 3—4 óra alatt tesz meg. A völgy mindvégig a lehető legszükebb s az út majdnem állandóan árnyékban vezet, mind alább és alább hagyva maga alatt a keskeny patakot. Közben festőinél festőibb részletek váltják fel egymást; őserdőkbe illő facsoportozatok, magasról omló vizesések, sziklás hegyszakadékok. Az *izvorai* tanya 916 m. magasságban, a marmarosi határon emelkedik, szemközt a Guttin nyugati oldalának im-

52. Izvorai részlet.

posans tömegével, 1000 hold kiterjedésü mezőn, mely füvével 3—400 drb. szarvas marhát és 6—700 drb. juhot táplál. A 4 szobával kényelmesen berendezett emeletes erdészlak igen alkalmas szálló és menedékhelyül szolgál mindazoknak, a kik akár a Guttin mellől fölkelő nap páratlanul szép látványát akarják minél kényelmesebben meglesni, akár az innen legkönnyebben megjárható Rozsály tetejére szándékoznak hosszabb időre terjedő kirándulást tenni. A tanya körül már ez előtt 20—25 évvel nagyobb kiterjedésben történt fe-

53. Az izvorai erdésztanya.

nyősitès szép eredménye nemcsak a szemre nézve teszi változatosabbá a táj képét, hanem az amúgy is tiszta, üditő hegyi levegőt is még ózondúsabbá teszi; ugy, hogy a ki távol a világ zajától, a természet igazi magányában akarja testét és lelkét felüditeni, alig találhatna megfelelőbb helyet ennél az erdésztanyánál, melynek csendjét az időnként kiránduló társaságok zaján kivül heteken. hónapokon át nem zavarja egyéb hang, mint távolról a legelésző nyáj kolompja s az őrködő komondorok üvöltése, a közelből pedig a lombok szabad lakóinak vidám éneklése.

Az izvorai erdőtanyától környékünk két leghatalmasabb magaslatára tehetünk kirándulást. Az egyik: *A Guttin*, melynek nyugati, *Secatura* nevü csúcsa, a mint már fennebb is emelitettük, épen a tanyával szemben emelkedik. Ezt a kirándulást azonban, a nagy távolság és fáradságos hegyesvölgyes út miatt annálkevésbbé ajánlhatjuk, mert a Guttin egész lánczolatát máshonnan (Felsőbányáról és Kapnikbányáról) sokkal kényelmesebben és rövidebb idő alatt járhatjuk be. Annál könnyebb és hálásabb a másik kirándulás:

A Rozsályra (oláh nevén *Igniz*, 1307 m.), mely kopasz és sziklás tetejével leginkább tünik ki a Nagybánya közvetlen környékén emelkedő hegyek közül s Nagybányától és Felsőbányától majdnem egészen egyenlő távolságban, mindkét várostól 5—6 óra alatt járható meg.

Nagybányáról legkényelmesebb útja a fernezelyi és feketepataki völgyön át az izvorai tanyától vezet. Kirándulásunkat legczélszerübb ugy rendeznünk, hogy Nagybányáról délután indulva, estére érjünk az izvorai tanyához, s ott meghálva, hajnali 2 órakor vegyük útunkat a tető felé, melyet 2 órai, épen nem fárasztó gyaloglás után még reggeli szürkületben érhetünk el. Igy aztán alkalmunk van abban a felséges látványban gyönyörködni, melyet a Guttin háta mögül kibúvó nap erről a magaslatról tekintve nyujt. Az út a tanyától a Rozsályig, árnyas bükk-erdőn át, lóháton is megtehető; de egyébként annyira szelid emelkedésü és könnyü, hogy nők, sőt gyermekek is bizvást indulhatnak neki gyalog is. Legalkalmasabb, mert legbiztosabb idő reá augusztus hó második és szeptember első fele. Junius és julius hónapokban a rövidebb-hosszabb ideig tartó esőzések, s az ezek folytán le-

54. Izvorai fenyves-részlet.

ereszkedő áthatlan köd teszik koczkázottá a kirándulást nemcsak a kilátás, hanem az egészség szempontjából is. Augusztus hónapban ellenben az a körülmény is ajánlatosabbá teszi a kirándulást, hogy ilyenkor teljes pompájában fogad a távolról zord képü sziklás havas; széles mezőin a legszebb havasi és mezei virágok gazdag változatban gyönyörködtetik a szemet; az első hágóig folyvást himes szőnyegeken, innen kezdve pedig sima, rugalmas gyepen lépked a láb. Az első hágóra feljutva, már-már azt hisszük, hogy a legmagasabb pontot értük el, a hol megpihenve gyönyörködhetünk a szép kilátásban, pedig onnan csak egy második, majd meg egy harmadik hágót látunk magunk előtt meredni, a melyeket mind egymásután kell sorra vennünk, mielőtt kitartásunk jutalmát élvezhetnők. Ezt csak a harmadik hágó tetején érjük el, a háromszögellési pontnál; de a kép, mely itt elénk tárul, gazdagon kárpótol csekély fáradságunkért.

Délnek Erdély felé a Lápos hegységtől kezdve a távoli Királyhágóig az egész változatos hegylánczolat, a Sátor, a Czibles, a Hugyin kiemelkedő ormaival; keletre és éjszakra a Guttin és a marmarosi havasok, nyugat felé pedig Nagybányától kezdődőleg a széles síkság, a Lápostól és Szamostól át-meg át kigyózva, le egész Szatmárig, — mindez együttvéve a legfelségesebb panorámát tárja elénk. A leghálásabb kilátási pontok természetesen a főként a nyugati részen kiálló sziklacsúcsok, melyek megmászása azonban — meredekségüknél fogva — nem épen kényelmes, sőt nem is veszélytelen. Távcsőre szükség van, mert a levegő páratartalmánál fogva a legderültebb napokon is az alsóbb régiókban gyakran ködös.

Ha visszajövet nem akarjuk a már egyszer megtett útat ismételni, az esetben a Rozsály ellenkező, nyugati szélén ereszkedünk alá a keskeny *berdói* völgybe s ezen át (a tetőről számítva) mintegy $1^1/_2$

óra alatt jutunk a fernezelyi völgynek már ismert *románai* részére, illetőleg Alsó Fernezely éjszaki végéhez. Ez az út azonban — bár rövidebb — sokkal nehezebb, meredekebb és sziklásabb s felmenetre egyáltalán nem ajánlható.

XI. FEJEZET.

Nagybánya-Kővár-Nagysomkút.

A nagy magyar alföld utolsó keleti nyulványai, a Szatmár- és Szilágymegyék határán elhuzódó Bükk-hegység megkerülésével, Nagybányától déli és délnyugati irányban a Szamos, Berszó és Lápos folyók mentén ékelődnek bele a régi Kővárvidék határát képező hegylánczolatba. Változatos, középtermékenységü vidék ez, mely bár regényességben és nagyszerüségben nem versenyezhet a Nagybányától éjszakra és keletre elterülő hegyvidékkel, turisták részére már azért sem hálatlan terület, mert kényelmesen járható útjainak minden pontjáról új és új alakzatban mutatja magának e hegyvidéknek felsége panorámáját.

A ki a hegyeket nem csak közelről, nemcsak egyes megragadó részleteikért szereti, hanem képes gyönyörködni a szakadatlan lánczként egymásba folyó kisebb-nagyobb magaslatok távoli perspectivájában is, nem fogja megbánni azt a kis körútat, melyre ezennel elkalauzoljuk.

Nagybányáról délnek, Erdély felé vesszük utunkat, a Deésnek vivő pompás, sima országúton. A városból kiérve, alig észrevehető emelkedéssel jutunk a bodonkuti kereszthez, melynél már érdemes egy pillanatra megállanunk, hogy visszafordulva gyönyörködhessünk a tájék kibontakozott képében. Az épen elhagyott város tornyai és tekintélyesebb épületei festőileg tünnek elő az éjszak felől tovahúzódó, szebbnél szebb formáju hegyek hátteréből; mig távolabb kelet felé a *Rozsály*, a *Feketehegy* és a *Guttin* kopár tetői zárják el a szemhatárt s alattuk imposans arányokban emelkednek égnek a felsőbányai r. kath. templom karcsu tornyai. Nézzük meg jól e képet, mert a következő pillanatban már elzárják előlünk a Nagybánya város tulajdonát kepező *Láposerdő* terebélyes tölgyei.

Innen kezdve mintegy 20 perczig baloldalt állandóan az erdő szegélyezi útunkat, mig jobb felől mérhetlen sikságon veszhet el tekintetünk. Az 5. kilometert jelző oszlopnál érjük el az erdő szélén álló, u. n. »Czifra« fogadót, mely szomoru ehagyottságában maga látszik legjobban tünődni azon, hogy mivel szolgált rá a nevére. Mögötte az erdőben és gyümölcsös kertekben szétszórva tünedeznek elénk *Alsó-Ujfalu* igénytelen oláh viskói s ezekhez képest eléggé csinos temploma.

A 6. kilométernél már előttünk is tágra nyilt a láthatár. Magunk alatt látjuk a gyönyörü Lápos völgyét, mely egykor Magyarország és Erdély határát képezte, s teljes pompájukban emelkednek kelet és dél felől a kővárvidéki s távolabb az erdélyi hegyek.

Utunk most rövid kanyarulatokban meglehetős gyorsan ereszkedik le a katalini hidhoz, mely a szeszélyes *Lápos* folyón jó darabig az egyetlen stabil átkelési eszköz. Szilárd faalkotmány s bár mostani alakjában csak 5—6 esztendős, tisztes historiai multja is van. 1848 előtt, mikor a Részek még Erdélyhez tartoztak, a két testvér-országnak egyik összekötő kapcsa volt, s mint ilyen fontos hadászati positio. A forradalom alatt az oláhok Dimbuj vezérlete alatt le is akarták rombolni, de a Teleki Sándor és Katona Miklós által hamarosan odavont honvéd és nemzetőr csapatok széjjel verték a támadókat, a kik aztán boszuból a szomszédos Szakálosfalvát gyújtották fel, tettük odiumát a honvédekre háritván.

A hid előtt jobbra igénytelen fogadót, balra pedig keskeny és köves szekérútat látunk, mely utóbbin egy kis kitérővel nehány percz alatt a Lápos mentén kedvesen fekvő *Feketefaluba* érünk. Ennek a kis falunak követlenül Nagybányáról sokkal kellemesebb gyalogútja van a Lápos-erdőn keresztül, mely legnagyobb részt hűvös árnyékban $^3/_4$ óra alatt a falu közepébe vezet. Hálás kis kirándulás, nemcsak a kellemes sétáért, hanem azokért a tanulságos tapasztalatokért is, melyeket a falu egyetlen földesura, Korponay Ferencz, nyugalmazott kir. bányamérnök szives kalauzolása mellett az ő okszerüen berendezett kis mintagazdaságában szerezhetünk. Legfőbb érdekessége e gazdaságnak a nagytudományu birtokos saját rendszere szerint épitett, országszerte hires aszaló.

Ha e kitérést keleti irányban tovább akarjuk folytatni, meglehetősen rosz mezei úton *Oláh-Kékesen* át, mintegy $1^1/_2$ óra alatt az újabban *Szolnok-Füred*-nek nevezett *Garbonácz* községbe érünk, melynek keleti szélén sürü fák között fekszik a hasonnevü kies fürdő. Ha a megkezdett kitérést egy kis külön körútra akarjuk kiegésziteni, éjszaki irányban *Domhroviczán* és

Tőkésen át kerülhetünk ismét vissza Feketefaluba, illetőleg a Tőkéssel szintén határos Nagybányára, vagy e mellékes körút kiinduló pontjához, a katalini hidhoz.

A katalini hidon áthaladva s eredeti irányunkat folytatva, *Katalinfalu*-nak déli végénél érjük a *Koltó* felé vezető útat. Minthogy azonban ennek az emlékezetes kis falunak külön napot szántunk, ezúttal nem térünk el tulajdonképeni célunktól, hanem az országúton egyenes irányban tovább haladva, 10 percz alatt *Szakállosfalura* s innen lassu emelkedéssel (miközben jobbra *Kővár-Kölcsét*, balra pedig *Corujá*t hagyjuk oldalt) fél óra alatt a bájos fekvésü *Kővár Remetére* érünk. (1112 lak. közül magyar 42, oláh 1033, -- róm. kath. 6, g. kath. 1043, zsidó 56). Lankás dombon, meglehetősen szétszórtan épült nagyobbacska falu ez, melynek sürün befásitott útai és gyümölcsösei közül már nem egy csinosabb külsejü, barátságos épület, köztük Fülep István nyug. törvényszéki elnök, Kővár vidék egykori alkapitányának patriarchalis háza mosolyog felénk. A dombtetőről elragadó kilátás nyilik a környező hegyekre, melyek alatt balról szüntelenül ismétlődő merész kanyarulatokban hömpölyög tova a Lápos vize. Legnagyobb kanyarodását a Remetétől déli irányban nem messze fekvő Berkeszpataka alatt teszi, miután a pályáját még gyalogjáróra is szük korlátok közé szoritó meredek hegyek uralma alól folyásának nyugati irányát hirtelen éjszaknak forditva, két hatalmas ívvel vágja ki magát a sikra, melyen a nagy alföldnek utolsó keskeny kiágazása biztosit szabadabb mozgást neki.

Idáig érve, ha nem akarjuk magunkat, illetőleg kocsinkat a kényelmetlen, sőt bizonytalan mezei útak viszontagságainak kitenni, legczélszerűbben gyalog tehetünk meg egy igen érdekes és hálás kirándulást a Lápos mentén mintegy $^5/_4$ órányira fekvő *Kővár* romjaihoz. Egy darabig a dűlő úton magunk is a Lápos mentén haladhatunk, mig jobb kéz felől a Berkeszpatak határát jelző keresztet nem látjuk. Ettől kezdve ezen e kis falun át kissé meredek úton vágunk a kanyargó folyó elébe s mintegy 250 méternyi emelkedéssel az u. n. Verfu Corniciului tetejére, onnan pedig, a kétfelé ágazó úton balra tartva, csakhamar a romokhoz érünk, melyek a Lápostól körülfolyt sziklás hegyen 407 m. tengerszine feletti magasságból hirdetik az elhagyott vidéknek az elfelejtett régi dicsőséget.

Pedig századokkal ezelőtt hatalmas erősség volt ez, melynek birásáért nem egyszer kemény harczok folytak. Ép állapotában három részből állott: a felsőből, mely urasági udvar volt; a középsőből, melyben a börtönök voltak s az alsóból, mely vásárhelyül, vagy mint akkoriban nevezték »tojásudvarúl« szolgált. Az utóbbi részen maig is látszanak a vár-piacz kövezetének nyomai, valamint közelükben egy jókora nyilás, mely valami besüppedt börtön, vagy pincze lehetett.

A nép száján kevés hagyomány maradt fenn a vár multjáról. Annyit tud, hogy a Rákóczyaké is volt, a kik többször megfordultak benne. Évekkel ezelőtt még élt a környéken egy szegény oláh nemes, a ki büszkén őrizte azt a nemes levelet, melyet valamelyik őse II. Rákóczy Ferencztől kapott.

A vár építéséről biztos adat nincs. Valószinüleg az

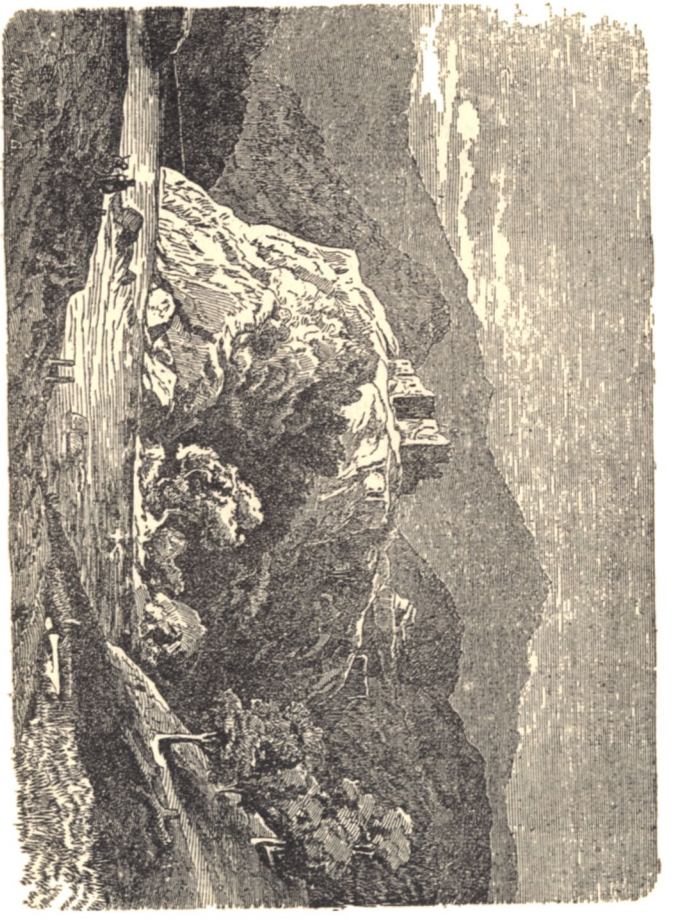

55. Kővár.

Árpád-ház korának végén, vagy a vegyesházi korszak elején rakták le alapjait. A róla Benkő József által közlött első oklevél 1424-ből való s ebben mint »Kuvár« van említve. Annyi bizonyos, hogy a XIV. században már megvolt, a mikor is Zsigmond király a koronajószág területén épült várat a körülötte fekvő birtokkal zászlósúri szabad birtokká tette, s mint ilyennek, bárójává Drágh marmarosi főispánt nevezte ki. Így jutott a vár a Draghfyak birtokába. (A mohácsi vész történetében ott találjuk a Drághfy János nevét, ki mint országbiró leoldott sarkantyuval — annak jeléül, hogy a zászlónak nem szabad hátrálnia — ezer vasba öltözött harczos élén vitte az ország zászlaját s elesett a csatában). A Szapolyai és Ferdinánd közti villongások idejében Erdély a kővári bárósággal együtt az előbbinek birtokába jutott s Drághfy Gáspár utódnélküli elhalálozása után hol az erdélyi fejedelmek, hol a Habsburgok kezén volt. János Zsigmondtól Miksa tábornoka, Schwendi Lázár foglalja el 1565-ben, de már 1575-ben János Zsigmond a Miksa ellen, atyai öröksége visszaszerzéséért indított harczban legelőször Kővárt ostromolja meg, melyben akkor a Svendi által kinevezett Viczmándy Tamás és Zólyomi Péter parancsnokoltak. Az ostrom 13 napon át folyt, mig végre egy éjjel az ostromlók a lőtt résen át meglepik az alvó őrséget s a várat beveszik, miközben Viczmándy elesik, Zólyomi pedig fogságba kerül.

Később, Bátori Zsigmond erdélyi fejedelem uralkodása alatt, szomoruan nevezetes szerep jut Kővárnak egy boldogtalan fejedelmi nő élete történetében. Bátori Zsigmond, a mint tudjuk, szakitott Erdély hagyományos politikájával s a török szultán helyett a német (illetőleg római) császár védelme alá helyezte fejedelmi koronáját. Ennek a politikának következménye volt az az áldatlan frigy is, melyet a fejedelem *Mária Kristierna* osztrák főherczegnővel kötött, a kire uj hazájában, egy léha, könnyelmü és szivtelen férj oldalán, csakhamar a szenvedések keserves Golgothája várt. A szép, ifju és nemeslelküségben páratlan fejedelmi nő alig pár heti együttélés után ott hagyja a gyulafehérvári palotát s önkéntes rabságba vonul

a távoli Kővár rideg falai közé, hogy itt zavartalanul élhessen néma keservének, melyet csak anyjához, Gráczba irott leveleiben panaszol el. Mennyi titkos könyét látták, mennyi fájdalmas sóhaját fogták fel a szenvedő nőnek e komor várfalak! Éveken át élte itt csendes, kolostori életét, várva a szabadulás óráját, mely őt elhagyott édes anyjának és távol hazájának újra visszaadja. Pedig magában a várban és környékén épen nem egyhanguan folyt az élet. Az előkelő társaság vig vadászatokkal töltötte idejét, mialatt a vár urnőjének egyetlen foglalkozása az édes anyjával való levelezés volt*) 1598 április hónapjában különösen mozgalmas napok virradtak Kővárra. Ide hozták előbb Gyulafehérvárról az összeesküvés miatt elfogott Jósika Istvánt, hogy innen Szatmárra vigyék s ott lefejezzék. Pár nap mulva pedig fényes ünnepi küldöttség előtt nyiltak meg a vár kapui. A fejedelemnőért jöttek a császár levelével és a nép kivánságával, hogy vegye át időközben lemondott és Erdélyből eltávozott férje helyett az uralkodást. A boldogtalan nő, bármennyire meg volt is törve, a közügynek, uralkodó házuknak és kereszténységnek érdekét előbbre tette szive vágyánál s április 19-én búcsut mondott Kővárnak, hogy valóságos diadalmenetben érjen Fehérvárra, a trónt elfoglalni. Uralkodása, mint tudjuk nem sokáig tartott, mert Bátori Zsigmond csakhamar visszatért Erdélybe. A szerencsétlen Mária Kristierna végre hosszas világi remetéskedés

*) Nem lesz érdektelen egyik leveléből nehány sort idéznünk. »Nem hiheti Fenséged, — panaszkodik anyjának 1597. decz. 20-án, — mily lassan, unalmasan telik itt az idő... Oh, ha itt volna Fenséged s vadászni akarna, még a házból se kellene kimennie, mert mióta a hó leesett, a szarvasok és őzek oly közel járnak, hogy kővel lehetne őket dobálni s az ablakból lehetne rájok lőni. Tegnap egy vaddisznót hoztak nekem... Udvarmesterem megigérte, hogy egy zergevadászatot rendez számomra, most volna jó idő rá. *Messziről a fehér zergék nagyon szépek, a minap láttam egyet, egy-két puskalövésnyire volt csak, erősen szép volt.* (L. mindezekre nézve dr. Szádeczky Lajos: »Báthori Zsigmondné, Mária Kristierna« és Szilágyi Sándor »Carillo« cz. történeti rajzait.)

után férjétől elváltan, mint a halli zárda fejedelemnője végezte be életét 1621-ben, április 26-án, 47 éves korában.

Kővár Bátori Zsigmondtól csakhamar a császár kezére jutott; de 1605-ben Bocskay István Erdély felé haladva ostrom alá vette. Seregében mint hadi fogoly több nagybányai polgár volt, a kiknek szabadságot igért, ha a várat kezére keritik. A nagybányaiak a felső várban elhelyezett magyar őrséggel összeköttetésben állván, vállalkoztak erre s a csupán 32 főből álló alsó német őrséget amazokkal elfogatván, könnyü szerrel tették Bocskayt a vár urává.

1613-ban Dóczi András, Szatmár várparancsnoka veszi be Kővárt csellel a magyar király részére, de Bethlen Gábor 1615-ben egyezmény utján II. Mátyástól ujra visszanyeri.

Mindvégig fontos positionak van elismerve, a mit mutat az is, hogy midőn 1662-ben Leopold a törökkel a békét megakarja kötni, Köprilli nagyvezér csak azon feltétellel áll reá, hogy Kővárt, Székelyhidat és Nagykárolyt Leopold átengedi.

1607-ben országgyülési végzés folytán a többi zászlós úri szabad területtel együtt a kővári báróság is megszünt és koronajószág maradt. 1682 és 1691 közt lett kihasitva Szolnok-Doboka megyéből s Kővárvidék neve alatt önálló közigazgatási területté téve, de első tisztviselője — mint a vár kapitánya — nem főispáni, hanem főkapitányi czimet viselt. II. Rákóczy Ferencz felkelése idején a Habsburgok kezén volt s Teleki Mihály gróf, a hires kanczellár fia, volt a vár és megye főkapitánya. A kuruczok megtámadták a várat s aligha el nem foglalják, ha Rabutin osztrák tábornok segitséggel oda nem érkezik. Ám a szabadságért lelkesülő Teleki csakhamar a felkelők pártjára áll, a német parancsnokot vasba vereti s a vár fokára kitüzi Rákóczy zászlóját.

A szatmári béke után Rabutin törvényszék elé állitja Telekit s fitymálva kérdi tőle: »Quis es tu?« (Ki vagy te?). A magyar kurucz a henczegő kérdésre büszkén vágja vissza: »Ego sum Sacri Romani imperii comes Michael Teleki de Szék, teremtette! Ergo tu quis es?« (Én római szentbirodalmi, széki gróf Teleki Mihály vagyok, teremtette, dehát ki vagy te?) s

ezt mondván, buzogányával olyat vág a márvány asztal kellő közepébe, hogy darabokban repült széjjel. Telekinek nem lett bántódása, de haragját az ősi vár keserülte meg: két évvel a szatmári béke után 1718-ban Rabutin parancsára légbe röpitették. E nehány év alatt is állandó mentsvára volt a »bujdosók«-nak, a szatmári békével sokáig elégedetlen és magát meg nem adó középnemességnek, mely e megközelitheteltlen sasfészekben, hova a szatmári várőrségnek és a német uralomnak keze el nem hatott, szőtte tovább ábrándos terveit a szabad hazáról.

Mint történeti adatot megemlitjük még a várról, hogy börtöneinek falai közt nem egy nevezetes fogoly sinylődött évek hosszu során; köztük Zólyomi Dávid, I. Rákóczy Györgynek eleinte kedves embere, a kit azonban később hatalmaskodása és féktelen zavargásai miatt a fejedelem felségárulási perbe fogatott s 1633-ban előbb Fogaras várába, később pedig a Gyulafehérvártt kimondott itélet alapján Kővárba vitetett, a hol 16 évi rabság után 1649-ben meghalt.

A 16. század első felében egy hirhedt hamispénzverő banda is tartózkodott Kővárban, névszerint Sturczer Tamás, egy Rézmán nevü ötvös és bizonyos Miklós mester, kiket Homonnay Antal küldött Zemplénből ide, miután megelőzőleg már a felvidék több részében gyakorolták mesterségüket. »Vertek itt annyi sok szép aranyat, hogy Possai Bertalan, később csicsvai várnagy alig győzte Kővárról elhordani. A környékbeli »harminczadosoknak« ugyancsak meggyült e miatt a bajuk, mert vásárosok, kereskedők, mind hamis pénzzel fizettek.« (L. Komáromy András: »Egy hamis pénzverő a XVI. században«. Századok XXVII. 8.)

A mit Rabutin zsoldosai az egykor annyira respektált erősségből meghagytak, azt lassan lassan tovább pusztitotta az idő s az emberek kegyeletlen keze. A romok jelenlegi tulajdonosa Hosszufalu ura, Teleki László Gyula gróf. A hely ma talán még elhagyatottabb, vadabb mint régen, de a Mária Kristierna szép fehér zergéi kivesztek belőle. A vár mellett álló meredek sziklás csúcson, a Sólyomkőn azonban mely Kővárvidék czi-

merében is benne van, állitólag ma is találnak még sólyomfészkeket. Képünk Keleti Gusztáv egykoru rajza után 1869-iki állapotában mutatja a várat s fájdalom, az azóta lefolyt negyedszázad alatt is nagy halom kövét és téglját hordták el évről évre a környékbeli oláhok, ezekből készitvén házaikhoz a legjobb — kemenczéket.

Igy melegitik a'késő utódokat a régi dicsőség emlékei!

Kővár romjaitól *Csolton* át $1^1/_2$ óra alatt egyenesen is eljuthatunk Nagysomkutra; de akkor kiesik útunkból Berkesz, mely pedig nemcsak fekvésénél, hanem tiszteletreméltó multjánál fogva is megérdemli, hogy ki ne kerüljük. Visszatérünk tehát Remetére, vagy legalább Berkeszpatakára, melynek nyugati széléről az u. n. Dampu Strimbu-n át közvetlenül *Sáros-Magyar-Berkesz*-re vezet egy sáros és köves mezei út. (Remetéről az eredetileg megkezdett úton lefelé haladva, rövid fél óra alatt érjük el.)

Ez az egykor népes mezőváros az országút kétoldalán mindenfelől dombokkal körülhatárolt völgyben, helyesebben katlanban fekszik s e regényes fekfekvésén kivül kitünő levegője s a déli oldalán elterülő gesztenyeerdők árnyas lombjai mind hozzájárulnak a kedves benyomáshoz, melyet az utazóra tesz.

A község hajdan sürü erdőktől boritott helyen fekszik; első előnevét a hagyomány szerint egy, a kővári várőrségből ide telepedett Sáros nevü magyar nemestől nyerte, a kinek e szerint alapitását is köszönheti. Második előnevére pedig azzal szolgált reá, hogy századokon át a magyarságnak egy kis fészke volt az oláhság kellős közepében s lakói az idegen nemzetiség nagy tömegének természetes beolvasztó

ereje daczára a legujabb időkig hiven megtudták őrizni nyelvüket és nemzeti jellegüket. (592 lak. közül magyar 388, oláh 196, — r. kath. 10, g. kath. 94, g. kel. 112, ref. 318, zsidó 58.) E tisztán megőrzött magyar jellegét a multban egyébiránt annak is köszönhette, hogy a szomszédos Kővár őrsége rendszerint Nagybányáról és Berkeszről tellett ki. Ezért a kis helység felvirágzása szorosan összefügg Kővár fénykorával. Az időnként Kővároa tartozkodó erdélyi fejedelmek figyelmének, pártfogásának nem egy jelét tapasztalhatta. A vár felé eső oldalán elterülő gesztenyések kedvelt üdülőhelyekül kinálkoztak nekik s a »Miskolcza« nevü szőlőhegy tetején ma is láthatók a szórakozásukra épitett tekepálya nyomai.

Berkesz lakosai már a reformatió kezdetén Kálvin hitére tértek át s reformatus papjuk a kővári őrségben levő berkesziek révén a várat is filialéjának tekintette. Ez úton Berkesz igen szép fejedelmi adományokhoz jutott. Nevezetesen Szapolyai János a község évi vásárjogát titkárának Röth Orbánnak *) adományozván, ettől ez a jog János Zsigmond titkárára, Homonnai Drugeth Bálintra, ennek adományából pedig a berkeszi ref. egyházra szált át. Ezen adományt 1679-ben Apafy Mihály is megerősitette, sőt megtoldotta a vásár idejére szóló kizárólagos korcsmáltatási joggal és az egész határ jövedelmének tizedével, mi által ugy az egyház jövője, mint lelkészének fizetése örök időre meglett alapitva.

Az erre vonatkozó adománylevelek 1848-ig az egyház ládájában őriztettek; a mozgalmas időkben Katona Miklós nagyobb biztonság véget saját udvarába vitette a ládát. A deési vereség után 1848. decz. 1-én Urbán katonái felgyújtván az udvart, az adománylevelek Kővárvidék levéltárával együtt a

*) »Retorbán« (ma igy hívja a nép) kertjét most is mutogatják.

lángok martalékává lettek. Ám az egyház birtokában ma is igen értékes klenodiumok vannak, jobbára a hajdan virágzó Katona-család ajándékai. Ilyenek: egy ezüst serleg aranyozott fedéllel 1655-ből, »Nemzetes Katona Mihály conferálta« felirással; egy aranyozott kenyértartó és osztó tányér 1707 és 1772-ből: »Katona Zsigmondné, Tömösvári Rácz Éva, Katona Pál és Korda Kata conferálta«, két aranyozott borosztó pohár 1772 és 1841-ből s több értékes urasztali terítő. Mindezeket az 1848-iki idők pusztitásai elől a templom kövezete alá ásva sikerült megmenteni.

A község temploma egy kis dombon áll, régebbi része eredetileg katholikus templom volt; természetesen több ujitáson ment keresztül (1696, 1701; jelenlegi alakját 1824-ben nyerte). Tiszta góth stilben épült, szép arányu csúcsives ablakokkal, merész hajlásu boltives menyezettel, falain keretbe foglalt családi czimerekkel. Kivül 6 hatalmas támpillér biztositja szilárdságát. Általában képzett épitőmesterre vall; kár hogy neve a sok ujitás folytán már nem olvasható.

Berkeszen, mely régebben a vidék központja s a megyei gyülések helye is volt, több nemesi család lakott, névszerint a Peleì, Mózsa, Katona családok; az utóbbiból sok éven át kerültek ki Kővárvidék főkapitányai. Ma már e családoknak csak emléke él Berkeszen; majdnem az összes hajdani Katona-birtok jelenlegi tulajdonosa a Szilágy és Szatmár megyékben széleskörü összeköttetésekkel biró Péchy-család.

Mint fiatal házas Teleki Géza gróf Berkeszen lakott nehány évig, a Katona Miklós-féle udvarházban.

Berkeszről tovább folytatva útunkat, $1^1/_2$ km. távolságban elérjük a berkeszi erdőt s csakhamar

feltünik alattunk a völgyben Nagy-Somkút, mely Nagybányától 24 km.-nyire ($2^1/_2$ óra) a Berszó patak mellett fekszik, 197 m. tenger szine feletti magasságban.

Nevét a szóhagyomány szerint a nyugati irányban Nagy-Nyires felé vezető út mentén levő kúttól, illetőleg ennek mintegy kávaját képező kivájt somfatörzstől nyerte volna.

Történetére nézve eredeti feljegyzések hijján csak a szóhagyományra támaszkodhatunk, mely szerint Somkut eredete 1—2 századnál messzebb nem tehető. Egyébként még csak most lehet róla mondani, hogy a természetes fejlődés stadiumába jutott. Régibb épitkezései nagyon kezdetlegesek, jobbára faházak s csak az ujabbak épülnek kőből, téglából, vagy legalább vályogból. Az egész mezőváros kevés oldal-kitéréssel csak egy hosszu utczából áll, mely kelet-nyugati irányban mintegy 2 kilométernyire terjed s a házak ez ut mentén két oldalt nem is valami nagyon sűrün emelkednek egymás mellett.

A község maga, daczára annak, hogy jelenleg is egy nagy vidék központja s az egykori Kővárvidéknek 1876-ban bekövetkezett kettészakitása, illetőleg Szatmár és Szolnok-Doboka megyékbe való bekebelezetéseig székhelye volt, a szó teljes értelmében szegény; alig 3—4000 frt értékü ingatlana van s ha a hetivásárjog bérletéből évi 4000 frt bevétele nem volna, legszükségesebb kiadásait se birná meg. Pótadója ma már 32%. Népe vegyes, túlnyomó részben oláh nemzetiségü (2315 lakos közül magyar 942; oláh 1278; német 51; — vallásra nézve: róm. kath. 290, g. kath.

1301, g. kel. 48, ref. 147, zsidó 497. Házainak száma 405; területe 4173 kat. hold.)

A magyarság csak a polgárságban és iparosok között van túlsulyban. A köznép földmiveléssel foglalkozik s elég jómódu; érzelmeiben általán véve hazafias s ha egy pár izgató időnként ki nem zavarná becsületes polgári erényeiből, a legjobb igyekezettel tanulná az állam hivatalos nyelvét. A község házánál ma még jórészben oláhul tárgyalják az ügyeket, még azok az oláh nemzetiségüek is, a kik kifogástalanul beszélik a magyar szót. Kivül, a község utczáin azonban mind több és több magyar szó üti meg fülünket, a miben a magyar tannyelvü állami iskolának s ujabban a szatmármegyei Széchenyi-társulat és a község együttes támogatása mellett létesült magyar kisdedovónak van nagy érdeme. Az uri rendnek kellemes szórakozási helyül szolgál a nagyvendéglőben elhelyezett »Kővárvidéki olvasókör«; a polgárságnak külön olvasóköre van. Van a községnek rendezett tüzoltó egylete is, melynek tagjai azonban majdnem kizárólag a polgárság köréből kerülnek ki, mert a félrevezetett oláh fiatalságot visszatartja a reszvételtől a magyar vezényszó. A görög kath. egyház fiatal tagjaiból alakult énekkart is tart fenn.

N.-Somkút ipara és kereskedelme újabb időben egyre hatalmasabb lendületet nyer. A Lamarche-czég villamvilágitással berendezett nagyszabásu fürészgyára dolgozza fel a környék letarolt tölgy- és bükkerdőit, s sok munkáskezet foglalkoztatva, egyszersmind nagy pénzforgalmat csinál a községnek és környékének.

(Átlag kifizet havonkint 6000 forintot s kidolgozott parkett és donga áruit a külföld minden részébe elviszik.) Sajnos, hogy a közlekedési viszonyok ma még nagyon mostohák. Vasúton csak Nagybányáig, Erdőszádáig, vagy a deés-zsibói vonalon Hosszurévig közelithető meg; e pontoktól — többnyire dombos útakon — csak kocsiközlekedése van. Egészen új jövő vár a községre a tervbe vett nagybánya-zsibói és erdőszáda-somkuti vasutvonalak kiépitésével, a mi még 1—2 esztendő kérdése. Posta-közlekedése elég gyors, távirója is van. Kereskedelmének és iparának jelentékeny előmozditója a »Kővárvidéki takarékpénztár.«

Nevezetesebb épületei közül messze kimagaslik a tekintélyes »megyeháza,« mely a régi Kővárvidék és a magyar kormány együttes költségén épült s jelenleg eredeti rendeltetése megszünvén, majdnem az összes Nagy-Somkúton elhelyezett hivataloknak alkalmas helyiséget nyujt. Öt magán lakáson kivül itt van a róm. kath. kápolna (önálló plebániája alig pár éves), a kir járásbiróság és telekkönyvi hivatal, a főszolgabiróság, az adóhivatal, az állami iskola és biróságí börtönök. Ujabban épült kéttornyu szép g. kath. temploma a hivek bőkezüségét hirdeti.

A megyeház egészen a község délkeleti szélén fekszik; előtte vezet tovább balra a nagybánya-deési út, melytől mi már elválunk s jobbra a Szilágyságba vezető úton fordulunk be a község tágas vendéglőjébe, melyben mérsékelt áron kényelmes elhelyezés mellett kitünő ellátás is vár reánk. A vendeglővel szemben, 27 hold területü szép park közepén, dombon

fekszik a képünkön bemutatott grófi lak, melyet a szabadságharcz idejében és azelőtt Kővárvidék székházául birt bérben a Teleki családtól. Midőn a nemzetiségi dúlások a Teleki családot Pazmosról menekülésre kényszeritették, előbb Nagybányára, utóbb pedig 1850-ben Somkútra, ebbe a kastélyba költözködtek, mely azóta Teleki Sándor gróf (a volt belügyminiszter fivérének) és családjának állandó tartózkodási helye.

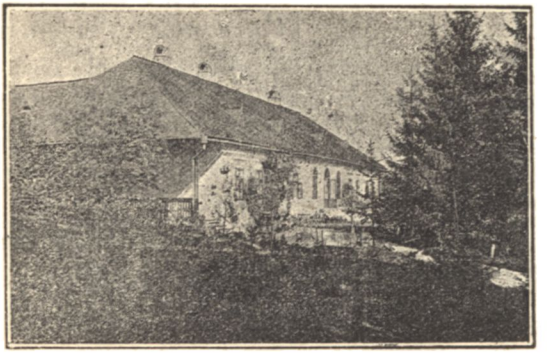

56. Teleki Sándor gr. udvarháza Nagy-Somkúton.

Az emberszeretet szolgálatában szép hivatást tölt be a somkúti közkórház, mely valóban kies helyen, a g. kath. templom feletti dombon, mintegy két holdnyi területen áll. Drágos Pál buzgóságát hirdeti ez a humanus alkotás, aki leginkább közadakozásból létesitette, miután Bartal György volt kereskedelmi miniszter s a nagy-nyiresi kerület egykori képviselője 2000 frt alapot adott rá. Van benne 4 kórterem 24

ágyra, orvosi rendelő s váró szoba, halottas kamara, raktár, ápolói lakás, körülötte pedig befásitott gyönyörü kert.

Az idegen Somkuton, melynek éghajlata Nagybányáénál is enyhébb, nyári időben kellemes üdülést talál; kár, hogy nyári lakásul alkalmas kiadó házaknak szükében van, de e hiányt a kényelmes vendéglő eléggé pótolja.

Hálásabb kirándulások Somkutról, a kővári várromon kivül, a déli irányban 4—5 kilométernyire szekeren könnyen elérhető »*Valea mori*« (malom-patak) völgye, melyről nem egy utazó emlékezett meg elragadtatással s az ezzel szemben nyugatra Váralja felett emelkedő *Prisnel* hegy (663 m.) melyről gyönyörü kilátás nyilik főként a Szilágyságba s a melyen a hagyomány szerint egykor szintén vár állott.

A butyászai határban még vannak őserdők (jobbára a Teleki család és a kincstár birtokai), de a környék erdei egyébként meglehetősen le vannak már tarolva.

Délkeleti irányban mintegy félórányira Somkúttól, a Törökfalva felett levő *Hovrillán* megkövesült tengeri kagylók és más tengeri állatok szép példányai találhatók elszórtan a földeken; lejjebb délnek az 1 órányi távolságba fekvő *Gaurán* és közelében pedig gyakran bukkannak a lakosok bronz-korbeli régiségekre.

Kővártól délre, *Butyászán* (Somkúttól $1^1/_2$ óra) igen jó minőségü márványkőzetre találtak, melynek kihasználására most történnek kisérletek. Butyásza

mellett régi római út nyoma is látható, mely a hagyomány szerint a Kővár és Retteg vára közti közlekedésre is szolgált.

Somkutról most már nyugat-éjszaki irányban folytatva tovább körutunkat, jó megyei úton a Berszó patak mentén haladva, fél óra alatt *Hosszufalura* (685 lak. közül magyar 196, oláh 489, — r. kath. 38, g. kath. 491, ref. 146, zsidó 10) érünk, mely falu

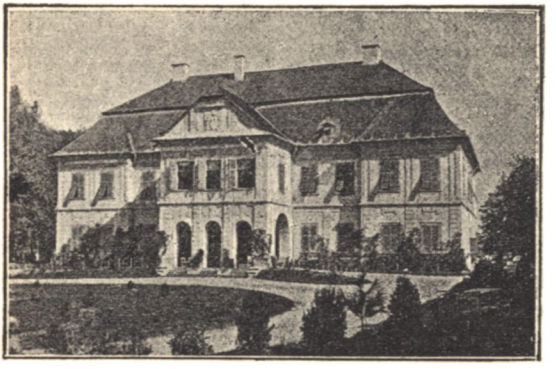

57. Teleki László gr. kastélya Hosszufalún.

egyedüli érdekessége, de egyuttal érdemes megnézni valója a képünkön is bemutatott ódon grófi kastély, melyet a tulajdonos ifju Teleki László gróf müizlése alakitott át modern uri lakká, a kinek a kastély mellett szép lóistálója is van.

Maga a kastély egykor a Teleki Mihály kanczelláré volt, kinek vendégszeretetét ura Apaffy Mihály fejedelem is nem egyszer vette igénybe, hogy itt, székhelyétől távol levet-

hesse az országos gondokat s kedélyes poharazás közben hangoztathassa hires jelszavát: »Inter pocula non sunt seria tractanda.«

Hosszufaluról pár percz alatt *Magosfalura* jutunk, a melynek elején balra fordulva, csinos templomával *Pribékfalvát* (563 lak., magy. 30, oláh 524, — r. kath. 12, g. kath. 529, zsidó 13) látjuk magunk előtt. Turisták lévén, kétszeres okunk van körutunk irányából kitérni egy időre s a templom mellett befordulni abba

58. Teleki Géza gr. udvarháza Pribékfalván.

az egyszerü, de előkelő szivélyességgel hivogató udvarházba, melyben Teleki Géza gróf tölti kis családjával a nyári üdülés hónapjait s a hol akkor is a legszivesebb fogadtatásban részesülnénk, ha a páratlan előzékenységü házi gazda nem volna egyszersmind a magyar turistaegylet egyik elnöke is.

A grófi lak nem nagy dimensiókban épült, de nyaralásra igen kényelmes épület a falu közepe táján,

8 katasztrális hold parkban, közel a Szamoshoz; s a nyár folyamán rendes találkozó helye a környék előkelő családjainak és intelligenciájának, melyet a személyes tisztelet és ragaszkodás kötelékein kivül nem egy országos, vagy e vidékre nézve specziális érdekü közügyben való együttmunkálkodás fűz a mindenben tevékeny főúrhoz. Szives kalauzolása mellett első sorban a kastélyt környező szép parkot szemléljük meg, melynek egyes ritka példányu fáit és növényeit a szakértő kertész jogos büszkeségével mutogatja nekünk. Aztán kisétálunk vele a külső gazdaságba s itt is lépten nyomon alkalmunk nyilik az elméletileg és gyakorlatilag egyaránt avatott gazdát ismerni meg, a ki birtokának mocsaras területeit is ugyszólván az utolsó kis darabig értékessé tudja tenni az által, hogy a talaj nedvességét a legtermészetesebb módon, a beleültetett fákkal szivatja fel. Minduntalan találunk ilyen csemetéket, melyek az ingoványos talajban gyökeret tudnak verni, nőnek s gyarapodásukkal a termő földet is gyarapitják.

Hanem a turistákat igazán lebilincselő élvezet csak akkor vár még reánk, mikor körülbelül egy negyedórai séta után, a falun kivül, egy nyiltabb pontról végig tekinthetünk azon a felséges panorámán, melyhez foghatót kevés helyen találunk. A Nagybánya körül tovahuzódó hegylánczolat mellett félkör alakban terülnek el előttünk a közelebbi és távolabbi környék összes magasabb csúcsai, a Kolozsvár mellett emelkedő Meszestől kezdve a Czibles, Hugyin, Sátor, Guttin, Rozsály és Feketehegy egymásba folyó lánczolatán át a Kereszt-

hegyig s nyugat felé az Avas legszélsőbb nyulványaiig. Ezt a szép hegykoszorut, érdekesebbnél érdekesebb alakzataival sehonnan se láthatja be szemünk oly pompásan és annyira változatos megvilágitásban, mint erről a helyről, s ezt látva, természetesnek találjuk, hogy az a meleg kedélyü és minden nemes iránt olyan ideális rokonszenvvel érdeklődő főur, a kit tusculumában a természetnek ilyen képei vesznek körül, egyszersmind a hazai turistaságnak is egyik leglelkesebb barátjává lett.

A pribékfalvi grófi lak érdekességei sorában meg kell még emlitenünk azt a rendkivül becses családi könyvtárt, melyet a háziur (maga is finom kedélyü iró) a Teleki család tagjainak müveiből állitott össze. Ez a tekintélyes gyüjtemény ékesen szóló bizonysága annak, hogy e kiváló és történelmünkben nagy szerepet játszott főuri családban állandó traditio volt az irodalommal foglalkozás. A 17. század végétől kezdve a legujabb időkig 25 önálló kiadványon találjuk a Teleki nevet, s e kiadványok sorában nem kis számmal vannak tudományos, vagy irodalmi tekintetben kiválóbb alkotások.

Ime kronologiai sorrendben: 1. *Teleki Mihály:* Fejedelmi lélek. 1689. (fordítás). — 2. *T. József:* Essai sur la foiblesse des esprits forts. 1760. — 3. *T. Ádám:* Cid. Szomorujáték Corneille Péter után francziából ford. 1773. — 4. *T. Domokos:* Hazai utazások. 1796. — 5. *T. Domokos:* Reisen durch Ungarn (ford. Németh László) 1805. — 6. *T. László:* A magyar nyelv elémozditásáról. (Első megpenditése a magyar tud. Akadémia eszméjének) 1806. — 7. *T. László:* Über die Errichtung einer gelehrten Gesellschafft in Ungarn. 1810. (Az előbbinek kivonata; németül azért irta meg T. L., hogy — a magyar úri társaság is

olvashassa). — 8. *T. Domokos:* Emberi sorsnak változandósága. 1815. (Saját életéből vett élmények, érdekes adatok a kor társadalmi életéről; különösen érdekes azon része, a melyben a saját három feleségét hasonlitja össze). — 9. *T. Mária:* Blair Hugo predikációja (fordítás) 1827. — 10. *T. Ferencz:* Versei (kiadta Döbrentey Gábor; a függelékben Teleki levelei Döbrenteyhez 1834.) — 11. *T. László:* A kegyencz. Szinmü. 1841. — 12. *T. László:* De l' intervention Russe. 1849. — 13. *T. László:* Ereignisse in Ungarn seit dem März 1848—1849. — 14. *T. József:* A Hunyadiak kora. 1852. — 15. *T. Ferencz:* Gedichte. 1857. — 16. *T. Domokos:* Emlékbeszéd gr. Széchenyi István felett. 1860. — 17. *T. László:* Az orosz interventio Magyarországon. 1861. — 18. *T. László:* Utolsó müve. 1861. — 19. *T. Domokos:* A Hóra-támadás. 1865. — 20. *T. Emma:* Hedvig és Andor utazása Romában. 1866. — 21. *T Géza* (és Szépfaludy): Egy rut hölgy története, (németből ford.) 1871. — 22. *T. Domokos:* Székely határőrség (Hátrahagyott kézirataiból kiadta Szabó Károly) 1877. — 23—25. *T. Sándor:* Emlékeim. — Természet után. — Garibaldi alatt. 1881—83.

Pribékfalvától déli irányban egy negyedórányira fekszik *Fejérszék*, melynek határa mintegy két század előtt mint zálogbirtok a Péchy-család tulajdona volt, s visszaváltatván a kincstár részére, újabb időben ettől vásárolta meg Teleki Géza gróf. — 57 holdnyi kertjének legszebb pontján fekszik a csinos úrilak, melyből szintén felséges kilátás nyilik. A kertben magában két halastónak látható nyomai, valamint előrészének terrasz-szerü emelkedései arra engednek következtetni, hogy a Péchyek korában müvészi izléssel alkotott diszkert lehetett. Itt van eltemetve a család egyik hires tagja, Péchy generális is.

Pribékfalva határa nyugaton a Szamosra rúg, melyet egy negyedóra alatt elérhetünk s mely idáig

állandóan természetes határt képezve Szilágy- és Szatmármegyék közt, innen kezdve számtalan kanyarodással éjszaknyugati irányban szeli át az egész Szatmármegyét s ennek legszélső határánál ömlik a Tiszába. Hidason kelünk át s jól gondozott állami uton a viz folyását követve s *Gardánfalvát*, az Aporok révén ma br. Blomberg birtokát, hátunk megett elhagyva, elsőnek érjük a szép fekvésü *Farkasaszót*. Itt Kállay Kornélnak dombon épült urasági lakába térhetünk be, melynek szintén nagy gonddal ápolt szép parkja mellől egy nagy gyümölcsös kerten át 300 méter hosszu árnyas szőlőlugas vezet az erdőbe. Az uri lakból elragadó kilátás nyilik dél felé a czikói szorosból előtörő Szamos kanyargó folyására, kiszélesült völgyére és a fák közül kifehérlő falvakra.

Két jelentéktelenebb falu (Oláh-Tótfalu és Oláh-Ujfalu) hátrahagyásával — mindenütt a Bükkhegység keleti szélén haladva, — érjük el a Szamosvölgy egyik legnevezetesebb pontját, *Erdőszádát* (1288 lak. közül magyar 66, oláh 1163; — r. kath. 29, g. kath. 1173, zsidó 55) a Dégenfeld grófoknak a hegy fokára épitett emeletes kastélyával, mely észak és kelet felé az avasi, nagybányai és mármarosi hegyvidékre, nyugat felé pedig az alföldi rónaságra nyújt gyönyörü kilátást. Erdőszáda különben ez ideig még végpontja a nagykárolysomkúti szárnyvonalnak, melynek Somkútig leendő teljes kiépitésére most folynak az előmunkálatok.

Innen a Bükk hegység nyugatnak, a Szamos pedig, miután a Nagybánya felől jövő Zazárral megnagyobbodott Lápost fölvette, éjszaknyugatnak fordul a sikárlói és ilobai hegyek alá.

Mi pedig az erdőszádai réven átkelve a Szamoson, *Kolczér* és *Puszta-Hidegkut* kis falvakon át könyököt csinálva, jó karban levő megyei úton jutunk *Hagymásláposra* (995 lak. közül magyar 266, oláh 692; — r. kath. 16, g. kath. 721, ref. 189, zsidó 69) melynek túlsó szélénél ugyancsak hidas visz át a Lápos vizén. Innen Lénárdfalu érintésével $^3/_4$ óra alatt kis körutunk kiinduló pontjához, Nagybányára érkezünk vissza.

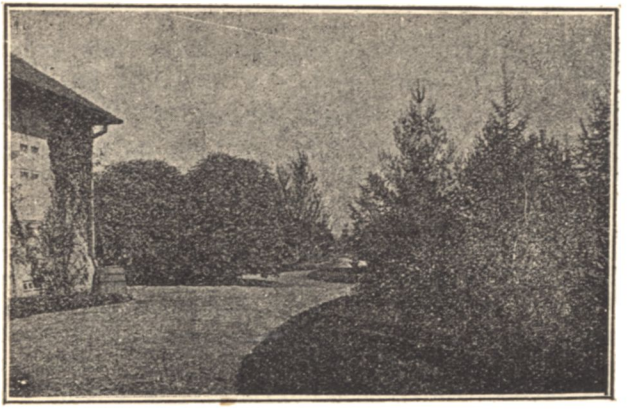

59. Részlet Teleki Géza gróf pribékfalvi parkjából.

XII. FEJEZET.

Nagybánya-Kapnik-Oláhláposbánya.

Nagybányáról jó országuton kelet felé indulva, 20 percz alatt érjük el a tőle 4·61 km. távolságban fekvő *Giród-Tótfalut* (679 lakos közül magyar 113, oláh 566, — r. kath. 96, g. kath. 566, ref. 7, zsidó 8.)

E kis falu nevét hajdani uraitól, a Geród nemzetségtől nyerte, mely már 1336-ban birta. Ezektől 1406-ban Omechin János nagybányai polgár vette meg 600 arany forinton s 1408-ban ispotály czéljára Nagybánya városának hagyta, mely hagyományt a későbbi uralkodók is megerősitették. 1684-ben a váradi török basák birták; 1687-ben a nagybányai minoriták rendjének adatott át, kiket később III. Károly azon feltétel mellett erősitett meg a község birtokában, hogy állandóan 6 szegényt tartoznak »az ispotályban ápolni.«

(A falu 1692-ben Tejfeles Tótfalunak van nevezve a Szirmay György szolgabiró lajstromában; sőt némelyek Veslinger Tótfalunak is nevezték, a minek magyarázata az, hogy a falu lakosai tejfelből igen jó édes sajtot (veslinget) készitettek.

A falu közepén látható torony nélküli templom a XV. század elején épülhetett s 1605-ig a katholiku-

sok kezén volt. Ekkor Bocskaytól megkapták a reformátusok s valószinüleg 1792-ig birták, mert a róm. kath. plebánia csak akkor állittatott vissza. A templom eredetileg tiszta gót stilben épülhetett, de a későbbi javitások sokat rontottak rajta.

Giródtótfalutól tovább haladva 4·66 km.-nyire Felsőbányát érjük, a mely városról külön fejezetben már szóltunk. A város főterén levő vendéglő melletti dombra felkanyarodva s az innen kezdve folyvást hullámos országuton egy darabig délnek tartva, 3·81 km.-rel tovább az utóbbi évek nemzetiségi mozgalmai közben némi hirre vergődött *Laczfalut* találjuk, melynek 959 lakosa majdnem kivétel nélkül oláh. Négy év előtt épült s az oláhság tüntető részvételével fölszentelt temploma a falu nyugati szélén emelkedik s kápolnájával messze kitünik.

Laczfalutól délkeleti irányban 2·88 km.-nyire érjük *Bajfalut*, (oláhul *Danest*), melyről fürdőjénél fogva külön is meg kell emlékeznünk s mely épügy mint a 2·21 km.-rel tovább fekvő *Dióshalom* (ezelőtt *Sürgyefalu*) és a közelükben levő kisebb falvak (Oroszfalu, Sándorfalu, Györkefalu, Pusztatelek stb.) csak névleg magyarok, tényleg 3—800 főnyi lakosságuk majdnem kivétel nélkül oláh nemzetiségü. Az út Felsőbányától végig szép kilátási pontokban kövelkedik, különösen a Lápos-hegységre s a távolabbi erdélyi bérczek felé. Dióshalmon túl a 89. számu kilométerjelzőnél érdekes látványt nyujtanak az út baloldalán, egy sajátszerü réteges alakzatu hegy aljában szétszórtan látható *kőkazalok*, melyekről a legenda azt tartja, hogy Szt.

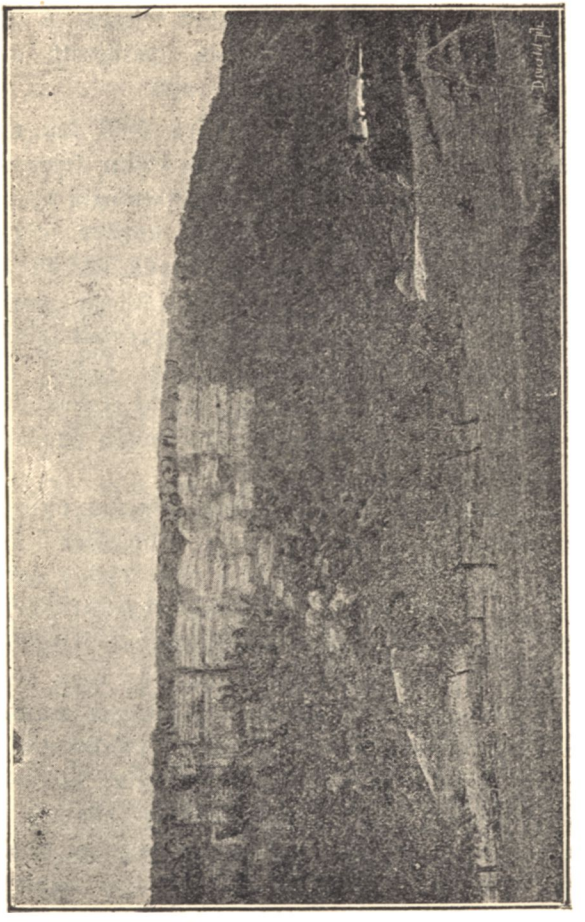

60. A diósbalmi kőkazalok.

Péter erre jártában egy vasárnap szénarakással foglalkozó gazda büntetéseül változtatta kővé a készen állott szénakazalokat.

Innen 5 percz alatt kissé meredekebb parton ereszkedünk alá a vadregényes kapniki völgybe, az u. n. *Pogor*-nál, a hol útunk a régi Kővárvidék keleti részéből, *Kápolnok-Monostor* felől jövő megyei úttal találkozik. A mint ideérkezünk, szemközt velünk feltünik a *Guttin* kopár tetője, hogy aztán időnként apróbb hegyek háta mögé bujva, csakhamar ismét — még nagyobb kiterjedésben — bukkanjon elő hegyes sziklacsúcsaival.

Idáig egész útunk Felsőbányától kezdődőleg tulajdonképen nem volt egyéb, mint a Felsőbánya és Kapnikbánya közt emelkedő *Feketehegy* megkerülése, mert a kapniki völgybe érve közvetlenül e hegy délkeleti lejtője alá jutottunk.

A völgy, mely a zúzóművek iszapjától zavaros szürkévé festett Kapnik patak mentén húzódik éjszak felé, vadregényes részletekben bővelkedik s a környéken egy kis darab Svájczot képvisel. Sziklás hegyoldalak, rengeteg őserdők határolják s a mi zordon fenségéhez még hiányzik, megadja a fölötte végighúzódó havas négy csúcsának impozáns lánczolata.

A völgy kezdetétől, a *Pogortól*, 1·2 km.-re az út egy kiálló kősziklába (az u. n. *Vranicsorába*) van bevájva, melynek tetejét erős kanyarulattal éri el s a melyre feljutva, a tágabbra nyilt láthatár éjszaki részén egész szabadon látjuk reánk meredni a Guttin legnyugatibb csúcsát, az 1430. m. magas *Secaturát.*

10 percz mulva a *Plopis* név alá foglalt házcsoporthoz (tulajdonképen korcsmatelep) érünk, melynél a völgy szélesebbre tágul s itt már a Guttin többi csúcsai is teljes pompájukban magaslanak ki előttünk, mint hatalmas sziklagulák, az alattuk lépcsőfokokként tova húzódó hegylánczolatok közül. A 93. számu jelző oszloptól kissé tovább, az uttól balra érdekes sziklacsoportot látunk, oszlopszerü, egészen merőleges falakkal s jobboldali részén három egymás mellett élesen kiváló csúcscsal, melyek mintha a magyar czimer hármas hegyét ábrázolnák.

Innen 5 percz alatt érünk az út jobboldalán levő *fürészmalomhoz*, a melynél már kihivja figyelmünket, illetőleg érzékeinket a közeli kohótelep füstje, melyet már ismerni tanultunk.

Ennél a pontnál kezdődik maga *Kapnikbánya* községe, mely innen a keskeny völgy mentén a hegyek közé, helyesebben a hegyekbe beszoritva, 7 kilométer hosszúságban s alig $^1/_2$ km. szélességben terjed éjszakkeletnek, az u. n. *Róta-bányáig*, mely 7 kilométer távolságra körülbelül 150 m. folytonos emelkedés esik.

Kapnikbánya Szatmármegye legkeletibb részén, ennek délről Szolnok-Doboka, éjszak és kelet felől pedig Marmaros-megyékkel való érintkezésénél fekszik, sziklás, hegyes vidéken, melyet a felső eocén és felső miocén közötti vulkánikus kitörések, de különösen a szarmáti emelet kezdete és vége közötti cziklusban működött földalatti erők alakitottak. Nagybányától 32·5 km. távolságban van s kocsin $3^1/_2$ — 4 óra alatt.

IX. Kapnikbánya.

érhető el. A *Kapnik* vize, mely a helységet egész hosszában ketté szeli, a *Nyetyeda* (1059 m.) a *Róta* (1220 m.) és *Bolkis* (1167 m.) hegyek csermelyeinek összetalálkozásából ered s magába veszi még a Mihály-, Hoffen,- Zsiska-, Dobos- és Kuenburg-völgyek patakait.

A körülötte hullámvonalban elhúzódó hegyek, mint délről a Hidsa, Gajdos, éjszakról a Málnás, keletről a Róta, nyugatról a Rákos, hirtelen kiemelkedésüek s ennélfogva szük völgyet és meredek lejtőjű patakot képeznek.

E szük völgyben sem más iparra, mint a bányászatra, sem épitkezésre alkalmas körülmények nincsenek; mert a vidék sziklás és csupa hegyoldal, ugy, hogy sokszor az épületek egy része is jóformán a sziklákba van bevájva.

Kapnikbánya keletkezéséről, bányászatának eredetéről feljegyzéseink nincsenek. Kétségen kivül nagyon régi és eredete összefügg Nagy- és Felsőbánya bányászatával.*)

Az 1336. évben már létezhetett, mert az egyházi iratok szerint az 1836. évi vizsgálati rendeletben adatjelzés nélkül az áll, hogy Kapnikbánya eleitől fogva ezüst-köves bányahelység volt s éppen 500 év óta áll müvelés alatt.

Ha számbavesszük, hogy ezen időpont Róbert Károly korának utolsó szakára esnék, kiről tudjuk, hogy uralkodásának korábbi éveiben az arany és ezüst-

*) Mint kevés valószinüséggel biró magyarázatot felemlitjük, hogy a hagyomány Kapnikbánya nevét egy *kis fejü* oláh pásztortól származtatja, a ki első talált volna ebben a völgyben egy »fényes követ« (kis fej oláhul *capu micu* = kápmik.) Körülbelül ugyanannyi joggal származtathatnók e mese alapján a helység nevét magyarul is a »kapni« igéből.

bányákat szorgalmasan kezdé müveltetni, s hogy ő verette nálunk az első aranypénzt: nem találhatjuk lehetetlennek azt a feltevést, hogy az akkor már meglevő felsőbányai bányászat a királyi buzditás hatása alatt Kapnikbányát is felkutatta.

Biztos adatokat csak később találunk, Hunyady János kormányzó 1455. évben kelt okmányában, melylyel Nagy- és Felsőbányának régi szabadalmait és kiváltságait megerősiti. Ezen okmányban van először emlités Kapnikbányáról, a menynyiben mindazoknak, a kik Kapnikon bányát nyitnak, 8 évi szabadalmat ad, kikötvén a köteles jövedelemrész beszolgáltatását.

Kétségtelen tehát, hogy felsőbányai bányászok a XV. század közepe táján már nagyban bányászkodtak Kapnikon és valószinü, hogy ők is tárták fel s jóval ezen idő előtt már ismerték s birták, a mit az u. n. »fejedelmi« kültárnának egyik oldalába vésett következő felirás is bizonyit: »*Hier hat erschlagen Jakob Huber anno 1511.*« Minthogy ez a kültárna függőleges irányban számitva a legalsó, vagyis harmadik volt, sok időnek kellett még odáig is eltelni, a mig véső munkával ilyen hosszabb tárnákat vághattak ki.

Kapnikbánya a századok folyamán sok viszontagságon ment át, háborus időkben többször volt kénytelen bányászatát beszüntetni és szenvedni ellenségek dúlását.

A XVI. század második tizedében már teljesen szünetelt; mit Feigel János bányaművizsgálati jelentése bizonyit, ki e bányákat királyi rendeletből 1555. évben vizsgálta meg, s vizsgálata eredményeül azt jelenti, hogy bár a bányák vizzel vannak megtelve s ez okbál járhatatlanok, de külső jelekből következtetni lehet azok gazdaságára.

I. Ferdinánd király mihelyt Izabella királynővel kötött szerződésénél fogva Erdély bányászatát birta,

figyelmét rögtön a bányászat rendezésére forditotta és Feigel jelentése értelmében szorgalmasan üzembe hozta a kapniki bányákat is.

A Báthory István és Schvendi Lázár császári tábornok között folyt háború alatt nagy pusztitásnak volt e vidék kitéve az oláhok rablásai folytán is; a bányászat ez időben pangott Kapnikon s csak pár évvel később, Miksa királynak 1571. augusztus 31-én kelt rendelete folytán kezdték a bányákat uj terv szerint müvelni.

Később ismét a Báthoryak kezére kerültek; de Báthory Zsigmond már 1588-ban bérbe adta őket Herberstein Feliciánnak, ki azokat okszerütlen müveléssel a pusztulás szélére juttatta.

1612-ben Báthory Gábor ujabb bérleti szerződést kötött e bányákra nézve, de kétségtelen, hogy a bányászat a bérlők kezein folyvást hanyatlott s ezért Bethlen Gábor 1620-ban ifj. br. Herberstein Feliciántól megvonta a bérletet. De a fejedelem halála után ismét csak haszonbérbe adattak a bányák, s később I. és II. Rákóczy György idejében sem folyt külömb gazdálkodás velük, mint a Báthoryak alatt.

A vasvári békekötésnél Kapnik, mint Szatmármegye végvidéke megint csak az erdélyi fejedelem, Apaffy birtokába jutott, kinek halála után a háborus idők és kitört forrongások következtében 8 évig szünetelt a bányászat.

Az Apaffy fejedelem bukása után, 1691. évben felállitott erdélyi kanczellária sokáig nem foglalkozhatott Kapnikbányával — bizonyosan a háborus idők miatt, mert csak 1702. évben tétetik említés, hogy a bécsi kormány a kapniki bányászatot is figyelmére méltatta és az erdélyi bányafelügyelő számára kiadott utasitásban elrendelte, hogy a kapniki bányák megvizsgáltassanak és müvelésük újra megindittassék.

A XVIII. század elején ujabb csapás: a tatárok pusztitása nehezedett e vidékre. A tatárok betörései rendesen a törökök garázdálkodásaival jártak karöltve, minthogy az 1475-ben a török hűbéresévé tett tatár khán a szultánt háborúiban segiteni tartozott. Igy történt 1717-ben is, hogy mig a magyar hadak által ostromolt Nándorfehérvár segitségére jött törökhöz a krimi tatár khán 70000 főnyi sereggel csatlakozott, a khán fia azt az utasitást kapta, hogy az erőknek megosztása végett éjszakkeletről törjön be Magyarországba.

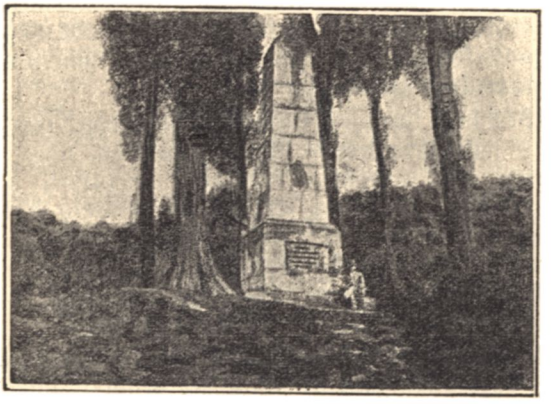

61. A kapnikbányai tatár-emlék.

Ez meg is történt s a vad horda rabolva, pusztitva árasztotta el Mármaros, Ugocsa és Szatmár megyéket, a fegyvertelen lakosok közül több mint 10000-et füzvén rabszijra. E dúlásokat addig folytatta a gyáva nép, mig Károlyi Sándor tábornok és szatmári főispán ellene a tiszavidéki nemességet fel nem ültette. Ekkor aztán Babocsay Nagybányánál, Bagosi László pedig Felsőbányánál és Kapniknál verte szét őket s a foglyokat kiszabaditotta: a megfutamodott kalandorok nagy ré-

szét aztán a borsai szorosban a hegyek tetejéről letaszitott óriási szálfákkal és szikladarabokkal verte agyon a nép. Ezen utolsó tatárpusztitás emlékét Nagybányán egyideig az évenkint augusztus utolsó vasárnapján tartani szokott hálaadó istenitisztelettel tartották fenn; Kapnikbányán pedig a község alsó és felső része közt az út szélén négy jegenyefa közt álló emlékoszlop örökiti, melyen felül egy szikladarabba vésve ez áll: *Anno 1717 usque hi fuerunt tartari*, alul pedig egy, 1852-ben Ő felsége itteni körutja alkalmából beállitott emléktáblán e sorokat olvassuk:

»AVE CELSE VIATOR! TRISTIS HAEC FUIT ORA PRIUS, GRASSANTIBUS TARTARIS, ANNO QUEM SIGNAT HIC LAPIS. AST NUNC TRANSEUNTE FRANCISCO REGE TOTO GESSIT PECTORE.«*)

A veszély elmulta után a kapniki bányászat virágzó fejlődésbe lépett; 1722. évben a kormány elrendelte, hogy a többi bányakerületekből több család ide telepittessék és a hajdani Kővárvidék lakosságát egykori hübéri kötelességük és munkájuk teljesitésére utasitotta.

1727. évben Kapnik az akkori zalatnai bányaigazgatóságtól a nagy távolság miatt elvétetett és a nagybányai bányaigazgatósághoz csatoltatott.

1753-ban még nagyobb lendületet vett a kapniki bányászat; ekkor vétetett ujból művelés alá az addig elhanyagolt altárna, mely aztán 1810-ben a Rainer főherczeg nevét kapta.

1761-ben a bányahivatal mellé a bányatörvényszék is felállittatott; 1784-ben a Teréztelér déli folytatásán történt fellárások, különösen pedig az Érczpa-

*) Az emlékkövet a Magyar Néplap 1856. 36. lapján ismerteti és mutatja be hű képben Kerékgyárló Árpád történettudósunk, avval az alapos geografiai tévedéssel, hogy Kapnikbánya helyett *Felsőbányára* teszi.

tak-telér fölfedezése járultak nagyban a bányászat emeléséhez s ezek folytán 1786-ban a minden oldalról elzárt gyarmat Felsőbányával szekéruttal köttetett össze.

E század első évtizedeiben a háborúk folytán beállott pénzhiány és szerencsétlen vezetés következtében a bányatelep ismét a pusztulás szélére jutott. E szomorú időkből1845-ig nincs feljegyzés. Ekkor kezdett lassan-lassan ujra föllendülni s azóta változó szerencsével éli napjait, meglehetősen magára hagyatva a zord hegyek közt, a mint mondani szokták »az Isten háta mögött.«

Kapnikbánya község 3766 kat. hold területén tulajdonképen két külön helység osztozik meg, az alsó és felső handal; amaz, mely a kincstári kohótelepet foglalja magában, közönségesen Alsó Kapnik néven emlittetik, ez pedig, melyben a bányaművek vannak, a tulajdonképeni Kapnikbánya. E két rész pár évtizeddel ezelőtt még élesebben volt egymástól megkülömböztetve, a mennyiben Alsó Kapnik (illetőleg ennek a Kapnik-pataktól jobbra eső része) Szatmármegyéhez, Felső-Kapnik pedig Kővárvidékéhez tartozott. A hetvenes évek elején történt kikerekités alkalmával azonban mind a két fél Szatmármegyébe kebeleztetett s a bánya- és kohóhivatalnak a 70-es évek végén történt egyesitése óta a bányászati administratio tekintetében is egy községet képez.

Alsó-Kapnik lélekszáma 724, ebből magyar 140; oláh 575; Felső-Kapniké, illetőleg Kapnikbányáé 2881,

kik közül nemzetiségre nézve magyar 1552, német 39, tót 11, oláh 1236, egyéb nyelvü 43; vallásra nézve pedig r. kath. 1474, gör. kath. 1290, ág. 17, ref. 30, zsidó 70. A lakott házak száma 604.

A lakosság majdnem kizárólag bányászattal s némi csekély százaléka erdőmunkával keresi kenyerét. A község ipara és kereskedelme a helyi szükségletet sem képes kielégiteni s az intelligencia a közeli Felsőbánya és Nagybánya piaczaira van utalva.

A kis bányahelység, félreeső fekvése és zord természeti viszonyai daczára eléggé élénk társas életet képes fenntartani. A 15—20 családból álló uri osztály (majdnem kizárólag a bánya- és erdőüzem alkalmazottai) összetartása s az ebből kifejlődő patriarchalis szellem nemcsak elviselhetővé teszi a világtól meglehetősen elszigetelt magányt, hanem időnként olyan életjelt is ad, mely a szomszéd nagyobb városok közönségét is vonzani tudja. Különösen a nyár folyamán — mely itt egyébiránt alig tart két hónapig — nagyon megélénkül a forgalom a kis girbe-gurba helységben s a környékről a Guttinra történő gyakori kirándulások központja rendesen Kapnikbánya szokott lenni.

A köznép abból az értelmes, jó indulatu és dolgos bányásznépből való, a melyet a felvidék és e környék többi bányahelyein is találunk. Értelmessége és a művelődésre való hajlandósága felől elég bizonyiték az is, hogy *olvasó egyletet* tart fenn számos hirlappal és szép könyvtárral.

Ezen kivül említésre méltó 30 évvel ezelőtt szervezett s azóta folyvást fennálló *bányász-zenekara*,

mely külön pénzalappal bir s egyfelől a közönségnek, főként a nyári hónapok alatt hetenként tartani szokott térzenével kellemes szórakozást nyujt, másfelől egyházi és világi ünnepségek külső díszének emelésén is sikerrel működik közre.

A *közoktatás* ügyét ugy a művelődés, mint a hazafiság szempontjából sikerrel szolgálja a jól elhelyezett és felszerelt *állami elemi népiskola* s szolgálná még nagyobb sikerrel, ha a nagyszámu (600) tankötelés gyermekre nem volna kevés két tanitó és két tanitónő.

—

Hogy a kis bányahelység megtekintésre érdemes látnivalóit könnyebben sorra vehessük, kezdjük mindjárt ott, a honnan egy kis történelmi bevezetés kedvéért fennebb eltértünk, t. i. a község déli végénél elhelyezett nagy kohótelepnél.

E telep központja ez idő szerint a Bittsánszky Ede nagybányai bányaigazgató szabadalmát képező lugzómű, melynek módszerét, a kerület egyik kiküldött szakemberének felügyülete mellett, nem régiben alkalmaztatta a minden oroszok czárja is a maga altáji bányászatában.

Ezen üzemnek czélja: az ólommentes, szegény aranyos ezüst-tartalmu beváltmányok feldolgozása oly módon, hogy az aranyos ezüstöt és rezet oldható vegyületekké átalakitja s az oldatból a nemes fémeket különféle eljárással kicsapja. Az érczekben foglalt fémeknek oldható állapotba való átalakitása pörkölési művelet által vitetik végbe. E czélra a beváltmányok, a fernezelyi kohóüzem leirásában ismertetett Bode-féle pörkölő pestekben pörköltetnek, oly módon, hogy a

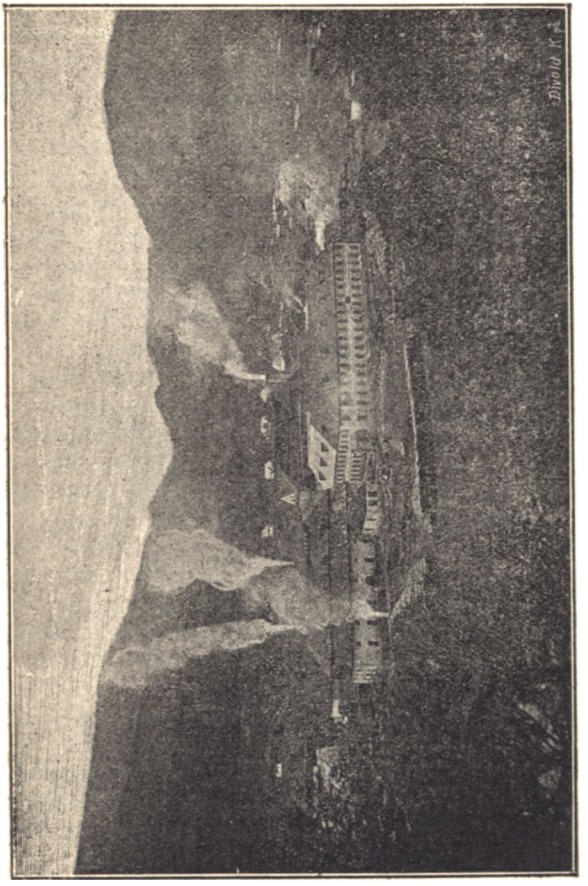

62. Az alsó-kapniki kohó- és lugzómű.

pörkölendő anyaghoz két időközben, összesen 14% konyha só adatik a végből, hogy ez kénsavas sók által felbontva, clor tartalmát szabadon bocsássa, mely a jelenlevő arany-ezüsttel és rézzel vegyitve, oldható clor-vegyületeket alkosson. A pörköléket lassan lehütik, átszitálják, a visszamaradt göböket megőrölve ujra pörkölésnek vetik alá. A fémek kilugzása szekrényekben történik, a melyek kettős fenékkel vannak ellátva. Először konyhasó-oldattal lugozzák ki a szekrényekbe 18—20 cmt. vastag rétegekben elhelyezett pörköléket; ezen lugzás átlagosan 4 napot vesz igénybe. Az átfolyó konyhasó-lug a clor-ezüst és clor-réz nagy mennyiségét feloldja, azután a szekrények alatt elhelyezett csatornába gyüjtetik össze, a honnan rézzel telt kőedényekbe vezetve, ezüst-tartartalmát finom por alakjában, mint ezüst-cement a rézre kiejti; a már nagyrészben ezüstjétől megfosztott, de réztartalmú lug további utjában vas darabokkal megtöltött csatornákon át folyik, hol még hátramaradt ezüsttartalmának egy részét és összes réztartalmát cement alakjában a vasdarabokra ejti le; innét már mint szegény lug gyüjtőkbe folyik s uj lugzásra ismét felhasználható. Hogy a lugzott pörkölékből az aranyat kinyerhessük, e végből körülbelül 2 napon át hyposulfit (alkénessavas) natron-luggal ujra kell kezelni; a lefolyó lug, mely az aranyat magával hozza, az ugynevezett kiejtő kádakba gyüjtetik össze, a hol kén-natron-luggal az arany és ezüst kénfémek alakjában, mint sötétbarna csapadék kiejtetik. Ugy ezen, mint a konyhasó-lugzás által nyert terményeket megszáritva, ólomba beolvasztják, a mely műveletnél kétféle terményt nyernek: dús ólmot, melyből a már ismert módon az aranyos ezüst kiválasztatik, és egy fölzéket, a mely az olvasztáshoz osztatik be.

A kohóteleptől 5 percz alatt érünk a kis dombon fekvő alsókapniki r. kath. templomhoz, melynek kö-

63. Alsó-Kapnik. (Háttérben a Gultin első csúcsa.)

zeléből igen szépen láthatók a Guttin keleti részének részarányosan emelkedő sziklacsúcsai; s innen 1—2 percz alatt a völgy tulsó oldalán álló paplakhoz, mely mellett a fővölgyből egyenesen éjszaki irányban ágazik el a regényes sojori völgy; fölötte pedig kissé kelet felé egy egészen szabályos kúpalaku hegy, az u. n. *Czukorsüveg* emelkedik. Útunk jobb oldalán a kir. vegyelemző hivatal épületét hagyjuk el s folytonos emelkedéssel és kanyarulatokkal gyönyörü sziklacsoportozatok, kőfejtések és folyton változó hegyalakzatok közt haladunk a kevéssé kényelmes köves úton felfelé; 3 percz alatt az útnak baloldalán levő nagy zúzóművet, ettől két percznyire pedig az út jobb oldalán, kissé emelkedettebb helyen álló ugynevezett »tatárkövet« érjük. Minden pontról uj és uj alakban jelentkezik a tájék vadregényes képe; s bármennyire elragadó látvány ez igy, a nyár zöld lombkoszorujába foglalva, az ember mégis bizonyos részvéttel kénytelen azokra gondolni, kiket e sziklák között 7—8 hónapon át elzárva tart a kemény tél hava.

Több rendbeli zúzóművet, tárnanyilásokat (lenn a kohónál a Nándor-, a tatárkőnél valamivel fejjebb a Rajner altárnát) elhagyva, 15—20 percz alatt érünk Kapnikbánya központjára, a hol egészen a hegyek oldalaiba beépitett tisztilakokat, köztük a kir. bánya és kohóhivatal helyiségeül szolgáló főnöki lakot találjuk; kissé fentebb pedig, a völgynek némi csekély kiszélesedésénél — mely a hosszu handalnak »piaczát« képezi — a nagyobb méretekben épült csinos r. kath. templomot. (A g. katholikusok magas dombra épitett egyszerü fatornyu templomát alább hagytuk el.)

Kapnikbányán a róm. kath. plebánia 1736-ban szerveztetett; addig a Felsőbányán is missiót tartó nagybányai jezsuiták látták el a Kapnikbányán megtelepedett hivek lelki szükségleteit is. A bányászok közt a letelepedéskor még igen sok lutheranus és kálvinista volt, a kiket 1736—41-ig az első plebános mellett káplánkodó két jezsuita téritett a r. kath. hitre. A hivek nyelvre nézve a mult századig leginkább németek, tótok, csehek, morvák és csak igen kis szám-

64. Kapnikbányai tisztilakok.

ban voltak magyarok; minélfogva ugy a templomban, mint az iskolában jó ideig csak német és tót szó hangzott. A magyar nyelv e század elején kezdett lassanként tért hóditani s Szepesi erdélyi püspök 1822-iki látogatásakor már németül és magyarul predikált. A negyvenes években aztán már annyira kitudta e rejtett zugban is vivni jogát a magyar nyelv, hogy az utolsó német plebános, Lamasch (meghalt 1857-ben) már csak üres falaknak predikált németül s

ő utána a német nyelv is a tótnak sorsára jutott; a templomban és iskolában egyaránt a magyar nyelv kizárólagos uralma lépett érvénybe. — A mult században 1784-ig Oláhláposbánya és 1819-ig Alsó Kapnik is a kapnikbányai egyházhoz tartoztak, mint leányegyházak. — A jelenlegi kath. templom 1800—1803 években épült, a szabályozás által összeszoritott patak jobb partján, miután az ezelőtt egymásutáni időközökben (előbb a Gajdos hegy alatt magasan fekvő téren, később pedig a mostani tót-utczában) épitett két templomot földrengések romba döntötték. A régi paplak is az emlitett térségen, a Gajdos hegy alatt épült, (jelenleg csendőrkaszárnya); 1879-ban azonban a templomtól keletre a főuton álló tágas és kényelmes épületet engedte á' paplakúl a kegyúri jogot gyakorló bányakincstár.

—

A templomtól $^1/_4$ órányira van a magánosok tulajdonát képező ***Róta-bánya*** telepe. Az itt levő zúzó műveknél alkalmazták e környéken először a vizerő oldalról jövő nyomásán alapuló u. n. ***turbina***-rendszert, mely azóta az ujabban berendezett kincstári zúzómüveknél is érvényesül. Nem érdektelen látvány, mint mozgat egy egész nagy, nehéz tömegü apparatust az alig 1 m. átmérőjü, óriási sebességgel forgó kis vizikerék.

—

Kapnikbánya nagyszámu kiránduló helyei sorában első helyen áll az egész környéknek turisztikai szempontból legérdekesebb pontja:

A Guttin

hegység, mely Kapnikbányától éjszaki irányban, 4·5 kilométer távolságban fekszik s orom-vonalával kelet-

nyugati irányban húzódva, Kapnikbánya fekvésével majdnem párhuzamos. Négy kiemelkedő magas csúcsból áll, melyek egymástól 700—900 m. távolságban vannak, ugy hogy az ezeket összekötő oromvonal 3 kilometer hosszú.

Keletről nyugatra számitva az első csúcs 1432, a második 1447, a harmadik 1430, a negyedik 1393 m. magas.

E csúcsok teljes lánczolatukban legjobban a Kapnikbánya déli oldalán, a Gajdoshegyen levő temető, vagy a Rótabánya telepének egy negyedóra alatt könnyen elérhető magaslatairól láthatók be.

A csúcsok kiemelkedése Kapnikbánya fölött igen nagy, 670—720 m., tehát minden km-re 155 m. esik.

A Guttin hegység eruptiv alakulat, melynek keletkezése — mint már fennebb is emlitettük — a felső eocén és a felső miocén, illetőleg a szarmáti emelet kezdete és vége közti időszakra esik. Kőzete a trachit családhoz tartozik; plagioklas kristályai szerint andezit, kvarczttartalma után pedig dacit. A mi külfelületét illeti, e hegységet magaslatain erdő nem födi; déli és délkeleti részén a hegység lábánál egy darabig ugynevezett »törpe erdő« terül el, éjszaki és nyugati oldala azonban teljesen kopár s mintegy 65—70 foknyi meredekségü falat képez.

Fensikján s téres részein havas legelők vannak, melyeken csak a borókafenyő, havasi áfonya és piros havasi bogyó (fojmincz) terem.

Az első csúcs ágasbogas és oszlopszerüen kimeredező sziklákból áll, melyek nemelyikén semmiféle növényzet nincs. Minden oldalról meredek falai vannak, melyek részben meg sem mászhatók.

A második csúcs inkább hosszú, óriási kopasz hegygerincz s már nem olyan sziklás, hanem majdnem egészen füvel, havasi bogyókkal és mohával van benőve. Ezen csúcs a legmagasabb: itt van a három-

65. Kapnikbánya kelet felől; háttérben a Guttin hegylánczolata

szögelési pont is. Szatmármegyei része mintegy 45 foknyi szög alatt emelkedik és megmászható, domboru felületet mutat, mig máramarosi része csaknem függélyes s mintegy 70 foknyi szög alatt hajló falat képez, melyre már csak igen nehezen és nagy veszélylyel lehetne feljutni.

A harmadik csúcs a legérdekesebb, nem csak legnagyobb terjedelme és szép fensikja, hanem főként éjszaki részén kiemelkedő óriási sziklái miatt, melyek függélyesen egymás mellé tapadva nyúlnak a felhők közé s valóságos *kakastaréj*-formát képeznek, amint-hogy tényleg az is a nevök. Ez csak a déli, szatmármegyei oldalról közelithető meg.

E széditő magas csúcs alatt, lent az erdő között szép zöld mezők terülnek el, melyek közepén apró tócsák, ugynevezett »*tenge szemek*« vannak. Túl a mezőn van egy nagyobb terjedelmü ilyen tengerszem is, melynek vize feketés szinü és sem nem apad, sem nem gyarapszik soha.

A negyedik csúcs inkább domboru és füvel van benőve; kiágazó kopasz sziklái már kisebbszerüek; azonban máramorosi oldalán sűrün egymás mellett hatalmas kőoszlopok emelkednek, emlékeztetve némileg a Detonáta bazaltoszlopaira.

A Guttinra több úton lehet feljutni és pedig:

1. *A sojori völgyön*, mely kocsin megjárható s Alsókapniktól a róm. kath. paplak mellett kezdődőleg 2—3 órát vesz igénybe.

Az emlitett kiindulási ponttól halad fölfelé az ut nyugat-éjszaki irányban, a Guttin patak mentén, egyik oldalon meredek szikla, a másikon pedig a patak által szegélyezve, melyet számtalan nagy kanyarulattal szel át.

Az út bővelkedik szép tájrészletekben; az 1017 m. magas *Poiana Creminé*-nél már kilátás is nyilik.

Az 1058. m. magas *Kova-hegy* mellett (1½ óra) van az u. n. »*Mászá domnilor*« (urak asztala) nevü tisztás, a hol a kiránduló karavánok rendesen sátrat szoktak ütni. E ponttól éjszakkeletnek vezető uton kell haladnunk a Guttin felé, mig a *Mlezsnicza*-mezőre érünk, mely a Guttin negyedik, nyugati csúcsa alatt terül el s a melyről aztán közvetlen a Guttinra juthatunk fel.

2. A *Kuenburg-völgy*. A Felső-kapnik kezdetén a fővölgyből balra kiágazó Kuenburg völgyén (mely a hasonnevü aknától nyerte nevét) 1 óra 40 percz alatt érhetünk a Guttinra, mely ez úton gyalog, vagy lóháton közelithető meg. Innen is az előbb emlitett *Mlezsniczán* keresztül jutunk tulajdonképeni czélunkhoz.

3. A *málnási út* azoknak, a kik egészen gyalog kivánják a Guttint megjárni, legajánlatosabb és legrövidebb. Indulás a felső-kapniki r. kath. templom mellett éjszaknak fel az u. n. *Siskó*-ra (a községnek egy része); innen kis ösvényen az iskolakert és az Erzsébet-tárna mellett elhaladva, a lassan emelkedő régi ércszállitó úton pompás alléeban megyünk az 565 m. magasságban emelkedő málnási kőig, (Steindl) mely várromszerü sziklaomladék nagyban emeli a tájék regényességét.

Útközben egyre élvezetesebb visszatekintés kinálkozik a mélyen fekvő Kapnikbánya hosszan elnyuló keskeny völgyére s hegyoldalba épitett viskóira.

A *Steindl*-től tovább egy egészen lapályos fensik és közben szép zöld mezők terülnek el, melyek üde bársonyán tovább haladva, erdősebb helyre s innen 8—10 percznyi úttal a Guttin alól folyó rótai vizvezető árokhoz, majd meg ennek mentén a »*Hidegkut*« nevü üditő szénsavas forráshoz jutunk. Innen nem messze elhagyjuk az árkot s az u. n *Próba* alatti nagy erdőn át egyszerre a Guttin közvetlen közelében

látjuk magunkat. Egy pár lépéssel fölebb menve, bő alkalmunk van három megye pompás panorámájában gyönyörködni. — A tetőre kis $^1/_4$ óra alatt érünk fel s innen kezdődőleg (mert most az első csúcsnál vagyunk) legalkalmasabban járhatjuk be a hegyláncz mind a négy csúcsát.

4. A *nyetyedai út*: A Róta-bányatelepen át, a Marmaros felé vivő hágón a tetőig menve (35—40 percz) innen köves erdei úton szekérrel is eljuthatunk az u. n. *horgoskútig*, de mindenesetre kényelmesebb gyalog; az út változatos és szép, helyekint pompás alléekon át vezet. A *horgoskútat* a hagyomány egy másik, e környéken garázdálkodott rabló, *Drongos* nevével köti össze, a kinek itt elásott kincsei után ma is kutat a nép, a mit a kút közelében sürün látható ásások nyomai mutatnak. A horgoskútig a Nyetyeda tetejéről $^3/_4$—1 óra; innen éjszaknyugati irányban, a *Styegya* nevü dombon át jut az ember $^1/_2$ óra alatt az első és második Guttin-csúcs által képezett völgybe.

A Guttin környékén, sőt Kapnikbánya közelében másutt is lépten-nyomon találunk olyan helyeket, melyekhez egy bizonyos *Pintye Gregor* nevü hires haramiáról szóló mondák és hagyományok fűződnek. Talán nem lesz érdektelen olvasóink előtt, ha e hagyományok kuszált és zavaros anyagát a valószinüség és az okiratilag is bizonyitható valóság fonalán bizonyos rendszerbe fűzni megkisértjük.

Oklevélileg csak annyi látszik bizonyosnak, hogy ez a hirhedt haramia a szolnok-doboka-megyei Hollómező községéből való volt (a hol a valószinütlen hagyomány szerint ma is fennáll még egykori háza, sőt utódai is laknak benne); hogy a XVI. század utolsó és a

XVII. század első évében Nagybánya és Kapnikbánya környékén rablásaival, pusztitásaival állandóan rettegésben tartotta a lakosságot; hogy élete utolsó idejében Rákóczy Ferencz táborában hadakozott s több kurucztársával Nagybányát egy alkalommal megtámadván, itt agyonlövetett. Nagybánya városának 1703. évi augusztus 14-ikén kelt jegyzőkönyvében olvassuk ugyanis a következőket:

»1703. Die 14. Aug.
»1. Máramarosban Szigethen lévő Feőkapitanya az »Kuroczoknak Majos János két izben irt levelet az »Nemes Tanácsnak. elsőben kéri és inti az nemes Vá»rost az engedelemre; másodszor penig igen kemé»nyen parancsol két rendbeli levelében; hogy 3 vagy »négy tonna puskaport; tizennyolcz sing ángliai posz»tót, száz tallért, ónát, töltést mennél többet, Zászló»nak való bagázsiát küldjön az város, élete jószága »elvesztése és Feleségeiknek s gyermekeiknek fegyverre »való hányattatása, és Bíráknak s Tanácsnak felka»róztatása alatt; jóllehet Szigetről Majos úr uttyját »másfelé vette s bántódása az városnak miatta nem »esett, de más rendbeli kuroczok signantur (signanter) »Békéssy András, Lantos János, Balla Urszuly Had»nagyok két zászlóval, es amaz hires Tolvay *Hollós»mezei Pintye úr* heted vagy 8-ad magával, ki ekkor »a méltós. Fejedelem Felső vadászi Rákóczi Ferencz »kglms urunk Gráát (gratiáját) más emberek által »sollicitálta, és egy nehány gyalogok az városhoz és »alá estve felé sebessen jövén, a Magyar kapu eleiben »állván, potenter urgiálák (urgeálák) s kévánák, hogy »a várost adják fel az Méltós. Fejedelem számára, és »sok beszédek után mind ők, mind a Város részéről »arra hajlottak, hogy akkor estvének ideje lévén, »mindkét részről zállogot adván egymásnak, megesmer»tetnék sub bonis modis az kévánság és az városnak »megh maradása iránt, a minthogy akkor estve az

»Zállogok in vicem bejövén s kimenvén, reggel mind »az város részéről, mind a kuruczok iránt arra haj- »lottanak, hogy embere által az Nemes Város a Mélt. »Fejedelmet megtalálja, mely végezésbe mindnyájan »acquietálván, étellel s itallal gazdálkodván, hét sze- »keren kenyeret, hust, átalágban bort vivén az Város- »tól a Kuruczoknak — nem tudatik mitől viseltetvén, »a hust-kenyeret széllyel hányva, a boros átalagok »fenekét kiverték és a kapura nagy dühösséggel jövén, »a külső kaput bevágták, közöttük fő és első lévén az »megemlitett Pintye maga is vágta a kaput, az város- »ban lévő kurucz zállogok s Hadnagyok sok rendbeli »tilalmazások ellen: azért a kurucz zállogok nógatás- »ból, midőn már kétszeri lövéseket is elszenvedtek »volna, a lakosok puskázáshoz kényszerittettek nyulni, »és a puskázás közben a megmondott Pintye meg- »lövettetett, mivel ő az ország uttyán sok ártatlan vért »ontott, ő neki is vére az ország uttyában az kapu »előtt kiontatott, teste penig, mint gonosztévőnek tisz- »teség nélkül a Várdombon belül az keritésen elte- »mettetett.«

E szerint tehát »Hollómezey Pintye ur« nem mint gonosztevő végeztetett ki, hanem az ostrom közben esett el s csak eleste után részesült a gonosztevők büntetésében, hogy teste »tisztesség nélkül« temettetett el.

Hitelt érdemlő hagyománynak látszik az, hogy Pintye a Guttin környékének sziklás, meredek és jól rejtő zugait állandó tanyájául és leshelyéül használta, a honnan a Szatmármegyét Máramarossal összekötő úton (melynek nyomai ma is láthatók) járókelőkre támadásait intézte. A róla elnevezett helyek a Guttin környékén a következők: 1. ***Pintye szökője***, az emlitett régi útnak a Guttin negyedik csúcsa alatt elvonuló szakaszán meredek, majdnem függőleges sziklába vágott része, mely alatt óriási mélység tátong. A monda

szerint idáig üldözte őt a tatárok ellen (kiknek szövetségesük volt) kiküldött Karácsony Tivadar s Pintye látván, hogy menekvése már nincs, lándzsájára ülve, annak nyelén csúszott le a meredek sziklán s a mélységben eltünt nyomtalanul. A sziklán ma is mutogatják a hosszu és mély horzsolást, melyet lándzsája hagyott rajta. 2. *Pintye barlangja*, a *kakastaréj*-tól délkeleti irányban mintegy 150 mnyire, a marmarosi oldalon. E cserjék közt majdnem az észrevehetetlenségig elrejtett odúban — mely egy más versio szerint Pintye alagútjának nyilása lett volna — várta be a haramia a régi úton jövő áldozatait s ide vitte volna be zsákmányait. 3. Rabló-forrás, vagy *Pintye forrása* a Guttin és a Secatura közt. 4. *Pintye fogadója és pinczéje* Kapnikbánya keleti határában, a *Prislop* és *Róta* nevü bérczek közt; romjai ma is látszanak.

Nem valószinütlen, hogy Pintye a hirhedt haramiáknak azon fajtájához tartozott, akiket inkább elkeseredés és bosszuvágy, mint merő rablási szándék vitt a zsiványéletre. Sőt az se lehetetlen, hogy csak egy merészebb kiadása volt azoknak a kurucz csapatvezéreknek, kik alkalomadtán nem kerülték el a rablókalandokat. A köznép emlékezetében bizonyos kegyeletes nimbusz veszi körül alakját; ugy szól róla, mint a ki a gazdagoktól vett és a szegényeknek adott, sőt azt a misztikus varázst is tulajdonitotta neki, hogy egy golyó nem fogja s csakis három ezüst golyóval, 3 rozsszemmel és tavaszi csikónak három patkó-szegével lehet őt megsebesiteni. Halála után dalba is foglalta róla e varázst:

Pinte, Pinte, viteaz Pinte
Nu trece prin Baia-mare,
Că patru băieși te-or împușcare
Cu trei plumbași de argintaș,
Cu trei grăunțe de sěcară
Și trei cuițe de mânz de primăvară.

(Pintye, Pintye, vitéz Pintye, ne menj te Nagybányára,

mert négy bányász ott lelő téged, három ezüst golyóval, három rozs-szemmel és három patkószegével tavaszi csikónak.)

A hagyomány egyes versiói szerint Pintye vezette volna be Máramarosba és Szatmárba a tatárokat; ő fogta volna el egy ilyen tatárdúlás közben Szirmay Ilonkát, Rákóczy Ferencz egyik vezérének leányát, a kit aztán a tatárok hat esztendeig tartottak fogságban. Az egyik hagyomány regényes részletezésekkel azt adja elő, hogy Pintye és az üldözésére kiküldött Karácsony Tivadar mint ismerik testvérekül fel egymást a nyakukban függő fél pénzdarabról; a másik a rablóhős nagybányai kalandozásairól tud érdekes dolgokat mesélni; mig a harmadik Budfaluban őrzött pánczélingéről emlékezik meg stb. E mondákat érdemes volna összegyüjteni s kiválogatni belőlük a történeti elemet, mely a Rákóczy korszak krónikájához nem érdektelen adalékot szolgáltathatna.

A Guttinon kivül Kapnikbányáról még a következő hálás kirándulások tehetők:

1.) *A Fekete hegy* Kapnikról 2 uton közelithető meg: *a)* Alsókapnikon át a kohómű mögött levő s ugy nevezett »*Berbinciare*« hegy felől; *b)* szintén Alsókapnikról a sojori völgy felől, a melyben egészen a *Kova*-hegyig, illetőleg a már emlitett »*Másza Domnilor*«-ig kocsin mehetünk s innen gyalog kellemes erdei úton át délnek tartva $1^1/_2$óra alatt érünk a hegytetőre. Az egész út tehát $3^1/_2$ óráig tart, de igen szép és változatos.

2.) A *Tisza* nevü hegy (852 m.) Kapniktól déli irányban $7^1/_2$ km. távolságra esik s 2—$2^1/_2$ óra alatt járható meg. A plopisi korcsmáig az országuton kocsival megyünk, innen a hegy teteje gyalog két úton, a hegy nyugati vagy keleti oldalán (utóbbi regényesebb és könnyebb is) közelithető meg.

A hegy tetején érdekes és festői szikla-alakzatokat látunk melyek közt mintegy 200 m. hosszban húzódnak végig az ugynevezett »jégodúk«, 1—4 m. mély üregek, melyekben nyári hónapokban is folyvást lehet jeget találni. Irtózatos léghuzam csap ki ez odúkból s azért a felhevült turista ne menjen közelükbe. Számos hideg forrás van a hegyen; a legfőbb a »Funtana rece« (hidegkút), melynek közelében a kirándulók rendszerint tanyájukat felütni szokták. Szép kilátás nyilik a tetőről Szolnok-Dobokába, különösen a Sátorhegy éjszaki oldalára.

3). Az *Izvora* nevü gyönyörü fekvésü erdő és mezőrészlet a Guttin alatt, ennek marmarosi oldalán terül el.

Végig jó kocsiútja a sojori völgyön, majd meg (a Mászа Domniloron át) az evvel összetalálkozó felsőbánya-mármarosi uton vezet, illetőleg ebből tér el a csinos erdészlakhoz, mely a kirándulók alkalmas szálló- és menedékhelyéül szolgál. Gyönyörü kilátások Marmaros felé. Az út Kapniktól ($18^1/_2$ km.) $2^1/_2$—3 óra alatt tehető meg.

Kellemes kiránduló helyek még a Kapnikbánya közelében levő fenyvesek (a *Kotranczán*, *Rotundán*, *Hidsa Márén* és az Alsó-Kapnik fölötti »*Királykertben*«). $^1/_2$—1 óra alatt járhatók meg, természetesen gyalog s jó forrásvizeikkel, kellemes tisztásaikkal igen alkalmasak egy-egy délutánra szabott kisebb kirándulásra.

—

Kapnikbányától a *rótai* zúzóműveknél délkeleti irányban kanyarodik az út a *Rotunda*-hegyre (1862 m.), melynek tetejét (egy kis darabon fenyves, de egészben gyönyörü bükkös erdőn át) 1 óra alatt érjük el. Itt a hátárkő figyelmeztet bennünket arra, hogy

Szatmárból Szolnok-Dobokába, vagyis a régi Erdély területére léptünk. Idáig a Guttin impozáns hegylánczolatában volt alkalmunk a felfelé való lassu haladás közben gyönyörködni; ezentúl más régiókba: a *Czibles* környékére érünk, mely a sürü bükk-erdőben helyenkint meg-megnyiló kilátási pontokról több izben tünik fel előttünk kékbe olvadó csúcsaival. A tető közelében levő tisztásról egyébként Marmarosba is pompás kilátás nyilik éjszakra, egészen a hatalmas Pop Iványig.

A tetőről számtalan kanyarulatban lefelé haladva, fél óra alatt érünk a Rotunda tulsó aljába, a *horgospataki* völgybe, melynek keleti végéből hatalmas füstoszlop gomolyog felénk: a horgospataki kohó füstje. A völgy maga kristály-tiszta patakával és a lerakodott zúzmótól vereslő köveivel, valamint sürü rengetegtől boritott oldalaival festői szép. Mintegy $^3/_4$ óráig tart, mig a füstoszlop irányában haladva elérjük a kohótelepet, illetőleg a folytatásában elterülő kies fekvésü *Horgospatakát* (Nagybányától 53 km.).

Itt a kincstári magtár-épület és a szemben levő, szállóhelyül igen alkalmas vendégfogadó előtt két felé ágazik az út. Egyik balról éjszaki irányban, a másik pedig jobbról délfelé visz. Mi az elsőn fordulunk be előbb, s kis fél óra alatt elérjük a 4 kmnyire fekvő *Oláhláposbányát*. (1186 lak. közül magy. 710, oláh 476; r. kath. 777, g. kath. 401.)

A fenyvesek közt valóban regényes fekvő község eredetéről nincsenek adatok. Némely források szerint már Róbert Károly idejében a Bánffyak bányászkodtak itten; más forrás szerint azonban Oláhláposbányának alapját a mult század 30-as eveiben tették volna le.

Az oláhláposbányai r. kath. plebánia levéltárában található egyik okmányból kiviláglik, hogy a bá-

66. Oláhláposbánya.

nya 1769-ik évben jutott a magyar kincstár birtokába. Ez időben az üzem és a népesség igen csekély lehetett, legalább ezen idézett okmány szerint Oláhláposbányának akkor saját papja sem volt és az istenitiszteletet havonkint egyszer a kapnikbányai pap végezte évi 72 frt fizetés mellett. 1787-ik év április havában jött Oláhláposbányára *Kutschersfeld Ignácz*, mint első kinevezett bányanagy.

A bányamü a hatvanas és hetvenes években volt legjövedelmezőbb; azóta évről évre hanyatlik, minek oka leginkább a réznek csekély ára és az alsóbb szinteken levő telér csekélyebb fémtartalma.

Az oláhláposbányai bányatermények 1847-ig (mig Horgospatakán vaskohó volt) kizárólag az oláhláposbányai m. k. kohóban olvasztattak fel. Ez a kohó 1883-ban bontatott le s azóta a kohóüzem csak Horgospatakára szoritkozik, a honnan a vastermelés 1847-ben Rojahidára helyeztetett át.

Sem az oláhláposbányai, már lebontott ezüstkohónak, sem a horgospatakinak felépitéséről adatok nincsenek. A m. k. bányamű és a kohómű kezelése 1878 óta az oláhláposbányai m. k. bánya és kohóhivatalra van bizva; azelőtt a két üzem időnkint különkülön, vagy egy hivatal által kezeltetett.

Ugy Oláhláposbánya, mint Horgospataka számos érdekes kirándulás központja. Ilyenek a *Prizlop* (1336 m.) *Szelha*, (1150 m.) *Varatyik*, (1353 m.) *Szekul*, (1343 m.) nagy terjedelmű fensikjai, a melyek 12—16 km. távolságban ökrös fogattal, lóháton, vagy gyalogszerrel 2—3 óra alatt járhatók meg. Az út pompás fenyő és bükkerdőkön át vezet s a fensikokról Marmaros havasaira, a Cziblesre stb. felséges kilátások nyilnak. Különösen kiemelendő a *Szelhától* éjszaki irányban $^1/_2$ órányira, fenyves erdők közt el-

érhető *Szermetyes*-csúcs (1310 m.), mely már Mármarosban fekszik; továbbá a *Szekul*-tető alatti szénsavés vastartalomban rendkivül gazdag savanyuviz forrás.

Az oláhláposbányai határon, a keletre kinyúló *Tocsila*-völgyben kénes forrás is van, melyet a bányász nép csúzos bajaiban az általunk már többször ismertetett módon, t. i. a földbe ásott gödörben kövekkel felmelegitve, igen jó sikerrel használ.

67. Rójahida.

Horgospatakról az országuton mintegy 8 kilométer távolban a *batizpojáni* völgyet érjük, mely nyaraló terpül kitünően alkalmas volna. Fentebb a völgyben szintén vasas forrás van, a völgy baloldalán mészkőhegységben mintegy 20 mtrre húzódó *cseppkő-barlangot* találunk, melyben Dr. Primics György geologus 1885-ben a kolozsvári muzeumnak őskori állatok csontmaradványaiból több igen érdekes példányt gyüjtött.

Horgospatakról 1 óra alatt a kilencz kilométernyire fekvő *Rójahida* telepére érünk, hol a pár év előtt beszüntetett vasgyárüzemhez tartozott tágas tisztilakok családok részére nyaralókul, vagy szünidei gyermektelepekül a legelőnyösöbben volnának felhasználhatók. Rójahidától egy óránylra fekszik *Tőkés*, hol az erdészlak három üres szobája a turistának kényelmes szállást ad s a honnan a három csúcsu Cziblesre, vagy a Hugyinra lehet rendkivül hálás kirándulásokat tenni, melyeknek részletesebb ismertetése azonban könyvünk keretén kivül esik. Az érdeklődő turisták e hegyek környékére a legmegbizhatóbb útmutatót találják a pár év előtt megjelent Emkekalauzban.

Rójahidáról a Lápos mentén tovább *Oláhlápos*on át 1 óra alatt *Magyar-Láposra* érünk, innen pedig, ha nem akarjuk Deés felé venni útunkat, *Csernefalván*, a kies fekvésü *Kápolnok-Monostoron* és *Kovás*on át, a Somkut felőli országúton vissza Nagy-Bányára.

XIII. FEJEZET.

Nagybánya-Szinyérváralja.

Nagybánya főteréről a hidutczán át, a liget bejárata előtt balra kanyarodva, sugár-egyenes irányban visz nyugat felé a szinyérváralja-szatmári megyei út, mely a vasút megnyiltáig fő közlekedő ere volt e vidéknek az alföld és az ország központja felé. Ez az országút párhuzamosan halad a *Morgó* hegygyel, attól mintegy $^1/_2$ km. távolságban s belőle e hegy nyugati lejtője mellett ágazik éjszaknak a *borpataki völgy*, melynek szelid emelkedésü oldalait szőlők és gyümölcsösök boritják s mely e réven is a nagybányaiaknak gyakran fölkeresett, kedvencz kiránduló helye. Mindjárt a völgy torkolatánál találjuk a felhagyott *sörházat;* kissé tovább az út jobb oldalán a *borkút-forrást;* ismét tovább balra a kies fekvésü *Páprád* aljában a Zsófia, Ignácz, Borzás és Leopold bányákat. A völgy mintegy 6 kmnyi hosszúságban terjed éjszaknak a *Tropacsel* nevü erdőségig, s ennek lábánál szakad két felé. Egyik ága (*sörház-patak*) egyenest éjszaknak halad tovább, a másik ellenben

(*Jósika-patak*) kissé keletnek fordulva, a már többször említett *Plestyor* felé tart.

Az országút a borpataki fogadótól $3^1/_2$ km. távolságban, a Petőfi által is említett *Őrhegyen* át haladva éri el *Miszttótfalut*, illetőleg az ezzel éjszakról közvetlenül érintkező Misztmogyorót.

Miszttótfalu Nagybányától 9·54 kmnyire fekszik s a vele szomszédos *Buság* nevü kis faluval közös vasúti állomása van. Lakosainak száma 844, (magy. 421, oláh 414,; r. kath. 118, g. kath. 425, ref. 277, zsidó 21). Hajdan virágzó mezőváros volt; ma csak kis község. Fekvése — éjszakról hegyektől körülvéve — ép oly kellemes, mint enyhe klimája; a közeli hegyekről szép kilátások kinálkoznak különösen dél és kelet felé. Az éjszaki határában emelkedő *Szamos-oldal* hegyen állott a hagyomány szerint a »Zamos« nevü vár, melynek azonban ma nyomát se látni.

A falu legfőbb nevezetessége állitólag a XIV. századból való, jelenleg a reformatusok tulajdonában levő temploma, melyhez 1893-ban új tornyot épitettek. Említésre méltó régi harangja is, mely hangjának szépségére nézve ritkitja párját.

Misztbánya éjszaki határával közvetlenül érintkezik *Miszt-Mogyorós* község (339 lakója közül magyar 68, oláh 271; r. kath. 7, görög kath. 271, ev. ref. 42, zsidó 19.) melynek közepéből ágazik ki az út a regényes *láposbányai völgybe*. Ez a völgy, mely a Nagybányát környező hegységeket éjszakról átszelő párhuzamos völgyek közt a legszélesebb, kissé keletre hajló csapással vonul éjszak felé s mint a többi, szintén kiterjedt bányászat helye. A fővölgy 8—10 km. hosszú, alsó részén 3—500 m. széles, fel-felé mindinkább szükül.

88. Lápocskány.

A völgy kezdetétől, illetőleg Miszt-Mogyorostól 3, Nagybányától 15 kmnyire van *Láposbánya* község, mely a patak által ketté szelve, részben Nagybánya város, részben pedig az erdőkincstár tulajdonát képező (előbb a gr. Károlyi uradalomhoz tartozott) területen fekszik. 1016 főnyi lakossága (magyar 374, oláh 627; r. kath. 350, g. kath. 631, ref. 10, zsidó 23.) majdnem kizárólag bányaművelléssel és erdészeti munkákkal foglalkozik. Régibb időben a bányakincstár e községben is tartott fenn kohókat, melyeket azonban a kohóüzemnek a fernezelyi telepen történt összpontosítása után, a 80-as évek elején beszüntetett; azóta a község meglehetősen magára van hagyatva s ép ugy hanyatlásnak indul, mint a lakatlanul maradt kincstári épületek. Pedig ezeket ha egyéb czélra nem, üdülő és nyaraló telepek létesitésére előnyösen lehetne értékesiteni ugy itt, mint környékünk több más kitünő fekvésü és levegőjü helyein, a hol az üzemek felhagyása folytán a kényelmes és csinos kincstári épületek egész sora áll évek során át teljesen használatlanul, kitéve a pusztulásnak. Az ez irányban megindítandó actio szintén egyik jelentékeny feladata volna a nagybánya-vidéki turistaegyesületnek

Van a kőzségben r. kath. templom, paplak és iskola (r. kath. plebániája a 18. század közepéig még Nagybányához tartozott, 1769-ben lett önállósitva); továbbá g. kath. templom is; ezek fölött a kegyúri jogot a bányakincstár gyakorolja.

A bányaüzem e községben jelenleg egészen magánosok kezében van; nevezetesebb müvek a Fekete

Szt. György ezüst-bánya, a Sárga- és *Tyrza-Szt. Mihály* nevü aranybányák, utóbbi a völgy nyugati részében, egy franczia társulat tulajdona, mely üzemét a vidéken párját ritkitó amerikai szerkezetü zúzómü berendezésével tette a megtekintésre kiválóan érdemessé.

A mi az erdészeti üzemet illeti, a kincstár a *Petroasza* havas aljában elterülő erdőségekből saját költségén fentartott útvonalokon szállit évente körülbelül 6000 köbméter tüzifát és 5000 mm. faszenet a 20—25 km. távolságban fekvő buság-misztótfalusi állomáshoz. Az erdőségekben uralkodó fanem a bükk, bár alsóbb részeiben a tölgy még tiszta állabokban is előfordul.

A fővölgyből több oldalvölgy ágazik el. Mindjárt a község közepén a templomtól balra a *vöröspataki* völgyet látjuk, melyen a már emlitett Tyrza-bánya mellett elhaladva, $^1/_2$ óra alatt a regényes fekvésü *Misztbányára* érünk (266 lakósa közül 114 magyar, 152 oláh, 105 r. kath., 159 g. kath.)

A fővölgyben eltérési pontunktól ismét tovább haladva, egy fél óra alatt az *ulmászai völgyet* érjük el, melyben csakhamar a hasonnevü, 25—30 házból álló telepitvényt találjuk. A Nagybánya város tulajdonát képező telep lakói többnyire Galicziából bevándorlott favágók.

A telep fölött emelkedik a 867 m. magas *Ulmásza* hegy. A fővölgy mintegy 3 kmnyi távolságban ismét két felé szakad. A jobb felé ágazó mellékvölgyben a bányászat, a balfelőliben az erdészet üzeme

folyik. A kiágazásnál van az erdőkincstárnak egy elég kényelmet nyujtó tanyája, mely alkalmas kiinduló pont és egyszersmind menedékhely azok számára, a kik az innen 2 óra alatt bejárható 1201 m. magas *Petroaszara* kinálkozó kirándulásban akarnak részt venni. A kilátás e havasról különösen dél és nyugat felé igen szép.

A láposbányai határ a vadászat kedvelői számára is hálás terület, a melyben a medve- és vadkanjárás is igen gyakori.

Miszttótfalu nyugati részén ágazik el egyenesen éjszaknak a *misztbányai* völgy, mely mintegy 6 km. hosszuságban, meredek hegyek közt vezet s vadregényes részletekben bővelkedik.

Innen tovább haladva az országúton 5 kmnyi távolságban érjük el *Nagy-Sikárló*-t (1234 lakos, ebből magyar 86, oláh 1133, r. kath. 28, g. kath. 1146, zsidó 53) melynek határa pár év előtt még a környékbeli szőlősgazdák Eldorádója volt, ma azonban már majdnem teljesen ki van pusztitva, s csak egy-két újabb ültetésü szőlőt találunk rajta. Egyébként Sikárló a néhai Károlyi Alajos gróf nagykövet által alapitott erdődi hitbizományi uradalom erdőgazdaságának központja, melyhez a nagy kiterjedésü ilobai és misztótfalusi pagonyok tartoznak.

Sikárlótól kezdve útunk *Ilobán* át *Sebespatakig* (előbbi 911, utóbbi 502, tulnyomóan oláh lakossal) egészen a vasút szomszédságában halad mintegy 8 kmnyire s Sebespatakról kiérve, tér el attól ismét jobbra egy kissé. Itt sürü fák közül egy érdekes külsejü

kis helység képe bontakozik ki előttünk, messziről feltünve sajátságos formáju, felfelé szélesedni látszó tornyával. Ez a Nagybányától 26·38 kmnyire eső

Szinyér-váralja,

az Avas-hegység legvégső kiágazásainak a magyar alföldbe való áthajlásánál fekvő csinos és szép multú mezőváros ka. (4230 lakosa közül magyar 2371, német 28, oláh 1857; felekezetek szerint: r. kath. 903, g. k. 2052, ágostai 27, ref. 648, zsidó 499. Lakott házainak száma 696, területe 8666 kat. hold.) A község nevét az éjszaki határában emelkedő *Várhegyen* állott Zynérvártól nyerte, melynek eredetét, adatok hiányában, biztosan nem állapithatjuk meg.

Az 1887—8. ásatások alkalmával talált nyilvesszők azt igazolják, hogy már Zsigmond előtt (1395—1437) ki a lőfegyverek használatát első hozta be a hadseregbe, fenn állott. Sajnos, hogy az ugyanezen ásatások alkalmával talált »czimeres kő« avatatlan kezek által megsemmisittetett, mert a czimerből biztos következtetést lehetett volna vonni a vár épitőjére, első tulajdonosára. A város régi ezüst pecsétnyomóján, mely jelenleg, mint ereklye, a városi főbiró asztalfiókjában őriztetik, látható a vár képe.

E vár (castrum) alakjából következtetve egyidejü lehetett az ecsedi és megyesi várakkal, s abból a korszakból való, midőn a nyilakkal való ostrom ellenében bástyaszerü erődítményeket épitettek. Mint castrum 1491-ben a Jagellók birtokában volt. De Báthory András (az ecsedi ágból) és testvére István nádor, mint szatmármegyei birtokosok, rossz szemmel nézték azt, hogy ezen vár, mely eredetileg az ő birtokterületükön feküdt, idegen kézben mint erősség szerepeljen, elfoglalták tehát jobbágyaik által II. Ulászló alatt 1493-ban.

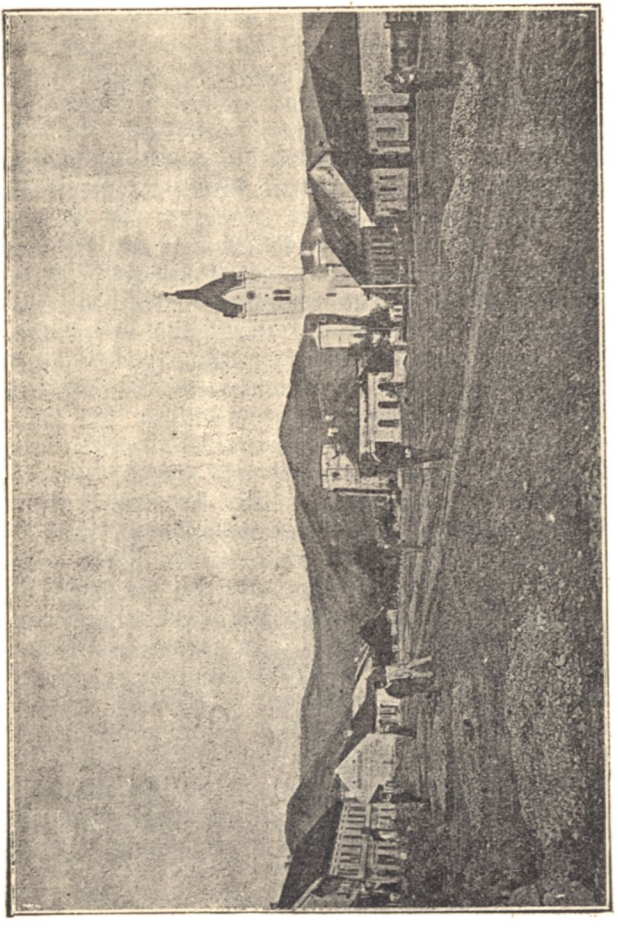

69. Szinyér-váralja főtere a r. kath. templommal.

Jogot formáltak a várhoz a Báthoryak somlai ágából származott Báthory János és Miklós is, kik Báthory Szaniszlónak a fiai és Báthory László szabolcsmegyei főispánnak az unokái voltak. E miatt sok viszály volt a két ág között, mig az ügy békés elintézést nyert először a jászai konvent előtt; ekkor a jászai prépost Báthory Domokos (somlai), Szaniszló fia volt. Később, 1520-ban, midőn a somlai és ecsedi ág az összes birtokokat Verbőczy István királyi személynök előtt a »partes proportionales« uralkodó elv alapján felosztotta, Váralja az ecsedi ágból származott Báthory András birtokába került. 1653-ban, Ferdinánd és János Zsigmond ellenkirályok idejében, András szatmármegye főispánja és Váralja ura Ferdinádnak volt rendithetetlen hive; a miért annyira megharagudott János Zsigmond, hogy a nagy vagyonu András birtokainak ostromoltatását határozta el. Ez ostromnak lett áldozatja a váraljai vár is: Szirmai szerint ugyanis, mig János Zsigmond Ecsed ostromlására sietett, Balassa Menyhért vezérlete alatt egy mellék csapatot Váralja alá küldött. Menyhért a vár parancsnokával, egy vigyázatlan ifjuval, elhitette, hogy drága holmikat ohajtana itt biztonságba helyezni. Az ifju beleegyezett. »Zápolya emberei pedig ládákat kövekkel megrakván, azokat szekerekkel szállitották be a várba; azonban a ládákat őrző katonákkal a várba berohantak, az őröket széjjel üzték, a várat elfoglalták s a Báthory András ellen gerjedt haragjokban földig lerombolták, mely azótától föl nem épült.« (irja Bethlen Farkas, kitől ezen adatokat Szirmai átvette). 1586 ban Báthory Zsuzsánna a szinyérváraljai egész jószágát férjének, Uray Mihálynak javára irta 1000 frt értékben a jászai konvent előtt.

A vár rövid történetét átfutva, forditsuk most tekintetünket a csinos kis mezővárosra, mely a vár lábai alatt elterülő nagy rónán épült. Azt hinné az

ember, hogy Váralja két jelentékeny város: Szatmár és Nagybánya közé ékelve csak vegetál; pedig nemcsak a jelenben tünteti föl egy virágzó mezőváros képét, a multban is aránylag ugyanaz volt, a mi ma. Mint a Jármy család levéltárában őrzött okmányból kiviláglik, 1341-ben már plébánosa és káplánja volt. (A plébánost Vörös Menyhértnek hivták.) E tény maga azt bizonyitja, hogy a 14. században is népes hely lehetett. A város további története szoros összefüggésben van a vár történetével; együtt cserél gazdát, együtt küzd a vár népével. A török uralom idejében a templom felgyujtatott s maga a város is sokat szenvedett.

A hazának egy nagy férfiut adott Váralja: itt született Erdősi Szilveszter János, a hires protestans biblia-forditó, ki 1541-ben nyomatta ki Ujszigeten az első magyar protestáns bibliát s magyar nyelven először tett kisérletet az időmértékes verselésre forditásaihoz irt bevezető distichonjaival. Ugyancsak ő utalt rá először a magyar népversek — ugynevezett virágénekek — nyelvének költői gazdaságára és szépségére. Tudományos készültsége a haza határain tul is méltánylásra talált: Ferdinand idejében a bécsi egyetemen a zsidónyelv és történelem tanárává nevezték ki.

Szinyérváralja jelenleg is ugy társadalmi mint kulturalis tekintetben a legelőhaladottabb magyar mezővárosok szinvonalán áll. Székhelye szolgabiróságnak, járásbiróságnak, telekkönyvi és adóhivatalnak; van állami elemi, továbbá r. kath., g. kath., reform. és zsidó népiskolája, valamint állami leányiskolája és kisdedóvója. Társadalmi viszonyainak fejlettségéről tanuskodnak nagyszámu egyletei, köztük két casinoja; közgazdasági életének elevenségéről pedig két virágzó pénzintézet beszél. Ipari tekintetben különösen emlitésre és megtekintésre méltó érdekessége *Kepes*

Sándor andesit és syenit siremlék-gyára, mely 1891 óta áll fenn s azonkivül, hogy a közel környéknek e nemben majdnem egyedüli szállitója, produktumaival távolabbi vidékeken is nagy elismerést szerez. Állandóan 50—60 munkást foglalkoztat oly vidéken, hol a phylloxera pusztitásai következtében az addig szőlőmüveléssel foglalkozott nép keresetképtelenné lett. A gyár termékeinek anyagát a közeli Iloba községből és a szinyérváraljai határban levő kőbányából szállitja. Ez ipartelep készitményei ugy minőségre, mint árra nézve kiállják a versenyt a külföldiekkel, de mig ezek az illető országokban a határig szállitási kedvezményben részesülnek, a velük versenyképes hazai termék a magyar vonalakon semmi kedvezményt sem élvez s e miatt a külföldön nem is ügyekszik magának piaczot szerezni.

—

Megtekintésre méltó épülete Szinyérváraljának a katholikus templom, melyet Báthory Zsuzsánna épitett 1421-ben, s mely 1871-ben lett renoválva. Meszlényi püspök ugy nyilatkozott róla, hogy szivesen adná helyette a szatmári szekesegyházat. A templom góth izlésü, de azért nincs meg benne az ebben a stylben épült templomok misticus homálya s nem is nagy méreteivel lep meg, inkább összhangzó arányossága által kelt kellemes benyomást. Oltárképét Jakobey, a jó nevü magyar festő készitette. A sanctuarium alatt kripta volt, valószinüleg a Báthoryaké s a templom renoválása alkalmával talált ékszereket és régiségeket a püspökségnek küldte be az egyháztanács.

A kies várost környező hegyek érczekben nem

bővelkednek, de régebben hires bort termeltek. Most ugyan egyes gazdák ültetnek amerikai tőkéket, de sok időbe fog kerülni, mig a nagy kiterjedésü szőlőhegyek mind be lesznek ültetve. A hegyek aljában és a kertekben kitünő gyümölcs terem; a váraljai szilva ha nagyságban nem is, minőségben versenyez a boszniai szilvával.

Főbb kirándulási helyei: a) a *Kőbánya*, a várostól háromnegyed órányira a hegyek között. Az ember ide érve csak eget és egy völgykatlant lát, de azért nem sajnálja, hogy nagyobb látköre nincs. A nyitott bányának lehasogatott sziklái, a két oldalt elterülő sürü lombozatu erdő, a csöndesen csergedező csermely, majd a völgy szájában egy kis kiemelkedő fensik üde pázsitja bőséges élvezetet nyujtanak a szemnek.

b) a *Zúgó völgye* szintén körülbelül háromnegyed órányira van a városnak az Avas felőli részétől. Itt gyógyforrás is van, mely csúzos bajok ellen kitünőnek bizonyult. A nép szegényebb része gödröket ás magának a forrás körül, azt megtölti vizzel, azután melegitett köveket dob bele, s igy fürdik benne a szabad ég alatt. A jobbmóduak a közeli házakba vonulnak s itt használják a gyógyvizet.

c) A Szinér völgyén fölfelé haladva a kis patak forrásának (az u. n. Püspökforrásnak) közelében kellemes fenyvesbe jutunk. Ugyane völgyből a község belső határán tul ágazik balra egy kis mellékvölgy, melyben alig érezhető emelkedéssel vezet egy gyalog-ösvény a *Várhegy* gerinczére. Ezen az uton 1 óra alatt kényelmesen eljuthatunk a régi vár helyére, a hol

most csak egy nehány szoba falának és a sánczoknak nyomai látszanak.

Legszebb kiránduló helye azonban a váraljaiaknak a községtől éjszakkeletre fekvő s két óra alatt gyalog megjárható *Komzsa*-hegy (653 m.), melynek tetején nagy kiterjedésü tisztás és mintegy 5—6 éves fenyőültetvény van. A kilátás e hegyről igen szép. Nyugat felől Szatmár szabad szemmel látható, délkeleti irányban a Somkutig terjedő környék, éjszaknak pedig az avasi völgykatlan 16 községe s a mármarosi határhegyek nyujtanak pompás panorámát.

A Komzsáról keleti irányban a hegy gerinczén haladva, szép és könnyü erdei gyaloguton 2 óra alatt érjük el a kis Tálna-patak mellett fekvő *Büdössár* nevü fürdőt, melynek kénes vize csuzos bántalmak ellen sokkal jobb hatásu, mint a milyen hatást kezdetleges berendezésü, rozoga épületei tesznek az emberre.

Szinyérváraljától nyugati irányban már nem igen találunk érdekesebb részleteket; az éjszaki irányban az *Avas*-ba tehető kirándulások pedig kivül esnek a mi környékünkön s azért ezekre nem terjeszkedünk ki.

Még csak a szatmár-nagybányai vasut mentén Váraljával szomszédos két nagyobb községet emlitjük meg: *Apát*, (lakossága 2686; ebből magyar 972, oláh 1679; r. kath. 69, g. kath. 1714, ref. 712, zsidó 188.) melynek vasuti állomása mellett a Kovács Gyula és Szentiványi Gyula kastélyait látjuk; és *Aranyos-Medgyest*, (2462 lakosa közül magyar 745, oláh 1710, r. kath. 97, g. kath. 1779; ref. 285, zsidó 300.) melynek nevezetességét a képünkön is látható várkastély és régi temploma képezik.

A vár állitólag már 1278-ban fennállott s akkoriban Jákóvárnak nevezték. Kaplyoni Jákó András tulaj-

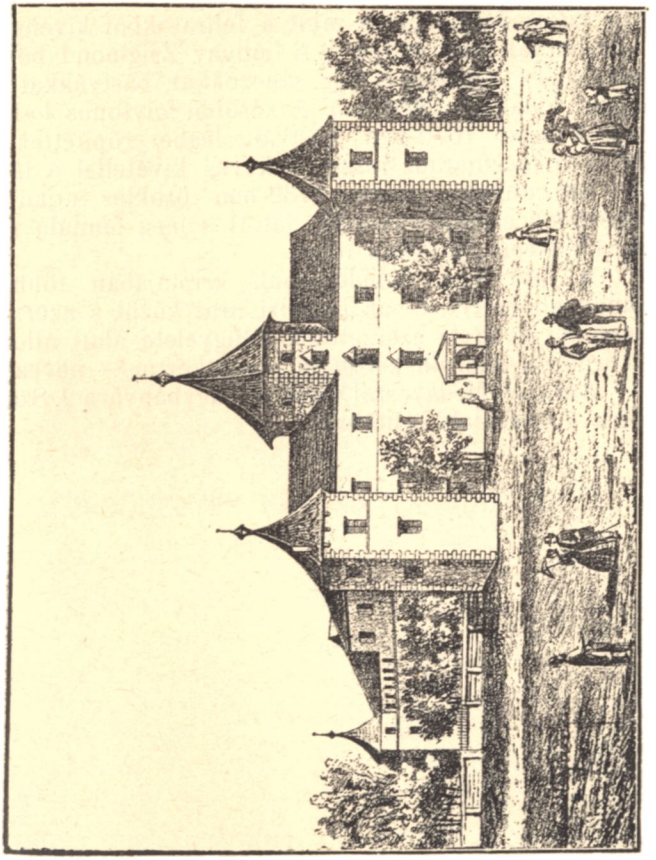

70. Az aranyos-medgyesi várkastély.

dona volt, ki a hagyomány szerint egy izben magáról megfeledkezvén, harczi buzogányát IV. László

király után dobta, a miért vára elvétetett s Mester Móricz erdélyi vajda fiának adatott.

Nagy Péter várnagy feljegyzései szerint a vár nagy kiterjedésü volt, s mint a feliratokból kivehető, a Báthoryak ősei épitették s Lónyay Zsigmond bővitette ki és erősitette meg sánczokkal, bástyákkal és felvonó hidakkal 1620-ban. A későbbi folytonos háboruzások közt 1670-ben bástyáit légbe röpitették s 1707-ben megmaradt részei is kevés kivétellel a lángok martalékává lettek. 1732-ben öröklés utján a Wesselényi család birtokába jutott s még fennáló részei 1744-ben ujittattak meg.

A falu régi templomának kriptájában többen vannak eltemetve a vár egykori urai közül s azért a templom jó ideig szerzetesek felügyelete alatt állott. A körülötte elterülő kertet is »barátkertnek« nevezik.

Aranyos-Medgyesről vasuton Nagybányára 2, Szatmárra 1 óra alatt érhetünk.

XIV. FEJEZET.

—

FÜRDŐHELYEK NAGYBÁNYA KÖRNYÉKÉN.

Bikszád.

Szatmármegye keleti részén, az »Avas« elragadóan szép völgyében fekszik Bikszád, a vármegye egyetlen nagyobb szabású és modern berendezésü gyógyfürdője.

Nagybányáról legkényelmesebben a szatmár-nagybányai vasuttal közelithetjük meg Bikszádot és pedig e központból kiindulva a szinyérváraljai állomásig vonaton (26 klm.) s innen a fürdőig (31 klm.) kényelmes bérkocsikon. Nagybányáról a vonat két izben: kora reggel és délután indul Szinyérváralja felé. Az idő tartama a szinérváraljai állomásig 1 óra 20 percz, innen Bikszád jó lovakkal két és fél óra.

Bérkocsik a fürdőévad alatt ***rendszerint*** kaphatók az állomásnál, mégis időkimélés okáért czélszerübb, ha a fürdő igazgatóságát jóeleve értesitjük jövetelünkről, s ekkor a pályaudvarhoz rendelt fogaton akadály nélkül tovább indulhatunk. (Kocsibér egy, vagy két utastól 6—8 korona; három utastól 10 korona).

Bikszádot az alföldtől egy kis hegylánczolat

választja el. Maga a fürdő kisebb-nagyobb hegyek koszorujába foglalva mintegy öt négyszög mértföldnyi völgymederben fekszik. E völgy egyike a legszebbeknek. Rónáit kristály vizü patakok, dúsan termő szántóföldek szelik át, majd szálas és cserjés erdők, s a hegyek alján elterülő falvak teszik változatossá.

A hegyek magassága különböző; 600 –1000 m. közt váltakozik. E magaslatok között terül el ama 16 község, mely együttvéve az »*Avas*« nevén ösmeretes Szatmármegyében. A lakosság — három község kivételével — kizárólag oláh. Erőteljes, szép, egészséges faj. »Oaseninek« nevezi magát s általában az előkelőbb oláhokhoz tartozik. Az avasi terület gazdag ásványvizekben. Ezek közül említésre méltó a *Büdössár* forrása, melyet kitünő gyógyvizéért a közel vidék sürün látogat. Ott fakad fel a *turvékonyai* forrás vize is, melynek ize nagyon hasonlit a bikszádiéhoz, s a környéknek kedvencz itala.

Az »*Avas*« közepe táján mintegy száz holdnyi parktól környezetten terül el a *bikszádi fürdő*, a hasonnevü község északkeleti oldalán, a Tur vize mellett.

A fürdő egészséges, zord áramlatoktól és északi széltől védett fekvésü, 204 m. magasságban a tenger szine fölött. Portól ment, ozondús, illatos levegője, s ivásra jó vize van bőségesen. Klimája szelid és állandó. Növényzete — daczára magas fekvésének — dúsan virul; környékén a legzamatosabb gyümölcsfajok is megteremnek.

A fürdő keletkezéséről csak annyit tudunk, hogy kellemes és hasznos vizét már e század elején hasz-

nálták, s a szomszédos vármegyék fürdő közönségének kedvelt nyaraló helye volt Bikszád.

A magyar társadalmi élet föllendülésével, s a haladásban megnyilatkozó fejlettebb izlés követelményeivel az elmult évtizedek alatt nem mindig volt képes egyformán lépést tartani. Rajta is észlelhetők voltak a magyar fürdők ellenszenves »hagyományai,« melyek csaknem reá kényszeritették közönségünket, hogy az olcsóbb, kényelmesebb és mindenek fölött rendezettebb külföldi fürdőkben keressen üdülést.

E hanyatló állapotoknak szerencsés kézzel vetett véget uj tulajdonosa, a ki áldozatkészséggel párosult szakértelmével és buzgóságával azon fáradozik, hogy Bikszád nemcsak a közel vidéknek, hanem az országnak is egyik leghasznavehetőbb fürdője legyen.

A bikszádi gyógyfürdő és gyógyviz balneotheropiai hatásáról egész irodalom létezik. Ugy a hazai, mint a külföldi hirneves szaktekintélyek megállapitották, hogy égvényes, konyhasós ásványvize minden efajta nevesebb viz fölébe helyezhető. Különösen vetekedik a krancheni, gleichenbergi és niederseltersi forrásokkal, melyeknél dúsabb konyhasó és natron tartalommal birván, ezeket gyógyhatásukban is jelentékenyen fölülmulja.*) Használata kettős levén, ugy *ivásra* mint *für-*

*) Dr. Lengyel Béla egyetemi tanár szerint a »Klára-forrás« vize a *legjelesebb* konyhasós égvényes savanyuvizek között *az első* helyet foglalja el, mint az a következő összehasonlitásból kitünik:

1000 súlyrész vizben tartalmaz:

Az emsi Kränchen	0·97 s. r. konyhasót,	1·98 s. r.	natriumhydrocarbonátot
A gleichenb. Johannes	0·47 » »	2·83 »	» »
Niederselters .	2·22 » »	1·25 »	» »
Bikszádi Klára-forrás	2·30 » »	6·02 »	» »

désre javaltatik. Az ivókurát különös sikerrel alkalmazzák a gyomorbántalmak különböző nemeinél, görvélykórnál, női betegségeknél, vesebajoknál. Fürdőképen jótékony hatásu a csúzos, köszvényes bajokban és idült bőrbetegségekben.

Vize borral, gyümölcsszörpökkel élvezve egyike a legkedveltebb italoknak.

71. Bikszád. — Klára-forrás.

A fürdő telepén négy forrás fakad, melyből csak hármat használnak gyógyczélokra. E források medre faragott kövekkel van kirakva, s felettök csinos pavillon emelkedik.

Legdúsabb tartalommal bir a »*Klára-forrás*«, melynek vize tiszta, szin és szag nélkül való, erősen

csipős és sós égvényes utóizzel. Kizárólag ivásra szolgál. A palaczkokban lehúzott savanyuviz az utóbbi évek gondos, szakszerü kezelése folytán rendkivülien elterjedt. Több mint egy millió üveggel töltenek meg évenkint, s szállitanak nemcsak Magyarországba és külföldre, hanem Amerikába is. A viz tisztán kezelve, tetszetősen kiállitott üvegekben lehuzva, állandóan megőrizi eredeti jóságát. A töltési eljárás egyike a fürdő legérdekesebb látnivalóinak.

Az emlitett forráson kivül gyógyvizet szolgáltat az »*István forrás*« (régebben »*főforrás*«), a fürdésre használt »*Endre forrás*« és egy negyedik jelentéktelenebb forrás.

A fürdőben állandó orvos van alkalmazva, a ki készséggel adja meg utasitásait a viz használatát illetőleg.

Az ásványviz hatását sikeresen támogatja a savókura, a Kneipp-féle gyógymód, melynek czéljaira van egy kitünően berendezett hidegviz-fürdője. A betegek rendelkezésére áll ezenkivül több Siegl-féle porlasztó készülék, Thobold rendszerü pneumatikus gép, hasövek stb. A fürdő-árak mérsékeltek. Gyógydij minden 10 évet meghaladott egyéntől az egész évadra 6 korona. Zenedij 4 korona. Az égvényes konyhasós ásványvizből előállitott fürdők árai következők: I. osztályu márványkádfürdő 2 korona, II. osztályu márványkádfürdő 1 korona 40 fillér. I. bádogkádfürdő 1 korona 40 fillér, II. bádogkádfürdő 1 korona. A hidegviz fürdőben kitünő zuhanyok és ezzel kapcsolatos massage olcsó áron használhatók.

A pár holdnyi terjedelmü parkban emelkednek a fürdő épületei, nagyobbrészt izlésteljes schweiczi stylben készült pavillonok.

Említésre méltó ezek közül a *raktár-épület*, tetszetős külsővel, közepén toronynyal diszitve; ebben az épületben van a raktár s az üvegek töltésére és csomagolására szolgáló nagy terem. Az *igazgatói lak*

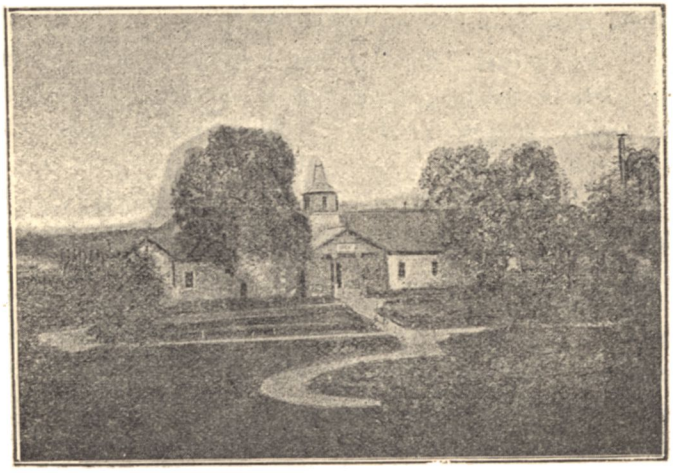

72. Bikszád. — »Orient«.

12 szobával, a fürdő igazgatóságának hivatalos és lakó helyiségeül szolgál.

A raktár-épülettől nem messze áll az *izraelita vendéglő*, a hol a zsidó ritus szerint étkezni óhajtók nyernek ellátást. Ennek tőszomszédságában fekszik az *Orient*, hosszukás földszintes épület 22 szobával, melyekben többnyire izraeliták laknak. (Egyes szoba ára két

ágygyal 2 kor. 40 fil.) Különösen figyelemre méltó a diszes és kényelmes »*fürdő épület*,« nagy földszintes, délkelet felé épült homlokzattal, tágas, 60 m. hosszu, 8 m. széles nyilt oszlopokon nyugvó terrasszal, mely esős időben fedett sétányul szolgál. E terraszról nyilnak az ajtók a fürdő szobákba, összesen 15 kabinba. Közvetlen szomszédságában van a nagy vendéglő,

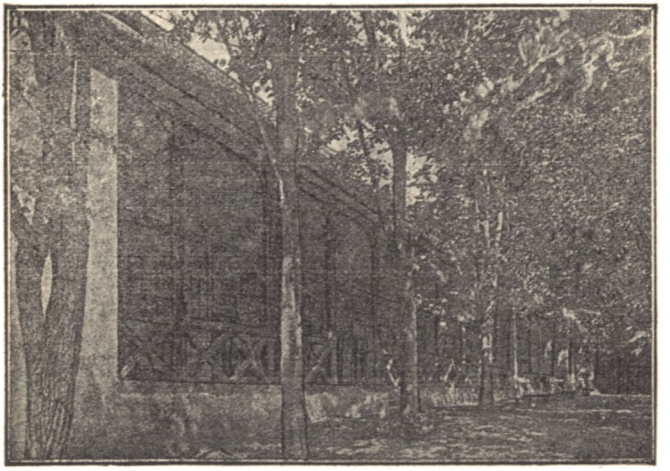

73. Bikszád. — A fürdőépület födött sétánya.

kényelmes ebédlőjével s kávézó termével; nyilt, tágas terraszán zajlanak le a fürdői tánczmulatságok.

A fürdővendégek egyik legkedveltebb lakóhelye a »*Móricz-lak*« Homlokzatával délre tekint, s az 50 m. hosszu épület mellett egy tágas és szép folyosó fut végig, mely állandó kedvencz tartózkodási helye

a fürdővendégeknek. E folyosóról közvetlenül a csinosan berendezett lakosztályokba juthatni. (Van benne

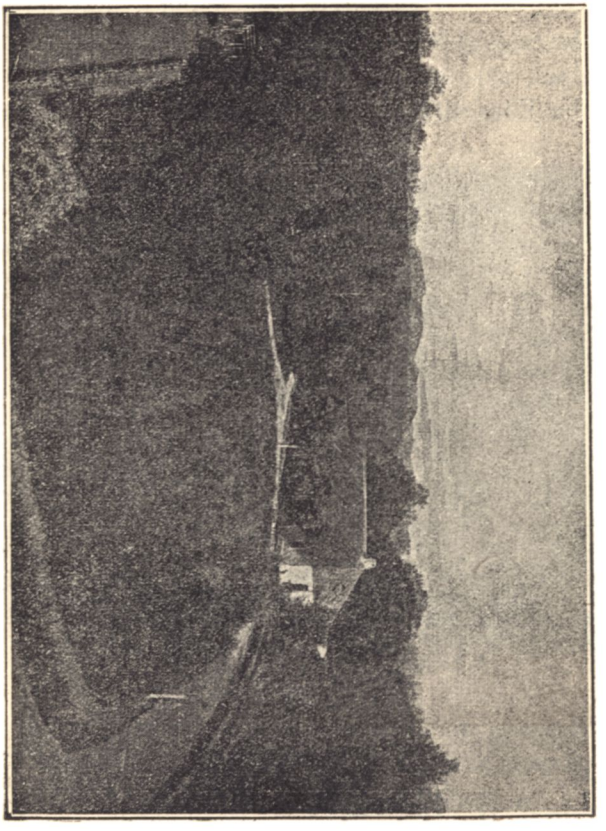

74. Bikszád. — Móricz-lak.

4 kettős és 16 egyes szoba. A kettős szobák ára 4 korona, az egyeseké 2 korona 40 fillér.) A Móricz-

épület mögött a ***kertészlak***, ettől délnyugatra az uj ***Schweiczi lak*** emelkedik, közepén előugró folyósóval.

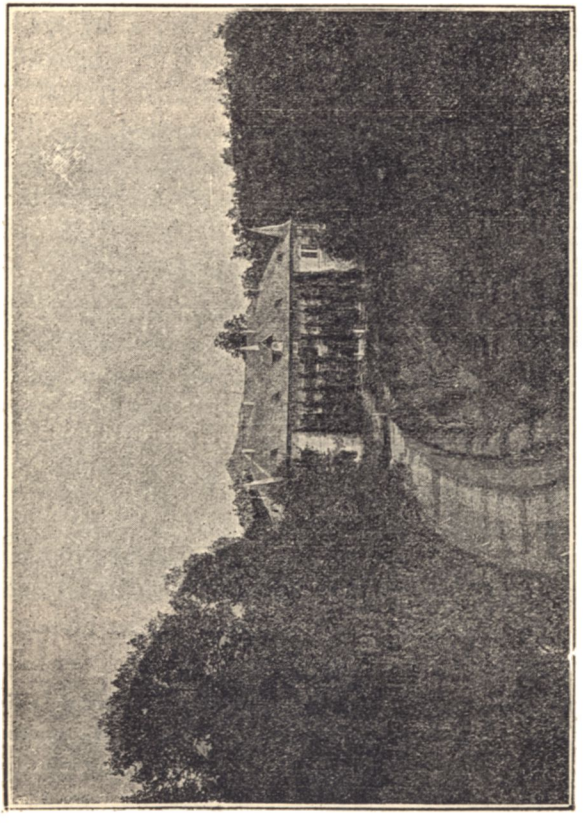

75. Bikszád. — Anna-lak.

(7 szoba van benne, ára minden egyesnek 2 korona 20 fillér.)

Ez épületek sorát bezárja az »*Annacsarnok.*« Emeletes, schweiczi modorban készült, kisebb-nagyobb tornyokkal ékitett, homlokzatán felfutó növényekkel csinosan diszitett nagy épület, melyben a legtágasabb és legvilágosabb szobák vannak, remek kilátással az »Avas« vidékére. Földszintje a társalgó termet foglalja magában, melyben zongora, biliárd, napilapok állanak a szórakozó közönség rendelkezésére. (22 szobával bir, melyeknek napi ára 3 korona 50 fillér és 5 korona 30 fillér között váltakozik.)

Ez épületek között terül el a száz holdas, gonddal ápolt park, délszaki növényekkel tarkitott virágszőnyegeivel, csinos sétautaival, fenyőültetményeivel, hatalmas tölgyfáival. E park közepén emelkedik a *zene-pavillon*, melyben naponta kétszer czigányzene szórakoztatja a sétáló közönséget.

Étkezés dolgában Bikszád az utóbbi évek alatt sokat haladt. Olcsó és jó konyhája van. Egy társas ebéd ára (4 fogás) 2 korona. Mérsékelt áron teljes pensio is kapható. A betegek orvosi rendelet szerint étkezhetnek. Ezenkivül a fürdőben minden időben található friss tej, vaj, turó.

A Bikszádot látogató vendégek száma a. saison tetőpontján 600—800-ra tehető, kiknek tulnyomó többsége a szomszédos vármegyék földbirtokos és hivatalnok osztályából telik ki. E létszám, tekintve a gyógyhely kiváló tulajdonságait, nem nagy, minek oka főleg távoli fekvésében és a hozzáférhetőség nehézségeiben keresendő. Sokat orvosolt e bajokon a szat-

már-nagybányai vasut s fog változtatni a tervbe vett szatmár-bikszádi vonal is.

A vendégek mulattatására az évenkint rendezni szokott tánczmulatságok, (a hires Anna bál!) hangversenyek, tombola estélyek, s a naponkint nagy kedvteléssel üzött czéllövés, kuglizás, lawntennis szolgálnak.

76. Bikszád. — Vendéglő.

Kirándulásokra is bő alkalom nyilik. A vidék érdekesebb látnivalója a *turvékonyai fürdő*, gazdag forrásaival; a *Ferencz-völgy*, kiváló égvényes konyhasós savanyú vizeivel. Ferencz-völgyön van a megszemlélésre mélto *üveggyár* is, melyben a látogatókat készséggel beavatják az üvegkészités titkaiba.

Alig három órányira fekszik a *visk-várhegyi*

fürdő, a hova a várhegyen keresztül gyalogszerrel is könnyen eljuthatni. E fürdőnek vasas vizén kivül emlitésre méltó gyönyörü fekvése. A magaslaton épült Berta-csarnokból elragadó kilátás nyilik a Talabor völgyére, a Tisza termékeny rónáira, a kanyargó Tiszára, s a huszti várnak a Rákóczy-korból fennmaradt romjaira.

Érdemes a megtekintésre a közel fekvő bikszádi *aranybánya* is.

A turistáknak és vadászoknak is bő alkalmuk nyilik kielégiteni passiójukat e vidéken. A fürdő közelében emelkedik az 1300 m. magas Pietroza hegy, melynek csucsára a leomló Tálna patak folyása mellett juthatni fel, s a tetőre érve egyikét élvezhetjük a legremekebb kilátásoknak. E hegyről felhőtelen időben, távcsővel megolvashatók Szatmár városának tornyai is. A vadászoknak valóságos Eldarádója a Pietróza. Ugy itt, mint a szomszédos bérczeken gazdag, változatos vadállomány lelhető.

A Bikszádon tartózkodó fürdő véndégeknek egyik legkedveltebb kiránduló helye a *Basilitáknak kolostora*, mely a község határában levő regényes magaslaton emelkedik. Kocsival rövid félóra alatt elérjük a zárdát s a kegyképéről, bucsujárásairól messze vidéken hirneves templomot. A derék, hazafias érzelmü g. k. szerzetesek őszinte vendégszeretettel fogadják az érkezőt, készséggel mutogatják meg templomuk és házuk nevezetességeit, majd a gyönyörü vidéket, mely e magaslatról szemlélve kétszeresen szépnek látszik.

A basilitáknak sok érdemök van e vidék lakói-

nak czivilisálásában. Az »Avas«-ba 1700-ban telepedtek le, mikor még Bikszád és a szomszéd községek nem léteztek. A kolostor első papja *Károlyi Izaias*, egykoron debreczeni g. k. lelkész volt. A bérczeken elszórva élő nép erkölcsileg mélyen sülyedt vala, s rabló kirándulásaival állandó rettegésben tartotta a szomszédos vidéket. Károlyinak sikerült Lipót császár hathatós támogatásával e nomád népet a hegyekről leterelni s itt falvak alapitására kényszeriteni. A megfékezhetetlen vad nép nem sokáig türte a szerzetesek befolyását. 1703-ban, tehát az alapitás után három évre, egy felbujtogatott banda megrohanta a zárdát, s annak főnökét Károlyit megölte. A szerencsétlen áldozat közeledni érezvén halálát, kiomló vérével e szavakat irta ágya falára: »hitért, reményért, szeretetért halok meg«. A gyilkosok az erdőbe rejtették el Károlyit, hol később rendtársai megtalálták. A banda tejei később katonának csaptak fel, de büntettük kiderülvén, hóhér pallosa alá kerültek. Főnökük legyilkolása megrenditette a basilitákat és odahagyták a kolostort, mely ötven évig állt lakatlan. 1753-ban három szerzetes ismét visszatért oda és elkezdte épiteni a jelenlegi zárdát és templomot, mely az idők folyamán sok válságon keresztül menve, máig is fenáll és virul. Bucsuit sok ezer ember látogatja.

Kővár-Füred

(Garbonácz.)

A Teleki Sándor gróf egykori kedves tusculuma' Szolnok-Doboka megye magyar-láposi járásában, Nagybányától délkeletre, mintegy 18 kilometerre fekszik, erdős, dombos vidéken. Nagybányáról Tőkés községen át vezet a legrövidebb s különösen a tőkési »nyereg«-ről és az ereszkedőről nézve meglepően szép ut, melyen 2 óra alatt érjük el a falut. Maga a fürdő a falun tul egy kilometerre fekszik, csakis északnyugatról nyilt völgyecskében. Az ut csak száraz időben mondható türhetőnek, esős időben azonban járhatatlan. De ezen nemsokára segitve lesz, mert Szolnok-Doboka vármegye az utat a maga területén már kiépitvén, Szatmármegye sem maradhat soká hátra, hogy a reá eső, mintegy 12 kilométernyi vonalat, mely a Magyarlápossal és vidékével való élénk forgalomnak is teend szolgálatot, szintén kiépitse.

E megyei ut kiépitése esetén Füredne most csak a közel megyék lakosságai által látogatott, konyhasós és jodos összetételü gyógyvizét messze földről is fel fogják keresni mindazok, a kik a csúztól alaposan meg akarnak szabadulni, főleg ha a tulajdonos Teleki János

gróf, mint szándéka is, megteszi a vendégek kényelmére s ez által a fürdő felemelésére a kellő befektetéseket.

Jelenleg az igen szerény fürdőházon kivül, a 6—8 szobás régi vendéglőből és a grófi villából — melynek szobáit az előkelőbb vendégeknek ma már átengedik — áll az egész fürdő-telep.

A villát a boldogult »koltói« gróf a fürdő-telepet alkotó völgytorok déli végén, északra néző tornyos homlokzattal, verandákkal, a hires Schulz-nak, a vajdahunyadi vár ujjáépitőjének tervei szerint saját czéljaira épitette. Gyönyörü kis épület, magas kőterraszon, csucsives ablakokkal, közepén kiugró torony-szobával, s az egész épületet körülvevő nyilt folyosóval, melynek keleti oldalához tágas veranda simul.

Ez épülettel fedett folyosó által összeépitve van egy másik, később épült pavillon. A két épületet délről sudar tölgyfaerdő védi a nap tikkasztó heve ellen. Ez erdőcskében sétautakról és pihenő helyekről eléggé van gondoskodva. A telep más helyén fenyő és diófa ültetvények adnak árnyat.

»Vedd fel a te nyoszolyádat és járj« e biblai csodatételre emlékeztető mondás nem egyszer bizonyult valónak Füreden, hova szokszor hoztak szekeren olyan bénultakat, mankós nyomorékokat, a kik a fürdő használata után, mint egészségesek, önerejükből térhettek haza. A nemzeti szinház egyik előadó művészét, kinek idült baján annyi más fürdő és jeles orvos segiteni nem tudott, Füred vize állitotta lábra s adta vissza a müvészetnek.

A fürdő-árak mérsékeltek. Szoba 60 krtól 1 frt 20 krig egy napra. Társas étkezés 80 kr. Fürdő 40 kr.

Tekintettel arra, hogy ezen ásványviz párját ritkító bőségü jodot tart, szükségesnek látjuk hiteles vegyelemzését teljességében ide iktatni:

kénsavas natrium	3·166895
chlor natrium	4·449295
jod natrium	0·101629
szénsavas natrium	0·523465
» » kalium	3·351176
» calcium	0·495000
» » magnesium	0·139999
kovasav	1·200000
szabad és félig kötött szénsav	1511 cm³
hidrothion	302 »

Alos vegyhatásu; 26 C° légkörben az ásványviz 13 C°; fajsulya 1·026

Bajfalu.

A nagybánya-kapniki országút mentén, Felsőbányától 6·3 kmnyire, 410 m. tengerszin fölötti magasságban fekszik, kies völgyben a *bajfalusi* fürdő.

A falút alig nehány száz, tisztán oláh ajku nép lakja s a fürdőn kivül legfejjebb egy néhány szép kilátási pont az, a mi benne a nézőt érdekelheti. A közepén álló vendéglőtől keskeny dülő út visz a fürdőbe, melyet 5—6 percz alatt érünk el.

A fürdőépületek, százados fák által alkotott csinos park közepén, igen kellemes benyomást tesznek az érkezőre s valóban érdemes dolog volna, ha a tulajdonos bányakincstár többet áldozna e fürdőre, mely ugy vizénél, mint katlanszerü, szélmentes fekvésénél fogva klimatikus gyógyhelyül is igen alkalmas.

Főként csúzos bajokban rendkivüli gyógyhatásu kénes- sós- jódos vizei két helyen is bugyognak fel. Az egyik, a *felső forrás,* a park közvetlen közelében van s vizbősége oly nagy, hogy naponkint 50—100 fürdőt szolgáltat.

A park baloldali részén van a vendégek számára verandával ellátott fürdőépület, melynek két szárnyában 9 vendégszoba van. Minden szoba egy-egy fürdő kabinba nyilik. — Szomszédságában a néhány év előtt épült nyitott tánczterem és ebédlő áll, mely e kis fürdőhelynek mintegy társalgójául is szolgál. — A park hátterében van a hideg zuhany épülete.

A park alsó végében levő *alsó fürdőt* a kincstár a saját beteg munkásai számára tartja fenn. Ennek forrásvize erősebb gyógyhatásu s gazdag szénsavtartalmánál fogva ivásra is alkalmasabb. Természetes nyomással jön fel s bősége is fölülmulja a felső forrást. A bányamunkások elhelyezésére két egyszerü épület szolgál; élelmezéssel, orvosi ápolással és fürdőkkel a kincstár dijtalanul látja el őket.

A fürdő környékén hálás kirándulási helyek kinálkoznak a közeli magaslatokra s a köztük elhúzódó regényes völgyekbe, melyek 1—2 óra alatt bejárhatók. Legkeresettebb pont ezek közt az u. n. *Mundre vegyere* (szép kilátás), mely az ormáról a távoli havasok és a kapniki völgy felé nyiló panorámától méltán nyerte csábitó nevét.

A közel Nagybányáról, Felsőbányáról és Kapnikról sürün keresik fel kiránduló társaságok ez egyszerü, de kies fürdőhelyet, melynek élelmes és befektetésektől vissza nem riadó vállalkozó kezén szép jövője volna.

(Szobaárak a felső fürdőben 50—80 krig. — Egy fürdő 40 kr. Zuhany 10 kr. — Társas étkezésnél ebéd személyenként 80 kr.)

77. Bajfalu.

Vizeinek alkatrészei.

(**Woditska István vegyelmezése szerint.**)

1000 grammban:	Felső forrás.	Alsó forrás.
Natrium-chlorid	9,6174. gr.	3,0543.
Kalium-chlorid	0,0500. »	0,0144.
Natrium-jodid	0,0036. »	—
» silicat	0,0454. »	0,0587.
» sulfat	0,3031. »	2,6367.
» hydrocarb.	10,5440. »	6,6751.
Calcium »	0,0696. »	0,0567.
Magnesium »	0,1162. »	0,0480.
Vas »	0,0082. »	0,0144.
Aluminium oxyd	0,0032. »	0,0042.
Szerves anyag	0,0780. »	0,0515.
Kénhydrogén	0,0109.	0,0192.

Sztojka

Nagybányától 5 órányira, Szolnok-Doboka megyében, *Magyarlápos* közelében fekszik. Odáig — Kápolnok-Monostoron, illetve Magyar-Lápos son át — jó országùt vezet. Az utóbbi községtől félórányira, a *Sátorhegy* lábánál buzog fel a hideg konyhasós-kénes ásványforrás, mely gyomor- és májbajok ellen igen hatásosnak bizonyult s a fürdő számára a »Magyar Karlsbad« nevét szerezte meg. A fürdő 1840. óta van használatban, jelenlegi tulajdonosa gr. Eszterházy István. Vizét nagy mennyiségben szállitják a közelebbi és távolabbi vidékre. Klimája egészséges, enyhe és szélmentes.

A fenyvesek közt csinosan fekvő fürdőépületek elég kényelmet szolgáltatnak a vendégeknek, kiknek átlagos száma évente 300. Az ellátás jó és jutányos; a fürdőévad májustól szeptemberig tart.

Vizének alkatrészei:

szénsavas mészéleg	0·02.
» keser »	6·
timföld	1·06.
kovaföld	0·08.
chlornatrium	18·12.
kénsavas natrium	26·08.
szénsavas »	7·02.
más	0·08.
szabad szénsav	40·

Függelék.

Vasuti összeköttetés Nagybányával.

Budapest.	ind.	sz. v.	8·25	sz. v.	7·10	gy.	v.	9·52
Szolnok	érk.	»	11·01	»	9·53			10·52
[Hatvan felől	érk.		10·49	»				
Szolnok	ind.		11·34	»	10·36			11·19
Püspök-Ladány	érk.		1·35	»	1·63			12·50
[N.-Várad felöl érk.	érk.		2·09			sz.	v.	12·56
Püspök-Ladány	ind.		2·18			»		1·31
Debreczen	érk.		3·29			»		2·40
[Nyiregyháza felől	érk.		12·21					
Debreczen	ind.		3·48					3·05
Szatmár	érk.		7·00					6·28
[Királyháza felől	érk.		7·09					3·50
Szatmár	ind.		7·27					6·43
Aranyos-Medgyes	»		8·33					7·58
Szinyérváralja	»		9·16					8·36
Nagybánya	érk.		10·38					9·58
Nagybányáról	ind.		5·50					3·80
Szinyérváralja	»		7·08					4·50
Aranyos-Medgyes	»		7·56					5·38
Szatmárra	érk.		8·56					6·58
M.-Szigetre	»							10·45
Debreczenbe	»		12·16					10·16
Budapestre	»		8·15					5·50

Menetárak a szatmár-nagybányai vasuton:

Szatmárról	Udvari	II. o.	25	kr.	III. o.	15	kr.
»	Ar.-Medgyes	»	50	»	»	30	»
»	Apa	»	100	»	»	60	»
»	Szinyérváralja	»	100	»	»	60	»
»	Sikárló	»	150	»	»	90	»
»	Busák-Misztótfalu	»	150	»	»	90	»
»	Nagybánya		200	»	»	120	»

Nagybányai bérkocsik díjszabályzata.

A város bel- vagy külterületén.	Egy lovas.	Két lovas.
Egész napra reggeli 7 órától esti 8 óráig	3 frt —	4 frt —
Fél napra reggeli 7 órától déli 1 óráig vagy d. u. 2 órától esti 8 óráig	1 » 50 kr.	2 » —
Egy egész órára	— 50 kr.	— 70 kr.
A Széchenyi-ligetbe, vagy a ligetből a városba	40 »	— 60 »
A vasuthoz, vagy a vasuttól a városba	40 »	— 60 »

A város határán kivül teendő utak alku szerint.

Végszó.

Mielőtt e könyvet további sorsára bocsátanám, kötelességemnek tartom nehány szóval keletkezése körülményeiről is beszámolni.

Épen egy esztendeje annak, hogy Teleki Géza gróf ő nagyméltósága elnöklete alatt Nagybánya és közeli környéke értelmiségének több kiváló tagja elhatározta egy oly tájékoztató mű kiadását, mely e vidék természeti szépségeit, társadalmi, kulturális és közgazdasági viszonyait minél szélesebb körben ismertetni s ez által az annyira üdvös idegenforgalmat e vidékre is vonzani alkalmas legyen. Az e czélra alakult szerkesztő bizottság, a mű keretére és beosztására vonatkozó részletes utasitással, csekélységemre ruházta a szerkesztés feladatát, kifejezvén egyszersmind azon óhajtását is, hogy az egyes, főként szakszerü részletek kidolgozására környékünkbeli szakerők közremüködését ügyekezzem megnyerni.

A bizottság utasitásához mindenben hiven ragaszkodtam, óhajtásának pedig minél teljesebb mértékben ügyekeztem megfelelni. Hogy nem sikertelenül, azt hálásan kell elismernem; mert a munkatársak egész sora buzgó támogatással könnyitette meg feladatomat.

A kiknek dolgozatait önálló czikkekül használhattam fel, azok nevét, czikkeik után, ott találja az olvasó a tartalomjegyzékben. A többiek nevét, a kiknek közleményeit néhol másokéval kellett összeforrasztanom, néhol a mü szerkezete érdekében széjjel darabolnom, itt közlöm betürendben, megjelölvén azon fejezeteket is, a melyeknél közleményeiket felhasználtam: *Bálint Imre* (I.), *Bencsik János* (I.), *Bilcz István* (V.), *Bradofka Frigyes* (IV.), *Ember Elek* (XIV.), *Gellért Endre* (V.), *Katona Lajos* (II.), *Kende Dániel* (XII.), *Kováts Elek* (I, X.), *Lacheta János* (XII.), *Mikes János* (X, XIII.), *Nyisztor István* (VIII.), *Papolczy Zoltán* (XIII.), *Urbán Mihály* (XII.), *Vida Aladár* (V.), *Woditska István* (VII.)

A mű illustrácioi legnagyobb részben a Divald Károly fiai czég eperjesi és budapesti műtermeiből kerültek ki; nehányat azonban régibb, helybeli fényképészek és amateurök által eszközölt felvételek után sokszorosittattam. A Szt.-István-toronyra vonatkozók Décsényi Gyula művéből, Nagybánya és Felsőbánya régi pecsétjeinek lenyomatai (Schönherr Gyula dr. szives közvetitésével) a »Turul«-ból vannak átvéve. Ugy ezeknek, valamint a Nemz. Muzeum részéről előzékenyen átengedett Petőfi-féle kéziratoknak kliséit Weinwurm A. budapesti műintézete készitette. A mellékelt térképek gondos kivitele Szellemy Géza főbányamérnök úr buzgalmát dicséri.

Hogy a közlött képek egy része sem a felvételi pontok megválasztása, sem kivitel tekintetében nem mondható sikerültnek, azt sajnálattal vagyok kénytelen

magam is elismerni; de a méltányos olvasó e hiány megitélésénél bizonyára számba fogja venni azon körülményt is, hogy ilyen, aránylag nagy kiterjedésü környéken eszközölt felvételek sikere mennyi előre nem látható tényező (jó idő, alkalmas megvilágitás, könnyü hozzáférhetés stb.) összetalálkozásától függ, a mit a távol vidékről, korlátolt időre lerándult fényképészszel pontosan meglesetni szinte lehetetlen dolog. Olyan amateur fényképészei pedig, a kik e bajon segithettek volna, vidékünknek ez idő szerint nincsenek. Különben a környékünkbeli olvasók úgy is tudják, hogy a valóság mennyire fölötte áll e másolatoknak; idegenek pedig annál kellemesebben fognak erről utólag is meggyőződhetni.

Most még egy kedves kötelességet rovok le, a midőn mindazoknak, a kik e mü létrejövetelét erkölcsi, vagy szellemi támogatásukkal elősegitették, a magam részéről is hálás köszönetet mondok. Ezek sorában — fentebb megnevezett munkatársaimon kivül — három országosan tisztelt, de környékünkön különösen népszerü nevet kell kiemelnem: a Teleki Géza grófi, Jókai Mór és Bartók Lajos nevét, kik e könyv szerény lapjait örömest tisztelték meg azzal, hogy saját kezük vonásaiban örökitsék meg rajtuk e város és környéke iránt érzett kegyeletes ragaszkodásukat és visszaemlékezésüket.

Az alkalom, melynek szárnyán e kis mű a nyilvánosság elé kerül, olyan mozzanat e környék történetében, mely egy-két napon át az egész ország figyelmét és érdeklődését Nagybányárra irányozza. Ha-

zánk vezérlő államférfiának környezetében közéletünk számos kimagasló alakját s a magyar bányászat nagyszámu képviselőit fogja e kis város falai közt üdvözölni s tiszteletének, lelkes vendégszeretetének nyilvánulásaival elhalmozni.

Midőn szerény kalauz-szerepében e könyvecske is az ünneplők közé áll, s siet üdvözölni az érkezőket, hadd remélje magának azt a kellemes sorsot, hogy az ünnepségek lezajlása után, idővel kedves emlékek felidézését fogja az eltávozottaknak megkönnyiteni.

Palmer Kálmán.

Lényegesebb sajtóhibák.

5.	lap.	alulról	16.	sor:	kőhát	van	Kőhát	helyett
10.	»	»	2.	»	Sárkör-Ujlak	»	Sárköz-Ujlak	»
15.	»	»	4.	»	kincstári bányászat	»	bányászat	»
17.		felülről	3.		meredek		meredekek	»
29.		»	13.		alapra		alapon	»
33.		alulról	1.		fentartani		feltartóztatni	
48.		»	4.		István		Istvánt	
98.		felülről	4.		ercseiben		erecseiben	
113.		»	9.		felelősége		fekvősége	
118.		alulról	9.		rigmusában		ritmusában	
124.		»	1.		kis városi		kisvárosi	
147.		felülr.	18.		malmok		malmon	
156.		»	2.		ilyenkor e		ilyenkor	
230.		»	9.		elltva		ellátva	
249.		alulról	4.		Szolnok-Füred	»	Kővár-Füred	

Nagybánya városának és közvetlen környékének térképe.

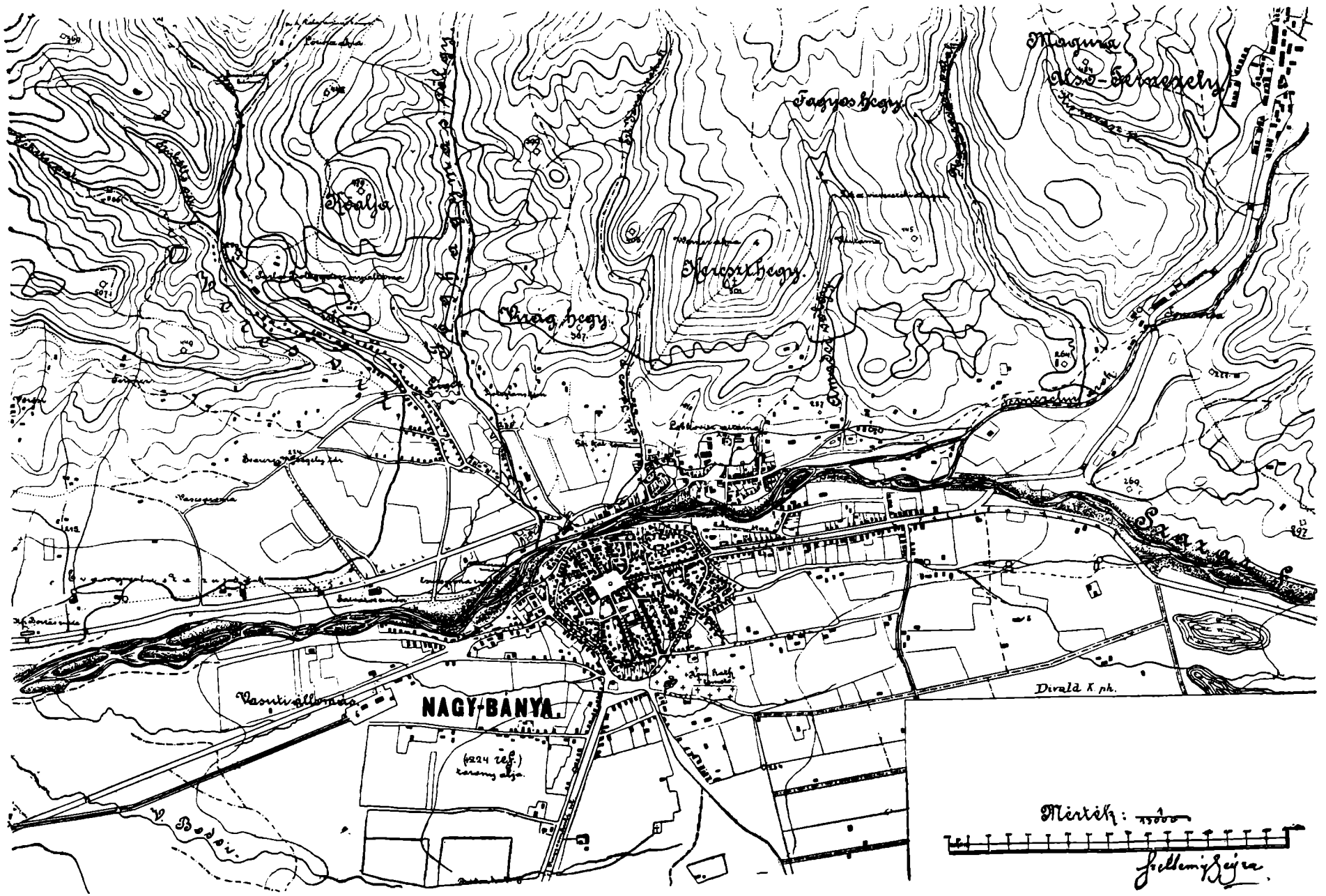

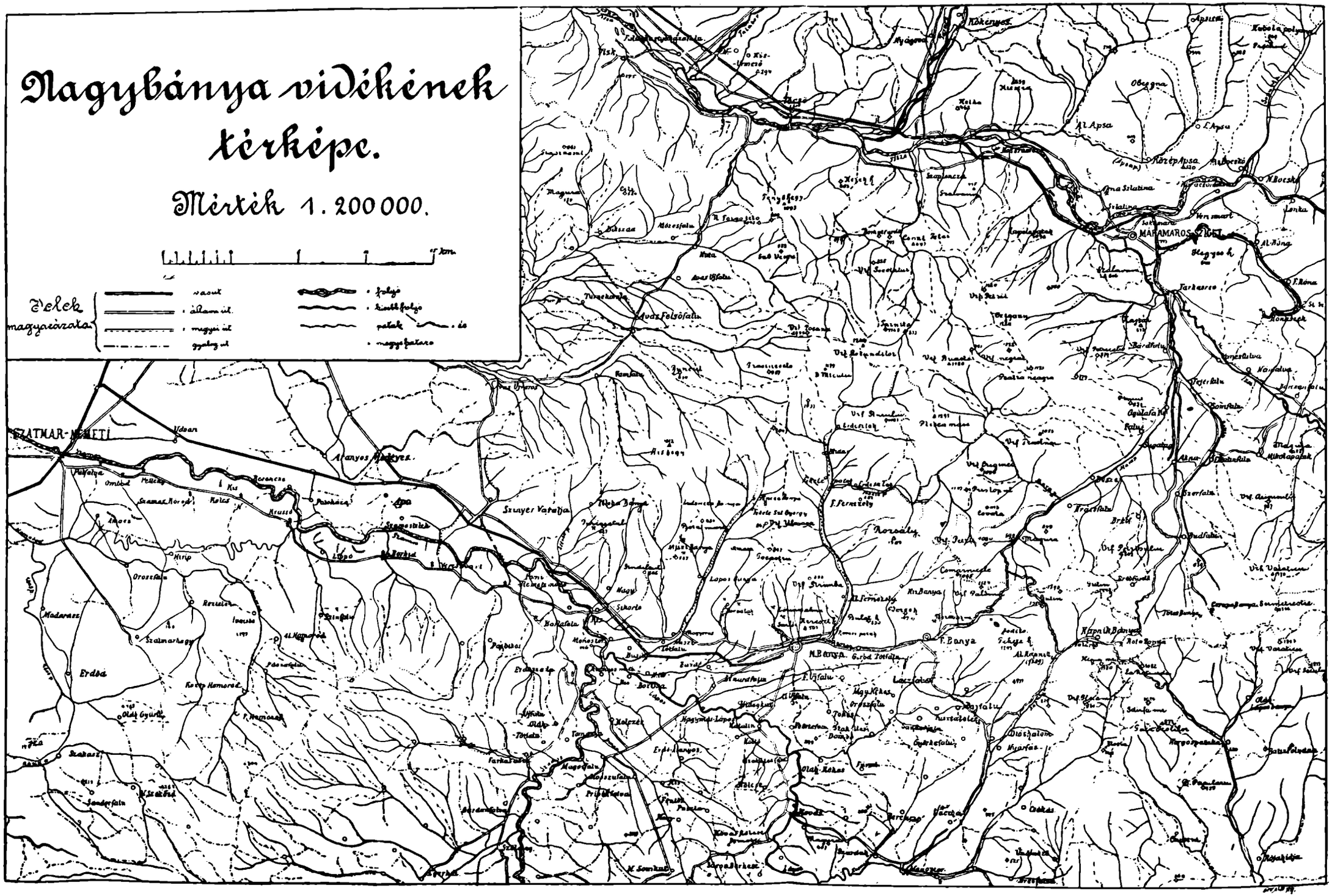
Nagybánya vidékének térképe.
Mérték 1.200000.
km
Utak magyarázata
vasut
állami ut
megyei ut
gyalog ut
folyó
kisebb folyó
patak
tó
magyarország
SZATMAR-NEMETI
Aranyos Maktyes.
Szinyer Vatelja
Arsbogy
Lapos
Sukorb
Erdőd
Madarasz
Szalmarhegy
Orosfalu
Mirip
Kis Hamorod
Nagy Hamorod
Szatmar
Sandorfalu
Kis Karolyfalu
Nagy Karolyfalu
Farkasfalu
Magyarfalu
Mojoszfalu
Fris Mihalova
Szinyer
Kis Szinyer
Nagy Szinyer
Szinyer Varhegy
Szinyer Patak
Szinyer Kastely
Szinyer Kastely Kert
Szinyer Kastely Park
Szinyer Kastely Udvar
Szinyer Kastely Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Udvar
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Istallo
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Kert
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Gazdasagi epuletek Park
Szinyer Kastely Gazdasagi epuletek

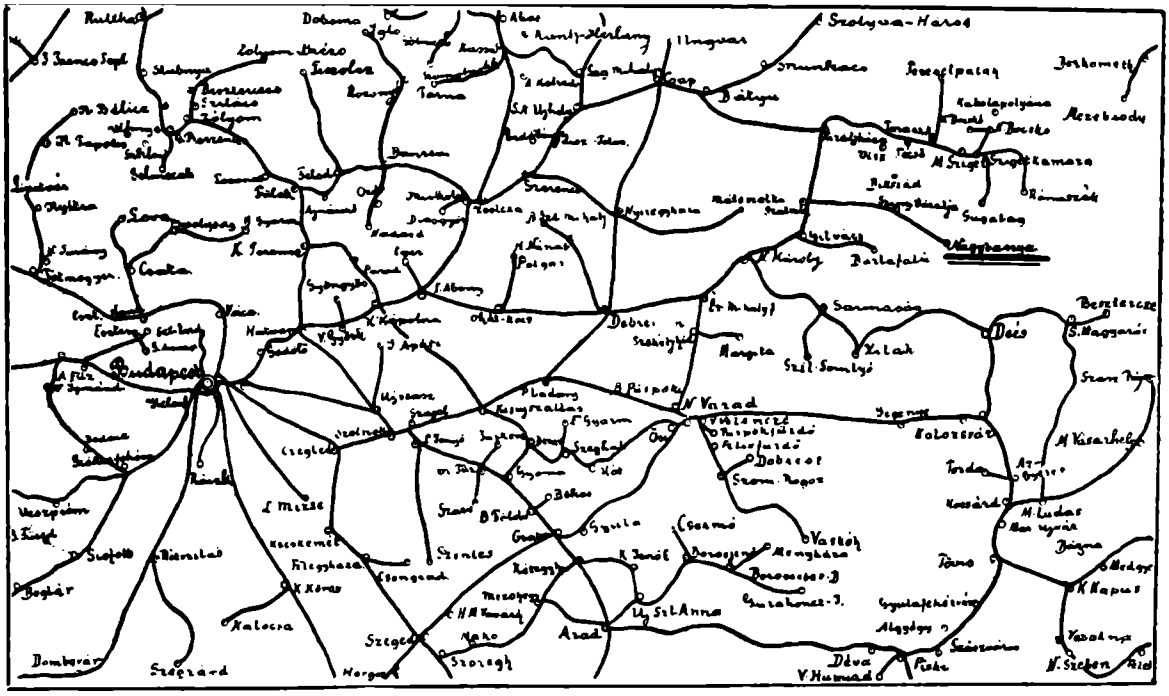
Budapest
Szeged
Arad
Debrecen
Nagyvarad
Szolnok
Miskolc
Kecskemét
Szentes
Szarvas
Békés
Gyula
Orosháza
Mezőkovácsháza
Makó
Battonya
Mezőhegyes
Csanád
Csongrád
Kiskunfélegyháza
Kiskunhalas
Baja
Bajmok
Kalocsa
Dombovár
Szekszárd
Mohács
Siklós
Pécs
Szigetvár
Barcs
Nagykanizsa
Keszthely
Tapolca
Veszprém
Székesfehérvár
Tatabánya
Esztergom
Komárom
Győr
Sopron
Szombathely
Kőszeg
Körmend
Zalaegerszeg
Nagykanizsa
Kaposvár
Szigetvár
Siófok
Balatonfüred
Tihany
Tapolca
Sümeg
Celldömölk
Szentgotthárd
Vasvár
Szombathely
Sárvár
Kőszeg
Csorna
Mosonmagyaróvár
Hegyeshalom
Rajka
Ács
Komárom
Tata
Oroszlány
Ajka
Pápa
Devecser
Sümeg
Tapolca
Keszthely
Balatonfüred
Siófok
Dunaföldvár
Paks
Bonyhád
Szekszárd
Dombovár
Kaposvár
Nagyatád
Barcs
Szigetvár
Mohács
Baja
Bajmok
Kalocsa
Kiskunhalas
Kiskunfélegyháza
Kecskemét
Mezőkovácsháza
Orosháza
Gyula
Békés
Battonya
Mezőhegyes
Csanád
Csongrád
Szentes
Szarvas
Makó
Arad
Nagylak
Lökösháza
Battonya
Gyula
Békés
Orosháza
Szentes
Csongrád
Kiskunfélegyháza
Kiskunhalas
Baja
Bajmok
Kalocsa
Dombovár
Szekszárd
Paks
Dunaföldvár
Siófok
Balatonfüred
Tihany
Veszprém
Székesfehérvár
Tatabánya
Esztergom
Komárom
Győr
Sopron
Szombathely
Kőszeg
Körmend
Zalaegerszeg
Nagykanizsa
Keszthely
Tapolca
Sümeg
Celldömölk
Szentgotthárd
Vasvár
Szombathely
Sárvár

MINDEN JOG FENNTARTVA.